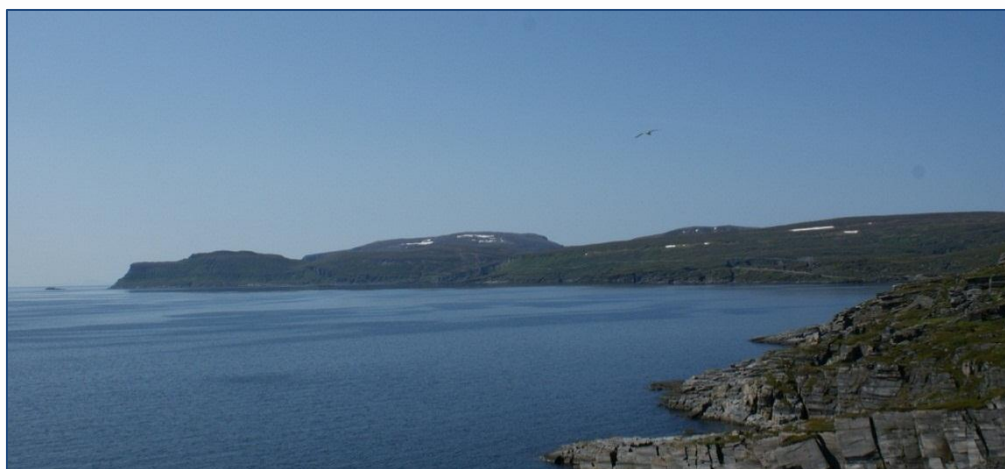

NIKU Oppdragsrapport 241/2011

Felt 3

Sállan/Sørøya

Sakkyndig utredning for Finnmarkskommisjonen

Marit Myrvoll
Einar Eythórsson
Alma Thuestad

Bjørn Bjerkli
Elisabeth T Dalsbø
Rávdná Biret Marjá Eira
Björg Evjen
Øyvind Ravna

Forsidebilder:

Øverst: Fra Breivikbotn og vest mot Breivik, Sállan/Sørøya. Foto: Marit Myrvoll 2011.

Nederst: Akkarfjord, Sállan/Sørøya. Foto: Einar Eythórsson 2011

Forord

Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU) og Universitetet i Tromsø (UiT) har på oppdrag for Finnmarkskommisjonen utredet bruk og rettsoppfatninger i felt 3 Sállan/Sørøya. Dette feltet omfatter all grunn på Sørøya som Finnmarkseiendommen (FeFo) overtok fra Statskog ved finnmarkslovens ikrafttredelse 1. juli 2006, samt sjøområder så langt ut som FeFos eiendomsrett og øvrige rettigheter i sjøen strekker seg.

Einar Eythórsson har vært prosjektleder fram til 4. mars 2011, mens Marit Myrvoll har hatt prosjektlederrollen fra samme tidspunkt og fram til ferdigstilling. Utredningsgruppen har for øvrig bestått av følgende fra Universitetet i Tromsø: Bjørn Bjerkli, Bjørg Evjen, Elisabeth T Dalsbø, Øyvind Ravna og Rávdna Biret Marjá Eira. De øvrige fra NIKU er Einar Eythórsson og Alma Thuestad. Takk til Elin Myrvoll, Inger Marie Holm-Olsen, Stine Barlindhaug, Solveig Joks og Jørn Weines som alle har bidratt til utredningen.

Mange har bidratt til arbeidet. I første rekke vil vi takke alle som har svart på spørreundersøkelsen og de som har velvilligst har stilt opp og brukt av sin tid til intervju. I samråd med Finnmarkskommisjonen har vi i den offentlige utgaven av rapporten erstattet navn på personer som siteres direkte i teksten, fra intervjuer eller besvarelser på spørreskjemaer, med en tallkode.

Vi retter også en takk til alle som har bidratt med øvrige opplysninger i forbindelse med utredningen.

Vi takker Finnmarkskommisjonen for oppdraget.

Tromsø 13. februar 2012

Marit Myrvoll
prosjektleder

Sammendrag

Finnmarkskommisjonen ble oppnevnt av Kongen i statsråd 14. mars 2008 og har som oppgave å kartlegge eksisterende bruks- og eierrettigheter som folk i Finnmark har ervervet på grunnlag av langvarig bruk av den grunn Finnmarkseiendommen overtok 1. juli 2006. Finnmarkskommisjonen skal foreta en systematisk og områdevis kartlegging av eksisterende rettigheter til land og vann i Finnmark. Etter loven er kartleggingen begrenset til grunn som Finnmarkseiendommen overtok 1. juli 2006, og som tidligere lå til Statskog SF.

Formålet med utredningen er å gi en beskrivende framstilling av ulike gruppers bruk av grunn og naturressurser i felt 3 Sørøya. Det er ikke ulike etniske gruppers bruk det spørres om, men selve bruken og dens karakter, varighet og omfang. Det fokuseres på både tidligere tiders bruk og på dagens bruk. Videre er rettsoppfatningene som har gjort og gjør seg gjeldende når det gjelder bruken, beskrevet og problematisert.

Rettsoppfatninger som fremkommer i det innsamlede materialet blir ofte konkretisert i form av reaksjoner på statens forvaltning, eller i forbindelse med brukskonflikter, spesielt mellom reindrift og fastboendes husdyrhold og utmarkshøsting. Måten å forvalte og fordele ressursene lokalt bygger til dels på offentlige reguleringer som oppfattes som legitime i befolkningen, og til dels på uskrevne regler eller lokal sedvane, som først blir tydelig når det handles i strid med denne, eller når det innføres formelle reguleringer som oppfattes å stride mot disse reglene.

Kapittel 2 gir en utdyping av det metodiske grunnlaget samt hvilke fagpersoner som har bidratt til ulike deler av utredningen. Utredningen er et resultat av et flerfaglig samarbeid og baserer seg på flere typer kilder og metodiske tilnærminger. Skriftlige kilder, arkiv og databaser er benyttet. I tillegg er det gjort en omfattende datainnsamling ved hjelp av en kartbasert spørreundersøkelse og etterfølgende intervjuer. Målgruppene var i første rekke den fastboende bygdebefolkning, eiendomsbesittere med sesongboliger på Sørøya og reindriftsutøverne. Gjennom spørre- og intervjuundersøkelser er det innhentet store mengder data vedrørende bruk av områder og utmarksressurser på Sørøya. På grunnlag av disse dataene er det opprettet en kartbase som utgjør en digital representasjon av informantopplysninger om bruk av områder og naturressurser.

Kapittel 3 omhandler bosettingshistorie og husdyrhold. Med få unntak var det fast bosetting rundt hele Sørøya i hele perioden 1865 til 1959. Ut fra registreringer for enkeltår i perioden 1865 til 1959 var det en økning i antallet hushold fram til 1939. Dette året var antallet hushold på Sørøya på sitt høyeste. Etter andre verdenskrig avspeilet bosettingsmønsteret generelt en viss sentralisering da antallet hushold på øyas sørvestre del lå betydelig over den øvrige delen av øya. Deler av øyas sørøstre del var fraflyttet.

Småbruk og fiske var de vanligste næringsveiene. Reindriften ble drevet både stasjonært på øya og i nyere tid som en del av flyttemønsteret på fastlandet. Rekved og torv var viktige ressurser. I tillegg var ku-, saue- og geitholdet avhengig av naturlige beiter og utmarksslåtter.

Kapittel 4 omhandler eiendomshistorien og eiendomsforholdene på Sørøya. Det gis en fremstilling av eiendomsforholdene innen feltet, og betydningen dette kan ha for å avklare bruks- og eierrettigheter. Så vel eiendomshistorien som dagens eiendomsforhold på Sørøya er spesiell i Finnmarksammenheng. Sørøya har i motsetning til det øvrige Finnmark vært i privat eie, formelt og reelt, lenge før jordutvisningsresolusjonen av 1775 trådte i kraft. Dagens eiendomsforhold er preget av at et betydelig antall eiendommer er beskrevet med strekninger "til høyeste fjell" eller med liknende formuleringer, altså med forholdsvis lange og lite presist definerte grenselinjer innover i utmarka.

Det pekes også på forhold det ikke har vært mulig å drøfte inngående innenfor rammene av dette arbeidet, men som det kan være behov for å gå nærmere inn på for å ta stilling til bruksrett og eiendomsforhold. Det er også tatt med en kort omtale av jordutvisningsregelverket i Finnmark på 1700- og 1800-tallet, da det kan ha betydning for tolkningen av eldre atkomstdokumenter.

Kapittel 5 beskriver reindriftens bruk av grunn og naturressurser på Sørøya, samt rettsoppfatninger knyttet til denne bruken. Reinbeitedistrikt 19 Sørøya omfatter hele Sørøyas areal. Innledningsvis er det en kort historisk gjennomgang av reindriftshistorien, med både helårs- og sesongmessig drift. Med grunnlag i intervjuer beskrives næringens innhold, omfang, varighet og endringer. Det belyses også hva reindriftsutøverne selv oppfatter som sine rettigheter, samt enkelte konflikter knyttet til reindriftens bruk av Sørøya. På grunn av lite publisert materiale om reindriften på Sørøya, utgjør informasjon innhentet under intervjuene hovedgrunnlaget. Intervjuene gjenspeiler at bruksformer i utmark er sesongbaserte.

På den nordøstlige delen av Sørøya har det vært drevet kontinuerlig helårsdrift av en siida siden 1952, mens den tidligere helårsdriften i sørvestlig del av Sørøya er avviklet. I dag er det to siidaer som har dette området som sitt sommerbeite. Beiter, samt drift i form av samling, skilling, merking og slaktning foregår atskilt mellom helårssiidaen og sommersiidaene. Andres bruk av utmark kan imidlertid skape problemer for reindriften. Dette gjelder spesielt jakt med hund om høsten og scooterkjøring vinterstid. Alle siidaer legger vekt på å ivareta gode relasjoner til den øvrige befolkningen.

Kapittel 6 beskriver fastboendes areal- og ressursbruk og rettsoppfatninger knyttet til bruken. Fram til 1960-tallet var saltvannsfiske eller en kombinasjon av fiske, fehold, jakt og sanking den vanligste næringstilpasningen. Saltvannsfiske er fremdeles viktig. Etter 1960-tallet har mange steder blitt avfolket, men de fleste stedene brukes fremdeles i fritidssammenheng.

Fehold med utnyttelse av utmarksslåtter og beite går langt tilbake i tid. Fra 1600-tallet finnes skriftlig dokumentasjon på fehold. De seneste tiårene er feholdet gått sterkt tilbake, men særlig i Hammerfests del av Sørøya utnytttes det meste av arealet til sauebeite. Bruk av slåtter opphørte i etterkrigstiden. Setring har tidligere forekommet. Bruk av torv til brensel begynte på 1700-tallet, men hadde størst omfang fra slutten av 1800-tallet til 1950-tallet. Rekved har vært, og er fremdeles viktig som brensel og som bygningsmaterialer.

Jakt, innlandsfiske, bærplukking og annen sankning har forekommet så lenge det har bodd folk på Sørøya. Tidligere var jakt etter sel, oter og sjøfugl vanlig, mens rype- og harejakt er viktigst i dag, den utøves også av tilreisende. Plukking av bær og egg var tidligere matauk og handelsvare, men regnes i dag som rekreasjon selv om folk som har tilknytning til bygdene ser dette som en fortsettelse av den eldre bruken. Sjølaksefiske med faststående bruk er dokumentert i området fra 1800-tallet og er fortsatt viktig, selv om dette er redusert i de senere år.

Historisk har bruken av naturressursene til dels vært regulert av eiendomsbesittere og til dels ut fra lokal sedvane. Før 1753 var Sørøya forvaltet som privat gods, rettigheter til jakt og eiendommer ble utleid. Etter at staten kjøpte ut de private godseierne og jordutvisningsresolusjonen ble vedtatt i 1775 ble forvaltningen av Sørøya mer lik andre deler av Finnmark. Eiendom ble avhendet til boplasser og slåtter, men slåttebruk og torving på mindre sentrale boplasser var ikke alltid regulert av myndighetene.

Lokalbefolkningen har akseptert at staten (senere FeFo) har vært eier av grunn der private ikke har eid, men i mange tilfeller er grensene mellom privat grunn og FeFos grunn omstridt. De private eiendommene i Hasvik er gjennomgående små og FeFo står som eier av de største arealene. I Hammerfests del er det store private eiendommer. Dette kan ha sammenheng med reguleringer som jordkommisær Spilling utførte i Hasvik 1919. Den sedvanlige bruken har vært slik at man i mindre grad har skilt mellom statlig og privat grunn når det gjelder jakt, innlandsfiske og sankning, men det har forekommet når det gjelder muldebær.

Den generelle oppfatningen er at lokalbefolkningen har rett til naturressursene på FeFos grunn, men de aller fleste anser retten som en bruksrett. Det hevdes at en i tidligere tider i liten grad reflekterte over rettigheter vedrørende bruken. Ut fra manges oppfatning har rettsoppfatningen i liten grad endret seg opp gjennom tiden, men for rekreasjonsbruk blir rettighetene ansett som mer allmenne. I moderne tid har det også forekommet en dreining mot mer håndhevelse av privat eiendomsrett til jakt og innlandsfiske, noe som hevdes å bryte med lokal sedvane. Endring i rettsoppfatning kan antagelig også knyttes til den senere tids rettighetsfokus og etableringen av Finnmarkseiendommen. Mange uttrykker ønske om at rettstilstanden bør forbli slik den har vært tidligere.

Innhold

Forord	3
Sammendrag	5
Innhold	8
1 Innledning	13
1.1 Formål	13
1.2 Brukergrupper	13
1.3. Rettsoppfatninger	14
1.4 Sørøya	15
1.4.1 Hasvik kommune: Dagens bosetting og næringstilpasning	16
1.4.2 Hammerfest kommune: Dagens bosetting og næringstilpasning på Sørøya	16
1.4.3 Folketellingene 1875 og 1900: etnisk tilhørighet	17
Litteratur	18
2 Forfattere, kilder og metode	19
2.1 Forfattere og kilder	19
2.2 Spørreskjema og kart	19
2.2.1 Spørreskjema	19
2.2.2 Intervjuer	20
2.2.3 Kartbase	21
2.3 Oppbygging av utredningen	22
3 Bosettingshistorie og husdyrhold på Sørøya, 1865-1959	23
3.1 Formål	23
3.2 Metode og kildegrunnlag	23
3.3 Generelt om bosettingsmønster og næringer i Finnmark rundt år 1900	24
3.4 Bosettingshistorie på Sørøya	25
3.5 Viktige ressurser	30
3.6 Husdyrholdet	30
3.7 Fisket	31
3.8 Sammenfatning	32
3.9 Tallmateriale for Hasvik og Sørøysund	32
Litteratur	39
4 Eiendomsforhold og jordutmåling på Sørøya i Finnmark	41
4.1 Innledning	41
4.1.1 Bakgrunn	41
4.1.2 Formål	41
4.1.3 Metode og kilder	41
4.2 Kort om reglene for jordutmålingen i Finnmark på 1700- og 1800-tallet	42
4.2.1 Tiden før 1775	42
4.2.2 Jordutvisningsresolusjonen av 1775	43
4.2.3 Jordsalgsloven av 1863	44
4.3 Jordutmålingen på Sørøya	45
4.3.1 Eiendomshistorien fram til 1775	45
4.3.2 Jordutmåling etter 1775 - utmål av store utmarksstrekninger til private	46
4.3.3 Forskjellige eiendomsforhold i Hasvik og Hammerfest kommune	47
4.3.4 Bruks- og allmenningsrettigheter	48
4.4 Avslutning	50
Litteratur	52
5 Bruk og rettsoppfatninger i reindriften	55
5.1 Innledning – formål og metode	55
5.2 Oversikt over reindriften på Sørøya	57

5.3	Historisk bruk.....	58
5.3.1	Perioden fram til ca 1800	58
5.3.2	Perioden ca 1800 - 1900	59
5.3.3	Perioden ca 1900 – til i dag	60
5.3.4	Vorrens studie av Finnmarksamenes nomadisme (1962).....	61
5.3.5	Statlige reguleringer	62
5.3.6	Siidaer i Reinbeitedistrikt 19 Sørøya	64
5.4	Dagens reindrift på nordøstlig del av Sørøya	65
5.4.1	Siidaen	65
5.4.2	Beiteområder	65
5.4.3	Utstyr og anlegg	67
5.4.4	Forholdet til de fastboende	67
5.4.5	Andres ferdsel i fjellet.....	68
5.4.6	Utmarksbruk utenom beite (jakt, fangst, bær, etc.)	70
5.4.7	Oppsummering.....	71
5.5	Dagens reindrift på sørvestlig del av Sørøya	73
5.5.1	Tidligere helårsdrift.....	73
5.5.2	Sørøya som sesongbeite	73
5.5.3	Vårbeite/kalvingsland	73
5.5.4	Sommerbeite.....	74
5.5.5	Høst; beite, samling, slakting.....	76
5.5.6	Vinter	78
5.5.7	Utstyr og anlegg	78
5.5.8	Forholdet til de fastboende	81
5.5.9	Andres ferdsel i fjellet.....	82
5.5.10	Utmarksbruk utenom beite (jakt, fangst, bær, etc.)	84
5.5.11	Oppsummering.....	87
5.6	Rettsoppfatninger	87
5.6.1	Rettsgrunnlaget.....	87
5.6.2	Bruk av og rett til områdene	88
5.6.3	Inngrepssaker	95
5.6.4	Utvikling i distriktet	96
5.7	Avslutning	97
	Litteratur	98
6	Bruk og rettsoppfatninger blant fastboende	101
6.1	Innledning: Metodiske tilnærminger og utfordringer	101
6.2	Sørøya: Tidligere bosetting	104
6.3	Fraflytting.....	107
6.4	Om privat eiendom og eiendomsgrenser	108
6.5	Bruken av utmarka.....	111
6.5.1	Fehold.....	112
6.5.2	Seterdrift	115
6.5.3	Beitebruk.....	117
6.5.4	Bruk av slåtter	119
6.5.5	Hogst	122
6.5.6	Torv.....	123
6.5.7	Rekved.....	126
6.5.8	Jakt og fangst.....	129
6.5.9	Innlandsfiske	132
6.5.10	Laksefiske i sjø.....	136
6.5.11	Bær	139

6.5.12	Egg og dun.....	142
6.5.13	Annen sanking	144
6.5.14	Bygningsmessige strukturer i utmarka.....	145
6.5.15	Friluftsliv.....	147
6.6	Rettsoppfatninger	149
6.6.1	Bruk og rettsoppfatninger	149
6.6.2	Konflikter om bruken	158
6.7	Oppsummering	164
6.8	Kart – Bruk av områder og ressurser på Sørøya.....	166

Figurer

Figur 1: Kart over Sørøya med kommunegrensa mellom Hasvik og Hammerfest kommuner inntegnet (NordAtlas 2011).....	15
Figur 2 Oversikt over etnisk tilhørighet I folketellingene 1875 og 1900.	17
Figur 3: Hushold på Sørøya fra 1865 til 1959. Grunnlagsmaterialet for diagrammet er hentet fra folketellingene.	26
Figur 4: Utsnitt over Sørøya. Friis 1888.	28
Figur 5: Symbolikk benyttet av Friis (1888).....	29
Figur 6: Oversikt over steder som omfattes av tallmateriale fra folke- og jordbrukstellingene.	33
Figur 7: Oversikt over steder/matrikelnummer som omfattes av folke- og jordbrukstellingene.	34
Figur 8: Tall hentet fra folke- og jordbrukstellingene av 1865 og 1875.	35
Figur 9: Tall hentet fra folke- og jordbrukstellingene av 1900 og 1939.	36
Figur 10: Tall hentet fra folke- og jordbrukstellingene av 1949.	37
Figur 11: Tall hentet fra folke- og jordbrukstellingene av 1959.	38
Figur 12: Vedlegg til kapittel 4: Oversikt over skylddelingsforretninger i tidligere Sørøysund kommune	53
Figur 13: Rein på sommerbeite på Sørøya (foto: Alma Thuestad 2008).	55
Figur 14: Nøkkeltall for reindriftsdistrikt 19 Sørøya.	57
Figur 15: <i>Reintall i sluttstatus for de 10 siste driftsårene i rbd 19 (korrigert reintall per 31. mars unntatt siste år)</i> . Tallene er fra Ressursregnskap for reindriften 2008/2009, side 82 http://www.reindrift.no/asset/1627/1/1627_1.pdf og Distriktplan for Rbd 19 Sørøy/Sállan orohat 2010-2015 (Sara 2010:6).	57
Figur 16: Spor etter villreinfangst: Varderekke som ligger på en rygg øst for Kanonfjellet. Dønnesfjord ses i bakgrunnen (foto: Alma Thuestad 2008).	58
Figur 17: Det er langt mellom fastlandet og Sørøya. Reineierne er avhengig av båttransport for å frakte rein til og fra sommerlandet (foto: Marit Myrvoll 2011).	60
Figur 18: Finnmarksamenes reinbeitedistrikter i Finnmark og Nord-Troms angitt med nummer. Sirklenes størrelse antyder antall dyr på beite. Sort sirkel: Sommerbeite. Tom sirkel: Vinterbeite. Sort sirkel med hvitt kryss: Helårsbeite (Vorren 1962:12).	62
Figur 19: Liste over siidaandelsinnehavere i distrikt 19. (Mottatt pr mail fra reindriftsagronomen i Vest-Finnmark, 29.nov 2010).	64
Figur 20: Beiteområder og anlegg (kart: Alma Thuestad 2011).....	66
Figur 21: Skuterløyper i Hasvik og Hammerfest kommuner (NordAtlas)	69
Figur 22: Reindriftens utmarkshøsting på nordøstlige del av Sørøya: innlandsfiske, snarefangst, rekved, torv, sennagress, bær og egg (Kart: Alma Thuestad 2011).	70
Figur 23: Vår og kalvingsland (kart: Alma Thuestad 2011).	74
Figur 24: Sommerbeite(kart: Alma Thuestad 2011).	75
Figur 25: Høstbeite, anlegg og drivingsleier (kart: Alma Thuestad 2011)	76
Figur 26: Slakteriet i Per Ivers-heim (Foto: Marit Myrvoll 2011)	77
Figur 27: kart over reindriftens anlegg i sørvestlig del av Sørøya. De nederste kartene er forstørrelser over de tre ulike anleggene som vises på oversiktskartet (kart.reindrift.no).	80
Figur 28: Reindriftens utmarksbruk: småviltjakt, sennagress, laksefiske i sjø (kart: Alma Thuestad 2011)	84
Figur 29: Omstridt område i rødt (Kart: Alma Thuestad 2011).	90
Figur 30: Hushold og bebodde steder på Sørøya i 1900 og 1939 (Kilde: Jfr. Dalsbø og Evjens kapittel 3 i utredningen).	106
Figur 31: Utviklingen av fehold på Sørøya i Hasvik 1865 – 1959 (Kilde: Jfr. Dalsbø og Evjens kapittel 3 i utredningen).*	112
Figur 32: Utviklingen av fehold på Sørøya i Hasvik 1980 – 2010 (Kilde: Kvalsund kommune)*	113

Figur 33: Utvikling av fehold på Sørøya i Sørøysund 1865 – 1959 (Kilde: Jfr. Dalsbø og Evjens kapittel 3 i utredningen)*.....	113
Figur 34: Utviklingen av fehold på Sørøya i Sørøysund/Hammerfest 1980 – 2010 (Kilde: Kvalsund kommune)*	114
Figur 35: Oversikt over seterplasser på Sørøya før 1907 (Kilde: Jacobsen 1983).	116
Figur 36: Sau på beite (foto: Elin Rose Myrvoll).....	117
Figur 37: Utmarksslåtter i fjellsidene i bakgrunnen, Rivaren i Hasfjord (foto: Bjørn Bjerkli 2011).	119
Figur 38: Rypefangst med snare (foto: Stine Barlindhaug).	129
Figur 39: Utmarksressurs; tyttebær og blåbær (Foto: Elin Rose Myrvoll).	139
Figur 40: Ærfugl (foto: Elin Rose Myrvoll).	142
Figur 41: Egg fra sjøfugl har vært mye nyttet (foto: Elin Rose Myrvoll).	142
Figur 42: Kvann ble høstet ved Sløkvanna (foto: Elin Rose Myrvoll).	144
Figur 43: Informantopplysninger vedrørende hvem som har brukt områder.....	150
Figur 44: Informantopplysninger vedrørende rett til område.	153
Figur 45: Oversikt over all bruk av områder og ressurser (Kart: Alma Thuestad 2011).	167
Figur 46: Husdyrhold: Beiteområder og utmarksslåtter (Kart: Alma Thuestad 2011).	168
Figur 47: Bygninger og sesongboplasser i utmark (Kart: Alma Thuestad 2011).	169
Figur 48: Hogst, rekved og torv. Brun sirkel på ytersida: Rekvedplasser (Kart: Alma Thuestad 2011).	170
Figur 49: Jakt og frangst (Kart: Alma Thuestad 2011).	171
Figur 50: Innlandsfiske og sjølaksefiske (Kart: Alma Thuestad 2011).	172
Figur 51: Laksefiske i sjø på FeFo-grunn (Kart: Alma Thuestad 2011).	173
Figur 52: Laksefiske i sjø på FeFo-grunn. Grønn sirkel: Lakseplass på FeFo-grunn og som er i bruk (Kart: Alma Thuestad 2011).	174
Figur 53: Annen høsting (Kart: Alma Thuestad 2011).	175
Figur 54: Ferdsel, fritid og rekreasjon. Se også kart over scooterløype-nettet i kap 5.4.5 (Kart: Alma Thuestad 2011).	176

Vedlegg

Vedlegg 1: Spørreskjema

Vedlegg 1a: Felt 3 Spørreskjema

Vedlegg 1b: Felt 3 Jearahallanskovvi

Vedlegg 1c: Felt 3 Returnerte spørreskjema og kart

Vedlegg 2: Intervju

Underskrevne sammendrag av intervjuer

Vedlegg 3: Informanter

Oversikt over informanter som har deltatt i spørreundersøkelse og/eller intervjuundersøkelse

Vedlegg 4: Kartbase

Vedlegg 4a: Felt 3 Geodatabase

Geodatabase med kartfiler som inneholder kartfesting av stedfestede informantopplysninger

Vedlegg 4b: Felt 3 Kartvedlegg

Kartbasen viser alle data som ligger i geodatabasen i pdf.format

Vedlegg 4c: En kortfattet innføring i oppbygning og bruk av kartvedlegg i pdf.format

1 Innledning

1.1 Formål

Finnmarkskommisjonen ble oppnevnt av Kongen i statsråd 14. mars 2008 og har som oppgave å kartlegge eksisterende bruks- og eierrettigheter som folk i Finnmark har ervervet på grunnlag av langvarig bruk til den grunnen Finnmarkseiendommen overtok 1. juli 2006. Finnmarkskommisjonen har sin bakgrunn i Lov om rettsforhold og forvaltning av grunn og naturressurser i Finnmark fylke (finnmarksloven) fra 2005. Ved siden av reglene om etableringen av Finnmarkseiendommen, har finnmarksloven også bestemmelser om kartlegging og anerkjennelse av eksisterende rettigheter. For å besørge denne rettighetskartleggingen oppnevnte Regjeringen ved kgl. res. 14. mars 2008 en egen kommisjon (Finnmarkskommisjonen). Finnmarkskommisjonen skal foreta en systematisk og områdevis kartlegging av eksisterende rettigheter til land og vann i Finnmark.

Etter loven er kartleggingen begrenset til grunn som Finnmarkseiendommen overtok 1. juli 2006, og som tidligere lå til Statskog SF. Kartleggingen omfatter dermed også grunn som Finnmarkseiendommen etter denne datoen har solgt til private eller offentlige rettssubjekter. (<http://www.domstol.no/Enkelt-domstol/Finnmarkskommisjonen/> 27.10.2011).

Formålet med utredningen, slik det er angitt i behovsspesifikasjonen i Finnmarkskommisjonens utlysing av en sakkyndig utredning for felt 3 Sørøya, av 23. mars 2010, er å gi en beskrivende framstilling av ulike gruppers (jordbrukere, reindriftsutøvere, kyst- og fjordfiskere, sjølaksefiskere, kombinasjonsbrukere, fastboende bygdebefolkning, fritidsbrukere/allmennhet, eventuelt andre) bruk av grunn og naturressurser i felt 3 Sørøya. Brukens innhold, omfang og varighet beskrives ved å fokusere på både tidligere tiders bruk og på dagens bruk. Videre er rettsoppfatningene som har gjort – og gjør seg gjeldende - når det gjelder bruken beskrevet og problematisert.

I den grad det har vært mulig innenfor rammen av oppdraget og ut i fra tilgjengelige kilder har vi også sett på "hvordan bruk og rettsoppfatninger har utviklet seg over tid, og herunder hvordan statlige reguleringer av bruken av grunn og naturressurser fra og med Kgl. Res. 27. mai 1775 *angaaende Jorddelingen i Finmarken samt Bopladsers Udvisning og Skyldlægning sammesteds* og frem til vår dager, har blitt mottatt av den berørte lokalbefolkningen og av andre aktuelle brukergrupper" slik det er formulert i behovsspesifikasjonen. Eiendomssituasjonen på Sørøya er spesiell i Finnmarksammenheng. Sørøya har vært i privat eie før jordutvisningsresolusjonen av 1775 trådte i kraft. Endringer i bruk av grunn og ressurser fra 1775 til i dag lar seg langt på vei dokumentere ut i fra tilgjengelige kilder, mens en dokumentasjon av endringer i rettsoppfatninger og måten statlige reguleringer er mottatt lokalt i den samme perioden byr på større utfordringer.

1.2 Brukergrupper

I henhold til behovsspesifikasjonen skal utredningen beskrive ulike gruppers bruk av grunn og naturressurser. *Ulike grupper* spesifiseres nærmere som "jordbrukere, reindriftsutøvere, kyst- og

fjordfiskere, sjølaksefiskere, kombinasjonsbrukere, fastboende bygdebefolkning, fritidsbrukere/-allmennhet, eventuelt andre”. Denne listen kan forstås som en presisering av at det ikke er ulike *etniske grupper* bruk det spørres om, men at fokus rettes mot selve bruken og dens karakter. Brukerkategoriene som nevnes her er ikke entydige, de overlapper hverandre i større eller mindre grad. I noen sammenhenger er det naturlig å betrakte representanter for ulike typer bruk som *brukergrupper*, men i et område hvor man tradisjonelt har kombinert bruk og høsting av ulike naturressurser og landområder kan dette gi et feilaktig inntrykk. På Sørøya er de klart definerte brukergruppene den fastboende bygdebefolkning, gårdbrukere, reindriftsutøvere, tidligere fastboende og deres etterkommere, samt tilreisende jegere og fiskere.

Overlappingen mellom brukskategoriene har endret seg fra den gangen stort sett alle hushold i de aktuelle bygdene kombinerte fiske, husdyrhold og utmarkshøsting. Husdyrholdet på Sørøya er gått sterkt tilbake. En stor brukergruppe i dag er sesongboere med tilhørighet til fraflyttede bygder. Denne gruppen består av tidligere innbyggere og deres etterkommere, som har hus/eiendommer på Sørøya som de holder ved like og bruker deler av året. Sesongboerne er i dag godt organisert i bygdelag. De står for en betydelig del av det som kan karakteriseres som fritidsbruk, men står i en særstilling som grunneiere med familietilknytning. Deres bruk representerer videreføring av deler av den tradisjonelle bruken, på samme måte som de fastboendes bruk. Reindriften som brukergruppe har på Sørøya en spesiell historie, med helårsreindrift og en relativt kort periode med bruk av øya som sommerbeite. Når det gjelder to av de nevnte brukergrupper, sjølaksefiskere og fritidsbrukere/allmennheten, er vi oppmerksomme på at Finnmarkskommisjonen har fått utført egne utredninger om henholdsvis sjølaksefiske og allmennhetens bruk. Jordbrukere, i betydningen gårdbrukere som har dyr på utmarksbeite, samt reindriftsutøvere er brukergrupper med klart definerte næringsinteresser i utmark/på Finnmarkseiendommens grunn. Reindriftens bruk og rettsoppfatninger beskrives i et eget kapittel (kap.5), mens husdyrbeite inngår i kapittel 6 om fastboendes bruk. Relasjoner mellom reindrift og fastboende blir tatt opp i både kapittel 5 og 6.

1.3. Rettsoppfatninger

Rettsoppfatninger og hvordan disse har utviklet seg over tid kan belyses ut fra skriftlige rettskilder på den ene siden og muntlige utsagn på den andre siden. Spørsmål om rettsoppfatninger inngikk i datainnsamlingen lokalt, både i spørreskjemaundersøkelse og intervjuer. Noen har svart at rettighetsbegrepet ikke inngikk naturlig i måten man snakket om utmarkshøsting i tidligere tider. Tønnesen (1972:169) sier at dannelsen av en rettsoppfatning forutsetter muligheter for kollisjon, og at i relasjonen til staten har det ikke alltid vært klart om bygdebefolkningen i Finnmark hadde med lovgiveren staten eller grunneieren staten å gjøre. Bruken av utmarka ble regulert, til dels av statlige ordninger og til dels av uskrevne regler om god atferd og naboskap. Eiendomssituasjonen på Sørøya, med relativt store private områder, reiser en del spesielle problemstillinger omkring sedvanemessig bruk og grunneierrettigheter.

Rettsoppfatninger som fremkommer i det innsamlede materialet blir ofte konkretisert i form av reaksjoner på statens forvaltning, for eksempel kommer de klart til uttrykk i forbindelse med

statens regulering av reindrift, jakt, innlandsfiske og sjølaksefiske. Finnmarkseiendommens (og tidligere statens/Statskogs) forvaltning og regulering av bruken av grunn og ressurser har også avstedkommet ulike former for reaksjoner, men ikke alltid i form av organiserte protester. Reaksjonene kan også være indirekte, i form av utsagn og lokale oppfatninger som i liten grad spilles ut i offentligheten. Slike reaksjoner kan i ettertid sjelden dokumenteres ut i fra skriftlige kilder. Rettsoppfatninger blir også konkretisert i forbindelse med brukskonflikter, spesielt mellom reindrift og fastboendes husdyrhold og utmarkshøsting.

Måten å forvalte og fordele ressursene lokalt bygger til dels på offentlige reguleringer som (i varierende grad) oppfattes som legitime i befolkningen, og til dels på uskrevne regler eller lokal sedvane, som først blir tydelig når det handles i strid med denne, eller når det innføres formelle reguleringer som oppfattes å stride mot disse reglene. Som Tønnesen (1972) er inne på, er det først når rettsoppfatninger kolliderer med myndighetsreguleringer eller i forbindelse med andre brukskollisjoner, at de får et konkret og dokumenterbart uttrykk.

1.4 Sørøya

Figur 1: Kart over Sørøya med kommunegrensa mellom Hasvik og Hammerfest kommuner inntegnet (NordAtlas 2011).

Det vises til kapittel 3, 4, 5 og 6 for beskrivelse av tidligere og nåværende bosetting og eienomsforhold på Sørøya.

Her vil det kun bli gitt en kort redegjørelse for dagens bosettingsmønster og næringstilpasning på Sørøya med utgangspunkt i dokumentasjon fra Statistisk Sentralbyrå sin folke- og bolig telling fra 2001. Administrativt er Sørøya delt i to. Sørvestre delen av øya tilhører Hasvik kommune. Hele Hasviks befolkning er bosatt på Sørøya. I tillegg har kommunen ubebodde arealer på

Stjernøya. Nordøstre del av Sørøya hørte tidligere til Sørøysund kommune. Etter kommunesammenslåing i 1992 ble denne delen av Sørøya en del av Hammerfest kommune.

1.4.1 Hasvik kommune: Dagens bosetting og næringstilpasning

Hele Hasvik kommunes befolkning bor på Sørøya. Pr. 1. januar 2011¹ hadde kommunen 972 innbyggere. Ti år tidligere, i 2001², hadde kommunen 1198 innbyggere. Bosettingen i dag er i all hovedsak konsentrert til tre steder på øya. Breivikbotn som er kommunesenteret, Hasvik som er et viktig kommunikasjonsenter med småflyplass og fergeforbindelse til fastlandet (Øksfjord) og Sørvær som er et typisk fiskevær. Ca. 45 prosent av befolkningen bodde på stedet Hasvik og tilliggende nærområder som Hasvåg og Hasfjord. Omtrent 30 prosent av befolkningen bodde i Breivikbotn og omegn, 23 prosent bodde i Sørvær. Stedet med flest innbyggere utenom disse tre stedene var Breivik med 14 innbyggere. I tillegg bodde 4 personer i Dønnesfjord. Ingen av disse familiene hadde barn eller ungdom under 20 år i 2001.

I 2009³ var 16,5 prosent av sysselsettingen i kommunen knyttet til primærnæringer. Dette tallet lå på omtrent samme nivå i 2001. I all hovedsak gjelder primærnæring fiskeri. Jordbruket, som hadde et visst omfang tidligere har gått sterkt tilbake de senere årene og i 2010 var det kun ett bruk igjen som var stort nok til å utløse produksjonstilskudd. Sørvær skiller seg ut med mest primærnæringssysselsetting, 23,6 prosent, mens bare 9 prosent på stedet Hasvik var sysselsatt i primærnæring. 19,3 prosent var sysselsatt i sekundærnæringer. Her skiller også Sørvær seg ut med over 40 prosent, noe som gjenspeiler Sørværs posisjon som et viktig fiskevær. 63,7 prosent av kommunens befolkning var i 2009 sysselsatt i tertiærnæringer. Andelen var størst på stedet Hasvik med 67,7 prosent, mens Sørvær hadde minst tertiærsysselsetting med 34,2 prosent.

1.4.2 Hammerfest kommune: Dagens bosetting og næringstilpasning på Sørøya

Mens den sørvestre delen av Sørøya rommer en selvstendig kommune så framstår den nordøstre delen av Sørøya som et svært tynt befolket utkantstrøk i bykommunen Hammerfest. Mange av de som i dag har eiendommer og interesser på denne delen av Sørøya bor i byområdet Hammerfest/Rypefjord på Kvaløya. I 2001⁴ var innbyggertallet på nordøstre Sørøya 133 fordelt på 63 hushold. De fleste, 83 personer, hadde tilhold i Akkarfjordområdet. Dette inkluderer også Gamvik i Gamvikfjorden. I Sandøyfjordområdet var det 27 innbyggere fordelt på flere steder mellom Skarvfjorden og Sandøybotn. Langstrandområdet hadde 23 innbyggere. Området strekker seg fra Låtret, via Langstrand til Hellefjorden. Helårsbosettingen i de sistnevnte områdene har gått betraktelig tilbake siden 2001.

¹ Statistisk sentralbyrå: Tall om Hasvik kommune. Folkemengde 1. januar 2011.

<http://www.ssb.no/folkendrkv/2010k4/hittil20.html>

² Statistisk sentralbyrå: Folke- og boligtellingen 2001. Hasvik

³ Statistisk sentralbyrå: Tall om Hasvik kommune.

⁴ Statistisk sentralbyrå: Folke- og boligtellingen 2001. SSB opererer med fire tellekretser på nordøstre Sørøya, Fella, Langstrand, Akkarfjord og Sandøybotn. I 2001 var ingen registrert i kretsen Fella.

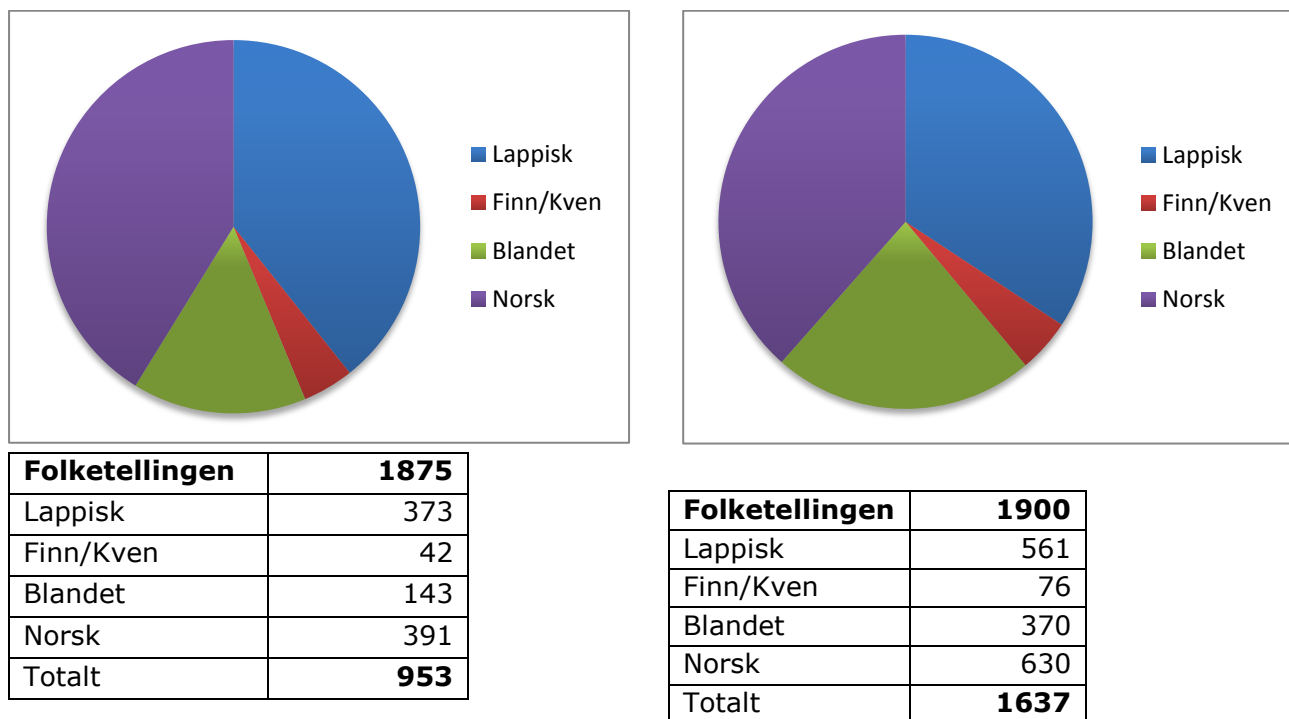
Sysselsettingen på nordøstre Sørøya var i 2001 i hovedsak knyttet til primærnæring. 59 personer over 16 år var sysselsatt. 30 av disse var knyttet til primærnæringer. Fiskeriene var særlig viktige, men det var også noen gårdsbruk som drev med sau. 10 personer var sysselsatt i sekundærnæring. Dette gjaldt fiskemottak. De resterende 19 var sysselsatt i privat og offentlig tjenesteyting.

1.4.3 Folketellingene 1875 og 1900: etnisk tilhørighet

I flere folketellinger er etnisk tilhørighet registrert. Det er mange svakheter med en slik registrering. Den store endringen i folketallet mellom 1875 og 1900 på Sørøya skyldtes delvis en økning i antallet bosatte på øya i form av tilflytting, men det registrerte folketallet antas å være noe overdrevet i 1900-tellingen, på grunn av mellom to og tre hundre fiskere utenfra som lå i fiskeværerne mens folketellinga foregikk. I kildene har det vært vanskelig å se forskjellen mellom "finn" som kven/født i Finland og "finn" som sjøsame. Disse to er derfor slått sammen i en kategori.

For øvrig er den største endringen mellom 1875 og 1900 i kategorien "blandet". Dette kan være en følge av ulik metode for registrering fra tellerens side, eller at det faktisk var en større andel av befolkningen som ble oppfattet av blandet opprinnelse i 1900 enn i 1875.

Oversikten er tatt med som bakgrunnskunnskap om registrert etnisk tilhørighet i området.

Figur 2 Oversikt over etnisk tilhørighet i folketellingene 1875 og 1900.

Litteratur

Tønnesen, S 1972: Retten til jorden i Finnmark. Universitetsforlaget.

Nett-ressurser

Finnmarkskommisjonen <http://www.domstol.no/Enkelt-domstol/Finnmarkskommisjonen>

Finnmarksloven <http://www.lovdata.no/all/nl-20050617-085.html>

Folketellingen 31. desember 1875 m/jordbruksopplysninger, trykt utgave, RHD

Folketellingen 3. desember 1900, trykt utgave, RHD

Statistisk sentralbyrå <http://www.ssb.no>

-Tall om Hasvik kommune. Folkemengde 1. januar 2011.

-Folke- og bolig tellingen 2001. Hasvik

-Tall om Hasvik kommune.

- Folke- og bolig tellingen 2001. SSB opererer med fire tellekretser på nordøstre Sørøya, Fella, Langstrand, Akkarfjord og Sandøybotn. I 2001 var ingen registrert i kretsen Fella.

2 Forfattere, kilder og metode

2.1 Forfattere og kilder

Utredningen er utarbeidet av en gruppe med ulike fagbakgrunn. Einar Eythórsson (NIKU) og Marit Myrvoll (NIKU) har ledet utredningsarbeidet i hver sin periode, og de har i samarbeid utarbeidet spørreskjema og intervjuguide. Solveig Joks (Samisk høgskole) har oversatt spørreskjema, informasjonsskriv, kunngjøring og pressemelding til samisk. Intervjuer er foretatt av Bjørn Bjerkli (Institutt for arkeologi og sosialantropologi, Universitetet i Tromsø), Einar Eythórsson, og Marit Myrvoll. I tillegg til de ovennevnte har Jørn Weines (Senter for samiske studier, Universitetet i Tromsø) skrevet ut intervjuer. Alma Thuestad (NIKU) har stått for utforming av kart som ble brukt i spørreundersøkelsen, digitalisering av kartavmerkinger fra respondenter og utforming av kartillustrasjoner i utredningen. Thuestad har også stått for digital bearbeiding av svarene på spørreundersøkelsen.

Kapittel 1 og 2 er skrevet av Einar Eythórsson med bidrag fra Bjørn Bjerkli, Bjørg Evjen, Marit Myrvoll og Alma Thuestad. Bjørg Evjen og Elisabeth T. Dalsbø (Senter for samiske studier, Universitetet i Tromsø) har skrevet kapittel 3. Øyvind Ravna (Juridisk fakultet, UiT) har skrevet kapittel 4. Kapittel 5 er skrevet av Marit Myrvoll (NIKU) og Rávdna Biret Marjá Eira (Senter for samiske studier, Universitetet i Tromsø). Kapittel 6 er skrevet av Bjørn Bjerkli og Einar Eythórsson. Hele utredningsgruppen har vært involvert i planlegging og forberedelser.

Utredningen er et resultat av et flerfaglig samarbeid og baserer seg derfor på flere typer kilder og metodiske tilnærminger. Skriftlige kilder, arkivkilder og databaser som er brukt i de ulike delene av utredningen er ført opp i referanselistene for de enkelte kapitlene.

2.2 Spørreskjema og kart

2.2.1 Spørreskjema

I tillegg til bruk av skriftlige kilder og arkivmateriale er det gjort en omfattende datainnsamling ved hjelp av en kartbasert spørreundersøkelse og intervjuer. Målgruppene for spørreskjemaundersøkelsen var i første rekke den fastboende bygdebefolkningen, sesongboende eiendomsbesittere og reindriftsutøvere. I kunngjøring av spørreundersøkelsen ble alle som har interesser i området oppfordret til å delta. I utformingen av spørreundersøkelsen var det nødvendig å foreta noen avgrensninger i forhold til begrepene grunn og naturressurser. Når det gjelder grunn, i betydningen tidligere statsgrunn i Finnmark overført til Finnmarkseiendommen i 2006, er avgrensningen tilsynelatende enkel, men i en rekke tilfeller er grensene mellom Finnmarkseiendommens grunn og privat grunn uavklart eller omstridt. Det trenger likevel ikke å være vanskelig gjøre en generell kartlegging av bruksmønster og bruksområder for ulike naturressurser.

Naturressurser er et vidt begrep som omfatter både fornybare og ikke fornybare ressurser. Ut i fra formålet med utredningen er begrepet her avgrenset til fornybare ressurser i utmark (med rekved og torv som unntak), både ressurser som har næringsmessig betydning eller

rekreasjonsverdi i dag og ressurser som i tidligere tider har hatt stor betydning, men har i dag mistet sin økonomiske verdi.

I utformingen av spørreskjema for utredningen er det tatt utgangspunkt i finnmarkslovens §§ 22-23 hvor det er listet opp hvilke ressurser som omfattes av rettigheter for henholdsvis innbyggerne i Finnmark og innbyggerne i den enkelte kommune. Undersøkelsen favner over både nåværende og tidligere bruk, samt rettsoppfatninger, og tar utgangspunkt i bruk av ressurser som beiteland, slåttemark, ferskvannsfisk/fiskevann, vilt, brensel, bær, egg m.v. I spørreskjemaet er det i tillegg stilt spørsmål om byggverk i utmark, ferdselsveier og områder som brukes til friluftsliv og rekreasjon. I tillegg er det stilt egne spørsmål om rettsoppfatninger knyttet til disse ressursene og endringer over tid.

I spørreskjemaet ble folk bedt om å redegjøre for bruken av de ulike ressursene med avkryssing i tabeller, knytte bruken til stedsnavn og tegne bruksområder for hver ressurs på kart. I tillegg ba vi om at varighet ble angitt med årstall og at omfanget av bruken ble uttrykt gjennom tallverdier som står for kategoriene: *1. sporadisk bruk, 2. av og til for egen husholdning, 3. av og til som en del av næring/salg, 4. årlig for egen husholdning eller 5. årlig som en del av næring/salg.* Fordelen med dette er at data kan lettere omgjøres til statistikk, men samtidig kan avkrysning i tabeller innskrenke mulige svaralternativer og gjøre at nyanser blir borte. Derfor har vi i tillegg invitert respondentene til å formulere egne kommentarer til de ulike spørsmålene.

Spørreskjemaet inneholdt også spørsmål om reindriftsbruk og rettsoppfatninger i reindrift som var kun rettet mot reindriftsutøvere. Spørsmålene om rettsoppfatninger var formulert med en mulighet til å svare med egne ord, samtidig som en rekke svaralternativer ble oppgitt slik at respondenten kunne enten velge å krysse av på ett eller flere alternativer eller bruke egne ord. Spørreskjemaet ligger som vedlegg til utredningen.

Spørreundersøkelsen ble distribuert til alle husstander på Sørøya, samt til en liste over personer tilknyttet reindriften i området, fra Reindriftsforvaltningen. Skjemaet ble sendt i både norsk og samisk versjon til reindriftsutøverne, for øvrig ble norsk versjon benyttet. I tillegg til utsending av skjemaer var det mulig til å laste ned skjema (på norsk og samisk) og kart fra nett. Dette ble kunngjort i avisene Finnmark dagblad, Ávvir og Altaposten. En del skjemaer ble ettersendt til bygdelag for fraflyttede steder etter denne kunngjøringen. Undersøkelsen har på den måten nådd fram til relativt mange grunneiere som bor på Sørøya deler av året. Det kom inn 37 besvarelser til innleveringsfristen, inkludert to blanke besvarelser. I tillegg ble det fylt ut 2 skjemaer under intervjuer, slik at det totalt ble levert 37 utfylte besvarelser, hvorav bare en fra reindriften. Av disse var 14 fra Hasvik kommune og 23 fra Hammerfest kommune. Kjønnssfordelingen på svarene var 8 kvinner og 29 menn.

2.2.2 Intervjuer

Det er foretatt 33 intervjuer, under 7 av intervjuene var 2 personer til stede. Totalt ble dermed 40 personer intervjuet, hvorav 8 reindriftsutøvere. Av disse hadde 24 på forhånd svart på spørreundersøkelsen. Over halvparten av intervjuene er dermed oppfølging av skriftlig respons

på spørreundersøkelsen. I tillegg til de ovennevnte, deltok 8 personer i et felles intervju/møte i regi av Akkarfjord bygdelag. En person ble kontaktet over telefon og sendte svar med e-post. Kjønnfordelingen var ujevn, til sammen 12 kvinner ble intervjuet, inkludert de 5 som deltok i felles intervju i Akkarfjord. Det har ikke vært en målsetting å finne fram til et utvalg som utgjør et tverrsnitt av befolkningen, vi har vektlagt geografisk spredning av informanter, slik at både bebodde steder og så mange fraflyttede steder som mulig skal være representert i utvalget.

2.2.3 Kartbase

Det er, gjennom spørre- og intervjuundersøkelser foretatt i 2011, innhentet store mengder informantopplysninger vedrørende bruk av områder og utmarksressurser på Sørøya i Hasvik og Hammerfest kommuner. Opplysningene omfatter informasjon som er stedfestet gjennom stedsnavn, områdebeskrivelse og, ikke minst, avmerking på kart. Geografiske Informasjons-system (GIS) er brukt for å dokumentere, sammenstille og presentere de innsamlede sted-festede informantopplysningene. Opplysningene er samlet i en geodatabase (vedlegg 4) og presenteres i Pdf-format (vedlegg 4 - kartvedlegg 1 og 2). Programvaren som er benyttet er ArcGIS 10⁵.

Stedfestet informasjon er lagret i geodatabasen som temalag (shape-filer) som gjenspeiler kategoriene for bruk av områder og ressurser brukt i spørreundersøkelsen (vedlegg 1). Temalagene er lagret med projeksjon WGS 1984 UTM 35N. Lagfiler (lyr-filer) som inneholder et oppsett (inkluderer blant annet symbolikk) for å vise temalagene i ArcGIS er også laget (vedlegg 4). Kartmaterialet presenteres også i Pdf-format. Det er laget to kartvedlegg hvor informantopplysningene presenteres tematisk (kartvedlegg 1) og i informant (kartvedlegg 2). Det vises for øvrig til vedlegg 4c for beskrivelse av oppbygning og bruk av kartvedleggene i Pdf-format.

Kartmaterialet bygger fortrinnsvis på avmerkinger informanter har gjort på kartmateriale vedlagt spørreundersøkelse samt kartavmerkinger gjort i forbindelse med intervjuundersøkelsene. Stedfestet informasjon er manuelt digitalisert og organisert i henhold til kategoriene for bruk av områder og ressurser brukt i spørreundersøkelsen, det vil si at det er temalag som inneholder informasjon om for eksempel utmarksslåtter, beiteområder for sau og/eller rein, fiskevann, områder hvor det er drevet snarefangst og så videre. Informantopplysninger vedrørende varighet og omfang av områdebruk og ressursutnyttelse er også lagt inn i kartfilene. Områder er markert som punkt eller avgrenset med en linje eller flate på kartet i henhold til innkommet informasjon. Det er, under digitaliseringsarbeidet, lagt vekt på å gjengi informantenes stedfesting så nært som mulig.

Informantenes nøyaktighet med hensyn til stedfesting anses å være varierende. Sted og stedfesting er angitt gjennom stedsnavn, gjennom en grov områdeangivelse tegnet på kart og/eller en forholdsvis nøyaktig opptegning eller stedfesting av områder på kart. Eksempelvis kan utmarksslåtter være omhyggelig inntegnet mens områder hvor det er drevet småviltjakt og/eller plukket bær er mer løselig angitt. Stedfestet informasjon gjengitt i kartfiler og kartvedlegg

⁵ ESRI®ArcMap™10.0

innehar en nøyaktighet som tilsvarer grunnlagsmaterialet (informantopplysninger). Utreder vurderer samlet sett kartfestingene som unøyaktige.

Kartfiler og kartvedlegg må forstås som en digital versjon av informantopplysninger om bruk av områder og utmarksressurser på Sørøya. Informasjonen, og sammenstillingen av informasjonen, angir sammensetningen av ulike former for områdebruk og ressursutnyttelse, intensitet, varighet og omfang (hva som har foregått hvor, hvor lenge og i hvilket omfang). Kartene vurderes ikke å representere en fullstendig kartlegging av utredningsområdet. Det er områder hvor det ikke er kommet inn informasjon, blant annet områder/steder som i dag er fraflyttet.

2.3 Oppbygging av utredningen

Utredningen består av følgende deler:

1. Kapittel 1 og kapittel 2 er skrevet av Einar Eythórsson med bidrag fra Marit Myrvoll, Alma Thuestad, Bjørg Evjen og Bjørn Bjerkli. Kapitlene gjør rede for utredningens oppdrag, og hvordan dette er søkt løst av konsortiet. Også en oversikt over demografiske trekk ved felt 3 Sørøya er tatt med.
2. Kapittel 3: *Bosettingshistorie og husdyrhold på Sørøya fra 1865 til ca 1940*. Historiker Bjørg Evjen og MPhil. Elisabeth T. Dalsbø (UiT) har på bakgrunn av historisk kildemateriale utarbeidet en oversikt over bosetting og husdyrhold på Sørøya, samt utfyllende kommentarer og henvisning til tidligere publikasjoner.
3. Kapittel 4: *Eiendomsforhold og jordutvisning på Sørøya* er skrevet av jurist Øyvind Ravna (UiT). Det er en fremstilling av eiendomsforholdene på Sørøya, og betydningen det kan ha for å avklare bruks- og eierrettigheter. Så vel eiendomshistorien som dagens eiendomsforhold på Sørøya er spesiell i Finnmarksammenheng.
4. Kapittel 5: *Reindriftens bruksområder og rettsoppfatninger*, er utarbeidet av sosialantropolog Marit Myrvoll (NIKU) og MPhil-student Rávdna Biret Marjá Eira (UiT). Kapitlet inneholder en gjennomgang av reindriftens historiske og nåværende bruk av beiteområder, rettstvister og endringer i reindriften samt rettsoppfatninger blant reindriftsutøvere i området.
5. Kapittel 6: *Bruk og rettsoppfatninger blant fastboende*, er utarbeidet av sosialantropolog Bjørn Bjerkli (UiT) og samfunnsforsker Einar Eythórsson (NIKU). Kapitlet inneholder en gjennomgang av historisk og nåværende bruk av utmarksressurser og utmarksområder og rettsoppfatninger knyttet til denne bruken.
6. Kartmaterialet som bygger på den kartbaserte spørreundersøkelsen er utarbeidet av arkeolog Alma Thuestad (NIKU). Kartpresentasjonene bygger kun på innkomne besvarelser.
7. Vedlegg: Intervjuer, besvarte spørreskjemaer, originale kart og digitaliserte kart basert på besvarelser fra Sørøya er overlevert Finnmarkskommisjonen som vedlegg, men inngår ikke i rapporten.

3 Bosettingshistorie og husdyrhold på Sørøya, 1865-1959

Björg Evjen og Elisabeth T. Dalsbø

3.1 Formål

I denne delen av utredningen vil bruken av grunn og naturressurser komme fram gjennom en detaljert oversikt over bosetting og husdyrhold i perioden 1865 til 1959. Opplysningene vil hovedsaklig være hentet fra folketellings- og jordbrukstellingsmateriale mellom 1865 og 1959. Opplysningene som kommer fram, er satt opp statistisk i tillegg til at de er ført over på kart for å visualisere funnene. Funnene kommenteres og utdypes. Tidligere forskning og publikasjoner fra de lokale områdene blir også trukket inn.

3.2 Metode og kildegrunnlag

Folketellingsmaterialet fra 1865, 1875 og 1900 er benyttet for å få fram bosettingsmønsteret. For de tre første årene er både tidligere trykte hefter og en database med en elektronisk utgave av originalkilden benyttet.

For å få en oversikt over endringene i husdyrholdet, er også jordbrukstellingene gjennomgått. Det vil si, for 1865 og 1875 er jordbruksopplysningene inkludert i de nevnte trykte heftene. Jordbrukstellingene ble regelmessige etter 1905, og ble holdt i 1907, 1917, 1929, 1939, 1949 osv. Det er utarbeidet en statistisk oversikt utgitt som Norges Offentlige Statistikk, NOS. Flere av tabellene er på kommunenivå, de fleste på nasjonalt nivå. For å nå opplysninger på mindre lokale områder, må en derfor gå inn i originalmaterialet. I følge opplysninger fra Riksarkivet er alle originale jordbrukstellingene før 1939 ødelagt, noe som har umuliggjort en undersøkelse av originalkildene fram til 1939. I det følgende er derfor opplysningene i 1865 og 1875 tatt med, og så fra 1939, 1949 og 1959. Mange endringer som kanskje fant sted mellom 1875 og 1939 kan derfor ikke gjenfinnes, men eksisterende opplysninger kan likevel si noe om de lange linjene i husdyrholdet. Tross det tidsmessige gapet, kommer hovedtrekk av endringene godt fram.

Folketellingene ble holdt i desember, og for 1865 og 1875 gjelder dette også for jordbruksopplysningene. Jordbrukstellingen i 1939 ble holdt i juni. Opplysningene om husdyrhold vil derfor speile situasjonen om vinteren for de to første årene, sommersesongen for det siste. Vinterforet buskap er, som kjent mindre enn buskapen om sommeren. Dette må tas med i betraktning når opplysningene i tabeller og på kart skal studeres i detalj. For helhetsinnstrykket kan opplysningene fra de tre årene brukes for å se de generelle endringene over tid.

Hushold er valgt som minste enhet for å gi informasjon om bosettingen og husdyrhold i de aktuelle årene. Ut fra datidens sosiale mønster var husholdet en temmelig fast enhet. *Hushold* defineres gjerne som en gruppe av mennesker som deler felles bolig og har en felles økonomi som kommer til uttrykk i felles kosthold. I folketellingene blir det markert hvordan individene hører sammen. Oppfatningene av hva som konstituerer et hushold kan ha variert noe fra teller til

teller og over tid, uten at det gir store utslag i denne utredningen. En viktig årsak til å bruke hushold som minste enhet, er at februket ble registrert på hvert hushold.

Når ikke annet er oppgitt, er tallmaterialet i dette kapitlet hentet fra folke- eller jordbruks-tellingene for de nevnte årene. Kapittel 3.9 inneholder en sammenfatning i tabellform av tallmaterialet.

3.3 Generelt om bosettingsmønster og næringer i Finnmark rundt år 1900

Samerettsutvalget for Finnmark som startet sitt arbeid i 1982, bestilte flere utredninger som skulle tjene som bakgrunnsmateriale for utvalgets arbeid. De er utgitt i to bind, NOU 1993:34 *Rett til og forvaltning av land og vann i Finnmark. Bakgrunnsmateriale for Samerettsutvalget* og NOU 1994:21 *Bruk av land og vann i Finnmark i historisk perspektiv. Bakgrunnsmateriale for Samerettsutvalget*.

I utredningene heter det om bosettingsmønsteret i Finnmark generelt at det i løpet av 1900-tallet skjedde store endringer over hele fylket, endringer som i korte trekk gikk ut på en flytting fra spredtbygde til tettbygde strøk. Rundt 1900 bodde størstedelen av folket i Finnmark, 80 %, i spredtbygde strøk. Åtti år senere var denne andelen sunket til 30 %, den største endringen skjedde etter andre verdenskrig. Fra gammelt av var tettstedene i første rekke knyttet til kysten og fiskeværene der hovednæringen var fiske. I spredtbygde områder ble det i tillegg til fiske drevet jordbruk, der naturforholdene lå til rette for det. Det ble også drevet februk i fiskeværene.

Det ble drevet en god del jordbruk i de fleste tettstedene. I følge det nevnte bakgrunnsmaterialet førte derfor overgangen til tettsteder i første omgang ikke til store omveltninger i jordbruket. Næringen ble drevet på samme måte som i bygdene, der utmarksslått var en viktig faktor, i hvert fall fram til andre verdenskrig.

Selv om bosettingsmønsteret viste en markant endring over relativt kort tid, fulgte følgelig endringene i husdyrhold og bruken av utmarka ikke det samme tempoet. I det tradisjonelle høstingsjordbruket i Finnmark på begynnelsen av 1900-tallet var innmarka av mindre betydning. Det var utmarka som ga størstedelen av foret. Overalt der det var husdyrhold måtte utmarka høstes. Ute i fjordene, på øyene, på myrer og langs elvedaler ble frodige gressmarker slått (Prestbakmo 1994:186ff i NOU 1994:21)

Særlig i Vest-Finnmark er det mange store øyer. Amund Helland dokumenterte i 1905 at øyene i Finnmark var sju ganger så tett befolket som fastlandet (Helland 1905, XX Finnmark, første del:97).

I det følgende skal mer detaljerte opplysninger om bosetting og husdyrhold på lokalt nivå på Sørøya trekkes fram for å synliggjøre disse forholdene og eventuelle endringer.

3.4 Bosettingshistorie på Sørøya

Sørøya er med sine 820 kvadratkilometer Finnmarks største, og Norges fjerde største, øy. Topografisk er den kjennetegnet av en rekke korte fjorder, særlig i sørøst, mens det på øyas nordlige del er flere dypere fjorder. Noen av disse har fjordbotner med hesteskoformete fjellvegger, mens andre ender i eider over til neste fjord, slik som Sandfjordeidet, Nordfjordeidet, Langstrandseidet, Værstrømeidet, Akkerfjordeidet, Gamvikeidet og Kjøttvikeidet. Eidene har fra gammelt av åpnet for kommunikasjon mellom fjordene og for lettere tilgang til utmark.

Når det gjelder eiendomsretten til jord i Finnmark, er Sørøya den eneste som delvis har vært i privat eie. Øya står derfor i en særstilling i Finnmark (se bl.a. Helland 1906, XX Finnmark, første del:330). Dette vil bli nærmere beskrevet i kapitlet om eiendomsforholdene på Sørøya.

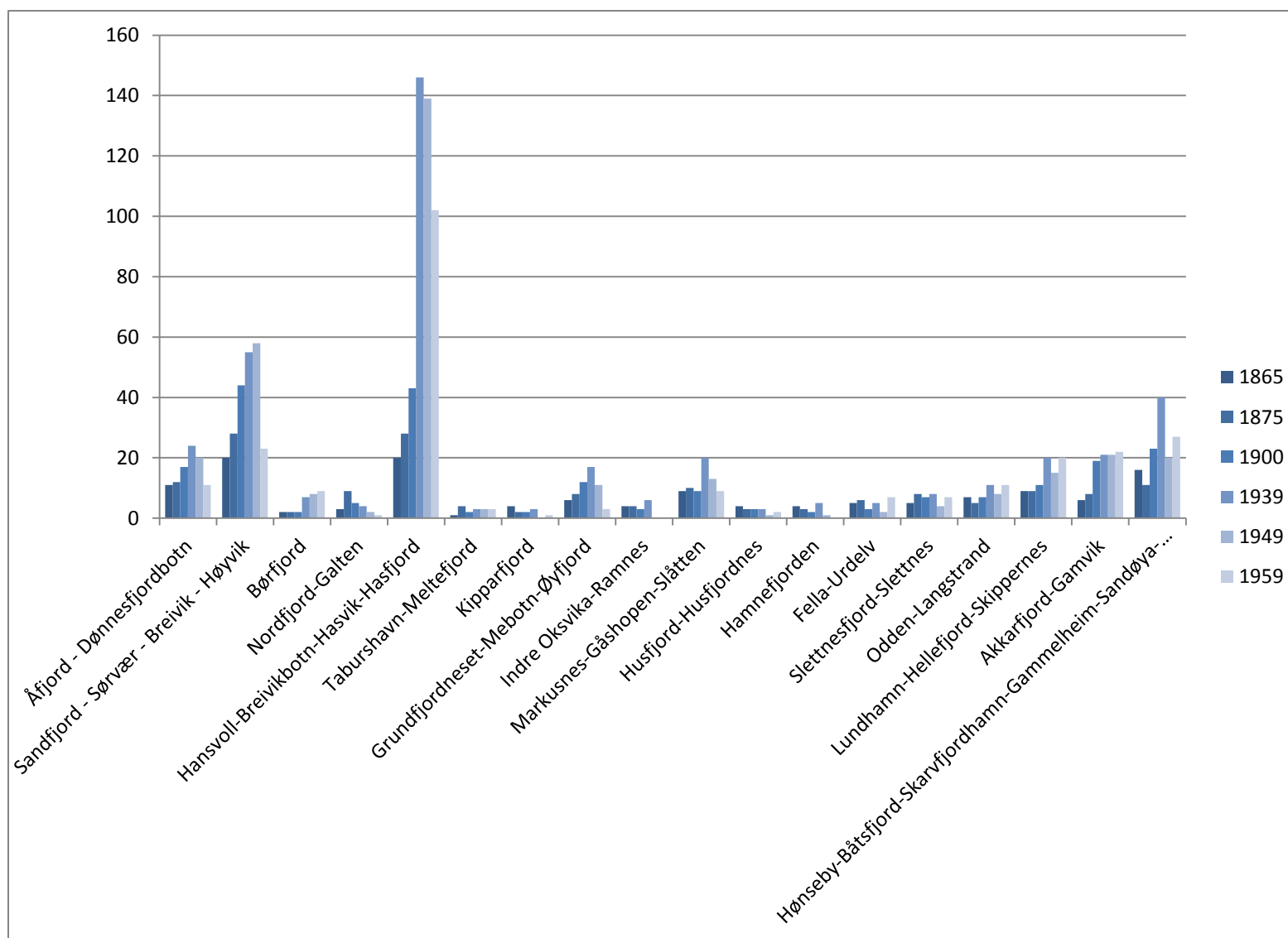
Et befolkningsmessig særtrekk ved Sørøya, er helårs fiskevær som ble etablert helt tilbake i middelalderen. Historiker Alf Ragnar Nielssen skriver at værene på 1300-tallet "ble befolket av tilflyttede nordmenn og utlendinger, (og) ble det nye elementet i Finnmarks bosetting" (Nielssen 1991:20) Sørvær var ett av de eldste. Den norske kystbefolkningen gikk tilbake fra 1600-tallet og fram til 1800-tallet. Samtidig skjedde en tilpasning av ressursutnyttelse mellom nordmenn, kvener og samers næringsveier. Gruppene utnyttet ikke lenger hver sin ressurs. (ibid:29) Først på 1800-tallet nådde og passerte fiskeværsbosettinga omfanget den hadde hatt på 1500-tallet. Det hadde, i følge Nielssen, sammenheng med svingninger i fiskeriene.

Amund Helland skrev i 1906 at "paa Sørøen bor mange finner; de er her gjerne spredt omkring i fjordene, medens nordmændene mere er samlet i fiskeværerne" (Helland 1906:231). Det er i denne utredningen ikke lagt vekt på å videreutvikle en slik sammenheng.

Jens Anderas Friis ga i 1888 ut sine etnografiske kart, der Sørøya også er med (figur 4). Ut fra symbolene for de ulike etniske gruppene kan vi finne igjen fiskeværerne som på slutten av 1800-tallet hadde en dominans av norsk befolkning, Sandøy, Mefjord, Akkarfjord og Gåshopen.

Øya er i dag delt mellom kommunene Hammerfest (tidl. Sørøysund/ Hammerfest landsogn) i nord mens den sørligste delen tilhører Hasvik kommune. Det har tidligere vært spredt bosetting rundt øya med størst befolkning i sørvest. Mellom 1865 og 1959 var det en økning i antallet hushold, med 136 i 1865, 214 hushold i 1875, 398 hushold i 1939, 333 hushold i 1949 og 258 hushold i 1959. Det var med andre ord en relativt stor økning fra 1875 til 1939, og så en nedgang. Dette er tall fra enkeltår, og hvilke endringer som fant sted i årene i mellom, kjenner vi ikke.

Fiske og småbruk var hovednæringene i tillegg til en liten og varierende reindrift, se kapittel 5 *Reindriftens bruk og rettsoppfatninger*. Binæringer som jakt, fangst og bærplukking, er som en hovedregel ikke ført inn. "Har ikke noget særlig erverv" er for eksempel en mye brukt kommentar i yrkesrubrikken i folketellingen i 1900. Om det i betegnelsen ligger de nevnte aktivitetene, vites ikke.

Figur 3: Hushold på Sørøya fra 1865 til 1959. Grunnlagsmaterialet for diagrammet er hentet fra folketellingene.

For å nå tak i opplysninger for mindre lokale områder, er hele øya delt inn i 18 områder, se tabellen (figurene 7-11). Inndelingen er basert på geografiske tellekretser i folketellingene, som så er brukt som enheter når jordbrukstellingene er benyttet som kilde. Matrikelnummer og gårdsnavn er brukt for å kontrollere at det dreier seg om samme lokale område fra en kilde til den neste.

Som nevnt var det en generell økning i antallet hushold på hele Sørøya i perioden fra 1865 til 1959. På den sørlige delen av øya var det, med ett unntak, bosetting i alle områdene i alle årene som er tatt med i tabellen. Unntaket er Kipparfjord der det hadde vært registrert mellom to og fire hushold fram til 1949, da det ikke var registrert bosetting der. I 1959 var det igjen registrert ett hushold. Det største antallet hushold var i den sørvestlige delen av øya, i området Hansvoll, Breivikbotn, Hasvik og i området Sandfjord, Sørvær, Breivik. Her var antallet hushold i 1865 på 20 i begge områder, mens det i de senere registrerte årene var særlig i førstnevnte område at det kom en større økning. I området Hansvoll, Breivikbotn, Hasvik var det 146 hushold på det meste. Det var i 1939. I 1959 var det henholdsvis 102 og 23 hushold i de to nevnte områdene.

På den nordlige delen av øya var det i området rundt Hønseby at det største antallet hushold var registrert, med 16 hushold i 1865, 11 hushold i 1875, 23 hushold i 1900, 40 hushold i 1939, 20 hushold i 1949 og 27 hushold i 1959. Av andre områder som hadde et relativt høyt antall hushold var f.eks. i 1939 området Akkarfjord, Gamvik med 21 hushold, området Lundhamn, Hellefjord, Skippernes med 20 hushold og området rundt Gåshopen der det i 1939 var 20 hushold.

Som en sammenfatning kan det sies at den største andelen av bosettingen var på den sørlige delen av øya. Dette gjelder i hele den aktuelle perioden. Området i sørvest mellom Breivikbotn og Hasfjord hadde etter 1939 det desidert høyeste antallet hushold på hele øya. Endringene i disse årene kan forklares ut fra flere faktorer. Etter 1944 var bosettingsmønsteret sterkt preget av brenningen og evakueringen i krigens siste fase. I gjenoppbyggingen etter krigen skjedde en sentralisering. Ut fra endringer i antallet hushold og sett i forhold til geografisk fordeling, kan vi se at Sørøya i 1959 bare i mindre grad var preget av den sterke sentraliseringen i bosettingsmønsteret som var en generell tendens i etterkrigstiden. Dette er tydeligst i området Hansvoll/ Breivikbotn/Hasvik/Hasfjord. For senere endringer, se kapittel 6 *Bruk og rettsoppfatninger blant fastboende*.

Figur 5: Symbolikk benyttet av Friis (1888).

3.5 Viktige ressurser

Torv var befolkningens viktigste brensel. Den ble skåret ut av myrene og tørket før den kunne brukes. På Sørøya er det ved Storelv, Breivikbotten, en myrstrekning som er 2,5 kilometer lang og 0,5 kilometer bred. I tillegg fantes større og mindre myrflekker over hele øya. På slutten av 1800-tallet var torvskjæring blitt allminnelig i Finnmark og på Sørøya.

Amund Helland vurderte tilgangen av torv slik: "Der er mange torvmyrer, og de er meget gode. De benyttes i størst mulig utstrækning. Det er mest torv på vestkysten af Sørøen. Det meste er i privat eie. Man kan regne, at dette herreds spredte befolkning vil have tilstrækkelig torvmyrer i længre tid" (Helland 1906, XX Finnmark, tredje del:196).

Torvonnen, som startet rundt 20. juni, var like viktig som annet onnearbeid. Landbruks-selskapets agronom besøkte Sørøya i 1880-årene blant annet for å gi råd om torvstikking. Han hevdet de nordligste gårdene på øya var de eneste som ikke hadde helt gode torvingsforhold. Torv, eller brenntorv, var med andre ord en viktig ressurs for folket på Sørøya. I gode år ga også myrene mye multer, både til bruk i eget hushold, men også til å skaffe inntekter (Jacobsen 1983:322)

Amund Helland skriver i 1906 at "egentlig dyrket er kun nogle smaa engstykker ved Hasvik i Breivikbotn og et ganske lidet stykke ved Galten" (Helland 1906, XX Finnmark, tredje del:193).

For årene da jordbruksarealet er registrert, var det året 1939 som pekte seg ut. Dette året var det registrerte jordbruksarealet i jordbrukstelingen på 7.640 da, mens det ti år senere, i 1949, var gått ned til 3.799 da og videre ned til 3.312 i 1959. For årene før 1939 kjenner vi ikke størrelsen på jordbruksarealet ut fra kildene som er brukt i dette kapitlet. Vi vet imidlertid at jordbruket var i framgang i mellomkrigstida, at befolkningen økte, det samme med husdyrholdet. I Bygdebok for Hasvik hevdes det at det virkelig ble fart i jorddyrkningen først i årene 1932 til 1939. I samme kilde hevdes det at etter at krigen sluttet i 1945, ble befolkningen opptatt av å bygge seg nye hjem og jorddyrkningen ble liggende etter. "De bedre tider som inntrådte både under og etter krigen har også gjort sitt," heter det i bygdeboka (Olsen 1959:149).

Det er gode fjellbeiter i Børfjord, Ofjord, Breivikbotn, Breivik og Bårvik. Husdyrholdet på Sørøya var imidlertid ikke større enn at det de fleste stedene var tilstrekkelig beite i nærområdene hjemme (Olsen 1959:147). På Sørøya var det derfor i liten grad sommersetring. På delen som lå under Sørøysund (i dag Hammerfest) var det registrert seterplasser i bruk utover 1800-tallet og fram til 1907. Det var ved Kobberdalsvann, Akkarsanden, Bismervika, Sætra, Lotre, Mørkedal, Vattenhavn, Kobbefjord og Mattis-sæter (Jacobsen 1983:277).

3.6 Husdyrholdet

I Sørøysund lokalhistorie hevder Ragnvald Jacobsen at rundt år 1700 hadde nordmenn i området to til tre, ja noen seks til åtte kyr, 10 til 20 sau og geiter. Sjøsamene hadde to til fire kyr, 20 til 30 sau og geiter (1983:271). Sjøsamenes husdyrhold var ut fra dette større enn

nordmennenes. Det er i denne utredningen ikke lagt vekt på å underbygge og evt følge opp en slik sammenheng.

På Sørøya var det saueholdet som dominerte. Det høyeste antallet var i 1939 da det var i alt 4. 827 registrerte sau i jorbrukstelingen. I 1875 var antallet lavest med 1.161 sau. Det var også flest geiter i 1939, 1.622 geiter, men nå var antallet lavest i 1959 tellinga. Det var også flest kyr på øya i 1939, 526 kyr. Okser og kalver er ikke inkludert i antallet. Utviklinga var som for geiteholdet, det var færrest kyr i 1959, 154 kyr.

Husdyrholdet var, ikke uventet, størst i områder der det var flest hushold, det vil si i den sørvestligste delen av øya. I 1939 var det f.eks i Hasvikområdet registrert 1377 sau, mens nord på øya var det høyeste antallet i Brommelnesområdet der det var registrert 556 sau. I det sørvestlige området av øya, som Hasvik var en del av, var det, med få unntak, flest husdyr, både av sau, geit og kyr for alle årene som er med i denne undersøkelsen.

I Sørøysund Lokalhistorie nevnes at blant de bruk i kommunen som hadde størst husdyrhold rundt 1900 var Brommelnes, Kobberdal, Langstrand og Gåshopen (Jacobsen 1983:275). I Gamvik og Akkarfjord var det i alle tellingsårene registret både kyr, geiter og sau. Fram til 1949 markerte også området Markusnes/Gåshopen/Slåtten seg med et relativt høyt antall husdyr.

Fram til og med 1949 var det, med få unntak, sau og geitehold i alle de 18 områdene som øya statistisk er delt inn i. I tabellen kommer det tydelig fram at husdyrholdet var redusert fram til 1959. Sauehold var det som holdt stand, selv om dette også var redusert i etterkrigstiden. I Hasvik/Breivikbotn, Børfjord, Åfjord/Dønnesfjordbotn, Sandfjord/Sørvær/Breivik/Høyvik, Odden/Langstrand, Lundhamn/Hellefjord/Skippernes, rundt Sandøyfjorden og i Gamvik/Akkarfjord var det fortsatt mer enn hundre sau på hvert sted.

I følge Bygdebok for Hasvik hadde husdyrholdet gått kolossalt tilbake etter 1950. Det gjaldt især for storfe og geit, mens saueholdet hadde holdt seg. Dyrkning av potet og grønnsaker var også svunnet til et minimum (Olsen 1959:150).

3.7 Fisket

Det gode vårtorskefisket rett utenfor Sørøya ga grobunn for bosettinger. Mange hundre hjem ble skapt i strevsom og selvhjulpen innsats av fiskere og småbrukere, skriver Ragnvald Jacobsen i sin bok *Sørøysund Lokalhistorie* (1983:243). Viktige fiskevær i 1860-årene var Sandøy, Mefjord, Akkarfjord og Gåshopen.

I tillegg var det en sesongmessig tilflytting av fiskere. I 1900 var det et rekordår mht fisket. Dette året var det ved Sandøy 238 fiskere, ved Kjøttvik 249 fiskere og ved Mefjord 400 fiskere, i alt 887 personer. På land var det på de samme stedene plass for i alt 534 ekstra mann under sesongfiskeriene, så kapasiteten var sprengt dette året (Jacobsen 1983:247). Konsekvensene av dette var mange. I vår sammenheng kan vi nevne et betydelig større behov for ressurser på land enn det som skulle til for å livnære den faste befolkningen. En annen konsekvens var muligheten dette ga for større inntekter for lokalbefolkningen.

3.8 Sammenfatning

Med få unntak var det fast bosetting rundt hele Sørøya i hele perioden 1865 til 1959. Ut fra registreringer for enkeltår i perioden 1865 til 1959 var det en økning i antallet hushold fram til 1939. Dette året var antallet hushold på Sørøya på sitt høyeste. Etter andre verdenskrig avspeilet bosettingsmønsteret generelt en viss sentralisering da antallet hushold på øyas sørvestre del lå betydelig over den øvrige delen av øya. Deler av øyas sørøstre del var fraflyttet. Dette må ses som en del av moderniseringen av samfunnet generelt.

Småbruk og fiske var de vanligste næringsveiene. Reindrifta ble drevet både stasjonært på øya og i nyere tid som en del av flyttemønsteret på fastlandet. Myrer og torv var viktige ressurser. I tillegg var ku-, saue- og geitholdet i alle de største fjordene avhengig av naturlige beiter.

3.9 Tallmateriale for Hasvik og Sørøysund

Herunder følger en sammenstilling i tabellform av tallmateriale hentet fra folketellinger og jordbrukstallinger av 1865, 1875, 1900, 1939, 1949 og 1959. Tallmaterialet er i denne utredningen delt opp i flere tabeller og tallene presenteres fortløpende etter årstall. En oversikt over steder på Sørøya som omfattes av tallmaterialet fremgår av kartet nedenfor (figur 5).

Figur 6: Oversikt over steder som omfattes av tallmateriale fra folke- og jordbrukstellingene.

Kommune	Område	Matrikelnr. 1865, 1875, 1900
Hasvik	Nordfjord/Galten	66, 67, 68
Hasvik	Børfjord	64, 65
Hasvik	Åfjord/ Dønnesfjordbotten	54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63
Hasvik	Sandfjord/Sørvær/Breivik/Høyvik	42, 44, 45, 46, 47, 49, 52, 53 76,
Hasvik	Hansvoll/ Breivikbotn/ Hasvik/Hasfjord	21, 22, 24, 25, 26, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 38, 39, 40, 41
Hasvik	Taburshavn/Meltefjord	
Hasvik	Kipparfjord	16
Hasvik	Grundfjordneset/ Mebotn/Øyfjord	9, 10, 11, 12, 13, 14, 15
Hasvik og Sørøysund	Indre Oksvika/Ramnes	7, 8, 272
Sørøysund	Markusnes/Gåshopen/Slåtten	158, 159, 161, 161, 163, 165 ab,
Sørøysund	Husfjord/Husfjordnes	166/168/164abc
Sørøysund	Hamnefjorden	169 170
Sørøysund	Fella/Urdelv	171, 172, 174, 173
Sørøysund	Sletnesfjord/Sletnes	175, 176, 177, 178, 179
Sørøysund	Odden/Langstrand	157, 180, 182 ab
Sørøysund	Lundhamn/Hellefjord/Skippernes	183, 184, 185, 186
Sørøysund	Akkarfjord/Gamvik	187, 188bc, 189, 190, 191, 192, 193
Sørøysund	Hønseby/Båtsfjord/ Skarvfjordhamn/ Gammelheim/Sandøya/ Bromlenes/Storelv	194, 195 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 207,

Figur 7: Oversikt over steder/matrikelnummer som omfattes av folke- og jordbrukstellingene.

Område	1865						1875					
	Hushold	Hest	Storfe	Får	Geit	Svin	Hushold	Hest	Ku	Får	Geit	Svin
Nordfjord/Galten	3	1	12	25		1	9		18	36	3	
Børfjord	2		8	30			2		9	25		
Åfjord/ Dønnesfjordbotten	11		28	113	27	1	12		22	88	13	
Sandfjord/Sørvær/Breivik/Høyvik	20	2	49	171	56	5	28	2	64	145	33	5
Hansvoll/ Breivikbotn/Hasvik/Hasfjord	20		54	127	50	18	28	1	76	147	30	12
Taburshavn/Meltefjord	1		3	12	5		4		8	35	9	1
Kipparfjord	4		8	29	13		2		5	13	3	
Grundfjordneset/ Mebotn/Øyfjord	6		11	48	16		8		19	82	30	
Indre Oksvika/Ramnes	4		3	18	8		4		6	29	10	
Markusnes/Gåshopen/Slåtten	9		30	96	3		10		24	100	22	
Husfjord/Husfjordnes	4		5	39	14		3		1	22	7	
Hamnefjorden	4		9	27	12		3		11	34	6	
Fella/Urdelv	5		20	50	22		6		18	43	20	
Sletnesfjord/Sletnes	5		10	43	15		8		5	48	35	
Odden/Langstrand	7		14	57	21		5		36	51	14	
Lundhamn/Hellefjord/Skippernes	9		10	60	32		9		10	35	15	
Akkarfjord/Gamvik	6	1	22	61	34		8		21	74	59	
Hølseby/Båtsfjord/ Skarvfjordhamn/ Gammelheim/Sandøya/ Bromlenes/Storelv	16		39	157	54		11		43	154	21	

Figur 8: Tall hentet fra folke- og jordbrukstellingene av 1865 og 1875.

Område	1900	1939											
	Hushold	Hest	Kalver	Okser	Kyr	Sauer	Geiter	Svin	Høns	jordbruksareal	utslått	Myr	Hushold
Nordfjord/Galten	5		5	2	7	96			8	32,5	13		4
Børfjord	2		5	1	13	104	21		10	77,5	9	44	7
Åfjord/ Dønnesfjordbotten	17		9	7	28	221	46		9	210	1	54,5	24
Sandfjord/Sørvær/Breivik/Høyvik	44	2	17	5	53	813	268	2	44	414,2	5	286	55
Hansvoll/ Breivikbotn/Hasvik/Hasfjord	43	7,66	68	17	169	1377	504	5	103	1751,5	82	536	146
Taburshavn/Meltefjord	2					34	34	4		27	2	15	3
Kipparfjord	2		2	1	5	38	7			34	8		3
Grundfjordneset/Mebotn/Øyfjord	12		5	3	18	199	68	4		177,8	13	124	17
Indre Oksvika/Ramnes	3	1		2	16	29	15	4		55,7		14	6
Markusnes/Gåshopen/ Slåtten	9		22	11	56	260	83			409,3	23	145	20
Husfjord/Husfjordnes	3		5		6	57	31			23,8	12	2	3
Hamnefjorden	2		3		5	41	20			49,2	25	25	5
Fella/Urdelv	3		1	1	4	67	23			65,5	25	107	5
Sletnesfjord/Sletnes	7				2	113	60		5	61,5		20	8
Odden/Langstrand	7				5	163	79		2	72,2		240	11
Lundhamn/Hellefjord/Skippernes	11	2	11	3	23	221	127	9	28	247	4	134	20
Akkarfjord/Gamvik	19	3	17	2	56	438	115	5	493	579,9	33,5	165	21
Høseby/Båtsfjord/ Skarvfjordhamn/ Gammelheim/Sandøya/ Bromlenes/Storelv	23	1	31	23	60	556	121	10	41	571,3	34,5	101	40

Figur 9: Tall hentet fra folke- og jordbrukstellingene av 1900 og 1939.

Område	1949											
	Hest	Kalver	Okser	Kyr	Sauer	Geiter	Svin	Høns	jordbruksareal	utslått	Myr	Hushold
Nordfjord/Galten		3		3	8				22		1	2
Børfjord	1	5	2	5	22	2		7	71	15	40	8
Åfjord/ Dønnesfjordbotten		13	1	24	72	23		6	218,1	25	21	20
Sandfjord/Sørvær/Breivik/Høyvik	4	10	3	57	310	91	10	35	386		105	58
Hansvoll/ Breivikbotn/Hasvik/Hasfjord	11	84	11	143	819	117	9	140	1661,1	34	487	139
Taburshavn/Meltefjord				1	6	11		2	34			3
Kipparfjord												
Grundfjordneset/Mebotn/Øyfjord	1	13		14	29	16		5	84,8	27	91	11
Indre Oksvika/Ramnes												
Markusnes/Gåshopen/ Slåtten	1	5	1	13	120	73		24	202,3	18	98	13
Husfjord/Husfjordnes		2	1	2	22	7			18,5	10		1
Hamnefjorden		1	1	1	10	15			15	10	30	1
Fella/Urdelv		1		4	17	10			45		40	2
Sletnesfjord/Sletnes				2	18	18			20			4
Odden/Langstrand	1	7		9	57	19		38	52,5		2	8
Lundhamn/Hellefjord/Skippernes	3	10		19	109	25	3	147	181,3	5	37	15
Akkarfjord/Gamvik	6	25	2	53	317	12	3	129	524,6	13,5	315	21
Høenseby/Båtsfjord/ Skarvfjordhamn/ Gammelheim/Sandøya/ Bromlenes/Storelv	3	13	2	24	264	55		72	262,9	35	28	20

Figur 10: Tall hentet fra folke- og jordbrukstellingene av 1949.

	1959									
Område	Hest	Kalver	Okser	Kyr	Sauer	Geiter	Svin	Høns	jordbruksareal	Hushold
Nordfjord/Galten					3				4	1
Børfjord		1		1	193	7			91,4	9
Åfjord/ Dønnesfjordbotten		4	1	5	116			18	122,5	11
Sandfjord/Sørvær/Breivik/Høyvik		3	2	4	301	8		27	231,5	23
Hansvoll/ Breivikbotn/Hasvik/Hasfjord	6	19	4	41	1097	34	1	138	1235,2	102
Taburshavn/Meltefjord				2	33				42,2	3
Kipparfjord					12				4	1
Grundfjordneset/Mebotn/Øyfjord		2		3	40	10		9	35,2	3
Indre Oksvika/Ramnes										
Markusnes/Gåshopen/Slåtten		2	1	7	95	18			129	9
Husfjord/Husfjordnes				4	24				43	2
Hamnefjorden										
Fella/Urdelv	1	4		4	62	9			75	7
Sletnesfjord/Sletnes	1	2		5	55	2		6	97	7
Odden/Langstrand				2	107	2		7	113	11
Lundhamn/Hellefjord/Skippernes	1	12	5	26	284	19	1	31	294	20
Akkarfjord/Gamvik	2	15	1	28	515	1	2	92	443,3	22
Hølseby/Båtsfjord/ Skarvfjordhamn/ Gammelheim/Sandøya/ Bromlenes/Storelv	2	17	4	22	412	26		10	352,3	27

Figur 11: Tall hentet fra folke- og jordbrukstellingene av 1959.

Litteratur

Helland, Amund 1905 og 1906, XX Finnmark del 1 og 3

Johnskareng, Arnstein og Oddleif Mikkelsen 1993, Sjøsamisk bosetning i Sørøysundregionen, i *Øyfolk, årbok for lokalhistorie og kultur i Hammerfest*, Hammerfest.

Jacobsen, Ragnvald 1983, *Sørøysund Lokalhistorie*, Hammerfest.

Nielssen, Alf Ragnar 1991, Fra storvær til Fiskeværsbosetningen i Finnmark fra 1300-1700, i Bjørshol, Stig, m.fl. *Emner fra Finnmarks historie*, AHL-informasjon 1:1991, Alta.

NOU 1993:34, *Rett til og forvaltning av land og vann i Finnmark. Bakgrunnsmateriale for Samerettsutvalget*, Sandviks del.

NOU 1994:21, *Bruk av land og vann i Finnmark i historisk perspektiv. Bakgrunnsmateriale for Samerettsutvalget*. Pedersen, Prestbakmo, Richter Hansen og Niemi.

Olsen, Håkon 1965, *Bygdebok for Hasvik*, Hasvik

Prestbakmo, Hans 1994, Bruken av utmarksressurser i Finnmark i dette århundret, i *NOU 1994:21, Bruk av land og vann i Finnmark i historisk perspektiv, Bakgrunnsmateriale for Samerettsutvalget*, s. 135-204

Richter Hansen, Einar 1994, Bruken av naturressursene i Finnmark fra 1918 til ca. 1970, i *NOU 1994:21, Bruk av land og vann i Finnmark i historisk perspektiv, Bakgrunnsmateriale for Samerettsutvalget*, s. 205-298

Ytreberg, Nils A, 1959, *Finnmark landbruksselskap 1859-1959*.

Kilder:

Folketellingen 31. desember 1865 m/jordbruksopplysninger, trykt utgave, RHD

Folketellingen 31. desember 1875 m/jordbruksopplysninger, trykt utgave, RHD

Folketellingen 3. desember 1900, trykt utgave, RHD

Jordbrukstelingen 20. juni 1939, originalmaterialet

Jordbrukstelingen 20. juni 1949, originalmaterialet

Jordbrukstelingen 20. juni 1959, originalmaterialet

4 Eiendomsforhold og jordutmåling på Sørøya i Finnmark

Øyvind Ravna

4.1 Innledning

4.1.1 Bakgrunn

Så vel eiendomshistorien som dagens eiendomssituasjon på Sørøya er spesiell i Finnmarkssammenheng. Sørøya har i motsetning til det øvrige Finnmark vært i privat eie, formelt og reelt, lenge før jordutvisningsresolusjonen av 1775 trådte i kraft, ja så langt tilbake i tiden at opphavet til denne eiendomsretten ikke er kjent. Når det gjelder dagens eiendomssituasjon er den preget av at et betydelig antall eiendommer er beskrevet med strekninger “til høyeste fjell” eller med liknende formuleringer, altså med forholdsvis lange og lite presist definerte grenselinjer innover i utmarka. Dette er forholdsvis enestående i Finnmark, men samtidig ikke ulikt situasjonen i Troms og Nordland.

4.1.2 Formål

Formålet med dette kapitlet er å gi en fremstilling av eiendomsforholdene innen feltet, og betydningen det kan ha for å avklare bruks- og eierrettigheter på de store utmarks- og fjellområdene som her. Herunder vil det også bli pekt på forhold det ikke har vært mulig å drøfte inngående innenfor rammene av dette arbeidet, men som det kan være behov for å gå nærmere inn på for å ta stilling til bruksrett- og eiendomsforholdene. Det har også vært naturlig å ta med en kort omtale av jordutvisningsregelverket i Finnmark på 1700- og 1800-tallet, da det kan ha betydning for tolkningen av eldre adkomstdokumenter.

4.1.3 Metode og kilder

Formålet med utredningen av felt 3 Sørøya/ Sállan har gjort det påkrevd å drøfte hva som generelt ligger i at en eiendom er utmålt “til høyeste fjell”, noe som er gjort i en egen “forstudie”.⁶ Hovedundersøkelsen, som presenteres i det følgende er en konkret studie av eiendomsforholdene på Sørøya. Innenfor tidsrammen på to uker som har vært til disposisjon, er det brukt om lag en uke på å studere og systematisere kildedokumenter. Dette har i hovedsak vært oppmålingsprotokoller for Hammerfest og Kvalsund (tidl. Sørøysund kommune),⁷ samt matrikkel/grunneiendomsregister for Sørøysund kommune.⁸ Av litterære kilder har jeg støttet meg på Sverre Tønnesen og Håkon Holst Olsen.⁹ Gjennomgangen av disse kildene, sammenholdt med rettslig litteratur inkl. arbeidet i note 6, allmenne rettsregler

⁶ Dette har ledet til en generell analyse som jeg undervegs har valgt å underlegge en uavhengig fagfellelvurdering og publisere eksternt, se Øyvind Ravna, “Der eiendommen «går til høyeste fjell» – om fastlegging av eiendomsgrenser oppad i fjellheimen” i *Lov og rett* (50), 8/2011 s. 472–490.

⁷ Opmaalingsprotokol for Hammerfest og Kvalsund fra 1857 til 19/8 1903 (avskrift) og Opmaalingsprotokol for Hammerfest og Kvalsund 1866 til 19/3 1919 (avskrift), hvor vi velvillig har fått kopi av aktuelle sider fra Hammerfest kommune.

⁸ Matrikkelen/Grunneiendomsregister for Sørøysund kommune, Hammerfest sorenskriverembete, ajour pr. 10.10.1983, utarbeidet av Fylkesmannen i Finnmark, Fylkeskartkontor i forbindelse med overgang til nye registernummer (gårds- og bruksnummer) at lov 23. juni 1978 nr. 70 om kartlegging, deling og registrering av grunneiendom (delingsloven).

⁹ Sverre Tønnesen, *Retten til jorden i Finnmark. Rettsreglene om den såkalte “statens umatrikulerte grunn” – en undersøkelse med særlig sikt på samenes rettigheter*, Bergen 1972 og Håkon Holst Olsen, *Bygdebok for Hasvik*, Hasvik 1965.

og erfaring fra arbeid som jordskiftedommer i Finnmark, har dannet grunnlag for de følgende betraktningene om så vel eiendomshistorie som dagens eiendomsforhold og de problemstillinger det måtte reise.

4.2 Kort om reglene for jordutmålingen i Finnmark på 1700- og 1800-tallet

4.2.1 Tiden før 1775

I tiden etter 1687 regulerte *Christian den 5s Norske Lov* adgangen til å få utmålt jord og rydningsplasser i allmenningene.¹⁰ I lovens 3. bok, 12. kapittel, artikkel 4 (NL 3-12-4), het det:

Kongens Foget skal ikke bortbygge nogen Plads i Almindingen med mindre den ved lovlig Besigtelse befindis at kunde med Tiden opryddis til et Skatteboel. Byggis og fæstis den saaledis til nogen, da skal hand gjøre Gierde derom inden Aar og Dag og ikke oftere flytte det, og have sit Markeskiel paa alle Sider af Gaarden, saa vit hannem forløvis.

Enn videre kunne bureisere ha påberopt seg NL 3-12-7, som regulerte rydding og opptak av ødejord. Her het det:

Hvo, som optager nogen øde Jord, enten udi Herret, eller udi Alminding og bygger derpaa, da skal hand beholde det i sex Aar uden Leje og Ledingsbud ... og siden beholde den sin Livs-Tid, om hand den holder ved lige, og gjør Ret deraf som Loven formælder. Haver hand Hustrue, eller Børn, efter sig, da ere de næst at besidde den for Skillighed.

Av artikkel 8 framgikk det at når seks år var gått, skulle gården settes "for Leje og Leding", altså skyldsettes. Tradisjonen i Norge var altså at rydningsplassene ble skyldsatt og at rydningsmannen ble leilending under allmenningseieren, dvs. kongen, kirken eller en proprietær (godseier).

Selv om Norske Lov av 1687 utvilsomt var gjort gjeldende i Finnmark,¹¹ har *Sverre Tønnesen* påvist at den ikke kom til anvendelse for utvisning til boplasser, dyrkningsjord o.l. i fylket.¹² Han har pekt på to grunner til dette. Det ene var folks frykt for å bli belastet med nye skatter, og det andre var at det ikke forelå noen tradisjon for jordutvisning.

Realiteten er dermed at fram til siste halvdel av 1700-tallet skilte Finnmark seg fra det øvrige landet når det gjaldt jordutvisning ved at oppsittere der ikke registrerte den jord som var tatt i besittelse ved rydding og oppdyrking. Det er således heller ikke dokumentert noe leilendingsvesen i fylket. Den første registreringsordningen i Finnmark, tildeling av plassedler, ble etablert så sent som i 1760.¹³

¹⁰ Kong Christian Den femtis Norske lov (NL), vedtatt 15. april 1687 med ikrafttreden 29. sept. 1688.

¹¹ Gudmund Sandvik, "Statens grunn i Finnmark. Et historisk perspektiv" i NOU 1993: 34 *Rett til og forvaltning av land og vann i Finnmark* s. 334–380, hvor han på s. 345 skriver at forordningen om lovens ikrafttreden hadde "fogd Knag personlig Kunngjort på tingene i Øst-Finnmark sommeren og høsten 1688".

¹² Tønnesen, *Retten til jorden i Finnmark* s. 85–86 med videre henvisning til J. Sparring, "relation angaaende Finmarken" i Topografisk Journal for Norge, II Christiania 1793.

¹³ Tønnesen, *Retten til jorden i Finnmark* s. 90.

4.2.2 Jordutvisningsresolusjonen av 1775

15 år etter at ordningen med tildeling av plasser var etablert, ble jordutvisningen formalisert gjennom jordutvisningsresolusjonen av 1775 som godt kan kalles den første "finnmarksloven".¹⁴ Den hadde som formål å gi regler for oppmåling og registrering av jord som alt var tatt i bruk, samt å påse at oppsittere fikk tilstrekkelig arealgrunnlag for å kunne leve av jordbruk. I artikkel 1 het det:

Til enhver fast Boplads anvises saa meget Grund, som udfordres for en Familie, omtrentt til fire Kvæg-Høveders, eller for hvert Høved otte Faars, Græsning og vinter-Foder.

Ved utvisning skulle det tas hensyn til plasser som allerede var ryddet og i bruk, altså til rettigheter dannet ved sedvane. I følge *Sverre Tønnesen* var hensikten med resolusjonen "å skaffe finnmarkingene mest mulig sikkert grunnlag for å kunne livberge seg selv av det finnmarksjorden ga".¹⁵ Slik sett kan det sies at resolusjonen var gitt for å sikre at folk i Finnmark kunne få et næringsgrunnlag i jordbruket; i eventuelle kombinasjoner med fiske og fangst. Vi kan også merke oss at jordutvisningen skulle skje kostnadsfritt. Dette var således først og fremst en registrering og ordning av eksisterende rettigheter, av Tønnesen omtalt som en gedigen *utskiftning* mellom kongen, den enkelte bygdemann og bygdelagene.¹⁶

Selv om det ikke eksisterte noe leilendingsvesen i Finnmark, finner vi noen spor av rydnings- og leilendingsinstituttet i resolusjonen, idet de som fikk anvist plasser, ble pålagt en årlig avgift "efter det Tal Kvæg, som derpaa kan græsses eller fodres Aaret igjennen". Samtidig ble det gitt avgiftsfrihet i fem eller 10 år etter at registreringsbrev var tildelt. All den stund jordutvisningen var kostnadsfri, instituerte den naturlig nok verken noen festeordning eller leilendingsvesen med påfølgende utsikt til kjøp. Oppdyrking ble likevel, slik tidsånden tilsa,¹⁷ satt som vilkår for permanent erverv av jordplassene; staten forbeholdt seg retten til plasser som ble liggende øde i tre år, jf. resolusjonens artikkel 7 bokstav c.¹⁸

Etter 1775-resolusjonen eksisterte det også et system med en slags begrenset eiendomsrett, såkalte *amtsedler*. Ordningen antas å ha blitt etablert av formelle grunner idet det tok tid med oppmåling av plassene, og skjøte forutsatte oppmåling. Dermed oppstod det behov for en foreløpig ordning slik at eiendomssøkere kunne få en midlertidig hjemmel til en bestemt plass.¹⁹ Om ikke amtsedlene på et senere stadium ble gjort om til eiendomsskjøter, ga de likevel innehaverne og ektefellen rett til plassen på livstid, med fortrinnsrett for etterkommerne.²⁰

¹⁴ Kongelig Resolution 27de Mai 1775 angaaende Jorddelingen i Finmarken samt Bopladses Udvisning og skyldlægnings sammesteds.

¹⁵ Tønnesen, *Retten til jorden i Finnmark* s. 134.

¹⁶ Op. cit. s.146.

¹⁷ Analogisk kan det pekes på den mer ideologiske tilnærmingen hos den fremtredende rettsviteren Fredrik Stang, som i *Norsk formueret. Indledning til formuesretten*, Kristiania 1911 s. 3 skriver: "Saa længe folkene lever som nomader, saa længe jorden er vid nok til at gi alle den plads, de behøver, er derimot ikke jorden underkastet eiendomsret. Først naar en stamme slaar sig ned og driver akerbruk, opstaar eiendomsret til grunden."

¹⁸ Dette vilkåret er i prinsippet videreført i senere lovgivningen helt fram til i dag som et krav om at festet grunn kan erverves til eiendom når den er oppdyrket, se Øyvind Ravna, "Jordbrukeres rettslige stilling under finnmarksloven, sammenliknet med andre forvaltningsordninger" s. 49–55.

¹⁹ Tønnesen, *Retten til jorden i Finnmark* s. 151.

²⁰ Sandvik i NOU 1993: 34 s. 365.

4.2.3 Jordsalgsloven av 1863

I 1863 ble det vedtatt en ny jordsalgslov.²¹ I den kom statens eierrådighet eksplisitt fram idet lokalbefolkningens adgang til å registrere opparbeidede og ervervede boplasser ikke lenger skulle være kostnadsfri, men skje ved salg, jf. § 2. Loven kan således sies å gjenspeile "læren om statens grunn" som på denne tiden var under framvekst.²² Videre kan vi merke oss at loven stilte opp nye regler for beitebruk på statens grunn. Samerettsutvalgets rettsgruppe har påpekt at før 1864 ble det aldri sagt noe om beiterett på statens grunn ved utmål av jord til gårdsbruk.²³ Rettsgruppa påpeker videre at ved reglement av 2. juni 1864 gitt i medhold av loven § 3b ble det bestemt at det skulle overdras en strekning som etter forholdene på stedet ble funnet passende til "Hjemmemark og Utmark for en Boplads". Alternativt kunne det:

Ved uttrykkelig Bemærkning i Forretningen tillades Oppsidderen for et bestemt Antal Huusdyr at benytte Havnegangen paa Statens tilstødende eller nærliggende Eiendom, med de Indskrænkninger som det offentlige til enhver Tid maate ansee fornødne af Hensyn til Skoven.²⁴

Det het videre at det offentlige hadde til enhver tid rett til å avløse "saadan Brugsret ved Udviisning af et i Forhold dertil bestemt Stykke Udmark".

Selv om loven stilte opp materielle begrensninger for salg i § 1 annet ledd, må det kunne sies at et av dens vektige siktemål like fullt var å sørge for at statens grunn ble avhendet. Dette kom da også til uttrykk i § 1 første ledd: "Statens i Finmarkens amts landdistrikt liggende jord og grund med paastaande skog kan afhændes."

Salg framfor kostnadsfri registrering ble bl.a. begrunnet ut fra at man ønsket å etablere et robust og kapitalsterkt jordbruk i fylket. Jordutvisningen som hadde pågått i medhold av resolusjonen av 1775, ble av forstmester Normann, som var en av initiativtakerne til 1863-loven, omtalt som "skadelig", da staten "skjænker væk som Gave Jordsstykker" som nå ikke lenger, som i 1775, var uten økonomisk verdi:

Med denne Udstykning bidrager man mere, end ellers Forholdene af sig selv nødvendigen medføre, til at opelske et tarvigt, fattigt, utilfreds og illoyalt Jordbruger-Proletariat. Man fremkalder i denne Deel av Lander den samme Tilstand, som Udskeftningsloven med saa store Opofrelser for det Offentlige og Privatmand arbeider paa at omordne andetsteds i Landet.²⁵

²¹ Lov 22de Juni 1863 om Afhændelse af Statens Jord i Finmarkens Landdistrikt.

²² Nærmere om dette i Sandvik, "Statens grunn i Finnmark. Et historisk perspektiv" i NOU 1993: 34. En kortfattet fremstilling finnes i Øyvind Ravna, "Hva må til for at finnmarksloven skal lede til at samene får anerkjent sine landrettigheter?" i *Retfærd* 2008 (31) s. 26–57.

²³ NOU 1993: 34 *Rett til og forvaltning av land og vann i Finnmark* s. 110.

²⁴ Gjengitt etter *ibid.*

²⁵ O. No. 33 (1863) *Om Udfærdigelse af en Lov angaaende Afhændelse af Statens Jord i Finmarken* s. 2–3. Også inntatt i NOU 1993: 34 s. 438. Kommisjonen som forberedte loven drøftet om salg ville hemme fylkets bebyggelse, noe den ikke fant at ville være tilfelle "da man tvertimod troer, at det er bedre for Distriktet at have færre, men dygtige og velstaaende Selveiere, end at have mange, som mangle de nevnte Egenskaber, se O. No. 33 (1863) s. 7–8.

Foruten salg framfor kostnadsfri registrering og regulering av beiterett på den umatrikulerte grunnen, ble loven som nevnt basert på en positiv avgrensning av hva som *ikke* kunne avhendes.²⁶ Paragraf § 1 annet ledd stilte opp forbud mot avhendig ”stridende mot Districtets Tarv”. Dette gjaldt:

... navnlig naar det befindes

- a) at den udfordres til Sommerhavn for de Fastboendes eller for Fjeldfinnernes Dyr eller til Torvskjær;
- b) at den benyttes til Vei ved Fjeldfinnernes Flytninger eller ved de Fastboendes Færdsel, eller kan forudsees at ville udkræves til saadant Øiemed;
- c) at den bestaaer alene af Udmarksslaate, derunder Forholdene i Egnen ikke kan tages under ordentlig Dyrking;
- d) dens Beliggenhed i Forbindelse med Forholdene i øvrig gjør det sandsynligt, at den vil blive benyttet af den fiskende Almue til Tomt for Roerboder eller Hjeldbrug.

Om avhendingen ikke stred mot annet ledd, skulle jorda selges.²⁷ Dette prinsippet sto ved lag fram til finnmarksloven trådte i kraft 1. juli 2006.²⁸

4.3 Jordutmålingen på Sørøya

4.3.1 Eiendomshistorien fram til 1775

Sørøya har som nevnt lenge vært i privat eie. I følge *Sverre Tønnesen* er det eldste skiftebrevet man kjenner til fra 1490. Her ervervet Otte Mattsøn (Rømer) 2/3-deler av Sørøya, mens kongen beholdt resten.²⁹ Tønnesen ser imidlertid ikke bort fra at eierforholdet kan være adskillig lenger, og at det kan skrive seg helt tilbake til tiden fra før riksdannelsen og da som domene for den mektige Bjarkøyætten.³⁰ Eierforholdet går fra herr Otte Mattsøn videre til hans datter, fru Inger til Østråt og derfra til Bjelkeætten som lenge satt med eiendomsretten.

²⁶ Lov 22de Juni 1863 om Afhændelse af Statens Jord i Finmarkens Landdistrikt § 1 annet ledd stilte opp forbud mot avhendig ”stridende mot Districtets Tarv”. Dette gjaldt:

”... navnlig naar det befindes

- a) at den udfordres til Sommerhavn for de Fastboendes eller for Fjeldfinnernes Dyr eller til Torvskjær;
- b) at den benyttes til Vei ved Fjeldfinnernes Flytninger eller ved de Fastboendes Færdsel, eller kan forudsees at ville udkræves til saadant Øiemed;
- c) at den bestaaer alene af Udmarksslaate, derunder Forholdene i Egnen ikke kan tages under ordentlig Dyrking;
- d) dens Beliggenhed i Forbindelse med Forholdene i øvrig gjør det sandsynligt, at den vil blive benyttet af den fiskende Almue til Tomt for Roerboder eller Hjeldbrug”.

²⁷ Ot.prp. nr. 20 (1901–1902) *Angaaende udfærdigelse af en lov om afhændelse af statens jord og grund i Finmarkens amts landdistrikt* s. 16 sp. 1.

²⁸ Lov 17. juni 2005 nr. 85 om rettsforhold og forvaltning av grunn og naturressurser i Finnmark fylke (finnmarksloven). Jeg finner det ikke nødvendig å gå videre inn på utviklingen etter 1863. her. Det kan i stedet vises til Sandvik, “Statens grunn i Finnmark. Et historisk perspektiv” i NOU 1993: 34. En kortfattet fremstilling finnes også i Øyvind Ravna, “Jordbrukeres rettslige stilling under finnmarksloven, sammenliknet med andre forvaltningsordninger” i *Tidsskrift for eiendomsrett* (6) 1-2010 s. 29–69.

²⁹ Tønnesen, *Retten til jorden i Finnmark* s. 41.

³⁰ Bjarkøyætten var en høyt ansett norsk middelaldersk ætt hvis eldste kjente mann var *Tore Hund*. Tore Hund var en norrøn høvding nevnt i sagaen fra ca. 1022 til 1030 som bodde på Bjarkøy i Troms, et sentrum for finnehandelen. Han ble ifølge Snorres kongesaga Olav den helliges banemann på slaget på Stiklestad i 1030, se Store norske leksikon, <http://www.snl.no/Bjark%C3%B8y%C3%A6tten> og http://www.snl.no/Tore_Hund (10.06.11).

På tinget i Hasvåg i 1625 var private eierforhold i Finnmark drøftet. Her uttalte underfogden i Finnmark at det "... er intet andet odel [privat eie] ... end Sørøen alene, som velb. Jens Bjelke tilkommer de 2 Aar og sine Medarvinger og K.M. det 3. Aar ...".³¹ Inntektene fra øya synes således å gå på "årskift"³² hvor godseieren Bjelke hadde retten to år på rad, og kongen det tredje. *Jens Bjelke*, som hadde sitt sete langt unna Sørøya og Finnmark, var i perioder landets største adelige godseier.³³

Tønnesen skriver videre at det i 1632 blir foretatt et makeskifte som innebar at Sørøyretten kommer over på den danske adelsslekten *Schønnebøls* hånd. Der blir den værende helt til 1753, da arvingene etter Hans Schønnebøl solgte sine 2/3-deler til kronen, som nå ble ene-eier til Sørøya eller "Sørøyretten".

Salget innebar at da jordutvisningsresolusjonen, som formaliserte registrering av jord i privat eie, ble vedtatt i 1775, var Sørøya formelt sett i kongens eller statens eie.

Oppsummert kan det sies at Sørøya har en eiendomshistorie som likner mer på historien til Nordland og Troms enn Finnmark. Sørøya har vært eid av godseiere og adelskap helt tilbake fra middelalderen, og det kan lett dras paralleller til utviklingen i Nordland og Troms, hvor kong Fredrik den 3. i 1666 overdro alt krongods i Nordlands len til den mektige eieren av Røros kobberverk, *Joachim Irgens*, for å gjøre opp for gjeld.³⁴ Handelen med Irgens viser også hvilken fri stilling den enevelde danske kongen mente å stå i i forhold til å overdra rettigheter lokalbefolkningen hadde nyttet gjennom alders tid.

4.3.2 Jordutmåling etter 1775 - utmål av store utmarksstrekninger til private

Som vist er den eldre eiendomshistorien på Sørøya spesiell i Finnmarkssammenheng. Men også eiendomshistorien i perioden etter 1775 er særegen. Med det sikter jeg til at det i Finnmark ikke har vært vanlig å måle ut store utmarks- og fjellstrekninger til private. Den dominerende praksis i Finnmark har tvert i mot vært at umatrikulert jord er overdratt i privat eie i forbindelse med bebyggelses- og oppdyrkingsformål.

Intuitivt kunne man anta at årsaken til den spesielle utmålspraksisen på Sørøya og visse andre steder i Vest-Finnmark, og dermed også dagens eiendomsforhold, hadde en sammenheng med at Sørøya har vært i privat eie helt tilbake til høymiddelalderen. Men dette er neppe tilfellet; som vi har sett gikk Sørøya over i statlige eie i 1753, noe som innebærer at alle matrikulerte jordeiendommer på Sørøya er utmålt etter at jordutvisningsresolusjonen

³¹ Tønnesen, *Retten til jorden i Finnmark* s. 41.

³² Årsskifte eller årbytte er et gammelt utskiftningsbegrep som innebar at en eiendom lå i fellesskap mellom to eller flere eiere som høstet eiendommen årvisst, se Paul Borge, "Jordeiendommenes historie i Norge" i *Jordskifteverket gjennom 100 år 1859–1958*, Oslo 1959 s. 167–305 på s. 141 – 142.

³³ *Jens Bjelke* (1580–1659) var militær 1611–1613 og Norges rikens kansler fra 1614 til sin død. Han var utdannet i medisin, utmerket seg med et juridisk forfatterskap og fremstår ifølge www.snl.no som en ypperlig representant for adelen på 1600-tallet; "velutdannet, effektiv og vidtfavnende", se Store norske leksikon, http://www.snl.no/nbl/biografi/Jens_Bjelke/utdypning (03.06.11).

³⁴ *Joachim Irgens* (1611–1675) var dansk godseier og forretningsmann. Irgens ble 1637 utnevnt til kammertjener hos Christian 4. I 1630-årene ble Irgens parthaver i flere norske bergverk, og 1646 kom han med som partisipant i det nystartede Røros kobberverk som han ble eier av i 1661. Irgens ytte store lån til kronen, og fikk 1666 skjøte på kronens jordegods i Nordland (Irgensgodset). I 1674 ble han adlet under navnet Irgens von Westerwich. Store norske leksikon, http://snl.no/Joachim_Irgens (31.08.11).

av 1775 trådte i kraft. Andre forklaringer kan ligge i topografien eller at myndighetene i Finnmarkssammenheng tidlig iverksatte jordutvisning og jordregistrering på Sørøya, uten at det har vært mulig å kunne gå inn på dette innen rammene av denne undersøkelsen.

Derimot har det vært mulig å gjøre betraktninger om hvilken betydning denne eiendomssituasjonen har for rettsforholdene i utmark og høyfjell på Sørøya, altså områder hvor enten Finnmarkseiendommen eller private kan være eiere.

Utmåls- og skyldelingsforretningene beskriver hva kontrahentene i sin tid var enige om å overdra, og er således den primære kilden til å fastsette eiendommenes grenser, utstrekning og eventuelle tilliggende rettigheter i ettertid.³⁵ At en eiendom er beskrevet å gå til “høyeste fjell” innebærer dermed at det er en presumpsjon for at den nettopp gjør det.³⁶ Hva som ligger i begrepet “høyeste fjell” vil imidlertid være et tolkningsspørsmål, hvor “himlaleite” dvs. synsranden sett fra utmålingens utgangspunkt kan være et like relevant alternativ som vannskillet. Topografi, faktisk bruk, karakter og vegetasjon er da momenter som må vektlegges for å ta standpunkt til eiendommenes utstrekning.³⁷ Likeledes lokal sedvanerett.³⁸

At slike formuleringer er brukt under utmålinger av grunn fra staten til private på Sørøya, innebærer uansett at forholdsvis store deler av øyas utmark og fjellområder kan være i privat eie. En gjennomgang av oppmålingsprotokollene for perioden 1857 til 1919 viser at en stor del av eiendommene som er utmålt i denne perioden i tidligere Sørøysund kommune (nå gnr. 1 t.o.m. 7 i Hammerfest kommune) er beskrevet med strekninger innover i fjellheimen. Dette er tydeliggjort i oppstillingen i vedlegget til dette kapitlet,³⁹ hvor det også framgår hvilke formuleringer som er nyttet.

4.3.3 Forskjellige eiendomsforhold i Hasvik og Hammerfest kommune

En sammenlikning av eiendomsforholdene i Hasvik kommune med den del av Sørøya som i dag ligger i Hammerfest kommune, synes å peke på at eiendomsstrukturen er forskjellig i disse to områdene. Forskjellene gir seg primært uttrykk i at eiendommene på Hammerfestsiden i langt større grad har lange utmarksstrekninger innover i fjellet. Dette forholdet bekreftes langt på veg av intervjuer av de fastboende, se *kap 6 Bruk og rettsoppfatninger blant fastboende*.

Av det foregående har vi sett at for begge områdene startet utmålingene og registreringene av private eiendommer på slutten av 1700-tallet, og hvoretter det skjedde forholdsvis omfattende utmålinger på 1800-tallet. Det er således ikke tidsmessige årsaker som kan begrunne disse forskjellene. Det er heller ikke påvist forhold i topografi, administrativ inndeling o.a. som kan forklare forskjellene. Intervjuundersøkelsen i *kap 6 Bruk og rettsoppfatninger blant fastboende* viser at det foreligger en oppfatning om at sorenskriver *Knut Spilling*, som i

³⁵ Dette er for så vidt opplagt, men for ordensskyld kan det vises til Sjur Brækhus og Axel Hærem, *Norsk tingsrett*, Oslo 1964 s. 86.

³⁶ Ravna, “Der eiendommen «går til høyeste fjell» s. 476–479 med videre henvisninger.

³⁷ Op. cit. s. 486–489.

³⁸ Op. cit. s. 486–487, jf. Vang-dommen i dommen i Rt. 1951 s. 417 og Luster-dommen i Rt. 1957 s. 1178.

³⁹ Vedlegg: Oversikt over en del oppmålings- og skylddelingsforretninger i tidl. Sørøysund med utdrag av grensebeskrivelser.

perioden 1917–1922 var beskikket som jordkommisær i Talvik, Loppa og Hasvik,⁴⁰ gjennom sine grensegangs- og reguleringsforretninger i Hasvik, innskrenket utmarksarealet for en rekke eiendommer⁴¹. Denne oppfatningen forsterkes av en samtale med *Per Stene* i Vadsø.⁴² Stene er av den oppfatning at Spilling hadde en tradisjon for bevisst å regulere eiendommene slik at utmarksarealene ble redusert i forhold til de opprinnelige utmålsforretningene.⁴³

Rammene for arbeidet har ikke tillatt nærmere undersøkelse for å få bekreftet denne oppfatningen, som godt kan være forklaringen, helt eller delvis, på de forskjellige eiendomsforholdene i de to nevnte kommunene. En slik undersøkelse kan gjøres ved å gjennomgå Spillings forretninger og sammenlikne dem med de opprinnelige utmålsforeningene. Det må også nevnes at i følge Statsarkivet i Tromsø foreligger ikke Spillings forhandlingsprotokoll for Hasvik.⁴⁴ Det blir imidlertid hevdet at den finnes i kopi-form hos Finnmarkseiendommen, Vadsø.⁴⁵ En direkte henvendelse til Statsarkivet i Tromsø har ikke bidratt til å kaste lys over muligheten til å fremskaffe Spillings forretninger.⁴⁶

4.3.4 Bruks- og allmenningsrettigheter

Der man kommer til at arealer er i privat eie, vil hovedregelen være at partielle bruksrettigheter slik som beite, hogst og jakt ligger til grunneieren om ikke annet rettsgrunnlag kan dokumenteres. Det vil likevel kunne være et behov for å avklare om det kan hvile bruksrettigheter på disse arealene.

Når det gjelder arealer som ikke måtte være i privat eie, vil behov for å avklare påhvilende bruksrettigheter være større. Her kan det gjentas at den umatrikulerte grunnen i Finnmark har vært forvaltet under forskjellige lovregimer, hvor både formålsparagraf og praksis har variert. Dett kan ha betydning for eksistensen av bruksrettigheter som f.eks. rett til jakt på det som i dag måtte være Finnmarkseiendommens grunn.

⁴⁰ Knut Spilling hadde også et rettsvitenskapelig forfatterskap med bøkene *Av Finnmarkens skogret* (1919) og *Om odelsrett og jordforhold i Finnmark* (1937). Hen deltok dessuten aktivt i debatten om opprettelse av en egen utskiftingsrett (jordskifterett) i Finnmark med to artikler (med samme navn): “Utskiftingsvesenet og jordforholdene i Finnmarken” i *Tidsskrift for norske Utskiftingsvesen*, henholdsvis nr. 6/1919–1920 og nr. 14/1934–1935.

⁴¹ Se kap 6.4 *Om privat eiendom og eiendomsgrenser* av Bjerkli og Eythorsson.

⁴² Per Stene har lang erfaring i arbeid med eiendomsspørsmål i Finnmark. Han har vært ansatt ved Statskog SF/Finnmark jordsalgskontor, Finnmark jordskifterett og Statens kartverk. Han er i dag ansatt ved Finnmarkseiendommen.

⁴³ Per Stene (se note ovenfor), pers. medd. 4. oktober 2011.

⁴⁴ Statsarkivet i Tromsø, Oppmålingsprotokoller – Finnmark (2010) s. 3, se http://go.startsiden.no/go/e/content_results:siteId=230;afu=abcsok.noa47index.html%3Fq%3DOppm%25C3%25A5lingsprotokoller%2520Finnmark%26lr%3Dwww-en-us/http://www.arkivverket.no/smi/content/download/9033/91876/version/1/file/Oppm%C3%A5lingsprotokoller+Finnmark.pdf (4. oktober 2011).

⁴⁵ Per Stene, Pers. medd. 4. oktober 2011.

⁴⁶ I brev fra Statsarkivet i Tromsø til Øyvind Ravna datert 5. okt. 2011, 2011/20100 ARNEDV med overskrift *Jordkommisær Knut Spillings forhandlingsprotokoll for Hasvik* uttales det: “Jordkommisær Knut Spillings originale forhandlingsprotokoll for Hasvik er ikke funnet her, heller ikke som kopi. Hvor Finnmarkseiendommen/jordsalgskontoret har fått sin kopi fra kjenner vi ikke til. Spillings oppmålingsprotokoller for Talvik og for Loppa ble avlevert hit fra sorenskriveren i Alta i 2001. De er autorisert som pantebøker. Med hilsen Arne Gunnar Edvardsen e.f. førstekonsulent.”

Som vist har *Samerettsutvalgets rettsgruppe* drøftet hvordan reglene om beite på den umatrikulerte grunnen ble endret da jordsalgsloven av 1863 trådte i kraft. Rettsgruppas flertall er av den oppfatning at jordsalgsloven av 1863 ikke bare innførte et krav om at beiterett skulle framgå av skjøte (så sant man ikke fikk utmålt utmark til boplassen), men også et forvaltningsskille:

Uansett hva som i henhold til utviklingen fram til 1863 må anses å ha vært den rettslige stilling for beite på statens grunn i Finnmark på denne tid, ble det fra nå av – for såvidt angår beite for nye bruk – foreholdt som om staten sto i samme frie stilling som eier av grunn som ikke var underkastet reglene for beite i allmenning eller noen sedvanerettsregel av liknende innhold.⁴⁷

I følge Rettsgruppa hadde eiendommer utmålt før ikrafttreddelsen av loven og dens reglement av 2. juni 1864 beiterett i utmarka etter reglene for allmenninger i kong Christian den femtes norske lov NL 3-12-6. Følgene av forvaltningsskillet i 1864 ble oppsummert slik:

Ved loven ble imidlertid den ordning etablert at rett til beite for nye gårdsbruk skal hjemles og reguleres ved kontrakt med staten. Dette innebærer et markert brudd med tidligere praksis, og selv om ordningen skulle hvile på en feilaktig oppfatning av statens råderett over grunnen når det gjelder beitebruk, er det i alle fall nå fulgt i 130 år. Vi anser dette som avgjørende for at en eventuell sedvanerettsregel som avviker fra den praktiserte ordning, er bortfalt.⁴⁸

Her kan det tas med at Rettsgruppa nok var mer positivistisk, altså i større grad forholdt seg til skreven lovgivning og annen myndighetsuttrykte reguleringsbestemmelser, enn det som nødvendigvis er rådende oppfatning i dag. Det må også nevnes at mindretallet, *Otto Jebens*, ikke var ening i flertallsstandpunktet.⁴⁹ Likevel kan det ikke utelukkes at et slikt skille eksisterer.

I Finnmarkssammenheng startet jordutvisningen på Sørøya raskt etter at 1775-resolusjonen var trådt i kraft. I den del av Sørøya som ligger innenfor Hasvik kommune, ble det målt ut jord så tidlig som i 1776. Angivelig var dette den første utmåling av jord i Finnmark.⁵⁰ Det ble da utmålt ni eiendommer på stedet Hasvik til og med Bårvik. Videre ble det utmålt fem plasser i Brevik med Breivikholmen, fire i Sandfjord, fire i Sørvær, to i Bøhle, to i Dønnesfjord og en i Galten.⁵¹ Jordutvisningen fortsatte i 1783 med utvisning av 6 plasser på Stjernøya.

Også i den del av Sørøya som i dag ligger i Hammerfest kommune startet utmålingene i 1776. I følge et kongeskjøte fra kong Christian den Syvende av Danmark, ratifisert av amtmann Torkel Fielsted, "efter Landmaaler Christian Frost Bredahls Beskrivelse og Indberetning om Gaard-Pladsen Sandøen kaldet", skjøte for denne eiendom *Sandøen* 19.

⁴⁷ NOU 1993: 34 *Rett til og forvaltning av land og vann i Finnmark* s. 110.

⁴⁸ Op. cit. s. 114.

⁴⁹ Otto Jebens dissens framkommer på s. 114 – 120 hvor han konkluderer med at jordsalgsloven i seg selv ikke kunne medføre endringer i den bestående retts situasjonen og at det fortsatt er en "alminnelig felles beiterett for gårdbrukeres vinterfødde bufø på den umatrikulerte grunnen" (s. 120).

⁵⁰ Håkon Holst Olsen, *Bygdebok for Hasvik*, Hasvik 1965 s. 105.

⁵¹ Ibid.

november 1776.⁵² Det er også utmålt flere andre eiendommer i Hammerfestdelen av Sørøya i 1785.⁵³ I begge de to delene av øya ble videre umålt og skylddelt et betydelig antall eiendommer fra statens grunn, både i perioden før og etter at jordsalgsloven av 1863 trådte i kraft med sitt reglement av 2. juni 1864.

Den utstrakte utmålingen av utmarks- og fjellområder på Sørøya kunne formodentlig være forklart ut fra en antagelse om at dette hadde skjedd før 1864, utfra det mer anerkjennende syn på private rettigheter i utmark som da gjorde seg gjeldene. En gjennomgang av oppmålingsprotokollen for Hammerfest og Kvalsund (tidl. Sørøysund kommune) synes imidlertid ikke å vise noen endret praksis omkring 1864.⁵⁴

Sett i lys av at *beiterett for jordbrukseiendom* er blitt lovfestet i finnmarksloven § 23 annet ledd, er drøfting av beiterettens utstrekning ikke veldig relevant, i alle fall ikke hvis man ikke mener at den strekker seg utover det omfang jordbrukseiendommer er gitt i Finnmarksloven. Allmenningsrettighetene omfatter tradisjonelt også rett til trevirke, seter, jakt, fangst og fiske.⁵⁵ Rett til torvtak og fjellslått har også vært av viktighet. Rettighetene er knyttet til gårdsbruket som en realrettighet, definert ut fra gårdens behov. For jakt, fangst og fiske har det imidlertid vært en tendens til å løsrive utøvelsen fra jordbruket, skriver Falkanger og Falkanger samme sted.

Jeg har tidligere drøftet adgangen til å regulere småviltjakt på Finnmarkseiendommens grunn, hvor jeg kom til at bygdefolks jaktutøvelse hadde et sterkere rettsvern enn befolkningen for øvrig, da den kunne være grunnet i alders tids bruk.⁵⁶ Selv om ikke Samerettsutvalgets Rettsgruppe går særlig inn på jaktrettighetenes eksistens og rettsgrunnlag,⁵⁷ kan det ikke utelukkes at det foreligge slike rettigheter med et allmenningsrettslig grunnlag, på det som ikke er privat grunn på Sørøya. Om det her eventuelt også kan foreligge et skille mellom eiendommer utmålt før og etter 1864, har jeg ikke kunne besvare innen rammene av denne undersøkelsen.

4.4 Avslutning

Gjennomgangen viser at et betydelig antall private eiendommer på Sørøya er utmålt med forholdsvis store utmarksstrekninger inkludert i eiendommen. Dette er spesielt i Finnmarkssammenheng og bør vies oppmerksomhet ved undersøkelsen av bruks- og eiendomsrettsforholdene på Sørøya. Det er også påviselige forskjeller mellom eiendommens utstrekning i den delen som ligger i Hasvik kommune og den del som ligger i Hammerfest kommune, uten at dette kan forklares tidsmessige årsaker eller topografiske eller administrative forhold.

⁵² Ekstraktutskrift av pantebok nr. 1 (1776–1794) for Finnmark sorenskriverembete, autorisert 10. mai 1776 fol 15 ½ (No. 49). Dato for utmålingen framgår ikke. I dag har denne eiendommen registerbetegnelse gnr. 1, bnr. 15 i Hammerfest kommune.

⁵³ Dette gjelder gnr. 5, bnr. 4, gnr. 6, bnr. 2 og 3 og gnr. 7, bnr. 22.

⁵⁴ Se note 39.

⁵⁵ Thor Falkanger og Aage Thor Falkanger, *Tingsrett*, 6. utg., Oslo 2007 s. 419.

⁵⁶ Øyvind Ravna, "Adgangen til å regulere småviltjakt på Finnmarkseiendommens grunn" i *Lov og Rett*, (49), 1–2, 2010 s. 27–46.

⁵⁷ Se NOU 1993: 34 s. 163–164.

Når det gjelder mulige partielle bruksrettigheter, kanskje utenom beiterett som nå er lovfestet i finnmarksloven, kan det ikke utelukkes at det er forskjeller i rettighetsdannelsen før og etter 1864. Dette innebærer at et gitt antall eiendommer må vurderes etter de regler og den praksis som gjaldt før 1864.

Tilnærmingene til eier- og bruksrettsforholdene beskrevet ovenfor er basert på at rettsgrunnlaget for dagens eiendommer på Sørøya kan utledes av statens eiendomsrett, dvs. at det legges til grunn at den gitte eiendom er utmålt fra "statens umatrikulerte grunn". Som vi har sett kan eiendomshistorien til Sørøya sammenliknes med historien for Nordland og Troms, hvor man tidligere har hatt eiendommer eller rettigheter som kan ha vært basert på et annet rettsgrunnlag.⁵⁸

Det er imidlertid ikke påvist liknende ordninger i Finnmark, noe som kan forklares ut fra en forskjellig rettsutvikling, hvor jorden i Finnmark ikke var en del av et "gods" med leilendinger underlagt kongen, kirken eller de godseiere kongen fant å begunstige.⁵⁹ I og med at Sørøyas eiendomshistorie likner mer på historien for Nordland og Troms enn det øvrige Finnmark, kan det likevel reises spørsmål ved om slike ordninger kan ha eksistert. Det kan eventuelt også spørres om det kan ha eksistert selvstendige rettsdannelser med bakgrunn i en sjøsamisk eller en norsk-samisk kystkultur før 1775.

⁵⁸ Nærmere om dette, se Øyvind Ravna, "Utmarkskommisjonen for Nordland og Troms og de samiske interessene" i NOU 2007: 14 *Samisk naturbruk og rettssituasjon fra Hedmark til Troms* s. 607–726 på s. 675–679 og 716–718, hvor det vises til at det på 1600- og 1700-tallet var visse gårder, såkalte *finnerydninger*, som ikke ble skyldsatt, og var dermed fritatt for jordleie og i realiteten selveide bruk. Det kan drøftes om dette var et særlig samisk rettsinstitutt, konstituert av en norsk eller dansk-norsk monark i middelalderen, eller en lokal variant av rydningsinstituttet hjemlet i NL 3-12-7 og 8.

⁵⁹ Tønnesen, *Retten til jorden i Finnmark* s. 125–131.

Litteratur

- Borgedal, Paul, "Jordeiendommenes historie i Norge" i *Jordskifteverket gjennom 100 år 1859–1958*, Oslo 1959 s. 167–305.
- Brækhus, Sjur og Axel Hærem, *Norsk tingsrett*, Oslo 1964 s. 86.
- Falkanger, Thor og Aage Thor Falkanger, *Tingsrett*, 6. utg., Oslo 2007.
- Holst Olsen, Håkon, *Bygdebok for Hasvik*, Hasvik 1965.
- Kong Christian Den femtis Norske lov (NL), vedtatt 15. april 1687 ikraft 29. sept. 1688.
- Lov 22de Juni 1863 om Afhændelse af Statens Jord i Finmarkens Landdistrikt
- Kongelig Resolution 27de Mai 1775 angaaende Jorddelingen i Finmarken samt Boplades Udvisning og skyldlægning sammesteds.
- Matrikkelen/Grunneiendomsregister for Sørøysund kommune, Hammerfest sorenskriverembete, ajour pr. 10.10.1983, Fylkesmannen i Finnmark, Fylkeskartkontoret.
- NOU 1993: 34 *Rett til og forvaltning av land og vann i Finnmark*.
- O. No. 33 (1863) *Om Udfærdigelse af en Lov angaaende Afhændelse af Statens Jord i Finmarken*.
- Opmaalingsprotokol for Hammerfest og Kvalsund Fra 1857 til 19/8 1903 (avskrift).
- Opmaalingsprotokol for Hammerfest og Kvalsund 1866 til 19/3 1919 (avskrift).
- Ravna, Øyvind, "Utmarkskommisjonen for Nordland og Troms og de samiske interessene" i NOU 2007: 14 *Samisk naturbruk og rettssituasjon fra Hedmark til Troms* s. 607–726.
- Ravna, Øyvind, "Adgangen til å regulere småviltjakt på Finnmarkseiendommens grunn" i *Lov og Rett*, (49), 1–2, 2010 s. 27–46.
- Ravna, Øyvind, "Jordbrukeres rettslige stilling under finnmarksloven, sammenliknet med andre forvaltningsordninger" i *Tidsskrift for eiendomsrett* (6) 1-2010 s. 29–69.
- Ravna, Øyvind, "Der eiendommen 'går til høyeste fjell' – om fastlegging av eiendomsgrenser oppad i fjellheimen", i *Lov og Rett* (50) 8-2011 s. 472 – 490.
- Statsarkivet i Tromsø: Ekstraktutskrift av pantebok nr. 1 (1776– 1794) for Finnmark sorenskriverembete, autorisert 10. mai 1776, No 49 (Eiendommen Sandøen), Jnr. 284/1968 AL/TB.
- Statsarkivet i Tromsø: Oppmålingsprotokoller – Finnmark (oversikt), Tromsø 2010.
- Statsarkivet i Tromsø: brev til Øyvind Ravna datert 5. okt. 2011, 2011/20100 ARNEDV *Jordkommisær Knut Spillings forhandlingsprotokoll for Hasvik*.
- Sandvik, Gudmund, "Statens grunn i Finnmark. Et historisk perspektiv" i NOU 1993: 34 *Rett til og forvaltning av land og vann i Finnmark* s. 334–380.
- Sporring, J., "relation angaaende Finmarken" i *Topografisk Journal for Norge*, II Christiania 1793.
- Tønnesen, Sverre, *Retten til jorden i Finnmark. Rettsreglene om den såkalte "statens umatrikulerte grunn" – en undersøkelse med særlig sikt på samenes rettigheter*, Bergen 1972.

Figur 12: Vedlegg til kapittel 4: Oversikt over skylddelingsforretninger i tidligere Sørøysund kommune

G. nr	B. nr	Gml. Matr		Dato for utm		Delt fra	Beskrivelse mot fjellet (HF= Høyeste fjell)		
7	3	156		30.08. 1864		Stat	ben Linie mod nærmeste Fjeldaas Skjel		
	4	157		24.08. 1857		stat	Fjeldfoden .../	stor i stykker brusten Sten i Fjeldet	
	5	158		02.07. 1862		priv	V: langs berggrykk ... 128 Alen	NO: Stenvarde. Herfra i ben Linie mød høieste Fjeldspidse	1
	6	159		26.07. 1862		stat			
	7	160		09.07. 1859		stat	Ø: Bergnakke 260 alen	V: jordfast Sten under Fjeldet	
	7						+ div. utslåtter		
	8	160a		17.07. 1884		priv			
	9	161		09.07. 1859		stat	Ø: Bergnakke 260 alen		
	9						+ div. utslåtter		
	10	162		29.06. 1864		priv			
	12	163		26.01 1859		stat	V: Bergnakke 260 alen	Skarpeste Fjeldryg Skjel 339 alen	
	13	164		01.07. 1864		priv	Ydergrændsen (V): ... og gaar herfra efter skarpeste Ryg tilfjelds 2. linje: herfra opover i ben Linie til høieste Fjeld 3. Linie (likeså). T.o.m. 7 skjel		1
	14	164b		13.07. 1865		stat	V: Fra Fjære til Fjeld efter høieste Bjergknauser og Bergryg	Ø: ... herfra efter skarpeste opgaande Fjeldryg til en stor kjendelig Sten paa høieste Fjeld	1
	15	164c		1873					
	16	165a		01.07. 1864		priv	Ø: til høieste Fjeld	V: ...herfra efter skarpeste opgaande Fjeldryg til en stor kjendelig Sten paa høieste Fjeld	
	17	165b		22.06. 1918					
	18	166		1885			Ø: til høieste Fjeld	V: Ø: til høieste Fjeld ...	
		167		1864			N: HF	S: er "Brændelven" Skjel fra Fjære til Fjeld	
		168		1865			N: er "Brændelven" Skjel fra Fjære til Fjeld	NO: "Stokkebrønden"	
		169		1785			HF		
6	2	170		1785			HF		

6	3	171		1785			N: "Fjære til Fjell	HF	
Gn r	Bnr	Mo		dato					
6	4	172		1785					
	5			1785					
6	6	174		1865					
6	7	175		1890					
	8	176							
	9	177							
	11	179							
5	2	181		1859					
	3	181a		1886					
	4	182a		1785					
	5	182b		1862					
	6	183		1862					
4	2	184a		1859					
	3	184b 1							
	4	184b 2							
	5	184c							
	6	185a							
	7	185b							
	8	186							
3	2	187a		1864					
	3	187b							
	4	188							
	5	188a							
	6	188b							
	8	190							
	9	191							
	10	192							
	11	193							
2	2	194							
	3	194a							
	4	194b							
	5	195							
1	6	200							
	9	203							
	10	203a							
	11	204							
	12	204a							
	15	207							

5 Bruk og rettsoppfatninger i reindriften

Marit Myrvoll og Rávdná Biret Marjá Eira

Figur 13: Rein på sommerbeite på Sørøya (foto: Alma Thuestad 2008).

5.1 Innledning – formål og metode

Formålet med kapitlet er å beskrive reindriftsutøvernes bruk av grunn og naturressurser, samt deres rettsoppfatninger knyttet til denne bruken. Dette omfatter en beskrivelse av næringens innhold, omfang, varighet samt endringer over tid. Kapitlet inneholder også en kort gjennomgang av reindriftshistorien på Sørøya, med helårs- og sesongmessig beitebruk, samt belyse hva reindriftsutøverne selv oppfatter som tradisjonell bruk av området, rettighetsforhold og om hvordan beitelandet skal fordeles og forvaltes. Under rettighetsoppfatninger er også enkelte konfliktområder berørt.

Framstillingen av bruken av grunn og utmarksressurser i dette kapitlet vil bære preg av at reindriften på Sørøya er delt i ulike driftsformer: helårsdrift i nordøst og sommerdrift i sørvest.

Det er lite publisert skriftlig materiale å finne om forhold knyttet til rein og reindrift på Sørøya. Øyas reindriftshistorie, i likhet med beskrivelse av dagens bruk av grunn og naturressurser, er hovedsakelig gjengitt på grunnlag av muntlige kilder. Spørreundersøkelsen og gjennomførte intervjuer er dermed hovedkilden til kapitlet. Andre kilder er bygdebøker, lokalhistorie, utredninger, media og møtebøker.

Spørreundersøkelsen (se kap. 2) ble sendt ut 22. desember 2010 til alle 10 siida-andels-havere/-ledere m/ektefeller i Rbd 19 Sállan/Sørøya. Av disse ble et (1) spørreskjema

returnert i utfylt stand, fra helårssiidaen i nordøst på Sørøya. Noen fikk spørreskjema i forbindelse med intervjuet, men ingen av disse skjemaene er returnert. Alle 10 siida-andelshavere/ledere ble kontaktet eller forsøkt kontaktet for intervju. Også flere andre innen siida-fellesskapet, både kvinner og menn ble kontaktet eller forsøkt kontaktet for intervju. Til sammen er åtte personer intervjuet, to kvinner og seks menn, fra alle tre siidaene. Seks av disse har godkjent intervjuet for bruk i utredningen. Disse seks personene tilhører Bongo siida og Sara/Gaup/Loso siida.

Intervjuene ble gjennomført i periodene 14. – 16. juni og 12. – 14. juli. Intervjuene fulgte spørreundersøkelsens struktur, og det ble i samtalene også nyttet same type kart som var sendt ut med spørreundersøkelsen. Bruksformene som er beskrevet i dette kapitlet er derfor gruppert slik det er gjort i spørreundersøkelsen. Disse kategoriene følger finnmarkslovens §§ 22 og 23:

Reindrift. Omfatter beite og annen bruk (flytteveier, kalvingsområder etc.) for rein.

Fiske. Omfatter innlandsfiske med garn, fiske etter anadrome laksefisk i vassdrag og laksefiske med faststående redskap i sjøen.

Jakt og fangst. Omfatter jakt på storvilt og småvilt, snarefangst av ryper.

Hogst, brensel og byggematerialer. Omfatter samling av rekved, hogst av ved til brensel, gjerdestolper og byggematerialer, samt torvstikking.

Annen høsting. Høsting av sennagress, bark, plukking av bær, urter, egg- og dunsanking med mer.

Bygninger, boplasser. Gammer, leirplasser, løer, sommerboplasser/seter, næringshytter, stabbur.

Ferdsel, fritid og rekreasjon. Veier, stier (sommer og vinter), turområder, teltplasser, hytter.

Bare en reineier/siida har besvart spørreskjemaet. Man har derfor gjennom intervjuene fått nyttig informasjon om reinbeiter og utnyttelsen av ulike utmarksressurser utover beite for rein. Like viktig er informasjon om hvilke ressurser som ikke nyttes. Andres bruk av utmark/fjell til fritid, jakt og ferdsel påvirker reindriften. Derfor blir dette også vektlagt i kapitlet. I tillegg er det spurt om rettsoppfatninger knyttet til ovenstående bruk.

For bakgrunnskunnskap om ulike former for utmarksbruk, samt underkapitlet om rettsoppfatninger, henvises det til *Kap.6 Bruk og rettsoppfatninger blant fastboende* der dette er relevant.

Siden intervjuene ble gjennomført som semi-strukturerte, har ikke hver enkelt svart på alle spørsmål. Det ble gjort lydopptak av alle intervjuene unntatt ett, alle intervju ble skrevet ut, og sendt tilbake for gjennomlesing, godkjenning og underskrift.

Det er innkommet et (1) krav til Finnmarkskommisjonen fra Johan Anders Bongo som gjelder interne rettigheter i reindriften. Det angjeldende området er nordre del av Sørøya fra Husfjord over til Nordfjord og videre nordover til Tarhalsen, Hammerfest kommune.⁶⁰

⁶⁰<http://www.domstol.no/upload/FINN/Rapporter,%20utredninger%20og%20kunngjøringer/Oversikt%20over%20innkomne%20krav%20pr%20300911.pdf>

5.2 Oversikt over reindriften på Sørøya

Reinbeitedistrikt 19 (Rbd 19) Sørøya dekker hele Sørøya (818 km²) som er delt mellom kommunene Hasvik og Hammerfest. I bruk av ulike sesongbeiter for rein er kommunegrensen ikke et relevant skille, heller ikke skillet mellom Finnmarkseiendommens grunn og privat grunn i utmark. Skillet går mellom innmark eller utmark, siden beitende rein på innmark er noe som kan gi grunnlag for konflikter.

Reinbeitedistriktet tilhører Vest-Finnmark reinbeiteområde. Det drives både helårs reindrift og sesongreindrift på Sørøya, slik at Rbd 19 er et kombinert helårs- og sommerbeitedistrikt. I dag er det tre siidaer som nytter Sørøya som reinbeite. Siidaen i nordøst driver helårs reindrift på øya, mens to siidaer i sørvest har Sørøya som sommerbeiteland. For sistnevnte ligger vinterbeitelandet i midtre og østlige driftssone i Kautokeino. Rbd 19 grenser mot flere andre distrikter⁶¹, men siden dette er ei øy, medfører det ingen konsekvenser for driften, for eksempel sammenblanding av flokker fra andre distrikter.

Siidaen som driver helårsdrift, har sitt kjerneområde på den delen av øya som er i Hammerfest kommune. Reinbeitedistriktets sommersiidaer har sitt tyngdepunkt i Hasvik kommune. Reindriftsstyret fastsatte i april 2011 det øvre reintallet for distriktet til 4300 dyr.

Ifølge ressursregnskap for reindriftnæringen var 71 personer direkte involvert i driften i driftsåret 2008-2009, med siidaandelsledere/-innehavere/-ektefeller og – medlemmer. Dette antallet er justert ned til ca 30 aktive personer innen distriktet ifølge distriktsplanen 2010-2015 (Sara 2010:7).

Distrikt	Areal km ²	Fastsatt reintall ⁶²	Reintall 31.03.2009 ⁶³	Antall siidaandeler ⁶⁴	Antall aktive personer ⁶⁵	Sommer-siidaer ⁶⁶	Vinter-siidaer ⁶⁷
19 Sállan/Sørøy	818	4300	4271	10	Ca 30	3	5

Figur 14: Nøkkeltall for reindriftdistrikt 19 Sørøya.

Reintallet har variert over de 10 siste år, med laveste tall i 01/02 som må ses i sammenheng med stort tap av dyr.

År	99/00	00/01	01/02	02/03	03/04	04/05	05/06	06/07	07/08	08/09	Pr. 31.3.10
Antall rein	3011	2651	2578	2955	3573	3974	3851	4017	4342	4271	4380

Figur 15: Reintall i sluttstatus for de 10 siste driftsårene i rbd 19 (korrigert reintall per 31. mars unntatt siste år). Tallene er fra Ressursregnskap for reindriften 2008/2009, side 82 http://www.reindrift.no/asset/1627/1/1627_1.pdf og Distriktsplan for Rbd 19 Sørøy/Sállan orohat 2010-2015 (Sara 2010:6).

⁶¹ Reinbeitedistriktene 25, 24a, 24b, 20, 21 (<http://www.reindrift.no/index.gan?id=914&subid=0>)

⁶² Vedtak i sak 22/2011 i Reindriftsstyret 14. april 2011 (http://www.reindrift.no/asset/2627/1/2627_1.pdf)

⁶³ Ressursregnskap for reindriftnæringen 2008-2009, s.82. http://www.reindrift.no/asset/1627/1/1627_1.pdf

⁶⁴ http://www.reindrift.no/index.gan?objid=305&subid=0&selected_tab=2

⁶⁵ Sara 2010:7: Distriktsplan for rbd 19 Sørøy/Sállan orohat 2010 - 2015

⁶⁶ Ressursregnskap for reindriftnæringen 2008-2009, s.81. http://www.reindrift.no/asset/1627/1/1627_1.pdf

⁶⁷ Ressursregnskap for reindriftnæringen 2008-2009, s.81. http://www.reindrift.no/asset/1627/1/1627_1.pdf.

Felles vintersiida mellom a) D19-Sállan og D26-Lákkonjárga, b) D19-Sállan og D41-Beaskádas

5.3 Historisk bruk

5.3.1 Perioden fram til ca 1800

Rein har vært viktig for næringsutøvelse på Sørøya i lang tid. Fangstgroper, ledegjerder av stein og utallige kjøttgjemmer er eksempler på kulturminner som vitner om at reinen har hatt betydning i fangst- og veidesamfunnets økonomi (Thuestad 2010). I forbindelse med Statoils planer om ilandføringsanlegg for gass på Slettnes på Sørøya, ble det registrert en rekke ulike kategorier kulturminner fra veidekulturens tid; steinalderboplasser, fangstanlegg for villrein, bogastiller og fangstgroper (Storm 1998). Det er på Koppardalfjellet, på grensen mellom Hasvik og Hammerfest kommuner, registrert ledegjerder for villreinfangst på ca 150 m (fangstlokalitet, Askeladden⁶⁸ id 136050) tidfestet til førreformatorisk⁶⁹ tid. Et annet eksempel på førreformatoriske kulturminner er et fangstanlegg på Reppafjellet (Askeladden id 112743) som består av ca 25 bogastiller og enkelte lagringsgroper. Det er også funnet en 75 m lang strekning med et stort antall oppmurte kjøttgjemmer (Askeladden id 112753) fra førreformatorisk tid.

Figur 16: Spor etter villreinfangst: Varderekke som ligger på en rygg øst for Kanonfjellet. Dønnesfjord ses i bakgrunnen (foto: Alma Thuestad 2008).

I fogd Knags "jordebok" (Matricul och Beschrifuelse ofuer Findmarchen for Anno 1694) beskrives bosetting og næringsliv i kyst- og fjordområdene i Finnmark. Det opplyses at både samer og nordmenn holdt rein. For Sørøya opplyses det at det er "een stoer del wilde Reensdyr, som er forbøden at Schydes" (Knag 1694). Øya ble fredet en gang på 1600-tallet

⁶⁸ Askeladden er navnet på den nasjonale kulturminnedatabasen <http://askeladden.ra.no>

⁶⁹ Førreformatorisk tid er før 1537 AD.

av F. H. Schønnebøl som eide 2/3 av øya. Villreinbestanden var fremdeles fredet i 1725. Øya var i privat eie til 1753 (Mikkelsen og Johnskareng 1993:51).

Også amtmann Lilienskiold nevner rein og fredningsbestemmelsen på Sørøya i sin beskrivelse av Finnmark ca år 1700: "Fieldene skaffer fødens offverflod till Reensdyrenis mængde, der oc aarlig under fredlysning stillis" (Lilienskiold and Solberg 1942:99). Det er ingen kjennskap til om sjøsamene på Sørøya hadde tamrein på denne tida, men Mikkelsen og Johnskareng (1993:51) skriver at sjøsamene hadde rett til veiding og fangst på 1600-tallet. I bygdebok for Hasvik sies det at det er gode beiter for rein, i tillegg til at det ikke finnes ulv på øya: "Det har fra uminnelige tider vært villrein, og i 16-1700-tallet hadde de som forpaktet øya rett til å skyte rein" (Olsen 1965:147). Kildene viser at siden øya var i privat eie, hadde eierne full råderett over reinstammen.

5.3.2 Perioden ca 1800 - 1900

Utover 1800-tallet ble den opprinnelige villreinen på Sørøya utryddet (Mikkelsen og Johnskareng 1993:53).

Jacobsen (1983, gjengitt i Elgvin 1998) skriver i Sørøysund lokalhistorie at med unntak av årene 1844 og 1857, hvor det ble forsøkt å svømme rein fra fastlandet til Sørøya, hører man ikke om reindrift på øya før i 1880-årene. Riktignok hadde formannskapet i Sørøysund (Hammerfest) mottatt enkelte søknader om føring av rein til Sørøya, men disse ble avslått. Disse henvendelsene kan ha sammenheng med et økende reintall på fastlandet og en mer restriktiv holdning til å holde reinflokker østover på finsk side. Dette sannsynliggjør at Sørøya ble ansett av enkelte som et mulig alternativ som beiteland.

Et nytt forsøk på å svømme rein over fra Seiland i 1880-årene viste at ustadige vær- og strømforhold samt lang avstand, var for anstrengende til at det lønte seg med sesongflyttinger to ganger for året. I 1880-åra ble det derfor etablert helårs tamreindrift på Sørøya av fastboende samer (Jacobsen 1983). De hadde små reinflokker, og levde også av husdyrhold og fiske. Flere reindriftsutøvere flyttet de følgende tiårene til Sørøya (Lund 2009). Isak Sara kom fra Kautokeino på slutten av 1800-tallet og bosatte seg i Øyfjorden hvor han også kjøpte opp eiendom. Han hadde med seg noen rein, men de forsvant etter hvert og det ble ikke etablert noen reindrift. Familien levde sannsynligvis av småbruk og fiske. Noe senere kom også familien Hætta til Øyfjorden fra Kautokeino⁷⁰ (se også omtale i kap. 6). Amund Helland (1905, gjengitt i Olsen 1965:147) har beskrevet det slik: "Paa Sørøen var der før 3 finnefamilier med ren; de boede fast i ordentlige træhuse i Øifjorden og levde af sinde dyr og af fiskeri. De holdt også et par kjør. De havde tilsammen 800 til 1000 ren. Nu er der, som nævnt, kun faa rensdyr på Sørøen" (Helland 1905:194).

Utover første halvdel av 1900-tallet var det flere søknader fra flyttsamer til formannskapet i Hammerfest om reinbeiting på Sørøya. Ut fra formannskapsprotokollene ble noen søknader innvilget, andre ikke (Jacobsen 1983:286).

⁷⁰ Intervju 31.05.2011 med F3-27, F3-23 og F3-48.

5.3.3 Perioden ca 1900 – til i dag

Helårs reindrift i sørvestlig del av Sørøya

I 1910 flyttet Aslak Persen Mienna fra Kautokeino til Hasvik kommune på Sørøya med rein. Han tok reinen over til Sørøya med båt og fikk anvist Dønnesfjord som bosted. Sønnene Per Aslaksen Mienna og Mathis Aslaksen Mienna overtok driften. Sistnevnte var far til Aslak Mienna som har drevet helårsdrift i den sørvestlige delen av Sørøya fram til avvikling i 2004-2005. Isak Klemetsen var dreng hos de andre reieneierne på Sørøya og med tamrein som lønn, fikk han etablert sin egen flokk på 30-tallet (Husby and Jensen 1988:39-40). Han overførte helårsdriften til Anne Marie Klemetsen (Elgvin 1998:141). Denne driftsenheten er også avviklet. I dag er det ingen helårs reindrift på denne delen av Sørøya.

Per Loso d.e. og tre sønner, blant annet Per Loso d.y., kom i 1962 til Hasvik kommune på Sørøya fra Eidvågeid på Seiland⁷¹. De bosatte seg på Per Ivars-heim hvor slakteriet ligger i dag. Per Loso d.y. overtok Per Aslaksen Miennas plass innen helårsdriften på øya, men han overtok ikke reinen. Loso innførte sin egen rein fra Porsa i Vargsundet til Sørøya i 1962. Gisle Loso overtok rein og plass etter sin bestefar Per Loso d.e. Gisle Loso var aktiv i reindriften fra 1985 til 2002 da han avviklet driften. Per Loso d.y. kjøpte i 1967-1968 eiendommen Sarset ved slakteriet i Per Ivars-heim. Gisle Loso er eier av denne eiendommen i dag.

Figur 17: Det er langt mellom fastlandet og Sørøya. Reineierne er avhengig av båttransport for å frakte rein til og fra sommerlandet (foto: Marit Myrvoll 2011).

⁷¹ Intervju med F3-41, juli 2011.

Sommerbeite i sørvestlig del av Sørøya

Avstanden mellom fastlandet og Sørøya er for lang til at reinen klarer å svømme over. Man er derfor helt avhengig av båttransport for å kunne føre reinflokkene til og fra sommerbeitene, enten med egnede fartøy eller med bil og ferge. Rein som skal på sommerbeite, har derfor blitt ført med fartøy til og fra Sørøya siden slutten av 1970-tallet da noen driftsenheter fikk tillatelse til å benytte Sørøya som sommerbeite for sine rein (Elgvin 1998:141). De første årene ble forsvarets fartøy benyttet til frakt av rein, men siden 2003 er det sivile fartøy som står for dette (Sara 2010:5).

Det var fem driftsenheter på øya (Mienna, Klemetsen, Per Loso d.y og Gisle Loso i sørvest, samt Sara i nordøst), da Johan Jørgensen Gaup, Johan Mathis Gaup og Jørgen Gaup i 1978 fikk tillatelse til å føre rein til sommerbeite på Sørøya. Gaup-familien kom hit i 1979 fra Rbd 41 Beaskádas /Bæskades med tre atskilte reinflokker. Johan Jørgensen Gaup var søskenbarn med Per Loso d.y.

Ellen Marie Gaup Saras familie kom til Sørøya i 1990 fra distrikt 23 Seainnus/Návvgastat. Hun forteller at hun var voksen da de flyttet hit; hennes far, hennes onkel, to tanter og bestefaren fikk formell godkjenning til å flytte til Sørøya. Per Loso, Gisle Loso, Johan Gaup med sine sønner og Aslak Mienna drev reindrift på sørvestlig side av øya da hennes familie kom i 1990. Familien Lantto kom til øya i 1991. John Henrik J Eira, svigersønn til Johan Gaup, kom også i 1990 til Sørøya fra Rbd. 26 Lákkonjárga. Ellen Marie Gaup Sara forteller at hennes familie og Loso-familien drev reindrift midt på øya fra 1990 til 1998-99. De som i dag har sommerbeite på Sørøya, har bosted i Hasvik, Hasvåg, Breivikbotn og Breivik.

Helårs reindrift i nordøstlige del av Sørøya

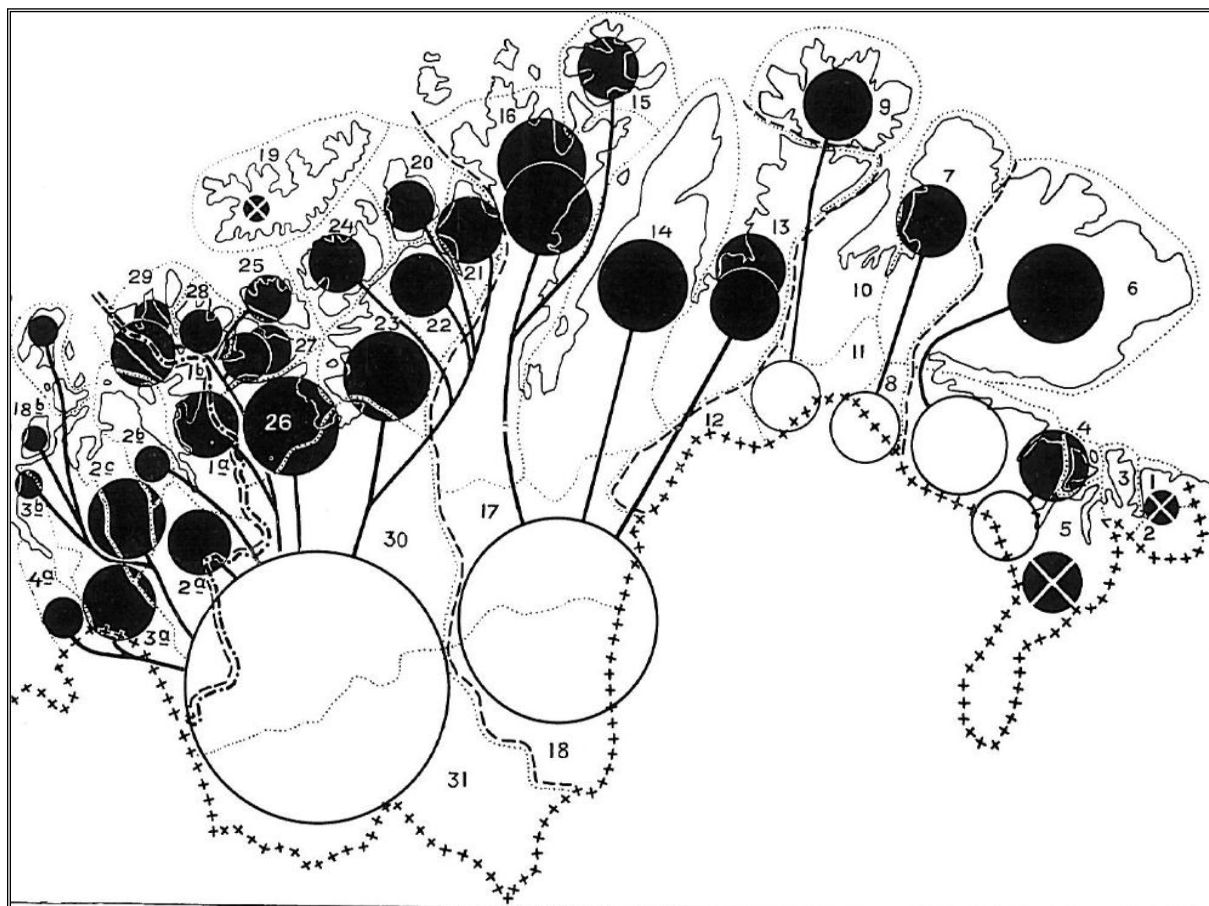
Familien Ellen Mikkelsdatter Sara og Johan Johansen Bongo med barna Inger Marie, Ellen Marit og Johan Mikkkel, kom fra Seiland til Sørøysund kommune (nå Hammerfest) på Sørøya i 1952 med 500-600 rein, fraktet i en selvlaget pram som ble dratt av ei fiskeskøyte. Sammen med dem kom også Ellens bror, Mikkkel Mikkelsen Sara og hans familie (Vaséli 2007:64). De kjøpte eiendom og slo seg ned i Lundhamn med både rein og geiter. Siden har det vært helårs reindrift på nordøstlig del av Sørøya. Mikkkel Mikkelsen Sara avviklet sin reindrift på 1970-tallet. Familien Sara/Bongo drev kombinasjon av reindrift, fiske i Sørøysundet, sau- og geitehold, og utnyttelse av utmarksressurser. Sauer og geiter ble holdt til begynnelsen av 1960-tallet.

Inger Marie Sara, født Bongo, datter til Ellen Mikkelsdatter Sara og Johan Johansen Bongo, giftet seg i 1970 med Mathis Mikkkel Mathisen Sara. Paret overtok reindriften til Ingers foreldre da disse gikk bort på midten av 1970-tallet. Mathis Mikkkel Mathisen Sara fikk tillatelse til å frakte egen reinflokk til Sørøya fra Seiland i 1986. Samme år kjøpte de hus i Akkarfjord, men beholdt husværet i Lundhamn. I dag driver Mathis Mikkkel Mathisen Sara videre etter konas bortgang i 2010.

5.3.4 Vorrens studie av Finnmarksamenes nomadisme (1962)

Ørnulv Vorren har i Finnmarkssamenes nomadisme, bd 1 og bd 2, gjort en omfattende studie av reindriften i Finnmark. I tidsrommet 1953 – 1957 dokumenterte Vorren det nomadiserende levesettet gjennom flyttleier, driftsområder, årstidsbeiter, bosteder, leirplasser m.m.

Reindriften på Sørøya falt utenfor denne studien siden det ble drevet kun helårsdrift på øya da Vorren foretok sine opptegnelser. Flyttinger mellom sesongbeiter internt på Sørøya fra denne perioden er det ikke gjort noen beskrivelser av.

Figur 18: Finnmarksamenes reinbeitedistrikter i Finnmark og Nord-Troms angitt med nummer. Sirklenes størrelse antyder antall dyr på beite. Sort sirkel: Sommerbeite. Tom sirkel: Vinterbeite. Sort sirkel med hvitt kryss: Helårsbeite (Vorren 1962:12).

5.3.5 Statlige reguleringer

Reindriften på Sørøya har hatt en annen utvikling enn de fleste andre steder, og det kan være årsaken til at området i svært liten grad er omtalt i litteratur som omhandler reindrift, flytting og sesongbeiter.

Den Finmarkske Fjeldfin-kommisjon som ble oppnevnt i 1875, omtaler ikke Sørøya. Hætta m.fl. (1994) påpeker i sin gjennomgang av norsk reinbeite-lovgivning at det er på det rene at det også på Sørøya er reindrift, sannsynligvis stasjonær. Det sies: "For i forbindelse med forarbeidene til 1854-loven er det antydnet at Sørøya behandles som eget distrikt, men forslaget ble ikke gjennomført" (Hætta 1994:38). Den Finmarkske Fjeldfin-kommisjon av 1875 omtaler heller ikke Sørøya i sin vurdering av beitekapasiteten på øyene og halvøyene utenfor og på kysten av Finnmark (Hætta 1994:38-39).

Amtmannen i Finnmark sin distriktsinndeling av 10. november 1892, som kom på bakgrunn av loven av 1888 og ble gjeldende fra våren 1893, var en forordning som fastla hvilke

halvøyer og øyer i Finnmark som skulle være sommerbeitedistrikter. I denne distriktsinndelingen ble Sørøya fortsatt formelt ikke lagt ut som sommerbeitedistrikt selv om reineiere fra Kautokeino hadde reindrift der. Hætta m.fl. mener at dette kan ha sammenheng med at Sørøya ble benyttet som helårsdistrikt (Hætta 1994:47).

En ny kommisjon som ble oppnevnt ved kgl. res. i 1909, fikk som mandat: “[...] revision av lovgivningen om fjeldfinnerne og renbeitingen i Finmarken” (Hætta 1994:50). Kommisjonen avga sin innstilling om felles reindrifftslov i 1910. Den påpeker at Finnmark består av fem distrikter, deriblant: “Sørøen, hvor hen enkelte Kautokeino-fjeldfinner har flyttet og holder sine ren aaret rundt”. Kommisjonen sier videre at Sørøya som distrikt (i motsetning til de fleste andre distrikter i Finnmark) har sikre grenser siden den er omgitt av sjø på alle kanter. Kommisjonen foreslo å dele Finnmark inn i 4 distrikter; (1) Varanger, (2) Karasjok/Polmak, (3) Kautokeino og (4) Sørøen (Hætta 1994:51). I sitt forslag til inndeling av Finnmark i sommerbeitedistrikter er ikke Sørøya med denne gang heller.

Da reindrifftsloven av 1933 ble innført, ble også Sørøya tatt med i distriktsinndelingen som distrikt 19 under Kautokeino reinsogn. Distriktet omfattet hele Sørøya, og beitetidene ble satt fra 1.1. til 31.12 – med andre ord helårsdrift (Hætta 1994:81). I lov om reindrift av 1978 (iverksatt 1. juli 1979) er reinsogninndelingen opphevet til fordel for en inndeling i reinbeiteområder og reinbeitedistrikter. Sørøya hører til Vest-Finnmark reinbeiteområde, og karakteriseres som et “ytre distrikt”:

De ytre distriktene består av brattere og driftsmessig vanskeligere høyfjell. Beitene er gjennomgående bedre enn i de indre distrikter, men ikke like tilgjengelig. [...] Et flertall av de ytre distrikter er dessuten i de senere år blitt avhengig av føring av reinen med pram, som stiller ytterligere større krav til køordningen [under flytting]. De har gjennomgående større rein enn de indre distrikter, men det er også tapene som fører til mindre reproduksjon i reinflokken (Hætta 1994:96).

Et viktig styringsinsentiv for myndighetene er beitetider og reintall. På Sørøya er beitetidene satt slik (Hætta 1994:98):

Sommerbeite: 20. april – 15. oktober

Vinterbeite: 1. januar – 31. desember

I april 1982 vedtok Reindrifftsstyret at hele Rbd 19 Sørøya skulle være sommerbeite i tidsrommet 20.4 – 15.10, med unntak av det nordligste området i den nordøstlige delen av øya hvor tidsrommet ble satt til 1.7 – 15.10 av hensyn til sauenæringen. Vedtaket hadde med en overgangsbestemmelse om at nye driftsenheter ikke ville få tillatelse til å etablere helårsdrift. Fra helårsdriftens hold ble det klaget på dette vedtaket. Argumentasjonen var at myndighetene hadde manglende forståelse for den etablerte reindriffts hevdvunne rett og også for Sørøyas geografi og klima, for reintallet kom til å bli for høyt. Myndighetene tok ikke klagen til følge (Elgvin 1998:148). Reindrifftsmyndighetenes intensjon var at distriktet kun skulle benyttes som sommerbeite. Riseth og Oksanen (2006) viser at tråkk om sommeren kan ha store konsekvenser for vinterbeiter. Konsekvensen er at helårsdriften i den sørvestlige delen av Sørøya i dag er avviklet.⁷²

⁷² Intervju med F3-40, juni 2011.

Øvre grense for reintall (dyr i vårflokk) ble i 1982 satt til 3200 dyr av myndighetene (Elgvin 1998:148). I 1987 ble det endret til 4500 dyr. I april 2011 endret Reindrifststyret dette tallet til 4300. For øvrig vises det til kap 5.6 for utfyllende beskrivelse av diskusjonen om antall rein på Sørøya.

5.3.6 Siidaer i Reinbeitedistrikt 19 Sørøya

	HELÅRSSIIDA	SOMMERSIIDA	VINTERSIIDA	Status i siidaandelen:	INNEHAVER
1	BONGO siida (D19)	Helårssiida	Helårssiida	Siidaandelsleder	Mathis Mikkel Mathisen Sara
2		EIRA/GAUP siida (D19)	ÁNDEN-MIKKU siida (D41, D19)	Siidaandelsleder	Johan Mathis J Gaup
3		EIRA/GAUP siida (D19)	ÁNDEN-MIKKU siida (D41, D19)	Siidaandels-innehaver	Mikkel Per J Gaup
4		EIRA/GAUP siida (D19)	JUN EIRAID siida (D26, D19)	Siidaandelsleder	John Henrik J Eira
5		EIRA/GAUP siida (D19)	JUN EIRAID siida (D26, D19)	Siidaandelsleder /ektefelle	Kirsten J. Gaup Eira
6		EIRA/GAUP siida (D19)	ANTTI A. LANTTO siida (D19)	Siidaandelsleder	Antti Aslak Olavi J. Lantto
7		EIRA/GAUP siida (D19)	ANTTI A. LANTTO siida (D19)	Siidaandelsleder /ektefelle	Sara Kristine Eira Lantto
8		SARA/GAUP/LOSO siida (D19)	ŠUORBMU siida (D19)	Siidaandels-innehaver	Aslak Loso
9		SARA/GAUP/LOSO siida (D19)	ŠUORBMU siida (D19)	Siidaandels-innehaver	Mikkel M Gaup
10		SARA/GAUP/LOSO siida (D19)	ŠUORBMU siida (D19)	Siidaandels-innehaver	Inga Evelyn Gaup Thomassen
11		SARA/GAUP/LOSO siida (D19)	ŠUORBMU siida (D19)	Siidaandels-innehaver	Nils Mikkelsen Sara
12		SARA/GAUP/LOSO siida (D19)	ŠUORBMU siida (D19)	Ektefelle /innehaver	Oddbjørg Hætta Sara
13		SARA/GAUP/LOSO siida (D19)	ŠUORBMU siida (D19)	Siidaandels-innehaver	Johan Mikkel M I Sara
14		SARA/GAUP/LOSO siida (D19)	ŠUORBMU siida (D19)	Ektefelle /innehaver	Ann-Britt Eira Sara

Figur 19: Liste over siidaandelsinnehavere i distrikt 19. (Mottatt pr mail fra reindrifstagnomen i Vest-Finnmark, 29.nov 2010).

Som tidligere nevnt, er det to ulike driftsformer innen reindriftsnæringen på Sørøya. Helårssiidaen (Bongo siida) driver i nordøst mens to siidaer (Eira/Gaup siida og Sara/Gaup/Loso siida) har sommerbeite i den sørvestlige delen av øya. I distriktsplanen sies det at antall siidaer de siste fem driftsårene (2005 – 2010) har vært to på sommeren og tre (5) på vinteren (Sara 2010:7). Dette blir bekreftet i intervju av lederen i distriktet, som forteller at de siste årene har Eira/Gaup siida og Sara/Gaup/Loso siida jobbet sammen som en enhet på sommerbeitene. De anser seg derfor som en siida. Siden de fører reinen hver for seg både til og fra sommerbeitet i distrikt 19 Sørøya, og også tilhører ulike vintersiidaer, blir de omtalt som to siidaer i dette kapitlet. Etter flytting til vinterbeitene blir disse to siidaene en del av Rbd 30 B midtre og Rbd 30 C østre sone i Kautokeino (Det er felles vintersiida mellom D19-Sállan og D26-Lákkonjárga, og D19-Sállan og D41-Beaskádas). Siden både driftsform og geografisk område er forskjellig fra sør til nord, vil Bongo siida i den nordøstlige delen av Sørøya, og Eira/Gaup siida og Sara/Gaup/Loso siida i den sørvestlige delen av øya, bli beskrevet separat i driftsform, samt bruk av beite- og utmarksressurser. Framstillingen i kap 5.4 og 5.5 vil følge reindriftsåret fra vår til høst for siidaene i sørvest og fra vår til vår for siidaen i nordøst. Disse to delkapitlene har driftsplanen og intervjuene som viktigste kildegrunnlag.

5.4 Dagens reindrift på nordøstlig del av Sørøya

Den nordøstlige delen av Sørøya ligger i Hammerfest kommune, og her har det vært drevet helårsdrift siden 1952 (se kap 4.3.3). I dag er Mathis Mikkel Mathisen Sara (f.1948) siida-andelsleder.

5.4.1 Siidaen

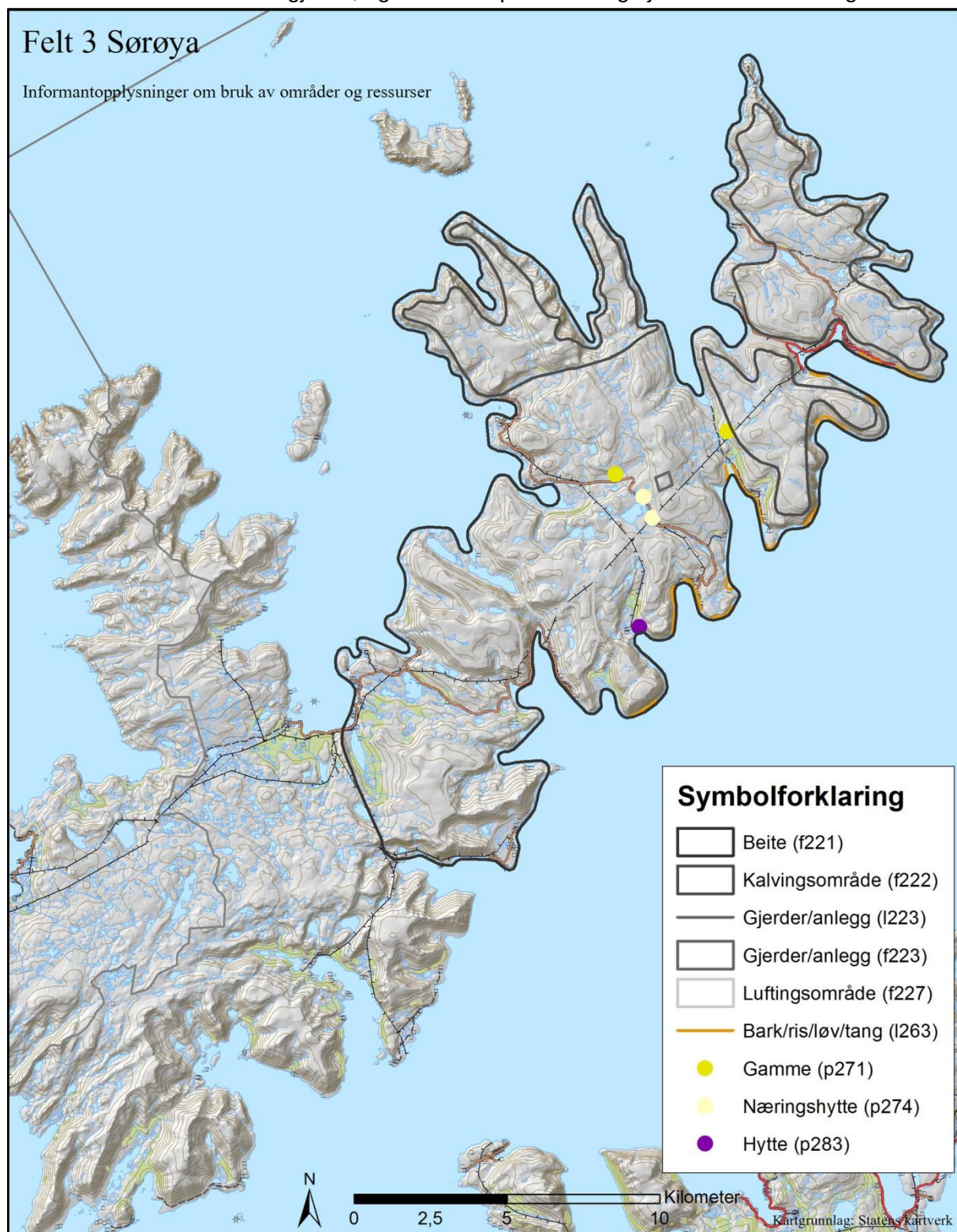
Alle barna til Inger Marie og Mathis Mikkel Mathisen Sara – fem døtre og to sønner – har vokst opp i Lundhamn. Familien har ei hytte der etter at huset brant. Alle syv barna gikk på skole i Kautokeino. De bodde på internat og var hjemme hver 14. dag, avhengig av været. I dårlig vær kunne det hende at de måtte tilbringe helga i Alta. De tre yngste søsknene, to gutter og den yngste jenta, gikk også på skole i Sandøybotn. Jenta gikk også på skole i Akkarfjord.

5.4.2 Beiteområder

Beiteområdet er på hele nordøstlige delen av Sørøya, fra Tarhalsen til Straumen, omtrent sør til kraftlinja som krysser fra Sandøybotn til Fjordabotn (se kart). På grunn av at dette området er helårsbeite, er det verken vårsamlings- eller høstsamlingsplasser, slik det blir spurt om i spørreundersøkelsen. Det er heller ingen flyttevandringsveier i dette området.

Kalvingslandet er flere steder; på Skarvfjordnæringen, Saksenæringen og Finnfjordnæringen, Tarhalsen/Akkarfjordnæringen og på Skippernesfjellet. Det ble sagt at egentlig burde man ha merket kalvene i slutten av juni, men at ikke dette lar seg gjøre. Siden man er avhengig av vær og vind, er det ikke mulig å samle reinen hvis det blir for varmt. Da blir det mest kjøring. Reinen har sommerbeite over hele området, og luftingsområdene er de fleste fjelltoppene i dette området.

I helårsdriften kan ikke reinen holdes samlet; den må være spredt hele tida. Det er bare på høsten i parringstida at reinen er samlet i 2 – 3 store flokker. Siidaen merker på høsten. Da er det enklere å ha reinen i gjerde, og etter det sprer den seg sjøl. Fordelen ble sagt å være

Figur 20: Beiteområder og anlegg (kart: Alma Thuestad 2011).

at når reinen blir samlet i gjerde om høsten, kan både kalver merkes og dyr slaktes. Før veien kom mellom Hellefjord og Hønseby, ble det slaktet i fjæra i Skarvnæringsbukta og kjøttet ble fraktet derfra med båt.

I brunsttida er flokkene på ulike steder. Bukkene stikker av med simlene, og det reineierne da gjør, er å holde et øye med disse flokkene.

Reinen beiter tang om høsten og vinteren, og hele fjæreamrådet blir benyttet. Spesielt gjelder dette fjæra mot Sørøysundet, fra Bismarvika i øst på Akkarfjordnæringen og sørover langs fjæra til Værfjellodden.

Helårdriften har vinterbeiter både sør og nord for Skillefjellet. Vintrene kan være harde og tapene av dyr mange. Det ble fortalt at vinteren 1996-1997 var det to av 12 okser igjen på våren. Noen kadavre ble funnet. De hadde rapet. I 2000 mistet siidaen også mange rein, ca. 800 av til sammen 1200 dyr.

5.4.3 Utstyr og anlegg

Det ble sagt at i dag er det nødvendig å ha motorkjøretøy i drifta. I 1975 kjøpte siidaen den første snøskuteren. Motoriserte kjøretøy for barmark kom mye senere; I 1994-1995 kjøpte siidaen den første motorsykkelen. Det ble bemerkt at før motoriserte kjøretøy ble en naturlig del av den daglige drifta, gikk de overalt, og de bar med seg det de trengte på ryggen. Skutere, sykler og firhjulinger er privateid av siidamedlemmene.

Helårssiidaen har ei gamle i Hønsebydalen som var i årlig bruk fra 1953 til 1998. I 1986 tok de i bruk ei næringshytte ved Holmevatnet, nær veien som går mellom Hellefjord og Hønseby. Ved Holmevatnet ligger også ei kommunal hytte som siidaen har benyttet sporadisk siden 1970. Disse hyttene ligger ca et par kilometer fra merkegjerdet som siidaen har på nordvestsiden av Brennfjellet.

I forbindelse med reintelling, ble det av myndighetene satt opp et gjerde på siidaens tomt ved Holmevatn. F3-6 forklarer at en av grunnene var at siidaene lenger sør på øya hvert år kunne komme å se om noen av deres rein var der når siidaen i nord hadde rein i gjerdet. Gjerdet ble benyttet i to påfølgende år. Da gjerdet ble revet, etter vedtak i distriktsstyret, kom det overraskende på siidaen i nord. De var ikke informert om vedtaket, ifølge F3-6.

Det går et gammelt skillegjerde over fra Veststraumen til Værbotn. Dette ble satt opp av Johan Bongo i 1967. Dette skillegjerdet letter arbeidet med reinen, ble det sagt. Reinen trekker til dette området, og springer også etter veien. Det går også et sperregjerde fra Børfjorden til Kobbefjorden, men dette gjerdet har ikke helårssiidaen vært med å bygge.

5.4.4 Forholdet til de fastboende

F3-6 framholder at familien trives stort sett godt i reindriften: *Reindrift er en livsstil og på fjellet er man på fjellet. Vi har ikke hatt noen alvorlige episoder. Man må kunne gå på besøk til naboene og snakke med folk. Reindrift skal ikke være et skremsele. Vi er ikke høylytte, og vi*

respekterer folk der de bor og de fastboende respekterer oss. Vi jobber ikke midt på natta og bråker rundt husene til folk. Vi i reindriften kan ikke bare ta oss til rette, og nekte folk å ferdes på de fjellene de alltid har gått på. Og det er bare ordentlige folk som går i fjellet sommer og høst.

Barna i familien er født og oppvokst på Sørøya, og hele familien ser på seg selv – og blir oppfattet av andre – som fastboende. Folk ringer dem og forteller at det er kommet rein, for eksempel til Klubben, og da kan reieneierne gjøre noe med det. F3-6 forteller: *I vinter sto det ca 14 rein på Klubben, og det var bare å hoie noen ganger, så gikk de nordover samme vei tilbake som de var kommet.*

Av og til klager folk til F3-6 om andres rein på innmark om våren, blant annet i Storsandvik og i Sandøybotn (se også kap 6.7.1 og 6.7.2).

Forholdet til saueneieringen og de fastboende er bra ifølge reindriftsutøverne. Det har vært sauedrift overalt, i alle fjordene, både på nord- og sørsida av Sørøya (se kap 6.6.1). Til Gamvik er det i den senere tid kommet belgiere som driver med sau. Det har også tidligere vært sauedrift der. Kommentaren er: *Det påvirker egentlig ikke reindriften; det går fint.*

5.4.5 Andres ferdsel i fjellet

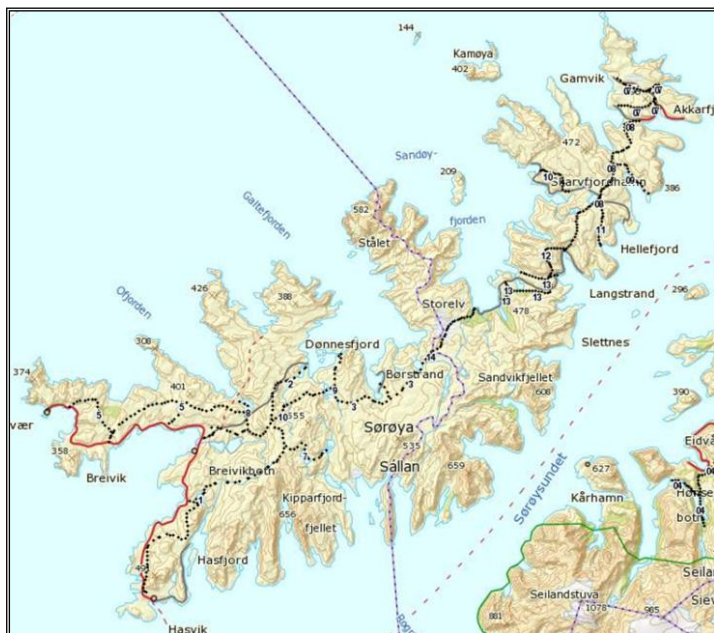
Reindriften må forholde seg til andres fritid og ferdsel i utmark og på fjell. F3-6 forteller at noen tiår tilbake var det ikke mange andre enn dem selv som var på fjellet. Det gjorde at reien stakk av straks den så noe som rørte seg. I dag er dyrene vant til skutertrafikk når man kjører forbi dem. Men de stikker av hvis man begynner å kjøre på tull att og fram.

Av barmarkstrafikk som kan forstyrre rein, ble turstien til Kjøttvikvarden (mot Tarhalsen fra Akkarfjord) nevnt. På våren/vårsommeren kommer det mange tilreisende til Akkarfjord og de benytter denne stien. Problemet er de av turgåerne som ikke har medbrakt hund i bånd, men lar den løpe fritt. Om våren kan hundene begynne å jage, for eksempel etter hare. F3-59 forteller at det var Mikkel Sara som innførte hare til Sørøya i ca 1955. F3-6 tilføyer at de har aldri før sett så mye hare på øya som i år. Dette innebærer også stress for vegetasjonen. Haren ødelegger for reien fordi det blir dårlig beite. I tillegg vokser ørnebestanden. Jakt på hare foregår i samme tidsrom som jakt på rype. Jegerne klarer ikke på langt nær å skyte all hare.

Om høsten i parringstida er jakta et problem. Det er ikke lov å jakte med hund i Hammerfest kommune. En løshund er et rovilt, men det har ikke mange jegere skjønt. F3-6 forteller: *Jeg bruker å snakke pent med folk, og neste gang jeg ser dem, har de hunden i bånd. Det er viktig at vi har god kontakt med folk, og snakker med dem så de skjønner at vi ser og legger merke til ting. Dette gjelder også fremmedfolk.*

Det er ifølge F3-59 og F3-6 blitt flere og flere jegere om høsten på Sørøya. Dette går ut over reien: *Før var det 2-3 personer som gikk på jakt sammen, mens nå kan det være opp til 10-12 personer. De ødelegger rypebestanden mange steder. Når det gjelder beiteforholdene, så merker vi at reien ikke er så feite som de brukte å være. Den blir stresset fordi parringstid og rypejakt starter samtidig. Storoksene bruker normalt å bli magre etter parringstida, men*

nå er småoksene også magre og det er unormalt. Det er for mange folk og for mye uro i beitelandet.

Figur 21: Skuterløyper i Hasvik og Hammerfest kommuner (NordAtlas).

Det er spesielt den motoriserte vintertrafikken de siste tiårene som har negative konsekvenser for helårsdriften. I distriktsplanen er dette forholdet berørt under kapitlet for forstyrrende aktiviteter:

Den eksplosive økning i snøscootertrafikken de senere år virker urovekkende. Riktignok holder de aller fleste seg til det godkjente løypenettet, med det er ikke til å komme ifra at det skjer en del uhjemlet kjøring. Hvorvidt dette vil være direkte forstyrrende på reindriften er vanskelig å si, det beror ofte på hvor, når og hvordan det skjer (Sara 2010:12).

F3-6 påpeker at motorisert vintertrafikk er et mye større problem enn jakttida på høsten. Sørøya blir brukt som rekreasjonssted både for utflyttede sørøyværingene og folk fra Hammerfest. Noen av disse driver uvetting kjøring med snøscooter vinterstid: *Sist vinter kjørte de halvt i hjel rein med skuter. Vi fikk tilfeldigvis vite om det fordi reinen ble gjemt vekk. Vi dro og lette etter dyrene og sendte dem til obduksjon i Tromsø. Saken ble henlagt selv om myndighetene vet hvem gjerningspersonen er. Det var enda en rein som var halvt ihjelkjørt, og som ble funnet et par uker etterpå. Den var så å si i ferd med å dø. Dette er bevisste handlinger, men sannsynligvis ikke i edru tilstand.*

Skuterkjøring burde vært helt forbudt for dem som kommer hit til hyttene. De har ikke bruk for snøskutere. Noen kjører etter løypene, mens andre leker seg slik at reinsdyrene trekker til farlige områder. På Skippernes kjøres det mest, spesielt i helgene, og dette skjer også i områdene på Langstranda og i Sandøybotn.

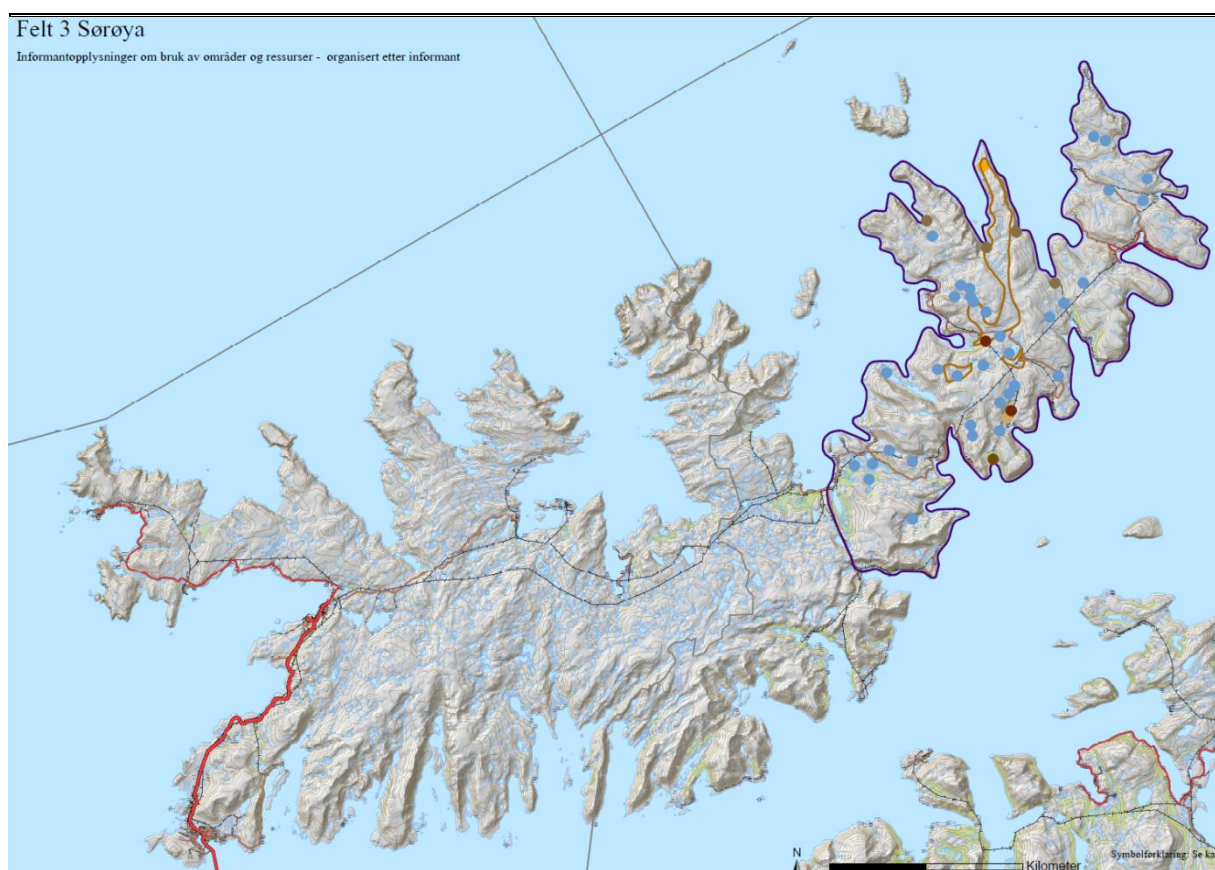
F3-6 føyer til: *Vi mister de beste beiteplassene pga skuterkjøring. Derfor må vi prate med folk som vi treffer på fjellet, og folk ser jo hvem jeg er når jeg kommer med kikkert og lasso. Vi prøver å snakke med ungdommen, og noen nyter det å snakke med, andre sier at de har lov*

å kjøre hvor de vil. Formelt må de ha tillatelse fra kommunen for å kjøre utenfor løypene, men løypene brukes omtrent bare i dårlig vær. Bror min var på fjellet en gang og ble vitne til tullkjøring i Finnfjordbotn som gjorde han rystet. Reinene ble skremt og forsvant.

Folk bør ta hensyn, for man kan ikke leke seg med snøskuter inne i en reinflokk. Det virker som at det ikke er respekt for fjell og klima. I 1988-1989 mistet vi omtrent 150 rein som rapet i Finnfjordbotn.

Det er ikke bare privatpersoners rekreasjon med motoriserte kjøretøy som forstyrrer rein på beite. Også næringsvirksomhet forstyrrer reinflokken. F3-6 forteller: *Den siste tida har vi sett Statoil-helikoptre på tur ut til Snøhvitfeltet og disse flyr i lav høyde over øya. Det blir mye bråk av slik trafikk, og reinen flykter.*

5.4.6 Utmarksbruk utenom beite (jakt, fangst, bær, etc.)

Figur 22: Reindriften utmarkshøsting på nordøstlige del av Sørøya: innlandsfiske, snarefangst, rekved, torv, sennagress, bær og egg (Kart: Alma Thuestad 2011).

Jakt (se også kap 6.6.8 Jakt og fangst)

Siidaen har drevet lite rype- og småviltjakt, mens snarefangst etter ryper har blitt drevet fram til slutten av 1960-tallet. F3-59 forteller: *Svigerforeldrene mine brukte å sette rypesnarer i Hønseby, Lundhamn og Sandøybotn samt andre steder de var på vinteren. Jeg satte snarer de første årene, men var veldig plaget av ravn.*

Innlandsfiske (se også kap 6.6.9 Innlandsfiske)

Fiske i vatn framholdes som en allemannsrett. Siidaen har aldri hatt noen problemer når det gjelder fiske i innlandsvatn. De fleste vatn på den nordøstlige delen av øya fiskes det i for egen husholdning.

Brensel – torv og rekved

Torv er tatt i Lundhamndalen fra helårsdriften ble etablert og fram til 1967. Den ble brukt til oppvarming i egen husholdning. Rekved blir samlet på yttersida av Sørøya, i Bastafjorden, Veivika, Finnfjorden og Saksefjorden. Rekved har siidaen samlet helt siden de kom til Sørøya i 1952. I førstninga ble kjørerein brukt, og da dro de ned til for eksempel Finnfjordbotn med raiden og lastet her. Det er det sletteste stedet. Det var for øvrig bosetting i Finnfjordbotn på den tida. Det rak i land mer enn nok russetømmer. Nå er det mest plast og annet skit som finnes, og det er mindre med tømmer selv om det ennå samler seg flere steder. Fremdeles tar man vare på rekved. F3-6 forteller: *Når jeg kjører med båt og ser noe i fjæra så svinger jeg inn og hiver det i båten. Jeg plukker helst ved som ligger et stykke fra flomålet og som ikke sjøen når. Rekved i flomålet lar jeg være, for den må ligge lenge. Rekved må avsaltes for et år iallfall, ellers varer ovnen ikke lenge, for steinene tåler ikke saltet. Men den kan brukes til tenneved til koksifying. Vi bruker også å sette veden i elver. Alle har retten til rekved, det er en allemannsrett* (Se også kap 6.6.5 Hogst, 6.6.6 Torv og 6.6.7 Rekved).

Bær

Multer og andre bær har alle rett til å plukke. Bær blir plukket for egen husholdning, i hovedsak i områdene rundt Holmevatn, i Hønsebydalen og på Finnfjordnæringen (Se også kap. 6.6.11 Bær).

Egg

Egg plukkes også av og til for bruk i egen husholdning, og da ute på Finnfjordnæringen (Se også kap. 6.6.12 Egg og dun).

Sennagress

Sennagress høstet siidaen i Sandfjorden, men nå er strandområdet fredet. Det ble skåret andre steder også, som i Lundhamn og området rundt. Det gjøres ikke lenger (Se også kap. 6.6.13 Annen sanking).

Annen sanking

Når det gjelder urter, sopp og duodji-materiale, så har ikke dette vært ressurser som siidaen har høstet i utmark. Tidligere ble det laget ulike produkter av reinhorn. Siidaen tok også vare på skinn som ble beredt og sydd klær av (Se også kap 6.6.13 Annen sanking).

5.4.7 Oppsummering

På den nordøstlige delen av Sørøya har det vært drevet kontinuerlig helårsdrift siden 1952. Beiteområdet er fra Sandøybotn/Fjordabotn til Tarhalsen. Helårssiidaens drift er atskilt fra sommersiidaene lenger sør og vest på øya. Dette gjelder ikke bare beite, men også arbeidsområder som samling, skilling, merking og slakting. Siidaens høsting av øvrige utmarksressurser kan sammenliknes med de øvrige fastboende på øya. Siidaen legger stor

vekt på å ivareta gode relasjoner til den øvrige befolkningen, selv om andres bruk av utmark kan skape problemer for reindriften. Dette gjelder spesielt skuterkjøring vinterstid.

5.5 Dagens reindrift på sørvestlig del av Sørøya

Den sørvestlige delen av Sørøya ble tatt i bruk som sommerbeite fra 1978 til 1992. Da var det også to driftsenheter med helårsdrift i dette området. Den siste driftsenheten av disse, ble avviklet i 2004-2005. I dag har Eira/Gaup siida og Sara/Gaup/Loso siida sine vår-, sommer- og høst-beiter på denne delen av Sørøya.

5.5.1 Tidligere helårsdrift

F3-40 forteller at det mellom det nordøstlige og sørvestlige området gikk et naturlig topografisk skille ved Skillefjell. Likevel hendte det at hans rein ble blandet med flokken i nord. Vinterbeitene var midt på Sørøya, mens vårbeitet/kalvingslandet lå sørvest for vinterlandet. Om høsten ble reinflokken drevet til Sørvær-halvøya for merking og slakting. De måtte samle reinene fra hele øya sør for Skillefjell. Det var gjerde og slakteri ved Per-Iversheim. Slaktingen ble gjort i september før brunsten satte inn. F3-40 forteller: *Det ble vanskelig å fortsette med helårsdrift på grunn av rein på sommerbeite fra mai til september. Den spiste lav av det som skulle være vinterføde for min reinflokk. I tillegg ble det sammenblanding av flokker. Jeg har fremdeles reinmerke og noen få rein igjen.*

F3-41 begynte med helårsdrift da han overtok bestefarens driftsenhet. Han var den gang den yngste i Norge med egen driftsenhet. Da var det fem helårsenheter på Sørøya; en i nordøstlige del av øya og fire i sørvestlig del. Kalvingslandet var i Øyfjorden og på Dønnesfjordnæringen/rundt hele Dønnesfjordområdet, samt Skarvnæringen og Steinnæringen. Her er det lange, flate næringer hvor det blir snøbart tidlig. Høstbeite var på Skarvnæringen og Steinnæringen, mens vinterbeite var i Børfjord, Sandøybotn og Lotre.

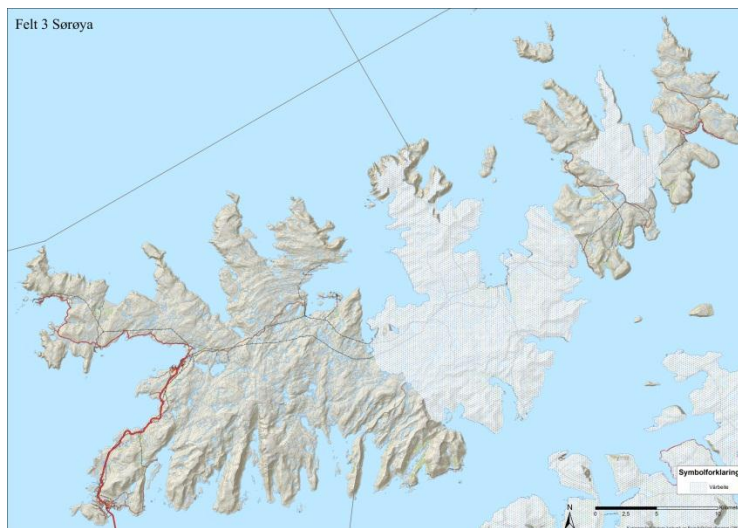
5.5.2 Sørøya som sesongbeite

I begynnelsen hadde Gaup/Eira siidaen sitt område på den sørvestlige delen av Sørøya, mens Sara/Gaup/Loso siida holdt til midt på øya. Det er et gjerde som deler øya fra Børfjorden på yttersida til Husfjorden på Sørøysund-sida (se figur 27c). Dette gjerdet markerte grensen mellom de to sommersiidaene (Elgvin 1998:141). Det er fremdeles to sommersiidaer i dag, men de driver som en siida av beite- og driftsmessige årsaker. All rein i de to sommersiidaene blir etter prammingen drevet som en flokk, men alle har sine reinmerker. Sperregjerdet fra Børfjorden til Husfjorden er i drift en kort periode under høstsamlingen.

5.5.3 Vårbeite/kalvingsland

For de siidaene som flytter, kan beitene på Sørøya tas i bruk fra 20. april hvert år. Eira/Gaup-siidaen flytter fra vinterbeitene i Rbd 30B midtre sone i Kautokeino. Siidaen prammer til Lillebotn i Hasfjord. Sara/Gaup/Loso-siidaen flytter fra vinterbeiter i Rbd 30C østre sone i Kautokeino. Denne siidaen prammer til Mebotnen i Øyfjorden i dag. Enkelte dårlige beiteår brukes bil/trailer for å frakte de svakeste kalvene fra vinterbeitet. Det prammes til to forskjellige steder om våren for å dele på kalvingsområdene mellom siidaene samt for best mulig å benytte alle tilgjengelige kalvingsplasser. De sentrale kalvingsområdene er midt på øya. Etter ilandføring blir flokkene spredt.

F3-42 forteller at *reinflokken trekker til kalvingslandet på næringen vest for Sandøybotn. Når simlene er ferdige med kalvinga, trekker flokken tilbake til Børfjorden og mot Dønnesfjord og utover næringen vest for Dønnesfjord. Oksereinene holder seg på sørsida av øya på Sørøysundsida, i Kipparfjorden, Meltefjorden, Øyfjorden, Husfjord og Fella. Reinen trekker helt til Lotre og Langstrandfjorden - helt til*

Skillefjellet. Her snur flokken.

Okser som skal slaktes til høsten blir gjeldet/tanget på våren. Før brunsten er oksene veldig tunge, og halsen er svær. Gjeldete okser blir ikke så tunge. Det er kun brunstoksene som blir tunge.

Figur 23: Vår og kalvingsland (kart: Alma Thuestad 2011).

F3-43 beskriver det viktigste kalvingslandet i hovedsak å være områdene ca 2,5 km sør for veien til Dønnesfjord og nordover over Kanonfjellet og hele Steinnæringen og Skarvnæringen. Det er også kalvingsområder fra Skillefjellet i nordøst til sperregjerdet som går fra Børfjorden til Husfjorden, avgrenset i sør av fjellene (Husfjordfjellet). I distriktsplanen (Sara 2010) framholdes det at distriktet har marginale vår- og tidlige sommerbeiter. Vårbeitene ligger på yttersida på snøfattige deler av øya.

Distriktet har årlig en del tap av nyfødte kalver som blir tatt av ørn. Ørnebestanden på Sørøya synes ifølge F3-43 å ha vokst seg så stor at den er ute av kontroll. Han ser gjerne at myndighetene snarlig iverksetter tiltak for å få kontroll over bestanden.

5.5.4 Sommerbeite

Distriktet foretar kalvemerking i månedsskiftet juni/juli, og dette gjøres i gjerdet ved Himmelhaugen ca to km nord for Per Ivers-heim hvor slakteriet er lokalisert (se figur 27a). Flokken blir samlet til dette området, kalvene merkes, og reinene slippes ut igjen på beite. Når reinene slippes, drar den over hele øya og spres overalt. Under dette arbeidet bruker gjerdene i området å være åpne slik at dyrene kan gå fritt. I hovedsak benyttes beitehagene når flokkene skal skilles. Beitehagene brukes også på sommeren i forbindelse med kalvemerking.

F3-42 forteller at hun (og familien) har nyttet Sørøya som sommerbeite i 20 år. Hun forteller at etter at hun giftet seg, har hun ikke deltatt i arbeid med å samle reinflokken på fjellet: *Jeg har ikke vært på fjellet i det hele tatt. Jeg har ikke gått i terrenget, og heller ikke sett områdene veldig nøye, kun der vi har rein i gjerde. Jeg vet hvor vår- og høstområdene er, men jeg er ikke veldig godt kjent her på Sørøya. Jeg har bare vært her i 20 år.*

Hun sier videre at selv om hun ikke har vært med i selve samlingen, var hennes søstre som drev egne driftsenheter, med i alt av arbeid med reinsamlinger. *Kvinner med familie må ta vare på unger og hjem og hushold, understreker hun.*

Reindriften går ikke uten kvinnfolk! understreker hun; *Når vi skal ha rein i gjerde, er det kvinnene som setter opp stria rundt gjerdene, og*

etter at vi er ferdige med gjerdearbeid, er det kvinnene som tar ned stria. Det har jeg vært med på.

Jeg kan være i gjerdet å hjelpe til. Hun beskriver også hva hennes ansvar hele tida har vært: Kvinnene har ansvaret for mat og klær. Vi ordner med mat og det er mye jobb. Man må huske alt av mat, og også klær for folkene kommer våte og frosne fra fjellet. Man må huske sokker og sennagress. Da vi kom til øya for 20 år siden brukte vi lavvo. Nå har vi små hytter med gass til å koke mat. Oppvarming gjør vi med vedfyring. Til oppvarming i lavvoen kjøpte vi ved. Vi kappet også bjørk som vokste i fjordbunnene til brensel. Ved gjerdet er det 4 hytter, inkludert ei hytte som tilhører distriktet. Hyttene oppe ved gjerdet er private. Jeg bor ved gjerdet under samling og flytter ned når slaktinga begynner. Jeg har ansvar for matstell hele tida.

Vi kjører med firhjuling i dag, har slede med mat og utstyr etter firhjulingen. Jeg prøver å være til hjelp hele tida, og klær er det viktigste. Mat kan de kjøpe. De kan kjøpe klær også, men de får ikke kjøpt alt. Her i Hasvåg syr jeg vinterskaller. I sterk kulde er skaller det beste - med fotposser over. Ingen bruker komager mere – de er til pynt, til bryllup og sånt.

Nesten alt land på Sørøya er sommerbeite. Det er mye bra sommerbeite i fjellene langs sørkysten på Sørøya, og fjellområder som Kuvikfjellet (Gussarassa), Guhkesrassa, Gaskarassa, Steinfjellet, Borgastat og Fokfjellet (Muvravarre) er attraktive områder i varme perioder (Sara 2010:9). Når det er varmt trekker reinen til slike høydedrag med snøflekker. Tidlig på sommeren når gresset begynner å spire, er reinen nede ved sjøkanten hvor det blir barflekker ganske tidlig. Så beiter den oppover fjellsidene utover sommeren etter hvert som det gror til med nytt ferskt gress. Dette er også årsaken til at okserein trekker ned til bygdene, og på den måten av og til skaper irritasjon hos den fastboende befolkningen.

Oksereinen bruker å beite ned mot kystlinja i sør. De er spredt i små flokker og trekker til Reinnos og Bårvika nesten med det samme de er på land etter vårpramminga. *Det har vært slik så lenge jeg husker, sier F3-43.* Oksereinene blir gående der de settes i land fra prammen, selv om de også spres i løpet av sommeren.

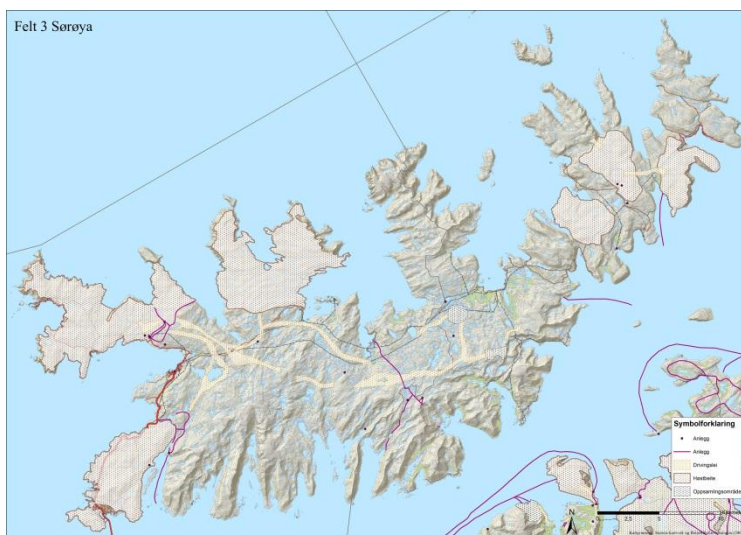
Figur 24: Sommerbeite (kart: Alma Thuestad 2011).

5.5.5 Høst; beite, samling, slakting

På høsten samles igjen flokken, og da blir hele flokken ført ovenfor Per Ivers-heim. Den 1. september begynner høstsamlingen av reinen, og dette pågår til ca. 20. september - alt etter værforhold. Samlingen tar to-tre uker for man må gå over hele området. Siidaene har et gjerde som går over øya fra Børfjorden til Husfjorden, samt et gjerde fra Lassetind til Kobbefjord. Disse har tidligere vært i bruk som sperregjerde og til kalvemerking. I dag er gjerdene i funksjon bare på høsten når all rein drives vestover til Per Ivers-heim. Når all rein er på vestsiden, stenges gjerdet av. Dette gjør arbeidet enklere, og reinene kommer seg ikke tilbake østover under samlingen. Gjerdet brukes bare en måned hver høst. Sørøya er nokså stor og ganske kupert og med ustabile værforhold. Uten gjerdet kan reinene trekke tilbake østover ved for eksempel uvær. De tre-fire siste årene har distriktet brukt helikopter under høstsamlingen som går til Sørvernæringen. Dette området er tilstrekkelig stort til å romme hele flokken. Reinen tas puljevis inn til anlegget for skilling.

Det kan være vanskelig å samle rein på øya, noe som gjenspeiler seg i F3-42s kommentar: *Hver høst har det blitt rein tilbake som vi ikke finner under samlingen.*

Ca. 25. september begynner arbeidet med skilling og slakting. Distriktet har hatt sesongslakteri de siste fire år på Per-Iversheim som ligger mellom Breivikbotn og Breivik. Slakteriet drives i dag på dispensasjon. Planen er å få det ferdigstilt, men distriktet har ikke hatt økonomi til fullføring av arbeidet som gjenstår. Det poengteres av F3-43 at fordelene med å slakte rein mens den ennå er i sommerbeitedistriktet, er at

Figur 25: Høstbeite, anlegg og drivingsleier (kart: Alma Thuestad 2011).

da blir det ikke vekttap. I tillegg gir slakt før 10. oktober positiv uttelling når det gjelder økonomiske tilskudd. Når hele flokken er samlet, trekker man ut dyr til slakting, samt merker kalver som ikke har blitt merket om sommeren.

Distriktet har selv bygd slakteriet. F3-41 forteller: *Det første anlegget som ble bygd i 1970, var et feltslakteanlegg. Bakgrunnen var at fergeforbindelsen var dårlig, og levende transport var derfor uaktuelt. Reinprodukter A/S kom fra Kautokeino og slaktet helt opp til 90-tallet. Da ble reglene strengere. Vi måtte bygge feltslakteri på 90-tallet. Reinprodukter A/S kjøpte slaktet. Vi solgte til dem. Den gang grov vi ned slakteavfallet, men det er ikke lenger lov. Jeg husker at vi vasket vommer og fikk 50 øre pr vom. De gikk til minkfor – Reinprodukter A/S kjøpte opp rein med hud og hår, til og med vomma. Siden Reinprodukter A/S kjøpte alt, hadde vi måttet kjøpe det tilbake hvis vi skulle bruke noe til duodji-materiale. Noen tok bestillinger på høsten til skallesyng. Også horn ble tatt.*

Om dagens situasjon forklarer F3-41: *Vi slakter mellom 1000-1500. Vi har et eget slakteriselskap. Distriktet startet et selskap som heter Sørøyrein AS og formålet er å kjøpe opp slaktet fra distriktet for videresalg. Poenget var ikke å tjene penger, men å få avsetning på slakt. Det har fungert bra. Det er mye utstyr og kapital som skal til, men vi har klart det. Det er det eneste feltslakteriet som har gått med overskudd. Vi selger både til grossister og private. Vi kan ikke brenne inne med kjøtt, vi må selge alt, for vi har ikke lagringsplass.*

Figur 26: Slakteriet i Per Ivers-heim (Foto: Marit Myrvoll 2011).

F3-42 beskriver hvordan kvinnene tar vare på produkter fra slaktingen og hvordan de videreforedler mat: *Oppe ved gjerdet bruker vi å sette opp lavvo på høsten og røyke kjøtt til niste. Jeg setter også opp lavvo og røyker kjøtt her jeg bor.*

Kvinnene tar vare på skinn under slakting. Vi spiler dem på veggen eller salter dem ned. Jeg klarer bare å gjøre dette med 20-30 skinn. Resten av skinnene blir dumpet. Det er vanskelig nå for tida å ta skinn, for vi har ikke vegger å spile på. Vi spiler for salg. Det er stor etterspørsel etter tørre reinskinn over hele landet.

Jeg tar også skinn til eget bruk for å sy pesker og skaller. Jeg tar ikke ryggsene mer, for nå kan man kjøpe moderne "sene" til å sy med. Den verken slites eller råtner, akkurat som reinsene. Jeg tar også skankeskinn til skaller.

Blod kan man ta under slakting. Stress merkes ikke i blodet til reinen. Jeg bruker å ta blod, men ikke tarmer. Enkelte ganger tar jeg tarmer, men bare om vinteren av nisterein. Da koker jeg blodpølse. Det er pine-smak av tarmer til den reinen som har stått i gjerde. Reinen blir stresset av å stå i gjerde.

Etter skilling og slakting slippes flokken til Eira/Gaup-siidaen til halvøya mellom Sandfjorden og Ofjorden (se figur 27). Når høstarbeidet er ferdigstilt, flytter Eira/Gaup-siidaen med flokken til næringen hvor Hasvik er lokalisert. Reinene oppholder seg i beitehagen i en, kanskje opp mot to uker. Den siidaen som da har første prammingen, prammer rundt ca. 10.

- 20. oktober. Prammingsgjerdet ligger i Lillebukt i Hasfjord (se figur 27b). Begge siidaene foretar høstprammingen fra Lillefjord. Den ene siidaen fører flokken til Steikbukta på Skillefjordnes nordøst for Alta. Den andre siidaen fører flokken i land i Saltvika/Kvenvika sørvest for Alta.

I mai 1990 søkte reinbeitedistriktet om å flytte føringsgjerdet fra Lillebukt i Hasfjordbotn til Kobbekbukta i Hasfjord. Begrunnelsen var den værharde beliggenheten og avhengighet av båt til og fra føringsgjerdet om høsten. Statens skoger hadde ikke noen anmerkninger til flytting, mens de øvrige høringsinstanser på kommunalt og fylkeskommunalt nivå var i mot flytting av gjerdet. Det ble ingen flytting, og i dag har sommersiidaene fremdeles prammingsanlegget i Lillebukt.

5.5.6 Vinter

Fra 31.12 til 1.3 er det ikke tillatt for andre enn helårssiidaen å ha rein på Sørøya. Når de to sommersiidaene flytter fra øya, flytter de til reinbeitedistrikter på innlandet (Rbd 30B og Rbd 30C) – med nytt distriktsstyre, annen regulering av beitetider etc. *Sørøya er jo egentlig bare sommerbeiteområde*, bemerker F3-43. Han fortsetter: *Her finnes jo ikke skog, og det er heller ikke klimatiske forhold for å ha forsvarlig reindrift på Sørøya om vinteren.*

Selv om det flyttes til et annet distrikt, understreker F3-41 følgende om distriktstilhørighet: *Det er bare ett reinbeitedistrikt jeg hører til, for det er sommerbeitedistriktet som forteller hvilket distrikt man hører til. Når jeg skal fortelle om tilhørighet blir det derfor reinbeitedistrikt 19 Sørøy. Sommerdistriktet definerer hvor man hører hjemme. Den nye loven har moderert dette litt, men grunnprinsippet er der fremdeles. Hver vintersiida skal også ha et styre og skal være representert i vinterdistriktets styre. "Fellesbeitedistriktet" ble jo ikke inndelt i flere distrikter og det er fremdeles slik.*

5.5.7 Utstyr og anlegg

I distriktsplanen (Sara 2010) er det en oversikt over utstyr og anlegg. F3-43 forteller at enkelte år er det mye snø på fjellet. *Det er snøskuterføre ofte til slutten av mai.*

Distriktet disponerer seks firhjulinger og tre tohjulinger. På grunn av Sørøyas til dels ulendte og kupert terreng, egner tohjulinger seg godt til samling av rein, både ved merking, skilling, slakting og flytting til føringsgjerdet hvor prammingsanlegget ligger. Det blir påpekt at store deler av øya er uframkommelig for motoriserte kjøretøy, og da må samling av rein foregå til fots. Også båt nyttes til gjeting og samling, mens helikopter kan benyttes under høstsamling av rein. Firhjulingene nyttes mest til transport av utstyr.

Distriktet eier ei hytte, og den ligger ved slakteriet i Per Ivers-heim. De øvrige hyttene er i privat eie av de enkelte siidaandelshavere eller –medlemmer. I intervjuene ble følgende hytter nevnt:

- Gamme av stein og torv ved nordvest-enden av Moltebærvatna. Bygd av Aslak Persen Mienna.

- Hytte ved sørenden av Steinvatn. Bygd av Aslak Persen Mienna. Hytta ble brent i 1945 da det var kamper der mellom tyske soldater og norske styrker.
- Gjeterhytte ved nordvest-enden av Steinvatn, ca 30 m². Bygd av F3-40.
- Gamme øst for Jarlvatnet. Bygd av F3-40.
- Hytte i Gullbukta, Øyfjorden. Eier: F3-41
- Hytte ved Lassetind. Eier: F3-41

F3-43 forteller at det står mange gammer på øya som lokalbefolkningen har bygd: *Det er vanlige hytter med reisverk og golv - ikke gammeldagse gammer. Man har lagt stein over treverket utvendig. De er kommet opp etter krigen. Gammene går i ett med terrenget, de ligger skjult i landskapet, og en ukjent klarer ikke å finne disse gammene. Det er sikkert 6 – 7 gammer som folk har bygd og som også vi i reindrifta bruker. De står åpne. Gammene er til stor nytte når vi samler. Jeg håper de blir stående.*

Av gjerdeanlegg har distriktet både sperregjerder, arbeidsgjerder og beitehager (se figur 27):

Sperregjerder: 1) Per Ivers-heim – Nord-Sandfjord (figur 27a)

2) Kobbefjord – Børfjord (figur 27c)

3) Flågan – Hasfjordbotn (figur 27b)

Arbeidsgjerder:

1) Ved Himmelhaugen (kalvemerking/skilling/slakting) (figur 27a)

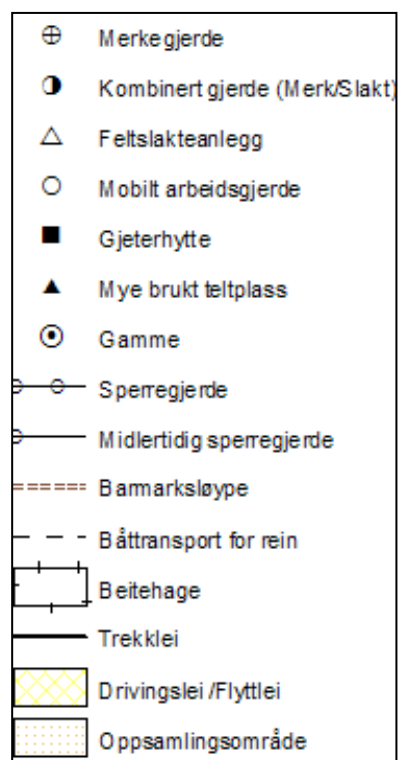
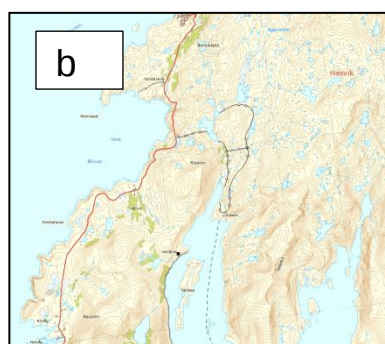
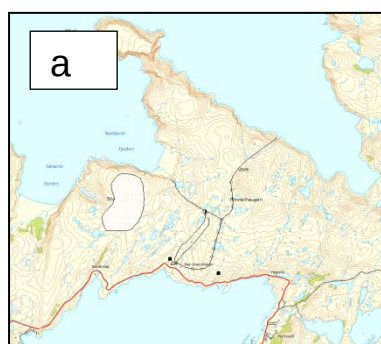
2) Ved Lillebotn, Hasfjord (føringsgjerde/skillegjerde) (figur 27b)

3) Ved Per Ivers-heim (slaktegjerde) (figur 27a)

Beitehager: 1) Åfjordnæringen (figur 27a)

2) Hasfjordbotn (figur 27b)

3) Per Ivers-heim (figur 27a)

Figur 27: kart over reindriften anlegg i sørvestlig del av Sørøya. De nederste kartene er forstørrelser over de tre ulike anleggene som vises på oversiktskartet (kart.reindrift.no).

5.5.8 Forholdet til de fastboende

Forholdet mellom de fastboende og siidaene/reindriften blir nærmere om talt i kap 5.6. Dette underkapitlet vil vektlegge hva som kom fram under intervjuene.

F3-41 forklarer hvordan verdevuohta/vennskapsrelasjoner har endret seg i løpet av et par generasjoner: *Den gang var forholdet til de fastboende på en helt annen måte. Slik er det ikke lenger på samme måte. Før var verde-relasjoner vanlige. Da var det verdevuohta. Onkelen min, som var ungkar, og døde i 2004, kjente alle folk i Sørøysund, og de fleste vet hvem Per Loso var - i hvert fall gamle folk. Han kjøpte hus i Hasvik da han ble eldre. På sommerstid bodde han rundt omkring – i Hasfjord, Breivikbotn, Vatnhamn, i hytte på fjellet, og han var mye i Meltefjord. Han farta mye om sommeren. Så gjorde han opp for seg på høsten de stedene han hadde bodd og spist. Onkel byttet kjøtt med fisk osv, men jeg har ikke gjort det i min tid.*

Tettere sosiale bånd mellom reieneierne og den øvrige befolkningen, gjorde at reinene var under større kontroll. Et forhold som tyvslakting av rein mener F3-41 det var verre med før enn i dag. Men da kunne reieneieren ha tillit til at lokalbefolkningen varslet hvis de mente noe ulovlig var på ferde: *Før i tida ringte folk med en gang til onkel Per og sa i fra hvis det var noe. Da bodde folk rundt i fjordene. De gamle er borte, og den yngre generasjonen er der bare i helgene. Jeg tror ikke de bryr seg om de ser noen slakte rein. Før visste jo folk om det kom en mistenkelig båt.*

Men også i dag gir lokalbefolkningen beskjed til reieneierne. F3-42 forteller at enkelte fiskere kan ringe oss og si at de har sett rein, når de er i fjordene.

En annen type reaksjon over telefon er når reieneierne får beskjed om beitende rein på innmark. Dette skjer oftest på våren fordi det blir tidligere snøfritt samt grønnere tidligere på innmarksområder langs kysten, og dermed fristende beite for rein. F3-43 forteller: *En sauebonde i Sandøybotn bruker å reagere noen ganger. Vi har en bra dialog. Han ringer oss og så drar vi dit og jager reinen. Han har ikke gjerdet inn innmarka si, og jeg har nevnt at vi kanskje skulle gjerde inn innmarka hans sammen. Vi har ikke kommet så langt, for det anses ikke som et stort problem. Han har ringt to ganger i vår.*

F3-41 sier: *Det har ikke vært noen konfrontasjoner med unntak av en sauebonde i Breivikbotn, men dette er kanskje 10 år siden. Det har ikke tidligere vært noe problem med rein på plenene til folk, men det kan skje at noen okser kommer seg til Hasvik – spesielt rett før høstføringen, og tidlig vår kan det komme rein.*

Sau på utmarksbeite anses ikke som et problem for reindriften. F3-40 bemerker: *Det har ikke vært noen beitekonflikter mellom rein og sau. Det er dessuten veldig få sauebruk på Sørøya i dag (se kap 6.6.1 Fehold og 6.6.3 Beitebruk). Når de fastboende ikke nytter utmarka til beite, har dette skapt interesse for utmarksbeiter fra andre sauebønder utenfor Sørøya. F3-43 forteller: Distriktet har fått henvendelse fra Alta sau- og geitelag som har lyst til å komme til Husfjord med sauer. De har bedt om et møte med oss. Her er mye beite, men vi blir skeptiske hvis det blir alt for mye sau pga allerede begrensninger for rein. Våren 2011 førte Alta Sau og Geit til sammen 120 voksne sau med lam til Husfjorden. Dette er foreløpig et prøveprosjekt. I august 2011 gjennomførte Institutt for skog og landskap en kartlegging av*

beitelandskapet i det samme området.⁷³ Da en reportasje om prosjektet sto på trykk i media⁷⁴, reagerte en av reieneierne med sommerbeite på Sørøya, negativt. Johan Mikkel M. I. Sara uttaler til media: *Først krever myndighetene at vi reduserer reintallet slik at vi knapt klarer oss, deretter kommer sauene og overtar beitet. Det er vi som må lide på grunn av dette.*⁷⁵

F3-41 minnes fra sin barndom en episode som tydelig viser at enkelte steder var lokalbefolkningen opptatt av å hegne om muldebærmyrer som de anså som sine (se også kap 6.6.11 Bær). Han forteller: *Jeg husker fra jeg var 13-14 år og var med onkel på hytta ved Langvatnet. Jeg gikk ned til Børfjorden, der var butikk og poståpneri, for å kjøpe brød. På tur opp til fjellet igjen var det gult av multer oppover lia. Onkel sto oppe på kanten og forklarte hvor jeg skulle gå. Jeg begynte å plukke bær, men da hørte jeg gamlingen fra Børfjorden rope at jeg måtte komme meg vekk. Jeg ble skremt for jeg var ikke vant til privat eiendomsrett fra Kautokeino. Vi plukket multer overalt der. Jeg husker at jeg spurte hva jeg skulle gjøre med posen med bær som jeg hadde plukket, og han svarte at den får du bare ta. Jeg var jo ca 150 m fra gården. Da jeg kom opp til onkel sa jeg at dette skulle jeg ikke gjort. Fastboende flere steder har vært veldig opptatt av multer. Jeg tror at de solgte multer. På fjellet er det jo FeFo-grunn.*

5.5.9 Andres ferdsel i fjellet

Som på den nordøstlige delen av Sørøya, må også reieneierne i sørvest forholde seg til andres fritid og ferdsel i utmark og på fjell.

F3-43 forklarer det slik:

Det er blitt veldig populært å gå i fjellet. Folk går på tur. Vanlig turistferdsel er ikke noe stort problem for reindrifta. Det er sportsfiskere som går om sommeren, og når det åpnes for rypejakt om høsten 10. september, er det jegere. Det er også mye hare her som det jaktes på. At folk går tur er ikke noe problem for reindrifta.

I motsetning til Hammerfest kommune, er det i Hasvik kommune tillatt med jakt med hund. For reindriften er situasjonen den at hundene ofte forstyrrer reinflokkene og kan jage dem på flukt. Dette medfører mye merarbeid for reieneierne i arbeidet med å samle rein på høsten. I distriktsplanen står det:

Nevnes bør også bruk av hund under småviltjakta (rype, hare). Spesielt er harejakt med bruk av drivende hunder er problem under høstsamlingen. Det forekommer også at en møter hund uten eier, dvs. eieren har mistet kontroll over hunden, langt inne på fjellet. Distriktet har prøvd å få begrenset jakt med hund innenfor distriktet uten å lykkes. Hvis man i alle fall kunne fått begrenset jakt med hund innenfor beitehagene, ville det vært til stor nytte (Sara 2010:12).

⁷³ http://www.skogoglandskap.no/fagartikler/2011/Gront_gull/print_view

⁷⁴ Finnmark Dagblad 17. august 2011

⁷⁵ http://www.nrk.no/kanal/nrk_sapmi/1.7757334

For over ti år siden - i 2001⁷⁶ og senere i 2003⁷⁷ - ba distriktet om forbud mot jakt med hund i området Sørværhalvøya og Hasvikhalvøya i tidsrommet 15. september til 15. oktober. Dette har distriktet ikke fått medhold i. F3-43 forteller hva distriktet har gjort i denne saken: *Det burde blitt forbudt med hund på jakt i Hasvik kommune. I Hammerfest er det ikke lov med hund. For vår del ville det vært mye bedre uten hund. Når vi flytter med en flokk, og det kommer en jeger med hund, skremmes reinen tilbake dit den var. Ikke minst i beitehagene, hvor det om høsten går mye folk med hund. Da er vi i oktober og det er brunsttid allerede, og jakt med hund forstyrrer veldig mye. Vi har skrevet brev til FeFo som er rette instans, men vi har ikke fått gehør. Distriktet ønsker at jakt med hund blir innskrenket – i det minste i beitehagene – og i hvert fall i 3-4 uker når vi har samling og skilling på høsten. Vi vil ikke gå i mot jakt med hund, men vi skulle gjerne sett ei begrensning på 3-4 uker.*

Også Hasvik kommune, i sin uttalelse til høring av retningslinjer for forvaltning av småvilt-jakta i Finnmark i sak 36/07,⁷⁸ har foreslått et 5-årig forbud mot fuglehund. Kommunens begrunnelse var ikke hensyn til reindriften, men nedgang i rypebestanden.

Med utbygginger som krever tilføringsveier og også flere tilrettelagte turstier, er reindriften bekymret for at det skal bli flere personer med hund i utmark. Dette kommer i tillegg til at antall jegere har økt de siste årene. F3-42 har følgende refleksjon over ei slik utvikling: *Blir det bygd vei, blir det også folkeferdsel, også med hunder. Det blir en fin vei å gå og lufte hunder. Hunder kan begynne å jage rein. Harehundene jager de små flokkene, og de bjeffer så lenge dagen er lang. Flere ganger fant vi kalver og større rein som hadde stupt over berget og brukket halsen. Det er dårlig at folk ikke aksepterer at her er rein på beite. Folk kommer fra hele landet, det er hare- og rypejegere, og hundene springer langt foran jegerne. I Hammerfest er det forbud mot jakt med hund, og det har man begynt å jobbe for her også. Sjøl kan jegerne gå så mye de vil, det er hundene som er til stor forstyrrelse. Folk forstyrrer ubetydelig. Jeg har sjøl sett at hunder har jagd store flokker.*

Snøskuterkjøringen, som siidaen på den nordøstlige delen av øya er plaget av, berører ikke sommersiidaene på den sørvestlige delen av øya i samme grad. Dette henger mest sammen med at siidaene ikke er på Sørøya gjennom vinteren, men også at forbudet mot skuterkjøring i stor grad respekteres på denne delen av øya. Skuterkjøringen på nordøstlig del av øya er likevel et så stort problem for reindriften at de i sør er meget klar over situasjonen. F3-43 sier: *Etter 5. mai når skutersesongen slutter er det ikke mange som kjører. Men på nordre delen av øya er det et stort problem med mye tullkjøring. Her på vestsida har folk respekt for begrensningen etter 5. mai. Kan hende man møter en og annen skuter.*

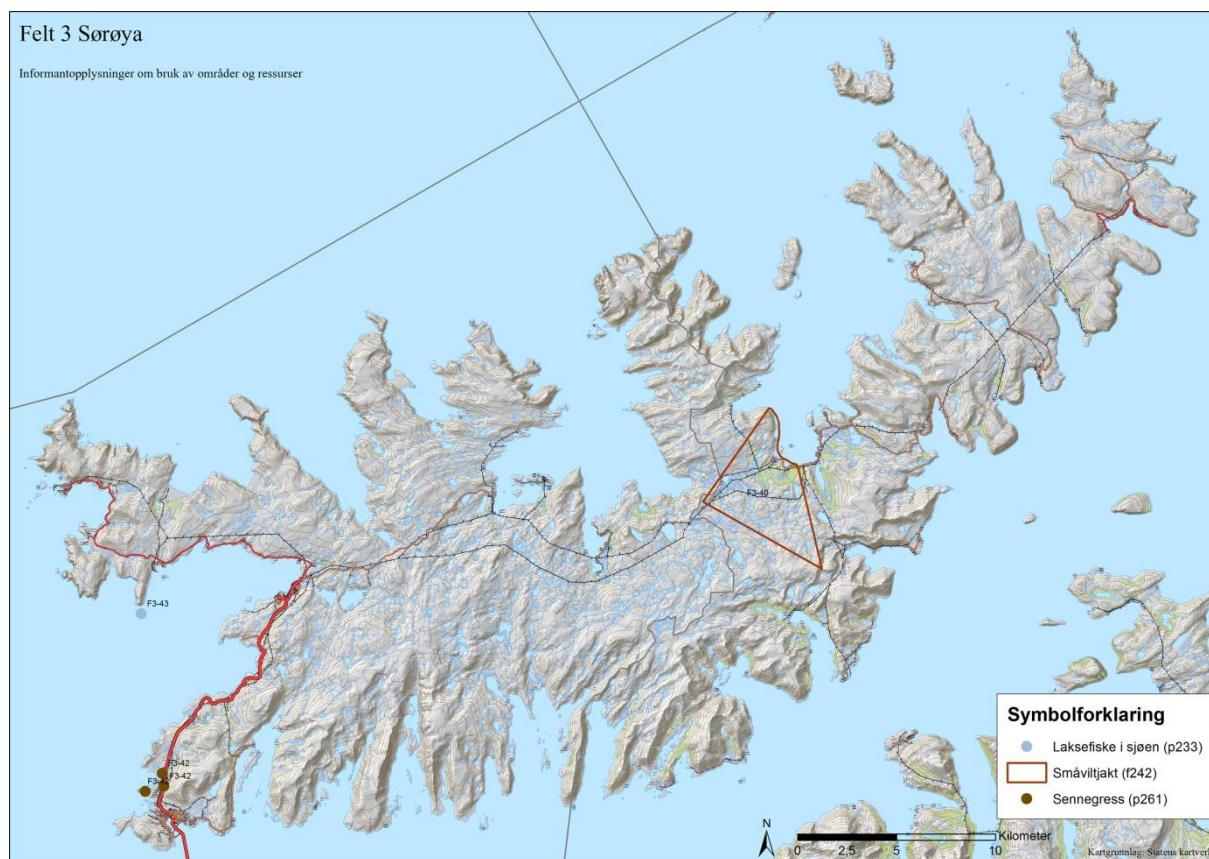
⁷⁶ Brev 15.8.2001 fra rbd 19 til Reindriftsforvaltningen

⁷⁷ Brev av 11.6.2003 fra Reindriftsforvaltningen til Fylkesmannen, Hasvik kommune, Hasvik Jeger- og Fiskeforening, Statskog.

⁷⁸ <http://img1.custompublish.com/getfile.php/469044.841.dxrqsuvcrd/saksliste+140507.pdf?return=hasvik.custompublish.com>

5.5.10 Utmarksbruk utenom beite (jakt, fangst, bær, etc.)

Det gjennomgående svaret på spørsmål om bruk av andre utmarksressurser enn reinbeite, var at man høster lite. I den grad noen høster av utmarka, er det til eget hushold. F3-41 forteller at utenom beite har man brukt andre utmarksressurser kun til eget bruk: *Vi har brukt utmarka kun til beite samt bærplukking og rekvedsamling.*

Figur 28: Reindriftens utmarksbruk: småviltjakt, sennegress, laksefiske i sjø (kart: Alma Thuestad 2011).

Jakt og fangst (se også kap 6.6.8 Jakt og fangst)

Det ble sagt at man ikke har tid til å drive jakt på høsten fordi all fokus og energi går til samling, skilling, slakting og flytting. Reineierne som forbereder høstflytting, har ingen tid til jakt og fangst.

De som har drevet med helårs reindrift, forteller om rypejakt og snarefangst. F3-41 forteller at han ikke har satt snarer på Sørøya. Det er egentlig ikke forhold for snarefangst siden snarene fort fyker ned på øya. Det er en innlandsaktivitet. Han har ikke jaktet rype eller hare fordi det er i akkurat den tida de samler reinen. Havdyr ble det ikke jaktet på.

Heller ikke F3-40, som i likhet med F3-41, har drevet helårs reindrift på Sørøya, har vært med på snarefangst. Han har derimot jaktet rype. Han var i 2007 på rypejakt i terrenget sør for Sandøybotn og fikk mye fugl. Det var ifølge han siste året med mye fugl i fjellet. I dag er det ikke mange fugl å se. Mienna sier videre at det jaktes mye på øya, for her er både fjellrype og liryper.

Innlandsfiske

Det drives lite fiske i innlandsvatn i området med sesongbeite. Det er helst på våren og sommeren i forbindelse med driving av reinen at det fiskes litt steikefisk og da til eget forbruk. *Når for eksempel gjerdet fra Børfjorden til Kobbefjord blir vedlikeholdt, da kan det tas ei koking i Langvatnet, sier F3-42.*

F3-43 har fått konsesjon på sjølaksefiske fra og med sesongen 2011. Plassen som var ledig, ligger utenfor Ramskjeret som er langt til havs, ifølge han. Videre sier han at FeFo burde gitt egne plasser for driftsenhetene på øya. Med en tilstrekkelig stor fangst av laks, kan man selge og ha dette som biinntekt, men for F3-43 er fangsten til eget bruk. Mye av det som hentes fra naturen, går inn i eget kosthold, men det er mest på fastlandet at jakt og fiske foregår. Både fisk, elg og and jaktes på fastlandet.

F3-40 forteller at det ble fisket i innlandsvatn for eget hushold, mest ørret, men også røye. Han har verken drevet sjølaksefiske eller jakt på sel.

F3-41 forteller at han har fisket lite i sjøen. Han sier videre: *I sør på Sørøya har fastboende vært ekstremt opptatte av at det ikke skal fiskes med garn fordi de har satt ut fisk i vatnene. Personer i viltforeningen er opprørte over garnfiske. De har vært meget harme hvis de har kommet over garn, og de mener at det er reindriftsutøvere som gjør dette. Det er fine fiskevatn på øya, men de er sårbare fordi de er så små. (Se også kap. 6.6.9 Innlandsfiske.)*

Brensel – hogst, torv og rekved

F3-42 forteller at til oppvarming i hyttene brukes vedfyring: *Vi bruker å kjøpe ved her. Men vi kapper også ved i skogen. Til oppvarming i lavvo kjøpte vi ved. Vi kappet også bjørk som vokste i fjordbunnene til brensel.*

F3-41 forteller at hogst er en vår- og sommer-aktivitet, mens F3-40 påpeker at de drev ingen hogst: *Gjerdestaur ble kjøpt. Øya gror igjen i dag. Det er mer busker nå enn på 1960-tallet da det ennå var mange dyr på beite.*

F3-40 husker også at det ble brukt mye torv til brensel: *Torvmyrene var flere meter dype. Torva ble skåret om sommeren og satt i en torvsjå. Så ble den hentet etter behov gjennom vinteren. Sjåene sto nært bebyggelsen. Noe drivved ble også brukt til brensel. F3-41 forteller: Vi stakk ikke torv, det var før min tid. Man kan se store hull i terrenget mange steder.*

F3-41 forteller imidlertid at de av og til samlet rekved: *Den ble satt til avrenning i et år. Vi merket tømmeret og jeg har ikke opplevd stjeling. Det var ikke snakk om mengder. (Se også kap. 6.6.5 Hogst, 6.6.6 Torv og 6.6.7 Rekved.)*

Bær

F3-42 forteller at det er lite bærplukking på Sørøya. Hun plukker kanskje 2-3 liter multebær og lager syltetøy til eget bruk. Det er helst på innlandet at multebæra blir plukket, både av henne og døtrene hennes. Men det vokser multebær på øya, og i år (2011) blir det mye multer. Det gjelder særlig i fjordene i Sørøysundet, blant annet i Øyfjorden. Når man kjører med bil fra Hasvik mot Breivikbotn, ser man multa vokse på rabbene. Det trenger ikke være myr for at den skal vokse.

F3-43 påpeker at Sørøya ikke er noe eldorado for multebær. Så lenge han har hatt rein her, har han ikke sett store mengder bær. Han sier videre: *Øyfjorden er et sted man kan finne multebær. Oppe i fjellene ved Multebærvatnet er det multer når det er bærår. Der er det mange myrer og Børfjordingene bruker å plukke bær om sommeren når de er på hytta.*

F3-41 forteller at de plukket multebær, men ikke noen spesielle steder. Det var ingen problemer med plukking, ifølge han.

F3-40 forteller at det er gode multebærmyrer midt på øya: *Da er det mye bær i gode år, ellers er det nesten ingenting.* (Se også kap. 6.6.11 Bær.)

Sennagress

Med unntak av F3-42, er det ingen som høster sennagress. Hun sier om sennagress-områder: *Jeg ser jo hvor jeg kan skjære sennagress. Det er både her i bygda, på Stangneset, i Risvågen og i Hasvåg rundt huset mitt. Jeg banker og deler det, det er om å få det mykt. Jeg bruker spikerfjøl.*

F3-40 forteller at sennagress sluttet man å skjære før krigen. F3-41 sier at de høstet ikke sennagress: *Det er noe en har begynt med i nyere tid. Det er ikke mye her - Sørøya er ikke sennagressrike.* F3-43 mener at det er lite sennagress på Sørøya. Han tror ikke noen høster det. (se også kap. 6.6.13 Annen sanking.)

Egg

F3-41 svarer at han ikke høster egg, men at noen plukket måseegg til eget bruk.

F3-43 bemerker: Egg plukker vi ikke. Vi spiser ikke sånt.

F3-42 svarer også benektende på at egg og dun blir høstet.

(Se også kap. 6.6.12 Egg og dun.)

Annen sanking

F3-42 forteller at hun høster verken bark, ris, løv, urter eller sopp på Sørøya. Duodji-materiale høster hun heller ikke. Hun forteller: *Jeg bruker mye bark av selje, men tar det ikke her på øya. Jeg bruker bjørke- og seljebark til å berede skinn. Seljene står på privat eiendom her på øya. Derfor gjør jeg det på innlandet. Her blir det ikke jobbing med reinskinn, jeg koker det i Masi. Jeg avhårer også skinnene på innlandet. Jeg tar skinnene med herfra.* (Se også kap. 6.6.13 Annen sanking.)

Også F3-40 forteller at de høstet verken bark, sopp, egg eller dun. Heller ikke F3-41 høster bark, ris eller løv. Han bemerker at det er lite skog på Sørøya.

5.5.11 Oppsummering

Den tidligere helårsdriften i sørvestlig del av Sørøya er avviklet og i dag er det to siidaer (ni siidaandeler) som har dette området som sitt sommerbeite. Reinflokkene blir fraktet med fartøy til og fra øya hver vår og høst. Distriktet har eget slakteriselskap, og sommersiidaene gjør seg ferdige med slakting før flytting til fastlandet. Bortsett fra beitebruk, er det liten høsting av andre utmarksressurser. I likhet med siidaen i nordøst på øya, legger også sommersiidaene vekt på gode relasjoner til de fastboende. Av andres bruk av utmark, er det jegere med hund som skaper størst problemer for reindriften.

5.6 Rettsoppfatninger

Dette delkapitlet vil redegjøre for reineiernes rettsoppfatninger når det gjelder bruk av grunn og naturressurser på Sørøya. Oppfatningene kommer til uttrykk gjennom konkretisering av ulike problemstillinger. For reineierne er bruksretten helt sentral, spesielt retten til reinbeite. I tilknytning til reinbeite, er debatten om reintall, beitetider, reindriftsanlegg samt helårsbeite vs. sommerbeite, forhold som reineierne må forholde seg til. I tillegg er det delte meninger i distriktet om hvem som har rett til ulike beiter. Også inngrep av ulik størrelse og omfang oppleves som en trussel mot retten til å drive reindrift.

5.6.1 Rettsgrunnlaget

Lov om reindrift (2007) slår fast i § 4, første ledd, at

Den samiske befolkningen har på grunnlag av alders tids bruk rett til å utøve reindrift innenfor [...] Finnmark [...] hvor reindriftssamene fra gammelt av har utøvet reindrift (det samiske reinbeiteområdet).⁷⁹

Reindriftsadministrasjonen forklarer hva retten til å drive reindrift innebærer:

Retten til å drive reindrift er en bruksrett som gjelder i alle fjell- og utmarksstrekninger innenfor reinbeiteområder. Retten gjelder uavhengig av grunneierforhold og så langt det ikke foreligger særlige rettsforhold. Retten omfatter både rett til beite for rein, rett til opphold, ferdsel og flytting, rett til nødvendige anlegg, og også rett til brensel og trevirke og innen visse rammer rett til jakt, fangst og fiske.⁸⁰

I reindriftslovens § 19 sies det at

⁷⁹ <http://www.lovdata.no/all/hl-20070615-040.html> (20.10.2011)

⁸⁰ <http://www.reindrift.no/index.gan?id=157&subid=0> (20.10.2011)

Retten til å utøve reindrift gir rett til å la reinen beite i fjellet og annen utmarksstrekning, herunder også tidligere dyrket mark og slåtteeng som ligger for seg selv uten tilknytning til bebodde områder eller dyrkede arealer i drift, dersom de ikke er holdt i hevd og heller ikke er i bruk som kulturbeite, med mindre arealet er inngjerdet.

Videre innbefatter reindriftsretten også

Retten til å utøve reindrift i det samiske reinbeiteområdet gir videre rett til flyttevei for reinen, rett til jakt og fiske, rett til husvære, rett til motorferdsel, rett til å føre opp gjerdet og andre anlegg, rett til brensel og trevirke m.v., jf. reindriftsloven kap. 3 (Henriksen 2011:14).

5.6.2 Bruk av og rett til områdene

I spørreskjemaet som ble sendt ut, ba vi reindriftsutøverne om å besvare spørsmål 4. Rettsoppfatninger. Som rettledning til spørsmålene ble det sagt:

I denne del av spørreskjemaet spør vi *hvem* brukerne av grunn/naturressurser er, eller har vært, og om bruken er begrenset til en gruppe, for eksempel reindriften eller beboerne i en bygd. I tillegg spør vi om *rettsoppfatninger* knyttet til bruk av grunn og ressurser. Med rettsoppfatning mener vi en oppfatning som deles av flere, for eksempel om at det finnes en bindende (uskreven) regel om hvem som har rett til å bruke et område.

Innholdet i rettledningen ble differensiert i tre ulike spørsmål:

- 4.1 Hvem bruker områdene?
- 4.2 Hvem har etter din oppfatning retten til områdene?
- 4.3 Er rettighetene bestridt?

Det er kun kommet inn et svar på spørreskjemaet fra reindriften. I intervjuene ble det derfor spurt de samme spørsmål som i spørreskjemaet.

Spørsmål 4.1: Hvem bruker områdene?

Under kapitlene 5.4 *Dagens reindrift på nordøstlig del av Sørøya*, samt kap 5.5 *Dagens reindrift på sørvestlig del av Sørøya* er det redegjort for bruk av områdene. Dette gjelder både reindriften, og hvordan reindriften opplever og ser på andres bruk av utmark.

F3-6 som har besvart og sendt inn spørreskjemaet, svarer at *både reindrift og fastboende i bygdene bruker områdene, i tillegg til folk med tilhørighet til bygdene*. Dette samsvarer med det alle som ble intervjuet svarte.

Spørsmål 4.2: Hvem har retten til områdene?

Det ble også spurt om Hvem har etter din oppfatning retten til områdene?

Alle reineierne mente at reindriften har bruksrett til beiteområdene. I tillegg differensierte flere på hvilken rett det er snakk om - bruksrett eller eiendomsrett.

F3-6 uttrykker det slik: *Det er jo vi som har beiterett og det bør legges til grunn overalt her. På vidda kan man ikke kjøre hvor man vil pga beiteretten til reindriften. Hvis ikke vi har beiterett til dyrene, så ville vi ikke vært her, måtte jeg si til en fastboende for 1-2 uker siden. Helst vil de ikke at vi skal ha bruksrett, men de må jo gi seg. Vi eier ikke noe, det er bruksrett vi har. Det eneste vi eier er gjerdetomta og sånt.*

Også F3-42 forklarer viktigheten av bruksrett: *Lover og regler gir rettigheter. Det er bruksrettigheter for reindrift, ingen eier-rettighet. Det vil vi ikke ha heller. Men bruksrett må vi ha, både for flytteveier og annet. Både bruksretten og rett til føringsveier og føringsgjerd har vi retten til.*

F3-43 påpeker: *Reindriften har aldri eid – vi har bare brukt naturen. Videre sier han: Jeg leser i avisa at Stjernøya reinbeitedistrikt har krevd eiendomsrett. Det kommer vi aldri til å gjøre her. Det blir som å hive bensin på bålet. Jeg vet jo at flere folk har kjøpt land her, og reindriften bør jo med sine beiterettigheter gå over de rettigheter som de har forpaktet i gamle dager selv om det er privat land – sånn som det har vært hittil. Selv om folk har eid/eier, bør reindriften fortsatt ha sine bruksrettigheter. Jeg snakker om bruksrettigheter i utmark. Den bruksrettigheten synes jeg reindriften fortsatt bør ha i fremtiden.*

F3-40 mener: *Det blir helt feil at reindriften hevder eiendomsrett. Hvis man eier noe, kan det selges eller leies bort.*

F3-41 vektlegger: *Rettighetene vi har i dag – bruksrett - er først og fremst det vi er ute etter. Å hevde eiendomsrett er helt meningsløst.*

Som uttrykt ovenfor, ønsker reindriften bruksrett. Dette er også i samsvar med lovverket. Som det også framgår av det som reineierne i de forutgående kapitlene har sagt om andres bruk av utmark, samt ferdsel og fritid i utmark, er det ikke en eksklusiv bruksrett de ønsker å hevde selv om reindriften har sitt grunnlag i alders tids bruk. Eiendomsrett til beiteland tas det avstand fra.

Spørsmål 4.3: Er rettighetene bestridt?

Et tredje spørsmål i spørreskjemaets rettighetsdel handlet om rettighetene er bestridt av andre. Hensikten med spørsmålet var å få synliggjort om det er strid om retten til et område 1) internt i distriktet, 2) mellom for eksempel reindriftsutøvere og fastboende, husdyrholdere og fritidsbrukere, eller 3) mellom brukerne og myndighetene.

I det følgende skal det redegjøres for dette. Selv om forholdene ikke er brakt inn for en rettsinstans, er det valgt å ta disse med for å synliggjøre ulike standpunkt og interesser. I flere tilfeller omfatter brukskonfliktene hele Sørøya.

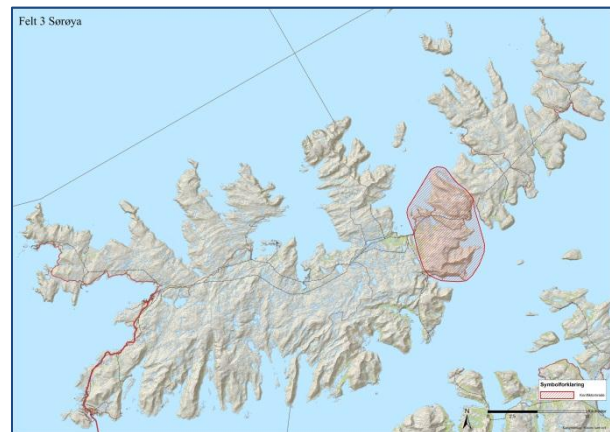
1) Bestridte rettigheter internt i distriktet

Helårssiidaen i nordøst og siidaene i sørvest driver reindrift i samme distrikt, men uavhengige av hverandre. Ifølge F3-59 og F3-6 er det et beitekonfliktområde mellom helårssiidaen og sommersiidaene. Konfliktområdet strekker seg omtrent fra der kraftlinjetraseen fra Sandøybotn til Fjordabotn går og helt opp til Skillefjell. Fra ca 1990 har helårssiidaen opplevd at siidaene på sørvestlig del av Sørøya har sluppet sine reinflokker inn i dette området, og det blir også opplevd som et problem at noen av deres rein blandes med flokken i sør. Helårssiidaen mener disse beitene ligger under deres driftsområde. Sommersiidaenes rein kommer helt til Skillefjellet, ifølge F3-59 og F3-6. Det ble sagt at de opplever at det er spesielt viktig for dem å hevde sine vinterbeiter sør for Skillefjellet.

De forteller: Mikkell Sara og Johan Bongo [som kom i 1952] hadde en gamme på Tverrlandet innerst i Sandøybotn. Det gikk et gjerde herfra og sørover over Straumvatnet og til Slettnes. Hvis vi skal ha deling på øya, så bør det være fra gjerdet at skillet skal gå, for der er minst trafikk og det beste beitet her på Sandøybotnsida. Det er snakk om at vi skal dele opp beitene. Området ved Sandøybotn har vært vårt, men siida-enhetene i sør har presset seg inn hit hele tida. Dette er vårt vinterbeite.

Vi mener at vi har bruksretten fra Sandøybotn og nordover. Dette har vi fra Johan Bongo og Mikkell Sara som holdt til der. Et år mistet de veldig mange rein i fjellene ved Øynes/Slettnes, og da laget de sperregjerde fra Veststraumen til Værbotn, nord for Skillefjellet. Det er ingen av de fastboende som bestrider beiteretten vår.

F3-6 påpeker: Da jeg skrev (i spørreskjemaet) at dette er et konfliktområde, tenkte jeg på bøndene og samene som flytter med rein. Når reinen fra sør på øya kommer langt nord, må de hentes, og da trekker også noen av våre rein med. Det blir sammenblanding. Våre rein er ganske ukjente i dette området.

Figur 29: Omstridt område i rødt (Kart: Alma Thuestad 2011).

2) Bestridte rettigheter mellom for eksempel reindriftsutøvere og fastboende, husdyrholdere og fritidsbrukere

På spørsmål om rettigheter har vært bestridt, svarer F3-41: Rettighetene har ikke vært bestridt. [...] Ettersom jeg kan huske har ikke reindriftsretten på Sørøya noen gang vært bestridt. Det har aldri vært bestridt at man kan drive reindrift på Sørøya. I 1933 ble Sørøya lagt ut som reinbeitedistrikt, som helårssdistrikt. Det som har vært bestridt, er hvor mye rein som skal være her, og hvem som skal være her. Sørøya er attraktivt beiteland, det mest attraktive i Vest-Finnmark og det er mange som vil hit på beite. I 1991 var det mange som kom, og mange mente at det ikke var rett det som skjedde. Det var media-skriving og vedtakene ble brakt inn for sivilombudsmannen og diverse organer. Det har roet seg nå, men i den tida var det skarpe fronter.

Det var en rettssak på 1980-tallet da distriktet ble anmeldt av Nordre Sørøy Sauavlslag for at det var for mye rein på nordøya. Jeg husker ikke resultatet av denne saken – om det ble et forlik om antall rein.

F3-42 sier dette om bestridte rettigheter: *Befolkningen på Sørøya har prøvd å bestride vår rett til beite. De har ringt til forvaltningen, men fått hørt at lover og regler gir rettigheter. [...] I førstningen var det vanskelig. Gamle Per Loso fortalte at folk her på øya mente at det var deres eiendom. Saken gikk helt til retten, og retten avgjorde at siden de ikke hadde bruk for eiendommene sine kunne de brukes til noe annet - som for eksempel reinbeite. Alle har sine bruksrettigheter.*

Den rettssaken som blir omtalt ovenfor, er fra 1984. Nordre Sørøy Saue- og geitavlslag hadde krevd eksklusiv bruksrett til nordre del av Sørøya, men de tapte i retten. Se også kap 6.6.2 *Konflikter om bruken*.

Helårsbeite vs. sommerbeite

Da Sørøya ble åpnet som sommerbeite-område av reindriftsmyndighetene på 1970-tallet, skapte dette til dels stor og kompakt motstand fra befolkningen på Sørøya. De berørte parter var alle i mot en omlegging av reindriften på Sørøya, inklusive de som hadde helårsdrift. Saken ble brakt inn for Stortingets ombudsmann, som gjorde en detaljert gjennomgang av saken.⁸¹ Da hadde spørsmålet om Sørøya som sommerbeite (i tillegg til helårsbeite) allerede vært til behandling i flere organer i et par år. Johan Jørgensen Gaup og fire andre reineiere hadde våren 1976 søkt om overflytting av rein til Sørøya. Gaup fikk innvilget søknaden, men endelig flytting skjedde ikke før våren 1978. Da vedtaket ble kjent, påklaget både Hasvik og Sørøysund (Hammerfest) kommune vedtaket. Det samme gjorde Nordre Sørøy sau- og geitavlslag som så dette som en næringskonflikt. Det ble også etablert en *Aksjonskomite mot innføring av flere rein på sommerbeite*.

Dette var en vanskelig sak for myndighetene, og i 1982 ble reindriftsagronomens utredning⁸² av Sørøya som sommer- eller helårsbeite sendt på høring. Alle høringsinstanser ønsket å beholde Sørøya som helårsdistrikt, mens distriktet selv gikk inn for en delt løsning. Reindriftsstyret vedtok i april 1982 at Sørøya skulle være et kombinert helårs- og sommerbeitedistrikt. Det sies videre i vedtaket: "Når de etablerte driftsenheter med helårsbeiting avviker sin drift, forutsettes tilsvarende beitekapasitet lagt ut til sommerbeite"⁸³

I reindriftsagronomens utredning ble det uttrykt bekymring for de familier som driver tradisjonell helårsdrift hvis Sørøya blir kun sommerbeite. Denne saken ble kommentert av F3-6 under intervjuet: *I min ungdomsskoletid fikk vi et brev fra reindriftsforvaltningen om at vi ikke fikk drive reindrift etter at mamma døde. Jeg tok det med fatning for jeg trodde ikke at noen kunne sitte på et kontor og bestemme det. Siden flyttsamenes barn arver reindrift og flytter der foreldrene har flyttet, hvorfor skal ikke vi kunne arve vår reindrift? Vi får høre at vi driver ulovlig. Jeg tok dette opp med reindriftsagronomen en åtte-ti år etter at brevet kom, og*

⁸¹ Ombudsmannens uttalelse i sak 880/78 av 9. juli 1979.

⁸² Områdestyret for Vest-Finnmark sak 53/82

⁸³ Reindriftsstyret sak 23/82 – Fastsettelse av beitetid og øvre reintall for reinbeitedistrikt nr 19 Sørøy – Vest-Finnmark

han mente at det ikke gikk an. Etter ca et år kom det et brev med beklagelse om at vedtaket var ulovlig. Det er klart at vi arver. Vi har en siidaandel.

Da sommersiidaene våren 1982 flyttet til Sørøya, ble de møtt av demonstranter. *Aksjonskomiteen mot innføring av flere rein på sommerbeite* avholdt folkemøte og gjennomførte en demonstrasjon med båter da Forsvarets landgangsfartøy ankom Sørøya med rein fra fastlandet (se også kap 6).⁸⁴

Konflikten om hvilken type reindrift det skal være på Sørøya ligger 30 år tilbake i tid, men danner likevel en del av grunnlaget for det videre forholdet mellom reindriftnæringen og innbyggerne på øya.

Beite/antall rein

Reindriftsstyrets vedtak om omgjøring av Sørøya til et kombinert helårs- og sommerbeitedistrikt, medførte at antall rein også kom på dagsorden. Reindriftsstyret satte fra og med 1983 antall rein til 3200 dyr i vårflokk, forutsatt at øya bare ble brukt til sommerbeite. Så lenge det er kombinasjon mellom helårsdrift og sommerbeite, ble reintallet satt til 1400 dyr for helårsdrift (inkl Bongo siida) og 1600 sommerbeitende dyr. Både sauebøndene og reineiere som hadde helårsdrift reagerte på vedtaket om reintall. Hasvik formannskap aksepterte ikke Reindriftsstyrets vedtak fordi de mente at Sørøya allerede var så nedbeitet at det ikke var plass til mer rein på øya. Sauebeitene ville bli belastet og de som hadde helårsdrift på øya ville gå en usikker framtid i møte. Reineier F3-40 som hadde helårsdrift på vestsiden av øya, klaget også på vedtaket. Han mente at øya ikke tålte det vedtatte antallet dyr og som da ville resultere i at han måtte avvikle sin helårsdrift. Sauavlslaget mente at Reindriftsstyret ikke har tatt til hensyn til beitegranskingen i 1978 hvor det ble påpekt at hvis lavbeitene skulle ta seg opp, burde det ikke være mer enn 1000 dyr på vinterbeite. Denne beitegranskingen var en bekreftelse for de som ikke ønsket sommerbeite, at Sørøya har for mye rein og at beitet er nedbeitet (Elgvin 1998:151).

I sak 43/83 endret Reindriftsstyret sitt vedtak fra året før og fastsatte nå et øvre reintall på 2650 dyr (1050 for tre helårs driftsenheter og 1600 for fem driftsenheter på sommerbeite). Driftsenheter ble fastsatt til åtte.

Myndighetene kom til en viss grad sauenæringen i møte gjennom vedtaket i 1982. De nordligste delene av Sørøya skulle forbeholdes sauenæringens behov for vårbeite. Som en prøveordning, ble det derfor reinbeiteforbud i disse områdene før 1. juli. Reindriftsstyret skilte ikke mellom helårsrein og sommerrein i dette beiteforbudet. Nordre Sørøy Saueavlslag hadde derimot i sitt krav om fredning av vårbeitene, uttrykkelig sagt at dette ikke gjaldt Bongo siida.⁸⁵

I 1987 fastsatte Reindriftsstyret i sak 32/87 et øvre reintall for hele Vest-Finnmark hvor Sørøya fikk 4 500 rein. Dette vedtaket skapte også mye harme, og berørte parter, blant annet Landbruksnemda i Hasvik kommune,⁸⁶ godtok ikke saksbehandlingen siden de ikke ble informert om dette vedtaket via høring. Dette vedtaket er etter deres mening ugyldig, og dermed er det det første vedtaket fra 1982 som gjelder i de berørte parters syn.

⁸⁴ Finnmark dagblad 21, 26, 27. april 1982 og Nordlys 26. og 27. april 1982

⁸⁵ Brev av 10.01.82 fra Nordre Sørøy Saueavlslag til Vest-Finnmark reindriftskontor

⁸⁶ Møte 29.04.91 i sak 2015 91 0004 DIV, i Landbruksnemnda i Hasvik kommune

Landbruksnemnda i Hammerfest kommune behandlet også saken om forholdet mellom reindrift og jordbruk⁸⁷ på grunn av dette. De sluttet seg til vedtaket som Landbruksnemnda i Hasvik hadde gjort 23.3.92 (Elgvin 1998), og hvor det sies at reindriften på Sørøya drives i ulovlige former med triksing av reintall. Man ønsket en totalt ny gjennomgang av reindriften bruk av Sørøya, og forlangte at øya i mellomtida kun skulle benyttes til helårsbeite.

I dag har distrikt 19 noen av de høyeste slaktevektene for rein i Finnmark. I driftsåret 2008-09 var slaktevektene for Sørøya betydelig høyere enn gjennomsnittet for hele Finnmark. Både for kalv (21,1 kg) og for varit (33,9 kg) lå distriktet høyst, og var blant de med høyest slaktevekt for simler (32,1 kg).⁸⁸ Dette blir nyttet som argument for at det ikke er for mange rein på Sørøya. F3-43 sier dette: *Hasvik kommune har klaget på reintallet de siste årene selv om man har prøvd å si at Sørøya ikke er overbefolket med rein. Slaktevekta er en god indikator på dette. På Sørøya er det i dag ca 4200 rein. [...] Alle distrikter må lage bruksregler og distriktsplan for en økologisk, økonomisk og kulturell bærekraftig reindrift. Vi har foreslått 4500 rein. Vi har argumentert med reindriftsfaglige begrunnelser og har brukt søylediagrammer med mer som viser slaktevekter, reintallsutvikling, kalveprosent og produksjon over de 10 siste år.*

Staten opprettet et kriterieutvalg for fastsetting av reintall, og de kom med et dokument om hvordan oppnå riktig reintall. Våre slaktevekter ligger langt over utvalgets tall. Reinbeite-distrikt 19 Sørøy har hatt over 30 kg i gjennomsnitt i alle år på varit. Kalvevekt har bestandig ligget på over 20 kg. Vi har derfor prøvd å få reintallet vårt god tatt. Men et kriterium at man må ha slaktet minimum 8 kg pr dyr i vårflokk, noe som utgjør eksempelvis 4200 rein x 8 = 32 tonn for distriktet. Distriktet har gjort dette kun de siste to år. Så derfor ble reintallet fastsatt av Reindriftsstyret til 4300 nå i april, som er 200 rein mindre enn hva vi reineiere selv mener er riktig tall. Tallet er ikke endelig før Landbruks- og matdepartementet har gått gjennom reindriftsstyrets vedtak og avgjort om vedtaket skal overprøves.

Nå begynner vi å nærme oss et akseptabelt reintall for Sørøya. Vi er 10 driftsenheter her, og hvordan skal man klare seg med bare 3000 rein med totalt 10 driftsenheter? Et gjennomsnitt på 300 rein per driftsenhet klarer man ikke å leve av i dag. Da må man ha en jobb ved siden av. 450 rein (10 driftsenheter/4500 rein) er et bra gjennomsnittlig reintall for driftsenhetene på Sørøya.

Spørsmålet om høyeste reintall er stadig på sakskartet også i kommunale organer. Hasvik kommunestyre behandlet i februar sak 12/11 Reintallet på Sørøya. Vedtaket beklager at kommunen ikke har vært høringsinstans i arbeidet med ny distriktsplan for Rbd 19. Kommunestyret mener at reintallet ikke skal overstige 3000 dyr og ber Landbruksdepartementet om at dette må vedtas. I tillegg bes det om telling av sommerbeitende dyr.

Mens distriktet ønsker reintallet opp til 4500 dyr, prøver kommunen å få gehør hos statlige myndigheter for et reintall på 3000.

Våren 1997 tok Høgskolen i Finnmark kontakt med reineiere og sauebønder på Sørøya. Formålet var å utrede forholdet mellom reindrift og jordbruk. I 1998 ble rapporten *En natur – to administrasjoner* (Dag T. Elgvin) ferdigstilt. I denne rapporten tar Elgvin utgangspunkt i

⁸⁷ Møte 06.05.92 i sak 2016 91 00010 DIV i Landbruksnemnda i Hammerfest kommune

⁸⁸ http://www.reindrift.no/asset/1627/1/1627_1.pdf

Sørøya og Porsanger. Rapportens mål var å kartlegge kunnskap om forholdet mellom reindrift og sauehold. Porsanger var velkjent for å ha et godt samhold mellom reindrift og sauehold, mens Sørøya ble valgt fordi reindriften ikke hadde en lang tradisjon på øya og rettighetsspørsmålet dermed var annerledes. Annet som ble ansett interessant, var at på Sørøya fantes det både helårs reindrift og sommerbeitereindrift som hadde resultert i uoverensstemmelser mellom reindrift og jordbruk. I likhet med Elgvins rapport viser gjennomgangen ovenfor at konflikten ble forsterket etter at Sørøya også ble sommerbeite for rein og antall rein ble forhøyet.

3) Bestridte rettigheter mellom brukere og myndigheter

Under dette punktet inkluderes reindriftenes egne styringsorganer i begrepet myndigheter. Helårssiidaen opplever det som problematisk at Sørøya kun er et distrikt når siidaen deres ikke har noe beite eller arbeidsfellesskap med siidaene i sørvest på øya. Siidaen er ikke representert i distriktsstyret, og når sommersiidaene forlater øya og drar til vinterbeiteområdene (hvor det er egne distriktsstyrer), blir helårssiidaen helt uten styre. Samtidig opplever de at distriktsstyret overstyrer drifta deres. F3-6 sier: *Vi ønsker å bli eget distrikt, for da kan vi styre selv. Blir det et eget distrikt med eget styre, da må det bli kontroll med snøskuterkjøringa. Vårt argument er at vi har styreretten her. Når siida-enhetene i sør drar til fastlandet på høsten, sitter vi uten styre og stell. Vi får ingen struktur i drifta med distriktsstyret som overstyrer alt.*

Vi opplever ikke at vi er en del av distriktet. Distriktsstyret mener vi skal samle reinen til deres gjerde; merke, skille og slakte og så flytte tilbake 12 mil hit igjen. Det vil ta lang tid å samle reinen. Det tar jo bare ei uke her, og med rein som aldri har vært lenger enn til hit [viser på kartet til Sandøysund-området], vil det ta flere uker. Da trenger man helikopter. Hvis vi hadde hatt eget styre, ville vi beholdt gjerdet [som ble revet]. Og styret ville forvaltet gjerdet og vedlikeholdt det, og i tillegg også andre ting som kjøretøy. Distriktet har sikkert kjøretøy, men det vet ikke vi noe om.

Vi er ikke representert i distriktsstyret. Vi har ikke vært på årsmøtet til distriktet, men mamma var der flere ganger uten at hun ble valgt inn i styret. Vi føler oss overlatt til oss sjøl. Distriktsstyret tar ikke kontakt og vi har ikke noe å forholde oss til.

Ikke bare i forhold til den myndigheten som distriktsstyret representerer, men også til områdestyret, føler siidaen at de må hevde sine rettigheter. F3-6 forteller om hvordan hans foreldre av og til måtte handle for at siidaen skulle beholde beitene: *Da bestefar døde, sørget mamma for å få hevd på beiterettighetene. Det har berget oss når noen har vært på tur fra fastlandet hit med reinen sin. En gang måtte mamma ringe for å få stoppet en som var på tur hit. Det var områdestyret som måtte gi seg. Da var bøndene med oss. Alle var enige om at ingen nye reindriftssamer skulle komme til øya. Vi har mye tyngre rein enn de som flytter. Alt har en sammenheng. Våre rein får mer ro siden vi ikke flytter og vi har heller ikke like mange rein som flyttsamene.*

Etter konas bortgang i 2010 har F3-59 siida-andelen nå.

5.6.3 Inngrepssaker

Distriktsplanen for Rbd 19 omhandler også inngrep og forstyrrelser. Etter en generell innledning om hva begrepene innebærer, omhandles konkrete inngrep:

Det er, totalt sett, gjennomført få fysiske/tekniske inngrep som direkte berører reindriften på en uheldig måte i Rbd. 19. De inngrep som har hatt størst innvirkning på reindriften er veiene, overføringslinjene og enkelte *hytter* som er plassert på svært ugunstige plasser. Det må allikevel nevnes at veiene også kommer reindriften til nytte. Dette kan til en viss grad derfor oppveie noe av ulempen. Men ofte er det ikke veiene i seg selv som er til ulempen, men den aktivitet den medfører i perioder hvor reindriften ikke bør forstyrres (flytting, kalving, brunst, osv.) (Sara 2010:13).

På spørsmål om inngrep, svarer F3-41: *Det er bygget demning ved store Eggevatnet. Det største inngrepet var veien til Dønnesfjord som kom på slutten av 80-årene. Det var et stort inngrep for vi har kalvingsland her. Men veien er også bra for oss. Og så er det Slettnes, - men det ble ingenting av kjempeplanene. Kraftlinja som skulle bygges, var ikke noe spesielt stort inngrep for oss.*

Også F3-43 uttaler at det ikke har vært mange inngrep i distriktet. Når det kommer til dagens aktuelle inngrep, svarer han: *Første gang vi har et stort inngrep er en planlagt vindmøllepark på Skonnertfjellet i Dønnesfjord. Vi har hatt en 5-årig prosess. Først gikk vi i mot fordi det er et sentralt kalvingsområde for oss. Det ser man med en gang. Området er velegnet for kalving, med lite elver og gode beitevilkår om våren. I fjor fant vi ut at vi går i forhandlingsposisjon, blant annet med det mål å få forhøyet standarden på slakteriet. Det blir ikke en erstatningssak, men kompensasjon i form av infrastruktur som vi trenger, selv om utbyggingen er i et område med kalvingsland og flytteveier. Det planlegges fire vindmøller, men vi er redd for utvidelse. Saken er inne hos NVE nå. Områdestyret er sektormyndighet og de har gått i mot utbygging. De har innsigelsesrett [til denne type planer], noe vi ikke har. Alt av høringer kommer til områdestyret, og de tar avgjørelser på vegne av distriktet.*

Områdestyret har ikke sagt mye om slakteriet og ellers innholdet i avtalen, men har kun kommet med innsigelse på grunnlag av at dette er et flyttevei. Vi har hatt møte med vindkraftutbyggerne og avtalen er taushetsbelagt. Det er kanskje derfor områdestyret ikke følger oss. Vi har skrevet flere brev og forklart vårt syn, men de vil ikke følge det. De har holdt på vedtaket. Nå har jeg hørt at saken er gått til reindrifststyret. De har myndighet til å omgjøre vedtaket. Hvis reindrifststyret går i mot og NVE ikke vil gi konsesjon, vil vi uansett være vinnere. Da mister vi ikke beiteland. Hvis det blir utbygging, har vi avtale om hjelp til utbygging av infrastruktur. Vi anser det ikke som et så stort tap siden vi får noe igjen. Vi får vår egen butikk i drift på en ordentlig måte.

Dette betyr mye for distriktet, og F3-43 har sagt hva han mener om områdestyrets vedtak i saken til media.⁸⁹ I en artikkel i avisa Ságat, mener han at siden det er distriktet som er rettighetshaver i saken, er det også distriktet som må ha siste ord. Særlig i en avtale som distriktet mener er til fordel for dem selv.

⁸⁹ Sagat <http://www.sagat.no/sak&article=28939>

F3-43 sier videre: *Først var det mange skeptiske personer som mente at reindrifta går imot alt, men nå har det vært i media et par ganger at distriktet er for utbygging. Nå begynner folk å forstå at distriktet har gått med på utbygging. Men folk skjønner ikke forvaltningsstrukturen innen reindrifta, hvordan den er lagt opp. Det er egentlig staten mot utbygger. Dette er ikke lenger i våre hender. Vi gikk i forhandlinger for vi har jo sett at de uansett bygger ut. De eksproprierer. Distriktet håper at det ikke blir så veldig mye utbygginger på Sørøya i fremtiden.*

I helårssiidaen i nordøst er det bekymring på grunn av distriktets handlemåte, og F3-6 sier at: *Vi er bekymret. Hvis vindmøllene bygges, så vil flyttsamene kunne påstå at de har mistet så mye beiteland at da må de få resten av øya. Da er det to måter å løse det på: en av partene må slutte eller minke på reintallet. Og vi mener at det bør være noen av dem i sør. For øvrig mener F3-6: Beiteretten bør være sterkere enn alt av motorferdsel og utbyggingssaker og andre ødeleggende forhold. Inngrep som hyttebygging rundt omkring, fører med seg skutertrafikk.*

5.6.4 Utvikling i distriktet

Reineierne ble også bedt om å gi sitt syn på hvordan utviklingen innen næringen har vært, og ikke minst hvordan de så for seg framtidig reindrift.

F3-41 forteller at han har vært i reindriftnæringen siden før den ble motorisert sommerstid. Han sier: *Motorisering er den største utviklingen og det er lettere å drive rent praktisk med sykler og helikopter. Det blir ikke så mye gåing og arbeidet går raskere. Dette har ikke gitt noen vektreduksjon på rein, for reinen er i bra hold. Selv om det er mer rein enn noensinne, har slaktevekta holdt seg.*

F3-42 mener: *Det er blitt bedre å drive reindrift. I førstningen her på øya var reinen fremmed og vi var fremmed. Nå kjenner reinen alle steder og anser det som deres hjem. I begynnelsen holdt reinen seg mye samlet. Flokkene blandet seg med helårsreinen som var veldig sky og sprang alle veier. De var mere vill og det var ikke bare-bare å få dem samlet. De forstyrret tamflokken, for det var simler som aldri hadde vært i gjerde. De rømte hver gang det ble samlet. De ville ikke under menneskets styring.*

F3-43 ser på utviklingen siden familien hans kom til Sørøya i 1990: *Driftsmessig har det gått i positiv retning. Slakteriet har vært her siden 1970-tallet. Men nye forskrifter i 1996 fra Statens næringsmiddeltilsyn, gjorde at vi måtte rive ned og bygge nytt. Igjen kom det nye forskrifter. Vi har et veldig enkelt slakteri, men det har rent vann og platting av betong. Det gamle slakteriet var bygd av tre. Etter slakting sender vi direkte til grossist som skjærer kjøttet ned. Det er mellomledet som tjener penger. Vi ønsker verdiskaping og skulle fått til å skjære ned sjøl. Dette er også en årsak til vår dialog med kraftutbyggerne. I denne dialogen ser han gode utviklingsmuligheter for reindriften på Sørøya: Det har jo vært sånn at utbygger har betalt ut en engangserstatning til reinbeitedistrikter. Vi ønsker ikke en engangserstatning som går rett i drifta til nye skutere og andre driftsmidler, men å skape noe nytt og varig i form av arbeidsplasser og inntjening. Vi ønsker å forhøye standarden på drifta i distriktet. Vi ønsker å få til ei bærekraftig drift med flere arbeidsplasser og bedre inntjening i drifta. Hvis vi kan starte en nedskjæringsbedrift kan det blant annet bli en kvinnearbeidsplass. Sånn som vi*

driver i dag, må den ene i familien tjene penger utenfor reindrifta fordi en familie er avhengig av to lønnsinntekter.

F3-41 hevder: Sørøya er i dag et veldrevet distrikt. Samarbeidet er bra internt i reindrifta, noe som er viktig for et bra arbeidsmiljø. Samhold internt gir styrke utad. Lederen i distriktet har stor innflytelse på den daglige forvaltningen av distriktet og dets anliggender. Lederen har mye makt og likebehandling av alle utøverne blir viktig. Som leder blir det viktig å kunne ta beslutninger som vedrører distriktet, både populære og upopulære avgjørelser. Tidligere utøvde også distriktsstyret ved lederen i noen tilfelle offentligrettslig myndighet. Myndighetene var så lure at de upopulære avgjørelser skulle distriktsstyret selv få lov til å vedta. Dette satte fra tid til annen lederen og styret i vanskelige situasjoner. I dag er reindriftsloven endret på dette punkt. Lederen må videre nyte en viss respekt både innad og utad mot storsamfunnet. Som mangeårig leder i distriktet⁹⁰ vet jeg en del om dette. Relasjonsbygging mellom fastboende og reindrifta er viktig og det har stort sett gått bra.

5.7 Avslutning

Dette kapitlet har beskrevet reindriftsutøvernes bruk av grunn og naturressurser på Sørøya, samt deres rettsoppfatninger knyttet til denne bruken. Innledningsvis er det gjort en kort historisk gjennomgang av reindriftshistorien, med både helårs- og sesongmessig drift. Med grunnlag i intervjuer, er næringens innhold, omfang, varighet samt endringer, beskrevet. Det er også belyst hva reindriftsutøverne selv oppfatter som sine rettigheter, samt enkelte konflikter knyttet til reindriftens bruk av Sørøya.

På grunn av lite publisert materiale om reindriften på Sørøya, preges kapitlet av informasjon innhentet under intervjuene. Intervjuene gjenspeiler at bruksformer i utmark er sesongbaserte. Når det gjelder reieiere med sommerbeite, ble det ikke spurt om utmarksbruk i vinterbeiteområdet deres siden dette ligger utenfor felt 3. Likevel kom enkelte av dem inn på utnytting av utmarksressurser på vinterbeiteområdene som ei forklaring på hvorfor en spesifikk bruk i utmark ikke var aktuell på Sørøya.

På den nordøstlige delen av Sørøya har det vært drevet kontinuerlig helårsdrift siden 1952, mens den tidligere helårsdriften i sørvestlig del av Sørøya er avviklet. I dag er det to siidaer som har dette området som sitt sommerbeite. Beiter, samt drift i form av samling, skilling, merking og slakting foregår atskilt mellom helårssiidaen og sommersiidaene. Utenom beiter, høster helårssiidaen flere utmarksressurser enn sommersiidaene. Andres bruk av utmark kan imidlertid skape problemer for reindriften. Dette gjelder spesielt jakt med hund om høsten og skuterkjøring vinterstid. Alle siidaer legger vekt på å ivareta gode relasjoner til den øvrige befolkningen.

⁹⁰ F3-41 var leder i distrikt 19 i 13 år, fram til 2002.

Litteratur

- Elgvin, D. T. 1998. *En natur - to administrasjoner: reindrift og sauehold i Vest-Finnmark*. Vol. 1998:3. HIF-rapport. [Alta]: HIF.
- Helland, A. 1905. *Finmarkens amt bind III*. Vol. 20. *Norges land og folk: topografisk-statistisk beskrevet : topografisk-statistiskbeskrivelse over ...* Kristiania: Aschehoug.
- Henriksen, J. B. 2011. *Interne rettighetsspørsmål i reindriften i Finnmark: Noen problemstillinger og årsaksforhold*. Utredning for Finnmarkskommisjonen.
- Husby, E. D., and B. R. Jensen. 1988. *Etter krigen-: Hasvik kommune etter 1945*: Hasvik historielag.
- Hætta, J. I., Ole K Sara, Ivar Rushfeldt. 1994. *Reindriften i Finnmark: lovgivning og distriktsinndeling : forslag til ny distriktsinndeling i Finnmark*. [Alta]: [Reindriftsadministrasjonen].
- Jacobsen, R. 1983. *Sørøysund lokalhistorie*. Hammerfest: Kommunen.
- Knag, N. 1694. "Matricul och Beschrifvelse ofuer Findmarchen for Anno 1694," <http://www.wangensteen.net/finnmark/matrikkel.pdf>.
- Lilienskiold, H. H., and O. Solberg. 1942. *Finmark omkring 1700, Bind 2, Lilienskiolds Speculum Boreale*. Vol. 4. *Nordnorske samlinger*. Oslo: Museet.
- Lund, S. 2009. "Glimt av Hasviks samiske skolehistorie," i *Sámi skuvlahistorjá bd 3*. S. Lund m.fl. Edited by S. Lund m.fl. Kárášjohka: Davvi girji.
- Mikkelsen, O., og A. Johnskareng. 1993. "Sjøsamisk bosetning i Sørøysundregionen," i *Slettnes: kystsamfunn gjennom ti tusen år*. Tromsø: Tromsø museum.
- Olsen, H. H. 1965. *Bygdebok for Hasvik*. Hasvik: [s.n.].
- Riseth, J. Å., and L. Oksanen. 2006. "Ressursøkonomiske og økologiske perspektiver på grenseoverskridende reindrift." *Tromsø, 2006*, pp. S. 143-163. Grenseoverskridende reindrift før og etter 1905.
- Sara, N. M. 2010. *Distriktsplan for rbd 19 Sørøy/Sállan orohat 2010 - 2015*. : Styret i rbd 19 Sørøy.
- Storm, D. 1998. *Slettnes på Sørøya: sluttrapport, undersøkelser av samisk kulturhistorie*. Vol. nr 29. *Tromsø, Kulturhistorie*. Tromsø: Tromsø museum - Universitetsmuseet.
- Thuestad, A. 2010. *Dønnesfjord Vindpark. konsekvensutredning for deltema kulturminner og kulturmiljø*. NIKU oppdragsrapport 18/2010. NIKU.
- Vaséli, A. 2007. "Inger Marie Sara og reindrift på Sørøya," i *Øyfolk: årbok for lokalhistorie og kultur i Hammerfest*, vol. 18(2007), pp. S. 62-73. Hammerfest: Laget.
- Vorren, Ø. 1962. *Finmarksamenes nomadisme 1: kartmessig fremstilling av finmarksamenes flyttinger, driftsområder, bosteder og leirplasser m. m. i tida 1953-1957* /Ørnulv Vorren. Oslo: Universitetsforlaget.

Internett-kilder

Askeladden <http://askeladden.ra.no>

Finnmarkskommisjonen

<http://www.domstol.no/upload/FINN/Rapporter,%20utredninger%20og%20kunngjøring%20over%20innkomne%20krav%20pr%20300911.pdf>

Hasvik kommune

<http://img1.custompublish.com/getfile.php/469044.841.dxrqsuvcrd/saksliste+140507.pdf?return=hasvik.custompublish.com>

Institutt for skog og landskap

http://www.skogoglandskap.no/fagartikler/2011/Gront_gull/print_view

Lov om reindrift

<http://www.lovdatab.no/all/hl-20070615-040.html> (20.10.2011)

NRK Sápmi

http://www.nrk.no/kanal/nrk_sapmi/1.7757334

Reindriftsadministrasjonen

- Reinbeitedistriktene 25, 24a, 24b, 20, 21
<http://www.reindrift.no/index.gan?id=914&subid=0>
- Vedtak i sak 22/2011 i Reindriftsstyret 14. april 2011
http://www.reindrift.no/asset/2627/1/2627_1.pdf
- Ressursregnskap for reindriftnæringen 2008-2009
http://www.reindrift.no/asset/1627/1/1627_1.pdf
- Siidaandeler
http://www.reindrift.no/index.gan?objid=305&subid=0&selected_tab=2
- Ofte stilte spørsmål
<http://www.reindrift.no/index.gan?id=157&subid=0> (20.10.2011)

Sågat <http://www.sagat.no/sak&article=28939>

Media (papirversjon)

Finnmark Dagblad 17. august 2011

Finnmark dagblad 21, 26, 27. april 1982

Nordlys 26. og 27. april 1982

Vest-Finnmark reindriftskontors arkiv

Brev 15.8.2001 fra Rbd 19 til Reindriftsforvaltningen: Ad jakt med hund i bestemte områder av Hasvik kommune.

Brev av 11.6.2003 fra Reindriftsforvaltningen til Fylkesmannen, Hasvik kommune, Hasvik Jeger- og Fiskeforening og Statskog: Utvidet båndtvang for hund i bestemte områder i Hasvik kommune – høring.

Brev av 10.01.1982 fra Nordre Sørøy Saueavlslag til Vest-Finnmark reindriftskontor: Fremtidig utnyttning av Sørøya distr. 19, til reinbeite

Møte 29.04.1991 i sak 2015 91 0004 DIV, i Landbruksnemnda i Hasvik kommune: Om reindrift og jordbruk på Sørøya

Møte 06.05.1992 i sak 2016 91 00010 DIV i Landbruksnemnda i Hammerfest kommune: Om reindrift og jordbruk på Sørøya

Ombudsmannens uttalelse i sak 880/78 av 9. juli 1979: Nordre Sørøy sau- og geitavlslag – Landbruksdepartementet

Områdestyret for Vest-Finnmark sak 53/82: Fremtidig utnyttelse av reinbeitedistrikt nr 19 Sørøy

Reindriftsstyret sak 23/82 – Fastsettelse av beitetid og øvre reintall for reinbeitedistrikt nr 19 Sørøy – Vest-Finnmark

6 Bruk og rettsoppfatninger blant fastboende

Bjørn Bjerkli og Einar Eythórsson

6.1 Innledning: Metodiske tilnærminger og utfordringer

Formålet med dette kapitlet er å beskrive fastboendes og andres faktiske bruk av naturressursene, samt rettsoppfatninger knyttet til denne bruken. Det omfatter beskrivelse av ulike bruksformer, ulike brukergrupper og brukens utvikling over tid. Så langt som mulig, har vi sett på de ulike bruksformenes innhold, omfang og varighet. Framstillingen er basert på både skriftlige kilder og muntlig informasjon. Et viktig datagrunnlag er den kartbaserte spørreundersøkelsen om bruk og rettsoppfatninger som ble sendt ut til alle husstander i undersøkelsesområdet, og oppfølgingsintervjuene som ble utført i etterkant av spørreundersøkelsen. I forbindelse med intervjuene ble noen flere skjemaer fylt ut.

Temaet fastboendes og andres faktiske bruk av grunn og naturressurser, nå og tidligere, samt rettsoppfatninger knyttet til bruken før og nå, er et omfattende tema. Det har vært nødvendig å gjøre noen prioriteringer med tanke på tid og ressurser for denne utredningen. Vi har her valgt å prioritere informasjon som er innhentet i utredningsarbeidet, gjennom intervjuer, spørreskjemaer og kart. Begrunnelsen er at dette er en “ny” informasjon som ikke har vært tilgjengelig fra før av. Denne prioriteringen innebærer at skriftlige kilder, som i mange tilfeller er gjennomgått tidligere i forbindelse med Samerettsutvalgets arbeid, i mindre grad er gjennomgått i teksten. Her skal spesielt nevnes “Rett til og forvaltning av land og vann i Finnmark” (NOU 1993:34), “Bruk av land og vann i Finnmark i historisk perspektiv” (NOU 1994:21) og “Samisk sedvaner og rettsoppfatninger” (NOU 2001:34). Siden dette er et materiale som allerede er kjent, vil vi ikke her gi noe uttømmende sammendrag av utredningene. I stedet vil korte utdrag benyttes for å knytte opp til stedsspesifikke undersøkelsene som er utført.

I spørreskjemaet har vi valgt å gruppere bruksformene på følgende måte:

- *Husdyrhold*: Utmarksslåtter, storfebeite, beite for geiter og beite for sau.
- *Fiske*: Innlandsfiske med garn, fiske i vassdrag og sjølaksefiske.
- *Jakt og fangst*: Snarefangst, småviltjakt og storviltjakt.
- *Hogst, brensel og byggematerialer*: Vedhogst og torv.
- *Annen høsting*: Sennagress, bærplukking, bark, ris, løv, egg- og dunsanking og annet, f.eks. urter.
- *Bygninger, boplasser og veier*: Gammer, sommerboplasser, seter og annet.
- *Friluftsliv*.

Organiseringen av teksten følger i stor grad brukskategoriene som inngår i spørreskjemaet.

Erfaringene fra bruk av spørreskjemaet og informasjon som fremkommer av intervjuene viser at denne listen er i store trekk dekkende for de vanligste bruksformene for den fastboende bygdebefolkningen, men den dekker likevel ikke all relevant ressursbruk. For eksempel er ikke høsting av tang og tare i strandsonen tatt med. Noen av kategoriene er lite nyanserte, som småviltjakt, som ofte forbindes med rypejakt. Tradisjonelt er det i tillegg drevet jakt/fangst på sel/kobbe, rev, oter, røyskatt og ulike fuglearter. Det samme gjelder bær, hvor det ikke skilles mellom muldebær, blåbær og tyttebær. Gjennom intervjuene har man imidlertid fått nærmere informasjon om utnyttelsen av ulike typer bær, slik at dette ikke har

vært et problem for fortolkningen av informasjon fra undersøkelsen. Under kategorien bygninger, boplasser og veier hadde det i tillegg vært mulig å nyansere for å få fram ferdselsveier og fritidsboliger, som inngår i dagens bruk av de aktuelle områdene. Nyansering av kategoriene i spørreskjemaet har vært en avveining i forhold til det totale omfanget av skjemaet samt relevansen av en ytterligere detaljering av informasjon. Gjennom intervjuene har vi innhentet mer detaljert informasjon om de ovennevnte brukskategoriene og oppklart en del uklarheter i forhold til svar på spørreskjema.

Noen påpeker også at det var vanskeligheter med å fylle ut spørreskjema på grunn av at det ikke er klart hva som er FeFo-grunn. F3-31 og F3-47 fra Akkarfjord sier; *Derfor har vi svart ut fra den bruken som har vært, uavhengig om det var FeFo-grunn eller ikke. Det er mange som har hatt problemer med akkurat det, å skille mellom privat og statsgrunn. Men det er mange uklarheter om hvor grensene går. De oppmålingene som er gjort i senere tid er heller ikke nødvendigvis riktige.*

Til sammen fikk vi inn 36 utfylte spørreskjema fra den bosatte lokalbefolkningen eller folk med tilknytning til Sørøya. Noen hadde svart på vegne av bygdelag, f.eks. i Breivikbotn og i Akkarfjord, slik at de utfylte skjemaene representerer lang flere personer enn 36. Mange steder på Sørøya er fraflyttet. I Hasvik er befolkningen konsentrert rundt tettstedene Hasvik, Breivikbotn og Sørvær. Mange med tilknytning til den nordøstredelen av øya er fast bosatt i Hammerfest og bruker stedene på Sørøya som fritidsbolig. Slik ressurskartene bakerst i kapitlet viser, så er det meste av øya relativt godt dekket. Dette innebærer at mange fra fraflyttede steder har svart. Fra enkelte områder har vi imidlertid ikke fått besvarelser. Dette gjelder for eksempel området Gåshopen, Husfjord, Hamnefjord på innsiden av Sørøya samt Galten, Børfjord og Ofjord på yttersiden av øya. Disse områdene har likevel vært brukt på lik linje som de steder hvorfra vi har fått svar. Det er også en liten skjevhet i svarene mellom Hasvikdelen og Hammerfestdelen av Sørøya. Det bor langt flere i Hasvik enn i Hammerfestdelen, men det innkom likevel færre besvarelser fra Hasvik. Det var 14 svar fra folk med tilknytning til Hasvik og 22 svar med tilknytning til Hammerfest. En årsak til skjevfordelingen kan være at det meste av arealet i Hasvik er tidligere statsgrunn, mens det på nordøstre delen av Sørøya er mye privat grunn og til dels uavklarte grenseforhold. Siden mange som har svart, har bosted i byen Hammerfest kan det tenkes at svar herfra også er knyttet til en markering av at man fremdeles har eiendom på og bruker Sørøya.

Det kan være ulike grunner til at folk har latt være å svare på spørreundersøkelsen. Mange har nok vært usikre på hva Finnmarkskommisjonens rolle er og hva opplysningene skal brukes til. Det er også mange som ikke skiller mellom Finnmarkskommisjonen og Finnmarkseiendommen. F3-36 gir følgende forklaring på hvorfor folk ikke har svart på spørreskjemaet: *Opp gjennom tiden så har vel folk innimellom følt seg overkjørt av staten. Staten har kommet og pålagt regler. Folk blir fort oppgitt når det kommer noe nytt. Dem stusser, de ser på papirene og lurer. Vi bor nesten bak vår herres rygg her ute og den norske stat de bryr seg ikke om oss i det hele tatt. Utenom hver gang de skal ha noe. I den her sammenhengen så føler vi at nå kommer den norske stat og skal frarøve oss enda mer og prøve å overføre det til reindriftsnæringen. Sånn oppfatter de fleste det. Folk blir oppgitte, de vil helst ikke ha noe med dette her å gjøre og de regner med at når det er over så går livet sin vante gang. Folk vil fortsette med det de alltid har gjort.*

F3-33 som også svarer på vegne av bygdelaget i Skarvfjordhamn, uttrykker også usikkerhet med hensyn til spørreundersøkelsen. Hun skriver: *Når det gjelder undersøkelsen ser jeg ikke helt for meg nytten av den. ... Vet ikke helt hva undersøkelsen skal brukes til. Kanskje den kan skape mer splid og krangel enn vi har hatt.*

I tillegg til besvarte spørreskjema er det gjort en rekke dybdeintervjuer av folk med tilknytning til Sørøya. 11 intervjuer ble foretatt i Hasvik og 15 på nordøstre delen av øya og i Hammerfest/Rypefjord. En person sendte inn kommentarer pr. e-post. Et intervju som ble avholdt i Akkarfjord var et møte med bygdelaget. I noen andre tilfeller var også flere familiemedlemmer til stede i intervjusituasjonen. Antallet personer som har fått anledning til å kommentere saksforholdene er med andre ord flere enn 26. Sammendrag av intervjuene ble i ettertid sendt tilbake til de intervjuede for gjennomlesning, slik at de kunne skrive under på at deres utsagn var riktig gjengitt.

Konkrete opplysninger om forskjellig type bruk, når det gjelder familiers og bygders bruksmønster, i dag og tidligere, har vært mindre problematisk for folk å fylle inn i spørreskjema og uttype i intervjuer. Når det gjelder kategoriene for varighet og omfang vurderes de gitte opplysningene i spørreundersøkelsen som noe usikre. Dette kan skyldes at kategoriene som var angitt var kompliserte og at misforståelser lett kunne oppstå. Noen har for eksempel bare svart i forhold til egen bruk, mens andre har svart i forhold til slektens eller bygdens bruk tilbake i tid. Det anses derfor som uhensiktsmessig å foreta en statistisk analyse av innkomne svar.

Opplysninger om rettsoppfatninger er ikke utfylt i 4 av de innhentede svarene, og svarene som er gitt spriker noe. Dette kan skyldes at spørsmålene som er stilt og de mange svaralternativene er blitt oppfattet som kompliserte å svare på. Kommentaren fra F3-31 kan vi anta flere deler; *Skjemaet er alt for komplisert, hva og hvor menes det at der er statsgrunn på Nordre Sørøy? Oss bekjent er hele området i privat eie.* Siden undersøkelsen dreier seg om FeFos grunn kan mangel på nærmere kartmessig spesifisering av denne grunnen ha ført til usikkerhet om hva som skal rapporteres. Mange har da også svart på spørsmålene i forhold til egen private grunn. At flere ikke har svart kan også gjenspeile at problemstillinger rundt rettsoppfatninger for mange er noe de ikke har reflektert over utover det at retten er knyttet til bruk når det gjelder områder utenfor det som er privat. Bruken var nødvendig for overlevelse og retten til å utnytte ressursene i området har dermed også framstått som en selvfølgelighet man ikke reflekterte videre over.

Når man stiller sammen informasjonen innhentet gjennom spørreskjema og intervjuer, framstår bildet av ressursbruken og omfanget av dette som relativt entydig og gir et godt bilde av forholdene. Dersom bruken anvendes som en kilde til rettsoppfatninger, vurderes undersøkelsen som relativt sikker selv om utvalget er noe begrenset. Det finnes også skriftlige kilder vedrørende bruk som kan sammenholdes med folks utsagn. Når det gjelder rettsoppfatninger som sådan, er bildet noe mer komplisert. Selv om enkelte forhold rundt dette synes nokså samstemt, spriker noen oppfatninger. Dette kan skyldes at folk forstår forskjellige ting med rettsoppfatninger. Noen legger vekt på eller har teoretiske kunnskaper om lover og rettsanvendelse. Andre tenker praktisk om dette i forhold til egne behov.

6.2 Sørøya: Tidligere bosetting

Sørøya har en lang bosettingshistorie. Arkeologiske utgravninger på Slettnes har dokumentert bosetning på Sørøya i 11000 år (Hesjedal, Damm, Olsen og Storli 1996). Som Ravna redegjør for i kapitlet om eiendomsutviklingen, var trolig Sørøya allerede i vikingtid, et viktig ressursområde for norrøne høvdinge i Nord-Norge noe som fikk betydning for en spesiell eiendomsutvikling forskjellig fra resten av Finnmark. Norrøne folk utnyttet ressursene på Sørøya i alle fall fra 800-tallet av (Nielssen 1991). En sjøsamisk befolkning har sannsynligvis også utnyttet ressursene på Sørøya samtidig med de norrøne interessene (Johnskareng 1998).

I perioden 1100 – 1300 forsvinner de arkeologiske holdepunktene for den norrøne tilstedeværelsen, men fra slutten av denne perioden etableres en fast norsk bosetning i flere fiskevær på Sørøya. Denne bosettingen var basert på nye handelsmessige forutsetninger; økt etterspørsel etter tørrfisk i Europa. Med fiskeværbosettingen fulgte også etablering av kirkesteder. På Sørøya ble de tre hovedværene Sørvær, Hasvåg og Mefjord også kirkesteder (Bratrein 2004:124). Knag (1694:7) opplyser også om at det tidligere var en kirke på Sandøy i Sandøyfjorden. Nielssen (1991:19) sier at det er først ut på 1500-tallet vi får sikrere viten basert på skriftlige kilder om omfanget av fiskeværsbosettingen. I følge leidangsskatten fra 1567 bodde det da nordmenn på fem steder på Sørøya; Hasvåg, Breivik og Sørvær i den sørvestre delen samt Mefjord og Fella/Slettnes i den nordøstre delen (Nielssen 1991:23).

På 1500-tallet er ikke Sørøya regnet som et hovedområde for sjøsamisk bosetning (Nielssen 1991, Johnskareng 1998). Johnskareng hevder imidlertid: "Sørøya har i likhet med andre kyst- og fjordområder i Finnmark hørt med til sjøsamenes bruks- og bosettingsområde allerede i eldre tid" (Johnskareng 1998:28). Dateringer av hustuffer, steinlegninger, hellekister og ildsteder i forbindelse med arkeologiske undersøkelser på Slettnes ser ut til å dekke hvert århundre fra Kristi fødsel fram til 1400-tallet (Hesjedal et al. 1996: 226). Dette er spor etter mennesker som arkeologene knytter til samisk jernalder, tidsperioden fra Kristi fødsel fram til ca. 1500 – 1700 e.Kr. Olsen (1965:76) referer til et "Finnemantall" fra 1593 som da nevner to finner (familier) i Breivikbotn på Sørøya.

Skattematrikkelen av 1647 (Fladby og Schou 1978, s. 85-87) opplyser om skattlagte bumenn (strandsittere) og deres drenger. To plasser på Sørøya innenfor Hammerfest tingsted var bosatt. I Mefjord var det sju skattemenn og en dreng. På Slettnes var det fem skattemenn, hvorav tre opplyses å være forarmet. I området til Hasvåg tingsted nevnes fire plasser som bosatt. I Sørvær nevnes 11 skattemenn og seks drenger. Breivik hadde tre skattemenn og tre drenger. I Hasvåg var det ni skattemenn og fire drenger. I Hasvik var det tre skattemenn og to drenger. Dette representerer en norsk fiskeværbosetting hvor fiskeriene utgjorde det viktigste næringsgrunnlaget, men hvor fehold og sanking/fangst også kan ha vært til stede. Det opplyses ikke om noen fast sjøsamisk befolkning.

Niels Knags matrikkel fra 1694 gir opplysninger om både norsk ("nordmenn") og samisk ("finner") bosetting i Finnmark (Knag 1694:2-8). I det som benevnes som Sørvær sogn som utgjør dagens Hasvik kommune, var alle oppsitterne norske. Antall skattemenn var som følger: Sørvær 9, Breivik 6, Hasvik 9, Grunnfjord 3. Det samme gjaldt for Hammerfest tingsted. Bare norske skattemenn er listet som bosatt på Sørøya: Gåshopen 3, Slettnes 5,

Hellefjord 4 og Mefjord 4. Det utgjør til sammen 43 norske skattemenn. Det opplyses imidlertid at en del fjorder hvor det foregår veiding av kobbe (sel) og oter “Lejes bort til Finnerne, imoed en afgifft aarlig 15 aaterschind” (Knag 1694:4). Det kan synes som at disse samene ikke var fast bosatt på Sørøya. Bratrein (2004) nevner at det på 1500-tallet og 1600-tallet var nedlagt forbud av eierne, mot fast bosetting utenom fiskeværerne for å beskytte fangstområdene for havert, kobbe og oter. Bratrein skriver også at “det synes å framgå at det ikke bodde samer på øya på 1600-tallet” (Bratrein 2004:128). Det opplyses også at tilreisende fiskere fra “nordLenderne” har forbud mot å ha med gevær og skyte på Sørøya (Knag 1694:5). På slutten av 1600-tallet synes det som om bosettingsforbudet ikke lengre ble respektert. Bratrein skriver:

I følge Oluf Ryghs fortegnelser var det i 1680-åra at den første bosetninga kom i stand på yttersida, med heile 7-8 boplasser, foruten 5 nye boplasser på innersida. Denne bosetninga kom altså hurtig og samla, og til tross for motstand fra grunneierne. Det er tydelig at det bak denne bosetningsbølgen lå et oppdempt behov for nye boplasser, for det framgår at folket på Sørøy i 1685 klaga til Lindenowkommisjonen over at de ikke fikk lov å bosette seg på yttersida (Bratrein 2004:131).

50 år senere gir major Schnitler opplysninger om befolkningen på Sørøya i sine grenseeksaminasjonsprotokoller (Nissen og Kvamen 1962:247–250). Beskrivelsen av steder med og uten bosetting starter i Hasfjord i sørvest og følger øya rundt nordøst gjennom Sørøysundet og sørvestover på yttersiden. Schnitler skriver at “Folk, og det kun faa, boe strøviis ved Søe-Sidene” (Nissen og Kvamen 1962:250). Det nevnes at to nordmenn bor i Grunnfjord og en nordmann i Øyfjord. Videre bor det en nordmann i Vatnan og fem “mænd” i Fella, to nordmenn på Slettnes og en nordmann i Værfjord (Sandfjord). Det er å merke at Mefjord som tidligere hadde hatt relativ stor befolkning, opplyses av Schnitler å være ubebodd. Det neste stedet som opplyses å være bebodd, er Sandøybotn på yttersiden av Sørøya. Her bor det en nordmann. I “Søerkios” i Dønnesfjord har en nordmann tilhold. Ved Ofjordens østre nes “Steensnæs” bor det to nordmenn. Videre bor det fire nordmenn i Sørvær, tre nordmenn i Breivik og to i Hasvog. Schnitler nevner til sammen 25 menn, noe som skulle tilsi en befolkning på litt over 100. Det er en betydelig nedgang i forhold til Knags matrikkel, noe som reflekterer krise i fiskeriene og at nordmenn til dels trekker innover i fjordene. Schnitler nevner ikke samiske oppsittere på Sørøya. Finner er imidlertid nevnt å ha tilhold på Stjernøya, Seiland, Kvaløya (Storbugt) og fastlandet innenfor som Korsfjord i Alta kommune samt Klubben og Kvalsund i Kvalsund kommune.

I 1753 ble de private grunneierrettighetene på Sørøya (2/3 deler) solgt til staten og hele Sørøya kom dermed på statens hender (Tønnesen 1979:42). I 1775 kom Jordutvisningsresolusjonen. Kort tid etter ble en rekke eiendommer på Sørøya utvist. Steinar Pedersen skriver (NOU 1994:21): “Jordutvisninga i de første 20-30 åra skjedde nesten bare i Vest-Finnmark, særlig i Alta-Talvik området. Det var der man også hadde tyngda av den norske og kvenske bosettinga, med en fastere jordbrukstradisjon enn i resten av Finnmark”, og videre at: *...midt på 1790-tallet allerede var matrikulert 629 boplasser i Vest-Finnmark, det vil si tinglagene Hammerfest, Loppa, Hasvik, Måsøy, Alta og Kjølvik* (NOU:1994: 21:75).

Jacobsen (1983:324-494) nevner at utmål ble gjort på en rekke steder på Sørøya kort tid etter at resolusjonen kom. For eksempel ble det gjort utmål på Sandøy, Brommelnes

(slåttemark), Kobberdal, Strømmen i Sandøybotn, Båtsfjord og Finnfjord (slåttemark) i 1776. I årene 1782-1885 nevnes utmål i Gamvik, Kjøttvik (slåttemark), Akkarfjord, Skippernes, Langstrand, Lotre (slåttemark), Oksvik, Fella, Havnefjord og Vatnan. Den gjennomgangen Jacobsen har om bosettingen antyder at befolkningen i første halvdel av 1700-tallet var både større og fordelt på flere plasser enn det som framkommer i Schnitlers grenseeksaminasjonsprotokoller. I alle fall i andre halvdel av 1700-tallet finnes også en fastboende sjøsamisk befolkning. Jacobsen (1983: 346) nevner blant annet en sjøsame som holder til i Strømmen i Sandøybotn i 1762 og får utmålt plassen Keilen i Strømmen i 1776. Utmål ble også gjort i Hasvik-delen av Sørøya kort tid etter 1775. Olsen skriver:

Den første utmålingen av jord i Finnmark ble da foretatt i Hasvik herred i året 1776. Da ble der holdt 9 utmålinger for stedet Hasvik til og med Bårvik. Derpå ble der målt 5 plasser i Breivik med Breivikbotn, 4 i Sandfjord, 4 i Sørvær, 2 i Bøhle, 2 i Dønnesfjord og 1 i Galten (Olsen1965: 105).

Ut over 1800-tallet økte befolkningen på Sørøya betraktelig. Ved folketellingen i 1865 var det registrert 141 hushold på øya. Antallet økte til 214 hushold i 1900. Det var også en markant befolkningsøkning i mellomkrigstiden. I 1939 var det registrert 398 hushold på Sørøya. Bosetningen var da spredt over hele øya til nærmest alle plasser som hadde et visst grunnlag for livnæring. Befolkningen fordelte seg slik i 1900 og 1939:

Hasvik kommune:	1900	1939
Nordfjord/Galten	5 hushold	4 hushold
Børfjord	2 hushold	7 hushold
Ofjord/Bølefjorden/Dønnesfjordbotn	17 hushold	24 hushold
Sandfjord/Sørvær/Breivik/Høyvik	44 hushold	55 hushold
Hansvoll/Breivikbotn/Hasvik/Hasfjord	43 hushold	146 hushold
Taborshamn/Meltefjord	2 hushold	3 hushold
Kipparfjord	2 hushold	3 hushold
Grundfjordneset/Mebotn/Øyfjord	12 hushold	17 hushold
Indre Oksvika/Ramnes*	3 hushold	6 hushold
Sørøysund kommune:	1900	1939
Markusnes/Gåshopen/Slåtten	9 hushold	20 hushold
Husfjord/Husfjordnes	3 hushold	3 hushold
Hamnefjorden	2 hushold	5 hushold
Fella/Urdelev	3 hushold	5 hushold
Slettnesfjord/Slettnes	7 hushold	8 hushold
Odden/Langstrand	7 hushold	11 hushold
Lundhamn/Hellefjord/Skippernes	11 hushold	20 hushold
Akkarfjord/Gamvik	19 hushold	21 hushold
Hønseby/Båtsfjord/Skarvfjordhamn/ Gammelheim/Sandøya/Brommelnes/Storelv	23 hushold	40 hushold

Figur 30: Hushold og bebodde steder på Sørøya i 1900 og 1939 (Kilde: Jfr. Dalsbø og Evjens kapittel 3 i utredningen).

*Ramnes er i Hammerfest kommune (tidligere Sørøysund kommune).

I Hasvik kommune er det økning i befolkningen i nesten alle bygder, men det er særlig Breivikbotn og Hasvik som har sterk befolkningsvekst i perioden. I gamle Sørøysund kommune er det å merke at det er stedene i Sandøyfjorden/Sandøybotn som har den største befolkningen i perioden, mens det i dag er Akkarfjord som er det største stedet.

6.3 *Fraflytting*

Etter krigen har mindre steder uten vei og vanskelige kommunikasjonsforhold blitt fraflyttet, blant annet som del av statlige tiltak. I slutfasen av 2. verdenskrig ble befolkningen på Sørøya evakuert under tyskernes brent-jord-taktikk. Dette skjedde til dels under dramatiske forhold etter at folk først hadde forsøkt å holde seg skjult i huler høsten og vinteren 1944/1945. Noen steder, som for eksempel Sandøya hvor det hadde bodd 4 familier, ble ikke tilbakeflyttet etter krigen. Satsingen i etterkrigstiden på fiskeindustri slik som ved Findus i Hammerfest skapte et sug etter arbeidskraft som trakk folk fra utkantområdene i kommunene til byer og tettsteder. Det skjedde særlig på 1960- og på 1970-tallet. Enkelte steder var fraflyttet tidligere, og noen hadde fast bosetting helt til begynnelsen av 2000. Det ble gitt bidrag til flytting fra steder som av myndighetene var definert som fraflyttingsområder. Mange av disse stedene brukes fremdeles, særlig i sommerhalvåret og i feriesammenheng. Noen steder benyttes også høst og vinterstid. Etter at det ble vanlig med snøscooter og det ble opprettet snøscooterløyper på Sørøya, har bruken av slike steder blitt enklere vinterstid.

Tabellen over hushold og bebodde steder på Sørøya viser hvordan befolkningen var fordelt i landskapet før krigen. Dette mønsteret reetableres i stor grad ved gjenoppbyggingen etter krigen. Enda i 1960⁹¹ var de fleste bygdene befolket selv om folketallet enkelte steder hadde begynt å minke og senere ble helt avfolket. I området Meltefjord til Øyfjord i Hasvik var det kun 16 personer bosatt i 1960. I Galten/Nordfjord/Børfjordområdet var det fremdeles en relativt stor befolkning med 64 bosatte. I området Ofjord/Bølefjorden/Dønnesfjordbotn var det også fremdeles en stor befolkning med 152 bosatte personer. Dette endrer seg raskt. I 1980⁹² var bare to personer bosatt i Øyfjord og tre personer bosatt i Dønnesfjord. Disse stedene er nå fraflyttet. Befolkningen er nå samlet i de tre tettstedene Hasvik, Breivikbotn og Sørvær, og de omkringliggende bygdene som har veitilknytning til tettstedene.

Den samme tendensen finner vi i Sørøysund kommunes del av Sørøya i perioden. I 1960⁹³ bodde det enda 112 personer i området fra Ramnes i Kobbefjorden, Gåshopen, Husfjorden, Hamnefjorden, Fella til Urdelv.⁹⁴ I 1980⁹⁵ bodde det bare seks personer i dette området: fem voksne menn og en eldre kvinne. Området er nå fraflyttet. I området Slettnesfjorden, Slettnes, Låtret, Langstrand, Lunnhamna, Hellefjord til Skippernes som utgjorde en tellekrets, bodde det enda 320 personer i 1960. I 1980 var innbyggertallet redusert til 45 personer med en ytterligere reduksjon til 28 personer i 1990.⁹⁶ Slettnesfjorden, Slettnes, Lunnhamna og Skippernesfjorden er i dag avfolket. Noen av dem som i dag er registrert i området, har også husvære i Hammerfest. Akkarfjord/Gamvik hadde i 1960 233 innbyggere. Her bor det

⁹¹ Statistisk sentralbyrå: Folketellingen 1. november 1960. 2015 Hasvik.

⁹² Statistisk sentralbyrå: Folke- og boligellingen 1980. 2015 Hasvik.

⁹³ Statistisk sentralbyrå: Folketellingen 1. november 1960. 2016 Sørøysund.

⁹⁴ Strekingen gjelder tellekretsen som SSB opererer med, men sier ikke noe om fordeling eller om alle steder er bosatt.

⁹⁵ Statistisk sentralbyrå: Folke- og boligellingen 1980. 2016 Sørøysund.

⁹⁶ Statistisk sentralbyrå: Folke- og boligellingen 1990. 2016 Sørøysund.

fremdeles noe under 100 personer. Stedene i Sandøyfjorden/Sandøybotn hadde i 1960 207 innbyggere. I dag er dette tallet redusert til mellom 10 og 20 i tre hushold.

6.4 Om privat eiendom og eiendomsgrenser

Denne utredningen har ikke hatt som mandat å avklare eiendomsforhold eller undersøke eiendomsgrenser mellom det som er Finnmarkseiendommens grunn og privat grunn. Siden mandatet er å undersøke folks bruk av Finnmarkseiendommens grunn, vil spørsmålet om forholdet mellom privat grunn og tidligere statsgrunn være relevant. I intervjusammenhenger er slike spørsmål også kommet opp. Det er også å bemerke at det eksisterer en forskjell med hensyn til den relative størrelsen av Finnmarkseiendommens grunn på Sørøya i Hasvik kommune sammenliknet med Hammerfest kommune slik de framtrer på eiendomskart. I Hasvik er de private eiendommene gjennomgående små, og det meste av utmark og fjellområder er registrert som tilhørende Finnmarkseiendommen. I Hammerfestdelen er de private eiendommene gjennomgående store og strekker seg "til fjells". I enkelte områder er det svært lite grunn som tilhører Finnmarkseiendommen, mens det andre steder finnes større arealer.

(jf. Gårdskart <http://gardskart.skogoglandskap.no/ngnijos>, se også www.nordatlas.no)⁹⁸.

Mange av de som er intervjuet, sier at grensene for deres private eiendommer er avklart. Det gjelder særlig mindre eiendommer hvor grensene er trukket som linjer mellom faste punkter i landskapet, men også der eiendommene er større og går til fjells slik vi finner på den nordøstre delen av Sørøya. I Hasvik kommune er de aller fleste private eiendommene mindre eiendommer og strekker seg ikke særlig langt ut i utmarka. Det hevdes imidlertid av enkelte at mange av eiendommene hadde større utstrekning tidligere. F3-39 sier følgende om eiendommer utenfor Breivikbotn: *Eiendommene oppover dalen over Breivikbotn, gikk en gang i tiden helt opp til toppen av fjellet. Det stod i de gamle skjøtene at de gikk opp til fjellets topp. Men det ble regulert vekk. Det var en som het Spilding, ... som kom og regulerte. Det måtte være på 1920-tallet. De gamle målebrevene beskrev eiendommene mye større, men de ble innskrenket. Det ble ikke tatt fra væreierne. Det var også en i Hasvåg som protesterte og fikk beholde.*

F3-23 påpeker noe lignende for eiendom som i utgangspunkt skal ha blitt utmålt på slutten av 1800-tallet i Øyfjord. På spørsmål om det var en oppfatning om at eiendommene som hadde vært i familien gikk til høyeste fjell ble det gitt følgende svar: *Når de kom så fikk de tildelt så langt som de så ved sjøen og opp til høyeste fjell, men det ble senere innskrenket til et 100 metersbelte (nede ved sjøen).... Jeg er ikke helt sikker (når det skjedde).. Det må være på 1920- eller 1930-tallet. Da delte staten ut eiendommene til forskjellige fra det 100 metersbeltet.*

Disse utsagnene referer høyst sannsynlig til sorenskriver Knut Spilling som var jordkommisær i Talvik, Loppa og Hasvik i perioden 1917 – 1922.⁹⁹ Mye tyder på at mange eiendommer i Hasvik som tidligere hadde gått "til høyeste fjell" ble regulert og innskrenket av

⁹⁷ NordAtlas er en kartdatabase over ulike tema i Finnmark fylke og er et samarbeid mellom Fylkesmannen i Finnmark, Finnmark fylkeskommune og Sametinget.

⁹⁸ NordAtlas er en kartdatabase over ulike tema i Finnmark fylke og er et samarbeid mellom Fylkesmannen i Finnmark, Finnmark fylkeskommune og Sametinget.

⁹⁹ Jfr. Ravnas kapittel 4 i utredningen om Eiendomsforhold og jordutvisning på Sørøya.

Spilling. Dette kan også forklare forskjellen mellom eiendommene i Hasvik kommune sammenlignet med eiendommene på Sørøya i gamle Sørøysund kommune. I gamle Sørøysund ble ikke eiendommene utsatt for den samme reguleringen som Spilling foretok i Hasvik. Mange av de intervjuede på denne delen av øya sier at eiendommene går til fjells. Det som går igjen er en grensebeskrivelse av typen "så langt du ser". På spørsmål om hvor langt opp i fjellet grensen går, sier for eksempel F3-20 følgende om en eiendom i Skippernesfjorden: *Det står bare at så langt du ser. Men etter ca. 300 meter opp gjennom bakken så begynner det å bli ganske bratt.* Her skal det grense mot tidligere statsgrunn. Samme type beskrivelse av grenser forekommer også der det grenser mot privat grunn. F3-34 sier om en eiendom inne i Sandøybotn: *Grensen går opp til så høyt jeg ser når jeg står nede på jorda. Det er ganske bratte fjell rett opp. Skillet går framme med fjellet.*

En grensebeskrivelse av typen "så langt du ser" kan være en sikker grensebeskrivelse der det finnes en markant fjellrygg, noe det finnes flere steder. Andre steder hvor landskapet ikke har markerte fjellrygger kan det forekomme uklarheter med hensyn til hva som er privat grunn og hva som tilhører Finnmarkseiendommen. Da kan det være vanskelig å bedømme hvor grensen skal gå hvis en skal se det ifra sjøen. Enkelte er av den oppfatning at eiendomsgrensene som er inntegnet på dagens eiendomskart noen steder er feil eller kan være feil. F3-37 hevder f.eks. at grenser mellom privat eiendom og Finnmarkseiendommens grunn på vestsiden av Slettnesfjorden er feil inntegnet: *Fra gammelt av har jeg hørt at grensen går "så langt som du så ifra sjøen". Inn ved land. Det gjelder eiendommen i Slettnesfjorden (6/9). Den går fra neset som heter Sørgjellindneset. Det følger en skarp fjellkant som går opp til toppen. Så følger det fjellkanten rundt og så ned på Dragnes. ... På dagens eiendomskart er det tegnet inn helt galt. ... Grensen mot det som staten eier der, det er galt. I fra gammelt av var eiendommen større enn det som er avmerket.*

F3-44 som har eiendom i Langstrand sier følgende om Saksfjorden: *I Saksfjorden, eier mamma sin familie alt. Der sto det på kartet at det var FeFo-grunn. Der er det blant annet et naturreservat. Men vi har aldri satt noen restriksjoner ... Jeg trodde eiendomsforholdet var klart, vi har for eksempel fått papirer fra Fylkesmannen i forbindelse med naturreservatet i 1991, det er jo nye papirer. ... Når det er så nytt, så burde de jo være klar over det... Jeg mener at grensene gikk ved vannskillet. ... hele reservatet er på vår eiendom.* Eiendomskart indikerer at det er en privat eiendom her (2/8), men ingen grenser er tegnet inn. Her kommer en oppfatning om vannskillet som grense ved høyeste fjell. Det samme finner vi i et utsagn om grense mellom privat grunn og statsgrunn fra F3-31 og F3-47: *Noen steder er fjelltopper utelatt, ut i fra at eiendommene går så langt opp som man kan se, ikke fra vannskillet.*

Øyfjorden og Bølefjorden i Hasvik har lignende eksempler. Flere private eiendommer her er bare punktmerket uten at grenser er angitt. F3-27 påpeker også når det gjelder eiendommer i Sørbotn i Øyfjorden følgende: *Det er uavklart hvor de grensene går i og med at det ikke er målt opp og satt ned grensepinner.* Fra samme området skriver også F3-18: *Retten til området er knyttet til min families eiendom/gård. Min oldefar Nils H. Sara sies å ha kjøpt eiendommen da han flyttet til Øyfjord i 1882.* Begge disse informantene er etterkommere av Sarafamilien som flyttet til Øyfjord fra Kautokeino på slutten av 1800-tallet.

På andre steder kan det også ha vært private eiendommer som i dag framstår som om det er Finnmarkseiendommens grunn. F3-15 sier for eksempel: *I Reppan og Finnfjorden er det store områder som skal være privat.* På eiendomskart framstår Reppan, både ytre og indre

som Finnmarkseiendommens grunn i dag. I følge Jacobsen (1983: 324) ble det gjort utmål i Reppan 9.9.1891. F3-31 nevner et lignende tilfelle. Området i Borvik sørvest for Akkarfjordk framstår på eiendomskart som Finnmarkseiendommens grunn, men F3-31 hevder: *Det var en jorddelingssak i 1875, hvor Borvika ble delt mellom to eiendommer... Dette kartet har vi printet ut fra Hammerfest kommune sine sider, og der står det at hele dette stykket, pluss arealer lenger sørover disponeres av FeFo. Vi forstår ikke hvordan det har skjedd, siden vi fortsatt har leiekontrakt på den eiendommen. Der har vår familie lakserett.* F3-31 opplyser også at broren i dag fisker laks i Borvik. Opplysninger fra Finnmarkseiendommen tilsier at de ikke leier ut lakseplass i Borvik.¹⁰⁰

Særlig når det gjelder Hammerfest kommunes del av Sørøya, er det flere som stiller seg tvilende til at Finnmarkseiendommen er eier av så mye grunn som eiendomskart av i dag viser. Når steder lenge har vært fraflyttet eller har uklare hjemmelsforhold, kan dette med eiendomsrett være en problemstilling som heller ikke aktualiseres. På Sørøya kan det også gjelde eiendommer som var utmålt til slåttemark. I forbindelse med utmål av eiendom som er gjort siden 1775, er en rekke mer eller mindre avsidesliggende slåttemarker tillagt eiendommen. Utmål av slåttemark kan også ha forekommet separat fra utmål av hjemmeiendommen. Om slike slåtteeiendommer fremdeles er i privat eie eller er tilbakeført til staten etter at slåttebruken er opphørt er ikke avklart i forbindelse med denne utredningen.

F3-36 sier om eiendomsforholdene: *Det er også noe vi ønsker kan utredes gjennom Finnmarkskommisjonen. Hva eier hver enkelt grunneier? Det som nå er tegnet opp på kart, stemmer ikke med det som sto på kart for 70 år siden. De siste 20 årene er det noen som har sittet og lekt seg med penn og papir på et kart. Når man ser på hva som er avmerket som statsgrunn, er det mye statsgrunn som man 100 % sikkert vet at det er andre som eier.*

¹⁰⁰ Finnmarkseiendommen: Utviste lakseplasser på Sørøya 2011.

6.5 Bruken av utmarka

Schnitler beskriver i bind III (Hansen og Schmidt 1985) forholdene i Finnmark og nærings-tilpasningen til folkene som bor der. Nordmenn omtales også som bumenn, og de bebor øyene og sjøkanten mellom fjordene:

..alle nærrende sig mest af Fiskerie i Havet; De holde og vel Creaturer, men ganske faa, en Mand omtrent 1 a 2 Køer og lidet Smaafæe; De bruge ingen Ager-Dyrkning, ei heller skøtterie, have ingen Skov, hvorfø de bygge deres Stue-Gammer eller hytter af Steen og Torv, indentil beklædte med hugne Bræder, og brende gemeenlig Torv: Dog kan de undertiden finde nogen Rækveed... De boe gerne stadig paa et Sted, saa længe de der kan føde sig, og deraf kaldes Boemænd: men deres Grund og Jord hører Ingen i Særdeleshed til, den er tilfælles for alle og en hver, som vil nedsætte sig (Hansen og Schmidt 1985:55).

Sjøsamenes tilpasning er noe annerledes i følge Schnitler:

Saaledes ere de Norske Sjø-Finner de, som sidde inde i i Fiordene på Fiord-Brædene, nærrende sig af Fiskerie derinde, af Skøtterie paa de nærmeste Fielde, de have og ferske Vande i Fieldene at fiske i, og Bierke-Skov til Brændsel, de holde nogle Køer, Faar og endeel tamme Reen, men bruge ingen Ager-Dyrkning; Disse Sjø-Finner boe ligeledes i Torv-Gammer,... Saadan en Sjø-Finn har nu gemeenlig sin Sommer- og Vinter-Bye, som han i eet Aar omskifter. Sin Sommer-Bye har han gerne ude i Fiorden for Fiskeriets Skyld, Sin Vinter-Bye inde ved de nærmeste Fielde, for Bierke-Skovens, og for Moesens Skyld, at have Brændsel, og Fodeer til Creaturene; Nogle have og Høste-Bye inde i Fiord-Bottene, for Græssets Skyld til Qvæget (Hansen og Schmidt 1985:56).

Det generelle bildet er at i eldre tider hadde den sjøsamiske befolkningen en mer allsidig økologisk tilpasning og utnyttet større arealer innenfor et sesongmessig flyttemønster enn de norske bumennene.

Nå fraviker bosetningsutviklingen og ikke minst eiendomsutviklingen fra gammel tid på Sørøya fra mønsteret vi ser de fleste andre steder i Finnmark. Det synes som at utnyttelsen av ressurser allerede fra vikingtid var kontrollert av maktsentre lengre sør. Bratrein (2004) sannsynliggjør en relasjon til Bjarkøyætta. Kongen/staten kommer etter hvert inn som eiere av 1/3 av rettighetene. Sørøya framstår som et gods hvor inntekter hentes fra:

... utleie av veldefinerte rettigheter som "kobbeveidet", "fjordreia" og "landvarden". Fram til ca. 1640 blei disse retter i hvert fall fra statens side alltid bortforpakta under ett, til vanlig under betegnelsen "kobbeveide" eller "landsleie". Fram til 1685 var høsting av villreinstammen på øya inkludert i utleia, og fra 1740 kom nye inntekter fra utleie av engsletter, mens vrakretten blei inkludert fra 1671 (Bratrein 2004:125).

Den norske bosetningen som etableres fra 1300-tallet av, er benevnt som en fiskevær-bosetting, noe som tyder på at fisket var den viktigste næringsveien. Husdyrhold og utnyttelse av andre ressurser som brensel var likevel en del av tilpasningen. Knag (1694:5) skriver: "alle som boer i Hasvog tingsted maa hente deres brendeveed fra Alten 4 a 5 mile,

De holder Fæ, saa som een mand 2.3.4.5.6. a 8te Kiør, saa oc nogle Faar, oc endeel haver giedder”. For Hammerfest tingsted skriver Knag (1694:8): “I dete tingsted, holdes eendeel Queg. Noerdmændene haver 2-3 ia 6 a 8 Kiør, oc 10 a 20 faar, oc nogle gieder; Finnerne haver oc 2-3 a 4 Kiør, oc 20 a 30 schiønne Faar, oc nogle gieder”.

Den største delen av bosatt befolkning på Sørøya i perioden 1300 - 1750 framstår som norsk. Samer har også utnyttet ressurser gjennom fiskerier og annen bruk, men begge grupper synes å ha vært underlagt Sørøyretten. Om det har vært ulikheter i tilpasningen slik som Schnitler beskriver, finner vi dette for eksempel igjen ved at kobbe og oterjakt i fjordene var utleid til “finner” (Hansen og Schmidt 1985). Dette kan antyde at for sjøsamene inngikk bruken av Sørøya i perioden i stor grad som del av sesongflyttinger mellom øyene og fastlandet innenfor. Det er ingen ting i kildene som antyder at tamrein ble holdt på Sørøya før 1800, hverken av sjøsamer eller nomadiserende samer fra indre strøk.

6.5.1 Fehold

Fehold, kyr og småfe, er beskrevet som en del av næringsgrunnlaget for den tidlige bosettingen på Sørøya. Fehold innebar utnyttelse av utmark til beite og til sanking av fôr på ulikt vis. På 1600- og 1700-tallet var ikke befolkningen stor og feholdet var relativt beskjedent med noen kyr og noen sauer. Geiter var også vanlig. Med befolkningsveksten utover 1800-tallet og i første halvdel av 1900-tallet økte også feholdet. Folketellingene på slutten av 1800-tallet og senere jordbrukstallinger fra 1939, 1949 og 1959 gir oversikt over utviklingen av feholdet. Det er foretatt en kommunevis inndeling for eventuelt å spore ulikheter i utviklingen.

Utviklingen av feholdet på Sørøya i Hasvik kommune

I Hasviks del av Sørøya finner vi denne utviklingen av feholdet fra 1865 og framover:

Hasvik	1865	1875	1939	1949	1959
Storfe	175	224	449	392	93
Sau	564	586	2897	1266	1795
Geit	171	126	956	260	59
Hest	3	3	10	17	

Figur 31: Utviklingen av fehold på Sørøya i Hasvik 1865 – 1959 (Kilde: Jfr. Dalsbø og Evjens kapittel 3 i utredningen).*

*Indre Oksvika/Ramnes er registrert under ett. Indre Oksvika er i Hasvik kommune, mens Ramnes er i Hammerfest kommune. I behandlingen av tallene er halvparten av dyrene med i tabellen, mens den andre halvparten er tillagt Hammerfests del av Sørøya. Dyretallet er lite i dette området slik at om tallet ikke er helt korrekt vil det influere svært lite på de overordnede tall.

Fra 1875 til 1939 dobles storfeholdet i Hasvik, men det er særlig småfeholdet med sau og geit som har sterk økning. I denne perioden er det husdyr alle steder hvor folk har vært bosatt. Dette gjelder både storfe, sau og geit, med unntak av Nordfjord/Galten som ikke var registrert med geit i 1939. Det er også å bemerke at geiteholdet har vært betydelig med nesten 1000 dyr like før krigen. Krigen, brenningen og evakueringen medførte i seg selv en sterk reduksjon i dyreholdet, men i 1949 var feholdet relativt omfattende reetablert på alle

steder slik det var før krigen. De eneste stedene som ikke er reetablert med bosetting og dyrehold i 1949 er Indre Oksvika/Ramnes og Kipparfjord. I 1959 derimot finnes et hushold i Kipparfjord som da holder 12 sauer. Saueholdet i 1959 er fremdeles nokså omfattende, men fraflyttingen på 1960- og 1970-tallet reduserte dyreholdet. Mange småbruk ble etter hvert også lagt ned der det var bosetting. Fra 1980 og fram til i dag finner vi denne utviklingen:

Hasvik	1980	1990	2000	2010
Sau	159	330	137	71
Geit		30	21	

Figur 32: Utviklingen av fehold på Sørøya i Hasvik 1980 – 2010 (Kilde: Kvalsund kommune)*

*Opplysningene om fehold på Sørøya er gitt av konsulent Rita L. Mathisen, Kvalsund kommune. Kvalsund, Hammerfest og Hasvik kommuner har felles kontor for forvaltning av landbrukssaker. Tallene refererer kun til de bruk som kommer under ordningen for produksjonsstøtte. Grensen for produksjonsstøtte er i dag omsetning på minimum kr. 20.000. Tallene for totalt antall beitedyr kan derfor være noe høyere, da bruk med et fåtall dyr ikke er registrert.

Mellom 1960 og 1980 er det en sterk reduksjon i dyreholdet i Hasvik. Storfeholdet som fremdeles i 1959 hadde et visst omfang er helt avvirket i 1980, mens sau og geit fremdeles holdes, men i et langt mindre omfang enn det som fantes i 1959. Den videre utviklingen gjenspeiles også i antall bruk som fikk produksjonsstøtte. I 1980 var 9 bruk i drift. Dette ble redusert til 7 bruk i 1990 og ytterligere redusert til 3 bruk i 2000. I 2010 var det kun et bruk igjen som var lokalisert til stedet Hasvik.

Utviklingen av feholdet på Sørøya i Sørøysund/Hammerfest kommune

I den nordøstre delen av Sørøya finner vi følgende utvikling av feholdet fra 1865 til 1959:

Sørøysund	1865	1875	1939	1949	1959
Storfe	160	172	356	188	160
Sau	599	575	1930	934	1554
Geit	211	199	659	234	77
Hest	1	0	6	13	7

Figur 33: Utvikling av fehold på Sørøya i Sørøysund 1865 – 1959 (Kilde: Jfr. Dalsbø og Evjens kapittel 3 i utredningen)*

*Indre Oksvika/Ramnes er registrert under ett. Indre Oksvika er i Hasvik kommune, mens Ramnes er i Hammerfest kommune. I behandlingen av tallene er halvparten av dyrene med i tabellen, mens den andre halvparten er tillagt Hasviks del av Sørøya. Dyretallet er lite i dette området slik at om tallet ikke er helt korrekt vil det influere svært lite på de overordnede tall.

Vi finner en liknende utvikling i Sørøysunds del av Sørøya som i Hasvik, når det gjelder dyreholdet. I 1865 er antallet dyr i de ulike kategoriene relativt likt, mens økningen fram til 1939 ikke er like sterk i Sørøysund som i Hasvik. Geiteholdet er også i Sørøysund relativt stort. Dyreholdet reetableres også her relativt raskt etter brenningen og evakueringen i 1944/45. Det er dyr og hushold i alle områder unntatt på Ramnes i Kobbefjorden på grensen til Hasvik. Enkelte andre mindre steder ble heller ikke gjenoppbygget etter krigen, men dette kan ikke leses ut av hvordan statistikken er organisert. Fram til 1959 øker saueholdet, mens

geiteholdet går sterkt tilbake. Antall kyr er på omtrent samme nivå som i 1949. Her avviker utviklingen fra det vi ser i Hasvik hvor storfeholdet i perioden hadde stor tilbakegang. Dette gjenspeiler at fraflyttingen fra bygdene i området enda ikke hadde tatt av. Dette endres raskt i de neste 20 årene og fra 1980 fram til 2010 finner vi denne utviklingen i dyreholdet:

Sørøysund/Hammerfest	1980	1990	2000	2010
Sau	1029	1415	827	880
Storfe			10	

Figur 34: Utviklingen av fehold på Sørøya i Sørøysund/Hammerfest 1980 – 2010 (Kilde: Kvalsund kommune)*

*Tallene refererer kun til de bruk som kommer under ordningen for produksjonsstøtte. Grensen for produksjonsstøtte er i dag omsetning på minimum kr. 20000.-. Tallene for totalt antall beitedyr kan derfor være noe høyere, da bruk med et fåtall dyr ikke er registrert.

I 1980 er geiteholdet på Sørøya i Sørøysund avviklet. Det samme kan sies om det tradisjonelle storfeholdet med melkekyr, ofte i kombinasjon med annen virksomhet. De storfe som er registrert i 2000 er ammekyr og ungdyr som ble holdt for kjøttproduksjon. Dette var en besetning av skotsk høylandsfe som en gårdbruker i Sandøybotn hadde på beite i området. Denne driften ble avviklet etter få år. Antall sau er relativt stabilt i perioden 1980 – 2010 og avviker heller ikke sterkt fra det antallet sauer som beitet i området på 1950-tallet. Dette mønstret avviker fra det vi ser i Hasvik hvor dyreholdet er sterkt redusert allerede i 1980. Fraflyttingen i Sørøysund førte altså ikke til særlig reduksjon i totalt antall beitedyr, men brukene ble færre og med større besetninger. Antall bruk med produksjonsstøtte var 9 i 1980. Dette steg til 11 i 1990, men ble så redusert til 6 bruk i 2000. I 2010 var det 3 bruk igjen, ett i Sandøybotn, ett i Gamvik i Gamvikfjorden og ett i Sæter på vestsiden av Skippernesfjorden. Det minste bruket, i Sæter, med 60 beitedyr, ble avviklet høsten 2010 slik at det i 2011 bare er 2 bruk igjen.

Se forøvrig kapittel 6.8 for kart som viser stedfestet informasjon.

6.5.2 Seterdrift

Seterdrift har forekommet på Sørøya. Det finnes stedsnavn flere steder som høyst sannsynlig har sitt opphav i slik drift. F. eks. forekommer navnet Sæter, Sætervatnet og Sæterelva på vestsiden av Skippernesfjorden. I Skarvfjorden finner vi også navnet Sæter sammen med Sæterdalen, Sætravatnet og Sætertinden. I Sørbotn innerst i Øyfjorden finner vi Sæterneset.¹⁰¹ I spørreundersøkelsen oppgir 5 personer¹⁰² at familien tidligere har utnyttet sommerboplass/seter (F3-18, F3-21, F3-28, F3-32, F3-35 og F3-52).

Seterdrift innebærer at dyrene i sommerhalvåret flyttes til områder adskilt fra hjemmejorden. I Finnmark kan dette innebære litt ulike former. Det ene er at det ikke har vært bygningsmessige strukturer knyttet til slik drift. Richter Hansen skriver i NOU: 1994:21 skriver:

Fra Honningsvåg ble kjeene ført ut forbi Steinviknæringen. Her gikk de fritt i liene og beitet. Dette ble kalt fjellbeiting eller setring. Men det var ikke satt opp noen bygninger der (NOU: 1994:21:225).

Slik dette beskrives, trenger det ikke ha forekommet daglig tilsyn til dyrene. Fra Stjernøya og Seiland er det også dokumentert setring uten bygningsmessige strukturer, men hvor daglig stell har forekommet (Bjerkli 2011:106). Den andre formen er knyttet til at det også var reist bygninger der og at daglig stell, for eksempel melking forekom. De som har svart bekreftende på setring, referer til denne formen.

F3-18 rapporterer om seter i Sørbotn i Øyfjorden: *Seterhuset i Sørbotn ble revet i ca. 1965, men der er også reist en liten hytte en gang på 70-tallet, så pr. i dag står også der en liten hytte.* Seteren lå antagelig på privat grunn, men eiendomsgrenser er ikke inntegnet i området (jfr. kap.6.5). F3-21 sier at Bølestraumen ble brukt som seter av hans bestemor som bodde i Inner-Bøle: *De hadde geitene der på beite. De rodde inn til Bølestraumen. Det var ettersom jeg forstår et lite uthus der som de benyttet.* F3-28 sier at de benyttet sommerboplass/seter på Kamøy. Dette skal ha vært brukt etter krigen. Kamøya er privat eiendom. F3-32 har markert bruk av seter på Sommerseter i Koppardalsbukta (Sandøyfjorden) og F3-52 og F3-35 har markert seter på Sommersetra på Eidet mellom Akkarfjorden og Finnvika. Begge disse setrene synes å være på privat grunn. Setra på Eidet opplyses å ha vært i bruk fram til ca. 1980. Ellers opphører seterbruken tidligere.

Seterdrift synes å ha vært relativt vanlig på Sørøya etter 1900. Dette kan antagelig knyttes til økning i folketall og fehold. Jacobsen skriver: *“Ved jordbrukstelingen i 1907 kom det frem et forhold med husdyrholdet som har vært lite omtalt. Det ble i herredet (Sørøysund) drevet seterdrift i større utstrekning enn de tidligere opplysninger ga grunn til å anta* (Jacobsen 1983:276). I 1900 hadde det vært to setrer i drift, mens det i 1907 var 17 småbruk som hadde feet på setrer. Jacobsen (1983:277) nevner følgende seterplasser på Sørøya i Sørøysund før 1907:

¹⁰¹ Turkart. Sørøya, Hammerfest og Hasvik kommuner (2004). Ugland IT Group.

¹⁰² Felles besvarelse av F3-52 og F3-35 på vegne av befolkningen i Akkarfjorden

Seterplasser på Sørøya før 1907		
Ved Kobberdalsvann for plassen Kobberdal ved Sandøyfjord.		
Fra 1830	Akkarsanden	for plassen Akkarfjord, Sørøy
Fra 1825	Bismervik	for plassen Bårdvik v/Akkarfjord, Sørøy
	Sætra	for plassen Skippernes
1864	Lotre	for plassen Grunnvåg, Seiland
	Mørkedal	for plassen Slettnesfjord
1864	Vattenhavn	for plassen Vatnan
1840	Kobbefjord	for plassen Søndre Langstrand
	Humbakvik, Seiland	for Gåshopen, Sørøy
	Mattis-sæter, Sørøy	for Gåshopen, Sørøy

Figur 35: Oversikt over seterplasser på Sørøya før 1907 (Kilde: Jacobsen 1983).

Setrene er ført opp slik Jacobsen har beskrevet det. Dette er neppe en komplett liste over setre, siden noen av setrene informantene rapporterte om, ikke er blant dem som Jacobsen lister opp. Jacobsen angir heller ikke omfanget av bruken etter 1907 eller når seterbruken opphørte. Hvorvidt disse plassene var på privat grunn framgår heller ikke. Vi må kunne anta at mange steder var private, men det er ikke gjort nærmere undersøkelser om det. De fleste setrene er relativt nært hjemgården, men vi ser også at bruken gikk på tvers av øyene i Sørøysundet. Lotre har vært seter for Grunnvåg på Seiland og en gård i Gåshopen hadde seter i Humbakvika på Seiland. Dette er antagelig stedet Hompavika ytterst i Bårdfjorden. Det er ellers å merke at Kobberdalsvannet ligger på andre siden av fjellet fra Kobberdal i Hasvik kommune og framstår som Finnmarkseiendommens grunn i dag.

Se forøvrig kapittel 6.8 for kart som viser stedfestet informasjon.

6.5.3 Beitebruk

Figur 36: Sau på beite (foto: Elin Rose Myrvoll)

Alle steder med bosetting hadde husdyr som utnyttet beite. Beiteområdene som ble utnyttet, lå i tilknytning til der boplassen var. Storfe som ble melket, beitet nærmere hjemplassen, mens sau utnyttet et større areal. Spørreundersøkelsen og oppfølgingsintervjuene viser at praksis har vært at bygder har hatt felles beitegang på uinngjerdet mark uavhengig av om den har vært privat eller statlig. Beite har skjedd innenfor det som i noen grad har vært naturlig avgrensede beiteområder hvor dyrene har holdt seg, mens i andre tilfeller har de streift omkring. Et eksempel på et naturlig skille som flere nevner, er Skillefjellet mellom Sandøyfjorden på yttersiden og Langstrandfjorden på innersiden, på den nordlige delen av Sørøya.

Sauebeite var ikke bare relatert til beite om sommeren. F3-49 sier følgende: *Husk at vi hele tiden snakker om sauedrift basert på utegangere. Sauene var ute hele året – vinterstid var det jo foring på/ved gården – på avblåst eng (uten snø – og det er og har vært normalt på Sørøya) og dyrene kunne finne marginalt for også i fjæra.*

I noen tilfeller ble også sau ført til spesielle beiteområder. F3-24 sier: *Her slo de overalt. Alle sauene ble jaget til Bårvikområdet. Det var flere hundre sauer på den tiden. Dette var fast beiteområde for Hasvik. Han påpeker også at i skjøtet til egen eiendom står det at han har beiterett i "statsallmenningen".*

En rapport fra 1990-tallet da det var flere sauebruk enn i dag, beskriver beitebruken på følgende vis:

Vest på øya er det sauebruk i Hasvik og Breivikbotn. Sommerstid fører to av bøndene i Hasvik/Hasfjord dyrene ut til Øyfjorden og Meltefjorden. En av bøndene i Breivikbotn har ført dyr ut til Dønnesfjord, uten noen problemer. I Nord- og Sørsandfjord er det ikke sau. Midt på øya, i Sandøybotn er det 2 bruk. Sommerbeitet strekker seg fra Galtenæringen i vest og til Skillefjellet i øst. Lenger nord på øya er det sauebruk i Hellefjord og Skarvfjordhamn. Dyrene holder seg øst for Skillefjellet (Elgvin 1998: 141).

Vi ser her at beitebruken er noe endret fra at dyr fra Hasvik ledes på beite til Bårvikområdet til at Øyfjorden og Meltefjorden er tatt i bruk. Dette tyder på at beiteretten er oppfattet som "allmenn" og ikke er områdeavgrenset i særlig grad.

F3-15 som har drevet sauebruk både i Skarvfjorden og i Hellefjorden, forteller at de brukte å føre sauer med båt på beite på Kamøya, og ellers var: *store deler av nordre Sørøy brukt til beite.*

Som gjennomgangen av feholdet viser, har det vært holdt en anseelig mengde geit på Sørøya. Selv om geit er melkedyr kan geiter streife nokså vidt på beite. F3-38 som er fra Bølefjorden i Hasvik, forteller følgende om geitbeite: *De kom helt fra Øyfjorden. Geite-*

flokkene kom hele den lange veien og helt ut til Skarvenæringshalvøya. Til og med kyrne fra Klubben, Gammelgård og Storbukta (i Dønnesfjord) kunne komme over fjellet til Bølefjorden... I Ofjorden, der hadde de mye geiter. De gikk opp Norddalen og kom over her. Flokkene streifet og gikk overalt på øya.

Kommunegrensen mellom Hasvik og Hammerfest kommuner på Sørøya representerer heller ikke på noe vis en grense for beitedyr. F3-36 gir følgende beskrivelse av beiteområdet for sine dyr: *Om våren fører vi dem utover til Jernnesholmen, Fuglenes og innover mot Kopperdal. De beiter over imot Makkvika og Pumparvika (Dønnesfjord i Hasvik). Så trekker de videre derifra imot Nordfjorden. Da beiter de på begge sidene av fjellet, både på Sandøybotnsiden og mot Dønnesfjordfjordsiden. Så beiter de i Vegdalen. Derifra trekker noen hjemover, og noen kan trekke over imot Slettnesfjorden på innersiden av Sørøya. De kan også gå helt ut til Sandfjorden på yttersiden av Langstrand. Vi har hatt sauer som vi har vært og hentet i Skarvfjorden. Sauene våre har også vært observert i Bastafjorden. Det har vært streifdyr.* Det påpekes også at grensen mellom Hasvik og Hammerfest i all hovedsak har fungert og fungerer som en administrativ grense og ikke som en grense i forhold til hvordan folk har brukt beite og utnyttet andre ressurser.

I senere år er Sørøya også brukt til beite for sauer fra andre steder i Finnmark. Dette har skjedd som et forsøk på å begrense tap av beitedyr til rovvilt. For to-tre år siden skal det ha vært ført sauer fra Alta til Hellefjordområdet. Det skal ha skjedd etter avtale med grunneiere.¹⁰³ Forsøket ble angivelig oppgitt etter protester fra hyttefolk i området. Sommeren 2011 ble ca. 350 sauer fra 3 besetninger i Alta ført på beite i Husfjordområdet på innersiden av Sørøya. Dette skjedde i regi av et offentlig initiert prosjekt i Finnmark og Troms, "Eallit Luonddus/Leve i Naturen" finansiert av fylkeskommunene, Fylkesmennene, Rovviltnemda region 8, Statens Landbruksforvaltning og Sametinget. Involverte lokale interessenter som grunneiere og bruksberettigede, har vært involvert i planleggingen. Landbrukskontoret i Kvalsund (felles landbrukskontor for Hammerfest, Hasvik og Kvalsund) hevder imidlertid at de ikke kjenner til saken.¹⁰⁴

Informasjonen som er innhentet, viser beiteområdene for husdyr (jfr. kartbilag) for de som har svart på det utsendte spørreskjemaet. Fraflyttede områder er også relativt godt dekket selv om slik informasjon ikke er innhentet fra alle områder. Beitebruken på disse stedene går også tilbake flere hundre år og fram til stedene fraflyttes i etterkrigstiden.

Se forøvrig kapittel 6.8 for kart som viser stedfestet informasjon.

¹⁰³ Muntlig kommunikasjon med leder Knut Birger Simensen i Alta sau og geit 12.11.2011.

¹⁰⁴ Muntlig kommunikasjon med Rita L. Mathisen, Kvalsund kommune.

6.5.4 Bruk av slåtter

Bruk av slåtter til vinterfôr til feet går langt tilbake i tid. Allerede før jordutvisningsresolusjonen av 1775 skal engsletter ha vært forpaktet bort av de daværende rettighetshaverne. Bratrein (2004:125) skriver: “fra 1740 kom nye inntekter fra utleie av engesletter”. Umiddelbart etter 1775 ble det også utmålt slåttemark til flere oppsittere. Olsen (1965:151-168) Lister opp gårder og brukere i Hasvik. Her framgår det for eksempel at Meltefjord matr. Nr. 18 var først utmålt som slåttemark i 1776. Om Sarsæth matr. Nr. 44 sies det at den også var først utmålt i 1776, men at “Den var nok i lang tid brukt som utmarksslåtte for Breivik-folket” (Olsen 1965:161). Veines matr. Nr. 46 var også først utmålt som utmarksslåtte. Disse slåtte-utmålene gikk senere over til å bli boplasser.

Figur 37: Utmarksslåtter i fjellsidene i bakgrunnen, Rivaren i Hasfjord (foto: Bjørn Bjerkli 2011).

Fra Sørøysund skriver Jacobsen (1983) at slåtter muligens ble bortauksjonert tidligere enn 1740. “De mest kjente slike “engslåtter” som i årene 1700 til 1750 var gjenstand for auksjon, var: Akkarfjord, Bårdvik, Lundhavn, Værfjell, Slettnesfjord, Husfjord, Slåtten, Mattissæter ved Gåshopen ...” (Jacobsen 1983:271). I gjennomgangen av boplassene på Sørøya i Sørøysund (Jacobsen 1983:324 - 495) er utmål av slåtter nevnt flere steder. For eksempel skrives det at “Sandøy som fikk utmål 19.11.1776 av Hammerfest sogns matrikkel nr. 4. Til boplassen hørte utslåttene Langkeilen, Skarvberget, Skarvfjord og Hønsebyvik” (Jacobsen 1983:327). Et annet eksempel er Finnfjord, som “i 1776 under de første jordutmål (var) oppført som utslåtte for de som bodde i Gamvik på østsiden av Gamvikfjorden” (Jacobsen 1983:371). På innersiden mot Sørøysundet finner vi et eksempel fra Oksvik hvor “I 1783 fikk Anders Olsen utmålt grunn... til boplass med slåttene “Holle” og Storbakken, “Rasmus Danielsenslåttene” og to utslåtter til nokså langt borte – den ene i Husfjord – den andre i Kjøttvik nordligst på Sørøy” (Jacobsen 1983:461). Som siste eksemplet viser var slåttene som var utmålt ofte langt unna boplassen, men var likevel ettertraktet. Jacobsen skriver: “Det vil fremgå av boplasshistorien hvor mange plasser som måtte få utslåtter langt borte fra det sted de bygde husene. For slik er de topografiske forhold – at mange steder er landet

mellom sjøen og fjellet ganske smalt, mens det rundt de mange fjordene finnes frodige gresslier i fjellsidene” (Jacobsen 1983:271).

Det er også å merke at utmål av slåtter kunne forekomme på naboøyene Seiland og Stjernøy for folk som bodde på Sørøya. For eksempel ble det 9. juli 1859 avholdt skyldsetnings- og matrikuleringsforretning over et jordstykke kalt “Vestre Gaashopen”¹⁰⁵. I tillegg til slåtter i “Matissæther” og Komagfjord på Sørøya ble også “slaattelierne i Baardveggen paa Seilandsøen, nemlig fra Humbaknæsset og den ovenover samme opgaende skarpeste fjeldryg paa søndre side, og til “Otter-uren” eller “Storuren” paa nordre side.” Det opplyses også at for sistnevnte slåtte var det framlagt amtsseddel av 22. april 1858. Mathis Olsen som fikk utmålet i 1859 solgte ved skjøte av oktober 1873 “Mathissæter med Katholmen og Slaatten Humbakvik paa Seiland til John Johnsen”¹⁰⁶. Vi ser altså at utmålte slåtter ble omsatt som privat eiendom. F3-24 forteller: *Vi slo også i Kjerringfjorden (på Stjernøya). Det var før krigen ... det er vel statsgrunn der, men hvordan akkurat det var kan jeg ikke svare på. Det var mange herifra som slo dere, det var ikke uvanlig.* F3-10 opplyser også om at folk fra Hasvik slo flere steder på Stjernøya, som Smalfjorden, Stor-Kjerringfjorden og Lille-Kjerringfjorden. Noe var på privat grunn, slik som i Smalfjorden, men også der ble det slått på statsgrunn.

Mye av slåtten foregikk på privat grunn. Som nevnt, ble det allerede fra slutten av 1700-tallet utvist slåtteland i forbindelse med eiendomssalg i regi av jordsalgskontoret. Utmål av slåtter til fastboende på Sørøya var heller ikke avgrenset til Sørøya. De kunne også få utmål på Stjernøya eller Seiland.

Bruken av utslåtter kan betegnes som viktig og omfattende. Richter Hansen skriver at “Det er ikke vanskelig å tenke seg at det var jordbrukerne i kystkommunene, som hadde de største problemene med å skaffe seg nok hjemmemark: Sørøysund har relativt mer utslåtter og natureng på innmark enn gjennomsnittet i fylket” (NOU 1994:21:224). I følge landbruks-tellingene utgjorde utslåtter og myr på Sørøya ca. 2300 dekar av utnyttet høstingsareal i 1939. Dette var redusert til ca. 1500 dekar i 1949.¹⁰⁷ I 1959 er ikke slåttemark lengre en kategori i jordbrukstellingene.

Hans Prestbakmo skriver i NOU 1994:21 at på begynnelsen av 1900-tallet var innmarka av mindre betydning:

Utmarka ga største delen av fôret. Ute i fjordene og på øyene blei de frodige grasliene høsta. Her blei fôret tørka og frakta heim med båt. ... På Sørøya var det vanlig at folk fra innersida slo i liene på yttersida. Her var det mye fugl og god gjødsling av slåttene. Det var godt om fôr og det var bare å høste. Det var vanlig at de slo på sammen stedet hvert år, men det var etter det en har fått opplyst, få som hadde utmål på slåttene her ute (NOU 1994:21:168).

¹⁰⁵ Skyldsætnings og Matrikuleringsforretning Aar 1859 de 9d juli. StatsarkivetTromsø.

¹⁰⁶ Aar 1884 den 17d. Juli, Grændsebeskrivelsesforretning over Jordplassen Matr. No – 160 Gaashop vestre. Statsarkivet Tromsø.

¹⁰⁷ Jfr. Tabell i kapittel 3 til Dalsbø og Evjen i utredningen. Arealet av slåttemark var beregnet ut fra “så stort areal av utslåttene som en regner med blir høstet år om annet” (Norges offisielle statistikk XI 44. Jordbruksstatistikk 1949) <http://www.ssb.no/histstat/aarbok/1950.pdf>

Som eksemplene med utmål viser, var det svært vanlig at slåttemark ble tillagt boplassene gjennom utmål. Man kan likevel ikke avvise helt at slåtter ble utnyttet uten at det forelå utmål slik Prestbakmo hevder. Noen av informantutsagnene peker i den retningen, men etter at slåttebruken mer framstår som et vagt minne for folk, enten de selv deltok som barn eller husker at foreldre og besteforeldre har snakket om det er også kunnskapen om hvordan slåttebruken ble regulert gått tilbake. F3-15 svarer for eksempel på spørsmål om slåttene var private eller forpaktet: *Det vet jeg ikke, men sånn som pappa har fortalt, fra før krigen, så hadde de forskjellige familier sine gresslier som de slo i utmarka. Det var ikke sånn at du bare sprang der det var gress, for det var kanskje naboen sitt. Det var faste plasser. Det kan være at noe sto i skjøtene til eiendommene, men det kjenner jeg ikke til.*

I Sørvær var det mange som slo i de bratte liene i fjellsiden ut mot fjellet Soppen. F3-4 forteller at de slo: *Ute i fjellet, det var rett på oversiden, der hvor vraket av Murmansk ligger. Det er et fjell som heter Oksåtra. Om det var statsgrunn, det vet jeg ikke.* På spørsmål om det var etter tillatelse fra noen var svaret: *Det tror jeg ikke. De bare slo der. Kanskje de hadde delt i mellom seg. Vi henter der og så henter naboen på andre plasser. Slåtten i Oksåtra hadde de en slags hevd på. Andre kom ikke der. Når man sluttet å bruke så hevdet man ikke lenger.* I følge eiendomskart er dette området tidligere statsgrunn. Her framkommer også en oppfatning om hevd, men som opphørte når man ikke lengre brukte området.

F3-24 forteller at hans familie leide slåttemark på Grunnfjordneset, men at de også slo enkelte ganger oppe på fjellet der i områder som var ansett som statsgrunn. De slo også et par år høyt oppe i fjellet Rivaren i Hasfjord som ble ansett som statsgrunn: *Der slo vi helt opp under tinden, for det var den eneste plassen som var ledig. Det var mange som slo under Rivaren.* Om disse områdene på statsgrunn var utmålt eller etter avtale, er svaret om fjellet ovenfor Grunnfjordnes: *Nei, jeg regner med at vi bare slo, for det var ingen andre som slo der.* Han viser likevel til: *Det fantes i den tiden også noen som regulerte det med utmarksslåtter, slik som oppsynsmannen som regulerte torva, men det ble ikke regulert overalt. Det var mer sånn at når det var lite så måtte man ty til å slå andre plasser og da kunne man slå plasser som ingen andre slo.*

F3-10 forteller noe liknende: *Det var også flere som slo i Rivarsiden. De var mange forskjellige plasser og slo, i Meltefjorden var de også, det samme i Kipparfjorden, Valan.* På spørsmål om slåttene var utmålt kommer oppfatningen fram i følgende utsagn: *Jeg tror rett og slett man bare slo der i Rivarsiden.*

Prestbakmo (NOU 1994:21) skriver:

Jamt over har det vært godt samarbeid om utnyttinga av utmarka. En har respektert hverandres bruk. Flere eldre sier at det nesten aldri var noen uoverensstemmelser. Alle respekterte de uskrevne lover som gjaldt i lokalsamfunna for bruk av ressursene. Det var ingen som spurte om rettigheter eller hvem som eide grunnen. Det en utnytta, tilhørte fellesskapet, bygdelaget, og kunne utnyttes av alle etter de uskrevne regler som fantes. En informant sier det slik: "Tanken om at det skulle være noen tillatelse for å høste i utmarka, eksisterte ikke." Fra myndighetenes side var det lite innblanding når det gjaldt høsting av fôr i utmarka. Det ser ut til å ha vært akseptert som en bruksrett (NOU 1994:21:169).

Utsagnet til Prestbakmo er utvilsomt riktig når det gjelder slåtter som ikke var utmålt eller lå på privat grunn, men det må samtidig modifieres betraktelig. Svært mange slåtteliet var utmålt privat på Sørøya, noe som tyder på at man søkte myndighetenes beskyttelse både ved å tilegne seg private slåtter eller søkte å beskytte slåtter man mente man hadde hevd på. Samtidig synes det som at når noen sluttet å bruke sine private slåtter, så kunne andre komme til, enten ved at man fikk en avtale med den som eide slåttene, eller man bare slo der dersom stedet ikke lenger var i bruk..

I stor grad opphørte slåttebruken på 1950-tallet, men enda så sent som rundt 1980 forekom bruk av utslåtter. F3-15 sier for eksempel: *Vi drev utmarksslått da jeg var jentunge, fram til 80-tallet, i Hønsebyvik. Jeg vet de har hatt utmarksslått i Saksfjorden, og i Finnfjorden og jeg tror det var i Skipsvika. Der var det så bratt at de lugget gresset av og rullet det ned i fjæra. Så har de brukt utmarksslått på Kamøya. På disse slåttene har jeg selv vært med. Vi var vel en av de siste familiene som drev med utmarksslått her.*

6.5.5 Hogst

Schnitler skriver i sine grenseprotokoller at "Skoug på Øerne er ringe bestaaende av Bierke-Kratt til Brænde-hved" (Nissen og Kvamen 1962:228). Øyene han sikter til her er hovedsakelig Sállan/Sørøya, Stierdná/Stjernøya og Sievju/Seiland. Etter også å ha beskrevet furuskogen i indre deler av Alta konkluderer Schnitler med:

All denne Skoug er Alminding, hvilke Indvaanerne betiene sig, og fornødentlig maa bruge til deres Hussers, Baaders og Aarers Vedligeholdelse, Laxe-Bygninger i Elven, item Jiærdseier eller Skie-gaarder, til at innhægne Agere og Engslætter med: Denne Alminding bruges av Indvaanerne til Fælledz, og har hver Gaard ej sin Skoug særdeles afdeelt (Nissen og Kvamen 1962:228).

Det er bare løvskog på Sørøya, men forekomsten er svært liten og framstår som krattskog.

I henhold til jordutvisningsresolusjonen av 1775 skulle hogst skje etter utvisning (§ 4). Det gikk imidlertid lang tid før dette ble etterlevd. Amtmannen i Alta fastsatte også 10. juli 1825 en bestemmelse om at "den Brændeved som Alten-Talvigs Sogns egne Indbyggere maatte tiltrænge til egen Fornødenhed" var unntatt fra utvisning (NOU 1993:34:93).

Husdyrholdet som eksisterte på alle bebodde plasser skapte også et beitepress som effektivt holdt en sparsom tilvekst av skog tilbake. Det har vært noe tilvekst av skog i senere år på enkelte steder på innersiden av Sørøya. Utmål fra Finnmarkseiendommen skal ha skjedd en gang. F3-27 opplyser at hun har fått utvist vedteig i Øyfjorden for få år siden. Det skal være første gang det har skjedd. Det går klart fram av intervjuene at i tidligere tider var torv og rekved brukt som brensel, og at utmål av vedteiger for hogst ikke var aktuelt. Flere av de intervjuede understreker at vern av skogen har vært tillagt stor vekt, oppfatningen var at friske trær skulle ikke hugges til brensel.

Se forøvrig kapittel 6.8 for kart som viser stedfestet informasjon.

6.5.6 Torv

Bruken av torv til brensel begynte relativt sent i Finnmark, i alle fall gjelder det de samiske områdene. Niemi (2000) viser til en skriftlig kilde om torvbruk i Vardø fra 1590-tallet, bruk av overflatetorv har vært vanlig på Finnmarkskysten i lang tid, særlig i områder med dårlig tilgang på ved. I Schnitlers grenseeksaminasjonsprotokoller (1742-1745, bind 1: 353) står det at i Varanger ble torv bare brukt av nordmenn, siden: "hverken Søe- eller Field-Finn trives ved den Lugt, hvorfor de ej kan være, hvor Brændved fattes". Om nordmennene som bodde på kysten av Vest-Finnmark på 1740-tallet, skriver Schnitler: "de have ingen Skov, hvorefter de bygge deres Stue-Gammer eller hytter af Steen og Torv, indtil beklædte med hugne Bræder, og brende gemeenlig Torv" (Hansen og Schmidt 1985:55). De sesongflyttende sjøsamene derimot søkte vintersete der det var bjørkeskog, og brukte ikke torv. Senere når de ble bofaste ble bruk av torv også mer vanlig blant disse. Norske myndigheter la stor vekt på å spare skogen mot ødeleggelser, og de gikk aktivt inn for å få Finnmarkinger til å bruke torv som erstatning. Stikking av bunntorv ble likevel ikke vanlig før langt ut på 1800-tallet (Niemi 2000). Ifølge Prestbakmo (NOU 1994:21:254) ble bruk av torv til brensel ikke alminnelig før ca 1870, mens myndighetene i Finnmark gikk sterkt inn for økt torvbruk fra 1890-tallet. Finnmark landbruksselskap (dannet i 1859) drev aktivt med opplysningsarbeid om bunntorvstikking i fylket, og for å få folk bort fra den mer arealkrevende stikkingen av overflatetorv (Niemi 2000).

Regulering av torvressursene i Finnmark

Finnmark amtsformannskap tok i 1893 et initiativ overfor Stortinget om et ordnet oppsyn med torvmyrene, og det resulterte i lov av 3. august 1897 nr. 6 om *Torvskur paa Statens Grund i Finnmarken*. Den bestemte at torvskur på statens grunn inntil videre skulle være tillatt, men bare til husbruk etter utvisning etter regler fastsatt av amtmannen (§ 1). Torvmyrene i en kommune kunne ikke brukes av andre enn kommunens egne innvånere uten at amtmannen hadde gitt særskilt tillatelse. Dersom det oppstod tvist om torvmyrene i en kommune, kunne amtmannen fordele torvmyrene mellom de enkelte grendene i kommunen, etter å ha innhentet herredsstyrets uttalelse (§2). Oppsyn med at loven, og anordninger gitt med hjemmel i loven, ble overholdt, skulle føres av en torvmester ansatt av departementet, eller av lensmennene, med bistand av tilsynsmenn ansatt av amtmannen (§4). Loven trådte i kraft 1. januar 1898. I tillegg til torvmesteren ble det oppnevnt 24 lokale oppsynsmenn for å håndheve loven (Statsarkivet i Tromsø: Arkivkatalog for Finnmark jordsalgskommisjon 1997).

Loven la opp til en detaljert regulering av torvressursene, etter samme modell som skogsforvaltningen. Det sier noe om viktigheten av torvressursene på dette tidspunkt. Folketallet i Finnmark ble tredoblet i løpet av kort tid, fra 1835 til 1900 (NOU 2001:34:348) og behovet for brensel økte tilsvarende. Ifølge *Regler og bestemmelser for behandling av statens torvmyrer i Finnmark fylke* som trådte i kraft 1. januar 1913, skulle enhver som ville ta torv på statens grunn, henvende seg til distriktets tilsynsmann innen 1. mai hvert år for å få anvist hvor og hvorledes han skulle ta torv. Tilsynsmennene skulle nøye påse at all torvskur på statens grunn ble utført etter de gjeldende regler og gitte anvisninger. Lov av 12. mars 1965 om statens umatrikulerte grunn i Finnmark opphevet loven fra 1897 om torvskur i Finnmark (§6), fordi en mente at det ikke lenger var behov for noen egen lov om torvstikking i dette fylket. I den nye loven er det imidlertid tatt inn en egen paragraf om torvstikking (§5). Her heter det at innbyggerne i en kommune inntil videre etter utvisning kunne stikke torv til husbehov på torvmyrer som lå innenfor kommunens grenser på statens umatrikulerte grunn. Denne loven

fikk virkning fra 1. juli 1965 (Statsarkivet i Tromsø: Arkivkatalog for Finnmark jordsalgs-kommisjon, 1997).

Ved salg og forpaktning av jord var det lagt stor vekt på at områder med bjørkeskog eller torvmyrer ikke kunne avhendes. I loven av 1902 om avhendelse av statens jord og grunn i Finnmark er det en bestemmelse (§1a) om at hvis "Strækningen af det offentlige ansees nødvendig til Sommerhavn for de fastboendes eller Fjeldfinnernes Dyr eller til Torvskjær" kan det ikke avhendes til private. I reglement til loven (§8c) står det at torvmyrer kan bortforpaktes "der de kan avgi handelsvare". Det var dermed ikke lagt opp til forpaktning av torvmyrer til husholdningsbruk, utvisningen skulle i prinsippet følge et lignende mønster som utvisning av vedteiger.

Bruk av torv til brensel på Sørøya

Torvstikking har skjedd både i nærområdet til der folk bodde både på privat grunn og på tidligere statsgrunn. I følge Jacobsen (1983) ble veiledning i torvstikking iverksatt på slutten av 1800-tallet i området: *Amtsagronom Nielsen reiste i 1882 og 1883 på befarings- og besøksreise hvert eneste sted på Seiland og Sørøy før 7. juli. Torvstikkingen var i full gang de fleste steder og han fikk anledning til å undervise i torving* (Jacobsen 1983:323).

Selv om torving på statsgrunn i prinsippet skulle være regulert ved at den som ville stikke torv skulle henvende seg til en tilsynsmann og få anvist sted og hvordan stikkingen skulle foregå er det usikkert om dette ble fulgt alle steder. I alle fall er kjennskapet til dette i dag blant folk noe uensartet. Ut i fra intervjuene virker det som utvisning av torvmyrer er kjent fra de tettest befolkede stedene, mange steder var det også torving på privat grunn, da måtte andre avtale torvstikking med grunneieren. I noen av intervjuene blir det fortalt at utmåling av torvmyrer på statsgrunn ikke ble praktisert i tynt befolkede områder hvor det ikke var rift om torvmyrene.

De fleste av de som har svart på spørreundersøkelsen rapporterer om at torv har vært brukt til brensel. Siden skog har vært en svært knapp ressurs mange steder framsto torv som en svært viktig brenselsressursen så lenge torvbruken varte. Noen rapporterer at torv i liten grad har vært brukt etter krigen, men de fleste opplyser at bruken opphørte på 1950 og 1960-tallet. Mange av informantene er for unge til å huske torvskjæringen, og stedsangivelsene for hvor den foregikk er av varierende nøyaktighet, kartet viser hvordan områder for torvskjæring er markert i svar på spørreskjemaene.

Flere av de intervjuede kommer inn på hvordan torvuttaket var regulert:

Jeg oppfattet ikke at noen eide det området der vi var og skar på Bruna som vi kaller det. Det var greit å få det ned. Vi dro det på kjelke når snøen kom. Og så var det inne i Lilledalen. Den er privat eid, men stikke torv kunne du gjøre. Jeg har aldri hørt om at torving var regulert av en oppsynsmann (F3-12).

Der det var torv å finne, der skar vi. Men det var på eiendommene. Det var så viktig med brensel at alle vernet om torvmyrene. Men det hendte at man spurte naboen hvis de hadde store torvmyrer. Vi skar enda etter krigen. Et år spurte vi naboen. Han dro nå litt på det, men vi fikk lov til å skjære der (F3-37).

Jeg vet her på Hasvik, der de har skåret torv, her ble det utmålt til forskjellige familier. Men i Øy fjorden var det ikke nødvendig. De hadde sine områder (F3-23).

Min bestefar Oluf Mortensen, Holmbukt (død 1957) var torvtilsynsmann for området. Han målte ut torvplasser etter krigen, og alle som ville ha fikk. Når utmåling ble innført så godtok folk det (F3-46).

Man kunne ikke gå på privat grunn og skjære torv, det var forbeholdt de som bodde der. Men du kunne spørre om du fikk lov i et område som ikke dem brukte selv. Eller du kunne gå ut i utmarken og finne et område, og det var ingen som nekta deg det (F3-29).

Torva fant vi i Sandvika og ut på Sinkenes. Der var gode torvmyrer. Der man fant god, velegna torv, der stakk man. Det var på statsgrunn. Men inne i Langkeila hvor de også skar, der kan det vel hende at noe var privat, men jeg tror det meste var på statsgrunn. Det var ikke noen utmål noen steder. De stakk overalt der hvor man fant. Det var ingen som kontrollerte torvinga der ute (i Bøle) (F3-38).

Vi har torvet flere plasser rundt omkring. Blant annet Storøya i Hasfjorden. Det er privat, så der leide vi. Det var god torv, men det var tungvint å få den vekk derifra. Så torva vi et par år på Kvithellarn, men det var dårlig torv. Men i hovedsak torva vi nede på Bårselvmyra. Det er statsallmenning. Det var der oppsynsmannen pekte ut hvor vi kunne torve. Men i Kvithellarn tok man seg til rette kan du si. Man prøvde om det var noe torv. Det var noen som hadde stukket der før. Oppsynsmannen var der det var rift om torva, blant annet på Bårselvmyra. Nils Kristiansen var torvoppsynsmann. Siste gangen vi torva, da var jeg kommet hjem fra sjøen. Jeg kom i 1969. Det var omkring 1970 - 1972. Da kom oljekaminen, da var det slutt (F3-24).

Sammendrag

I mangel på skog, har torv har vært en viktigere ressurs på Sørøya enn mange andre steder i Finnmark. Bruken av torv fortsatte etter krigen, i enkelte områder til ca. 1970. Torvmyrene er både på privat grunn og Finnmarkseiendommens grunn. Noen steder har det vært knapphet på torv, der har private grunneiere vernet om myrene, og der har ordningen med oppsynsmenn og utmål av torvmyrer på statsgrunn vært viktig. På mindre steder, hvor det ikke var knapphet på torv, fortelles det at myrene ofte ble brukt uten formell tillatelse.

Se forøvrig kapittel 6.8 for kart som viser stedfestet informasjon.

6.5.7 Rekved

I tillegg til skog og torv har rekved vært en viktig ressurs, både til brensel og til bygningsmaterialer. Hans Prestbakmo skriver:

Langs fjordene, men mest lengst ut mot kysten, blei det samla drivtømmer og rekved. Dette var kjærkomment og det ble brukt både som bygningsmaterialer og brensel. Alle som kunne samla rekved og drivtømmer. Rekved som var samla og lagt i røys, tilhørte samleren ... I de seineste år har det på nytt blitt mer vanlig å samle rekved til brensel (NOU 1994:21:177).

Dette samsvarer også med informasjonen som er samlet inn. På Sørøya der det er svært lite skog har rekved vært mye nyttet. Særlig i fjordene og vikene på yttersiden av Sørøya kan mengden av rekved være stor. Det har vært sagbruk på flere steder på Sørøya (steder som nevnes i intervjuer er Akkarfjord, Gamvik, Hellefjord, Skarvfjordhavn) og noen av dem er til dels fortsatt i virksomhet. Det nevnes også at gårdsbruk i Hellefjord og Gamvik er i stor grad bygd opp av drivtømmer.

I spørreundersøkelsen var det ikke satt opp en egen kolonne for rekved/drivtømmer, noe som trolig har ført til at få har nevnt dette. I 8 av svarene nevnes likevel steder/områder for sanking av rekved og drivtømmer, til brensel, byggematerialer og gjerdestolper. Noen oppgir at alt vesentlig av brensel besto av rekved (F3-11 og F3-12). Det kommer også frem at befolkningen på innersida av øya gjerne hentet/henter drivtømmer på yttersida av øya, f. eks. fra Skippernes og Hellefjord over til Bastafjorden. Noen oppgir at de sanker drivved over store områder på yttersida (F3-8, F3-32 og F3-36).

Betydningen av rekved og drivtømmer blir understreket i flere av intervjuene, noen viser også til at vern av skogen har vært et viktig hensyn på Sørøya: *Det er en uskreven regel at det lille som vokser her, det prøver man å verne. All brensel, foruten kull, den kom rekende i fra russen. Det var rekved (F3-12). Rekveden var enormt viktig. Vi hadde nesten et religiøst forhold til bjørk. Det skulle ikke hugges ned pene trær som levde (F3-38).* F3-26 forteller i intervju at hans onkel, Helmer Olsen satte opp en sag i Hellefjorden og bygde opp gårdsbruket med rekvedstokker. Han sagde også for naboene, som en byttetjeneste. Han hentet også rekved i Finnfjorden og Bastafjorden, og slepte til Hellefjord med båt.

F3-12 forteller at han fortsatt sanker rekved på yttersida. Dette er en årlig aktivitet som han er vokst opp med. Det var konkurranse om å komme først til de beste områdene: *Far min gikk bestandig om sommeren på yttersiden av Sørøya med sjarken. Han hadde en 30 fots sjark. Han sanket stokk, tok om bord eller slepte. Det ble laget hesjestauro og gjerdestaur og så var det til brensel. Når snøen tinte, så var far min sjuk, han måtte på yttersiden og sanke før noen andre tok det. Det var i Saksfjorden, Finnfjorden, Bastafjorden og Storsand.*

F3-34 beskriver også konkurransen om å få tak i rekved:

Det var vel en liten konkurranse om rekveden. Det var veldig interessant å dra og lete, for det var mye fint du kunne finne på rek. Det var om å stå tidlig opp på morgenparten. Da vi bodde på Sandøya husker jeg som guttunge, at moren min vekket meg opp i 5-tiden: Nå må du springe, før naboen kommer. Da var det over på yttersiden av øya der det brukte å komme mye rekved. Jeg var også med faren min. Vi var ganske tidlig av sted når vi var ute og leitet. Den som kom først, den fikk.

F3-21 og F3-38 nevner området Rekvika og mot Steinnæringen som spesielt viktig for rekvedsanking. F3-38 er også inne på sedvane når det gjelder markering av rekved som "privat" og erfaringer med at denne sedvanen ikke lenger respekteres i samme grad som tidligere. *Rekveden var det nok en del konkurranse om. Hvis man ikke klarte å høste når det hadde vært nordavind, så kunne man bli uten brensel. Men det var ingen som kunne stå med loven i hand. Vi visste vel ikke en gang hvordan loven skulle brukes. Det var bare en ting å gjøre, å være først ute og prøve å berge det som berges kunne. Så var det også en æreskodeks på den tiden som dessverre ikke finnes i dag. Hvis man klarte å berge en stokk og ta den så langt opp at det var sannsynliggjort at dit hadde den ikke kommet av seg selv, så tok ikke andre den. I dag trenger du ikke å tenke på det. Da sier de bare "takkt for at du tok han så langt opp". Man merket ikke stokkene, det var merke godt nok når man antok at dit hadde den ikke rukket av seg selv. Da var det noen som hadde berget den. Det var også slik at slo du et tau rundt og bandt det til en stein så tok ikke andre. Men navn ble ikke skrevet.*

Allemannsrett og grunneierrett til sankning av rekved

I NOU 1993:34:140 vises det til Tønnesen (NOU 1993:34:230) som beskriver retten til rekved som en fellesrett for dem som bodde i et bygdslag. Tønnesen (NOU 1993:34:99) viser også til et referat fra Måsøytinget i 1763 som viser at rekvedsamling ble organisert som et fellestiltak, for å hindre at noen tilegnet seg mer enn andre. Samme sted (NOU 1993:34:141) beskrives dagens rettstilstand når det gjelder rekved på statsgrunn: "På statens grunn er retten til å ta rekved i dag fri for alle. I praksis skjer bemektigelsen ved at stokken trekkes i land eller "belegges" på en måte som viser at den er okkupert. For privat sjøgrunn forutsettes det at grunneier har enerett til drivveden på sitt område."

I en del av intervjuene beskrives sedvanemessig praksis når det gjelder sankning av rekved på henholdsvis statsgrunn/Finnmarkseiendommens-grunn og privat grunn. Spørsmålet om grunneierrett til rekved er mest aktuelt i Hammerfest kommune, der er det store private eiendommer. Hovedinntrykket er at det ikke gjøres særlig forskjell på privat grunn og statsgrunn når det gjelder henting av rekved i fraflyttede områder, men i bebodde områder blir den respektert:

Jeg tror ikke de visste om hvem som eide hva, men du gikk ikke i stoa til folk. Det er en selvfølge. Der det bodde folk, for eksempel i Høenseby, Skarvfjorden og Gamvik og i Skippernes, Langstranda og Lunnhamna. Dit dro vi ikke, for det var deres område (F3-20).

Denne oppfatningen bekreftes også av F3-26, F3-44, F3-28 og F3-51. Sistnevnte nevner likevel at spørsmålet har kommet opp i forbindelse med en stor tømmerlast som rak i land i nærheten av Sørvær.

I Hasvik kommune er det flere som svarer at man respekterer grunneierretten til rekved på privat sjøgrunn, men ikke nødvendigvis hvis området er ubebodd. Fra Sørvær nevnes også en inndeling av fjærene mellom ulike hushold, uavhengig av eiendomsforhold til sjøgrunn.

F3-24 beskriver praksis i Hasvik kommune omtrent på samme måte som informantene fra Hammerfestsiden: *De kunne jo krangle de som bodde der rekveden var, men det gikk stort sett greit. Man sanket også rekved på privat grunn hvis ikke noen bodde der. Bodde det noen der og hadde inngjerdet så var det ingen som gikk dit. Men ellers, om det var ei privat*

fjære eller ikke, det spilte ingen rolle. Det er fortsatt sånn. Det har fungert i alle år og det er ingen som har sagt noe på det heller.

F3-21 forteller at i Breivikfjorden respekteres grunneierretten til rekved. F3-29 bekrefter at i enkelte fjærer, som er privateid måtte man spørre grunneier om lov til å sanke rekved. F3-4 forteller om en inndeling av fjærene mellom ulike familier: *Kom det en stokk på land så var noen og hentet den. Mamma fortalte at rett etter krigen så delte de inn fjæra. Hvis det kom rekved, visste de hvem sin det var. De hadde ganske klare regler for det. Kom en stokk rekende og en del havnet på en parsell og den andre på en annen, så saget de den av hvor den var. Det var uansett hvilken av fjærene. Her var ikke mye privat eiendom, men de hadde det klart inndelt og hvem som skulle ha det. Det var akkurat nede på Sørvær her at de delte inn.*

Sammendrag

Rekved har vært og er fortsatt en viktig ressurs på Sørøya, både til brensel, byggematerialer og gjerdestolper. Både på statsgrunn/Finnmarkseiendommens grunn og i stor grad også privat grunn i ubebodde områder har det vært vanlig praksis at sankingen var fri for alle, veden tilfalt den som kom først til mølla. Sedvanen har vært at den som sikret stokkene i fjæra ble ansett som eier av rekveden. På privat grunn i bebodde områder har man respektert grunneierretten til rekved. I Sørvær ble fjærene delt mellom ulike hushold.

6.5.8 Jakt og fangst

I dag er jakten i stor grad begrenset til småviltjakt og har mer karakter av rekreasjon enn av næring. I noen grad kan man likevel si at jakt for noen fremdeles inngår som matauk. For noen kan det også ha en viss økonomisk betydning. Hare ble satt ut på Sørøya (ca 1955) og harebestanden er nå betydelig. Rypebestanden har vært lav de siste årene. I dag drives det jakt på ryper og hare, både av lokalbefolkningen, hytte/sesong-beboere og tilreisende jegere. Snarejakt har tidligere forekommet flere steder, men etter krigen har den ikke vært drevet i større utstrekning. Det er ingen elgstamme på Sørøya.

Figur 38: Rypefangst med snare (foto: Stine Barlindhaug).

Tidligere ble det også drevet jakt og fangst av ulike typer sjøfugl, røyskatt, oter og sel (se kapittel 6.5 om kobbe- og oterjakt på Sørøya i eldre tider). Nise og springer har også vært jaktet på. Jakten har vært utøvet både for matauk og for å gi et inntektsmessig bidrag til husholdningen. I intervjuene kommer det fram at både oterjakt og rypejakt har tidligere vært en betydelig inntektskilde i enkelte hushold. Jakten på sjøfugl, sel, nise og springar var mest til eget bruk, dette kjøttet ble brukt i husholdningene. Ryper, oterskinn og selskinn var nesten utelukkende salgsvarer.

I NOU 1994:21:172 vises det til en eldre informant fra Sørøya som har fortalt at der jaktet folk over alt, både på statens grunn og på privat grunn. Det stemmer overens med hovedinntrykket fra spørreundersøkelsen og intervjuer med folk fra Sørøya. Den lokale sedvane ser ut til å være at det ikke gjøres forskjell på privat grunn og statsgrunn når det gjelder jakt. I løpet av de siste tiårene har grunneiere i noen områder likevel begynt å hevde grunneierrett til jakt, ved å forby utenforstående jakt på sin eiendom. Det kommer også fram i noen av intervjuene at ikke-lokale jegere, som kjøper jaktkort fra Finnmarkseiendommen

(tidligere fra Statskog), ikke blir informert spesielt om utstrekning og grenser for Finnmarkseiendommens grunn på Sørøya. De går dermed ut i fra at de kan jakte på hele øya. I noen områder har det vært reaksjoner på denne praksisen, men for øvrig virker det som dette aksepteres av grunneierne de fleste steder. Betydningen av jakt har variert fra sted til sted, i intervjuer med personer oppvokst i Øyfjorden og Bøle/Langkeila kommer det for eksempel fram at jakt og fangst var en viktig del av livsgrunnlaget, mens en person fra Sørvær forteller at befolkningen der jaktet svært lite.

Bruk av jakthund under rypejakt er et tema som ofte tas opp i intervjuer, det vises til et forbud mot bruk av hund på nordre Sørøya (innført av tidligere Sørøysund kommune), men det hersker en viss usikkerhet om hvorvidt dette forbudet står ved lag. Det kommer imidlertid frem at forbudet blir aktivt håndhevet av lokalbefolkningen, ved at jegere som bringer jakthunder til den nordre delen av øya blir tilsnakket og opplyst om at hunder ikke kan tas med på jakt.

I spørreundersøkelsen spørres det om respondentenes (og deres families) egen snarefangst, jakt og jaktområder, varighet og omfang av jakten. Under småviltjakt skilles det ikke mellom rype- og harejakt. De fleste svarer at jakten i dag er en rekreasjonsaktivitet, og at den tidligere var primært for egen husholdning. Svarene viser likevel en del variasjoner mellom steder og tradisjoner i de ulike familiene. Spørreundersøkelsen og intervjuene gir inntrykk av at jakt på Sørøya er en viktig aktivitet for mange utflyttede Sørøyværinger. Harejakt foregår gjerne i nærområdet til de ulike bygdene, mens rypejakt er mindre stedbundet. Noen markerer hele Sørøya som jaktområde for rype. Kobbefangst nevnes også i flere av svarene, blant annet på Kamøya, Finnfjordnæringen, Saksnæringen og Skarvfjordnæringen. Sandøy, Reppan og Bølefjorden nevnes også som fangstområder. Kobbefangsten foregår fortsatt, ifølge flere av svarene, men bare sporadisk. Varigheten av jakt og fangst blir som regel oppført fra det tidspunkt familiene kom til Sørøya, og til dags dato. De fleste oppgir omfanget av jakten som årlig til egen husholdning eller av og til for egen husholdning. I fem tilfeller oppgis det at jakt/fangst har vært både til egen husholdning og som en del av en næring/for salg (F3-16, F3-23, F3-27, F3-33, F3-35 og F3-52).

Retten til jakt og fangst

Intervjuene gir et tydeligere bilde av bruken av viltressursene til salg og egen husholdning, hvilke arter det ble jaktet på, og hvilke jaktområder ble benyttet av befolkningen i de ulike bygdene. Noen steder har jakt (og snarefangst) for salg vært av stor betydning (Øyfjorden, Bøle, Koppardalen, Sandøybotn) mens fra andre steder blir det fortalt at for tidligere generasjoner var jakta av mindre betydning (Sørvær, Langstrand, Skarvfjordhavn). Blant etterkommerne, dagens generasjon, er jaktinteressen større.

Flere av de intervjuede kommer også inn på dagens jakt og aktuelle spørsmål knyttet til måter å jakte på og retten til å jakte, på privat grunn og Finnmarkseiendommens grunn. Lokalbefolkningen og sesongbeboere jakter fritt, mens tilreisende må kjøpe jaktkort hos Finnmarkseiendommen. Private grunneiere selger ikke jaktkort, men utleie av jaktområder på privat grunn har forekommet. Noen steder (Hamnefjorden, Sandøybotn, Koppardalen, Båtsfjorden og Lotre) har grunneiere forbudt eller lagt begrensninger på jakt på eiendommene, i noen tilfeller begrunnet med lav rypebestand. De intervjuede har for øvrig en samstemmig oppfatning om at den lokale sedvane når det gjelder jakt, er at man har jaktet fritt, uavhengig av eiendomsgrensene. De private grunneiere har ikke reagert på det, med

mindre det jaktes for nært bebyggelsen: *Det var aldri noe sånt klammeri. Når det gjaldt jakt, var det aldri spørsmål om noe, men selvfølgelig har vi aldri jakta rundt husene. Vi kommer til å bruke Sørøya som vi har gjort gjennom generasjoner, uten avundsjuke, uten jaging* (F3-10).

I utgangspunktet reageres det ikke på tilreisende jegere, så lenge det jaktes med måte. F3-21 svarer slik på spørsmål om hvordan folk reagerer på at det kommer mange jegere utenfra: *Det er delte meninger. Jeg er ikke så veldig glad for det. Det er ikke så mye kratt og de få skogsrypene som er der, blir raskt tatt. De har mange hunder med seg. Sist høst kom det 11 jegere til et lite område. Det synes jeg er for mye. Vi som har benyttet oss av dette jaktterrenget vil ha førsterett. Det er greit at det kommer en eller to jegere, men ikke at det blir for hardt beskattet.*

F3-36 forteller at på 1990-tallet ble det tatt et initiativ til å danne et grunneierlag i Sandøybotn, med tanke på å få utmarksbruken på privat grunn i mer ordnede former. Flere av grunneierne motsatte seg dette, slik at det ikke ble noe av det. F3-36 reagerer på Finnmarkseiendommens praksis når det gjelder salg av jaktkort på Sørøya: *Jegerne skiller ikke mellom det. Når de kontakter Finnmarkseiendommen får de høre at hele Sørøya er Finnmarkseiendommens grunn. Det sier jegerne at de har fått opplyst. Når vi som grunneiere ringer Finnmarkseiendommen sier de at de ikke har sagt noe. Hvis du ringer og ikke oppgir deg som grunneier, da sier de: "bare jakt, vi eier overalt". Finnmarkseiendommen overkjører grunneierne. Når jegerne kommer, så sier de "ja, vi har kjøpt jaktkort". De forteller hva Finnmarkseiendommen har sagt, og vi sier det motsatte: "Dere går jo på privat grunn, dere har jo kastet bort pengene når dere har kjøpt jaktkort". Men vi jager dem ikke vekk. Vi forbyr ikke jakt. Vi forteller bare at det ikke stemmer det de har fått vite. Det er vel enkelte familier som blir mer irritert enn andre. Og de har kanskje gått ut i media og sagt at de og de områdene er det ikke lov å jakte på.*

Sammendrag

Jakt og fangst har vært en viktig del av næringsgrunnlaget på Sørøya, men viktigheten har variert fra sted til sted. Snarefangst etter ryper har forekommet, men ble for det meste slutt etter krigen. Rypejakt og oterfangst har vært tidligere kilder til kontantinntekter flere steder, rypejakt for salg har også forekommet i senere tid. Fangst av sel, nise, springar og sjøfugl ble tidligere drevet for egen husholdning. Det jaktes også på hare, som ble innført på øya i ca 1955. I dag drives det rypejakt, av lokalbefolkningen, sesongbeboere og tilreisende. Gjennomgående jaktes det fritt over hele Sørøya, både på Finnmarkseiendommens grunn og privat grunn. Noen steder har private grunneiere reagert på at Finnmarkseiendommen (og tidligere Statskog) selger jaktkort uten å skjelne mellom Finnmarkseiendommens grunn og privat grunn. Enkelte grunneiere har annonsert jaktforbud på sine eiendommer, men det selges ikke jaktkort på privat grunn.

Se forøvrig kapittel 6.8 for kart som viser stedfestet informasjon.

6.5.9 Innlandsfiske

Fiske etter ferskvannsfisk har på Sørøya hovedsakelig blitt drevet i større og mindre innsjøer og i mindre elver og bekker hvor det går anadrom fisk som sjørret og sjørøye. Det finnes ikke større lakseførende vassdrag i området. Laksefiske i elv har derfor ikke hatt særlig betydning. Elva opp til Eggevannene i Breivikbotn har vært lakseførende, men da vannene ble regulert, gikk det ut over laksestammen.

Fiske i ferskvann har i varierende grad vært utnyttet i husholdningene på Sørøya til alle tider, og utnyttes fremdeles aktivt. Mens det tidligere kunne være viktig som matauk i husholdningen, er dagens bruk mer knyttet til rekreasjon. At ferskvannsfisk generelt sett ikke har vært mye utnyttet skyldes hovedsakelig at øya ligger i svært fiskerike områder når det gjelder saltvannsfiske og sjølaksefiske. Den økonomiske verdien i sjøfisket gjorde at arbeidskraft heller ble satt inn i dette, enn i et ferskvannsfiske som ikke ga særlig utkomme. Prestbakmo (NOU 1994:21) er inne på det samme når han skriver:

Næringsfiske i vatn var mest vanlig i fjord og innlandsbygdene. Fra Sørøya fortelles det at innlandsfiske ikke var vanlig. Men fisket var en fin avveksling fra det vanlige arbeidet, og dersom en fikk fisk kom det godt med. Alle kunne fiske fritt både på privat og statens grunn. Først etter krigen har enkelte begynt å kreve enerett til fiske på sin eiendom, og etter at de flytta fra stedene, blir det sagt (NOU 1994:21:175).

I Hasvikdelen av Sørøya er det tidligere bedrevet kultivering av fiskevann i nokså stor utstrekning. Jacobsen (1983:292) nevner at utsetting av laks- og ørret yngel tok til i 1860-årene og fortsatte i mellomkrigstiden og etterkrigstiden i regi av Jeger- og fiskerforeningen. Det var også et utklekkingsanlegg for lakse- og ørret yngel i Hammerfest. Jacobsen skriver: "I 1950 ble det skaffet noe yngel fra Saltendistriktet. Den ble satt ut i vann i Sørøysund. En del yngel ble satt ut i 1957 både på Sørøy, Seiland og Kvaløy." Folk har kultivert vann i sine nærområder, og dette viser omtanke for de resursene som eksisterte og som kunne utnyttes. Kultiveringen skjedde uavhengig av om vannet lå på egen privat grunn eller på det som var definert som statsgrunn.

I intervjuer og spørreskjema spørres det etter hvor og hvordan fiskeressursene i vannene er blitt brukt, i dag og tidligere, brukens varighet og omfang, og rettsoppfatninger. På Sørøya har det vært spesielt relevant å spørre om bruk og rettsoppfatninger på privat grunn, sammenlignet med statsgrunn/Finnmarkseiendommens grunn. I svar på spørreundersøkelsen nevner informantene som regel de fiskevann som er lettest tilgjengelige fra deres hjemplass, men i en del av svarene vises det til at vedkommende bruker fiskevann over hele øya, eventuelt på hele nordsiden eller sørsiden av øya. Når man omtaler fiskevann og andre høstingsområder som tilhører den nordlige eller den sørlige delen av Sørøya, vises det ofte til Skillefjellet som er en naturlig barriere mellom nord og sør. Det har mindre betydning om et fiskevann tilhører Hammerfest eller Hasvik kommune.

Betydningen av innlandsfiske som matauk og rekreasjon

På spørsmål om ferskvannsfiske for salg har forekommet i vann har i tidligere tider i noen lokalsamfunn/hushold svarer de fleste enten at det ikke har forekommet, eller bare sporadisk. De fleste svarer at fisket var begrenset i omfang, og stort sett til eget bruk. Noen steder hadde innlandsfiske en viss betydning som matauk i husholdet. F3-27 forteller at det tidligere ble fisket med garn til matauk, blant annet i Offervannet, ferskvannsfisken var en avveksling

til seien og torsken. Noe skal også ha gått til salg: *Jeg har hørt at de brukte å selge litt, når lokalbåten kom inn. Hvis de hadde vært og fisket, kunne de selge ørret.* F3-29 er også inne på betydningen av garnfiske etter innlandsfisk som matauk i tidligere tider. Noen forteller at når slåtta var ferdig på sommeren, var det vanlig å dra til fjells for å fiske.

Mange av informantene betrakter likevel både tidligere tiders fiske og dagens fiske som hovedsakelig rekreasjonsfiske. På spørsmål om innlandsfisket tidligere var viktig for husholdet svarer F3-37: *Det var ikke viktig. Det var mest for sport. Det var ungdommen mest som fisket.* F3-4 svarer også at han ikke opplevde at ferskvannsfiske var viktigere før, han mener viktigheten snarere har økt i de senere år.

Kultivering av fiskevann

I flere av intervjuene kommer det fram at kultivering av vann har vært utbredt på Sørøya, det har vært en tradisjon å bære fisk til fisketomme vann, og i etterkrigstiden har det vært stort lokalt engasjement rundt dette, spesielt i Hasvik kommune. Restriksjoner innført på 1980-tallet begrunnet med smittefare førte til at denne aktiviteten har opphørt for det meste. F3-38 forteller at opphavet til kultivering av vann trolig hadde sammenheng med innflytting til Sørøya på 1800-tallet (se for øvrig Jacobsen 1983). På 1950-, 60- og 70-tallet ble det satt ut fisk i stor stil, helt til forbudet ble innført: *De begynte tidlig, allerede da de kom på 1800-tallet. Det samme gjorde Schumacher i Galten. De bar også fisk på den tiden, i de vannene her ute på Stålhalvøya, eller Stålet. Det var mye innvandring her. Trøndere, vestlendinger, Rogaland, Hordaland. Og ifra Nordland. Når jeg går tilbake og ser, hadde vi også innflytting ifra Skottland, Sverige og Danmark. De hadde med seg ideer når de kom. Miksa vi det i hop så fant vi ut at her var noe bra. Utsetting og ivaretagelse og kultivering av vannene, det har vi drevet med i uminnelig tid her på øya. Det var på eget initiativ. Jeg har også vært med her på Sørøya, gjennom jeger- og fiskerforbundet og satt ut fisk i alle vann i 30 år. Det er vel det som har dannet grunnlaget for at det er så fantastisk gode fiskeforhold i kommunen. Vi hadde en avtale med Hammerfest E-verk. De bygde demning oppe ved Eggevannene. De bygde kraftstasjon. Før var det lakseelv der. Den gikk helt opp vassdraget til Eggevannene. Det ble tatt pen fisk, opp til 6-7 kilo der. Som kompensasjon for utbygginga, ble man enig om at vi fikk smolt av dem og kunne sette ut et visst antall ørret hvert eneste år. Det gjorde vi i årrekker. Hver vår var det dugnadsarbeid å bære ut fisk når isen begynte å tine. Vi satte fisk i alle vannene. Vi brukte helikopter. Vi organiserte dugnadsgjenger og dro innover. Vi var på forhånd og prøvde å finne ut hvilke vann som egnet seg. Vi har faktisk ikke opplevd at det er blitt overbefolkning. Bestanden har vist seg sunn, frisk, bærekraftig og i de fleste vann får du stor fisk.*

På spørsmålet om lokalbefolkningens kultivering av vannene oppfattes å etablere lokale rettigheter til fiske, svarer noen bekreftende, men viser samtidig til at hensikten med å sette ut fisk har vært at det skulle være et felles gode, og at det med noen få unntak ikke har noen praktisk betydning om vannene er på statsgrunn/Finnmarkseiendommens-grunn eller privat grunn. F3-38 svarer slik på spørsmålet: *Ja, jeg vil si at vi føler at fisken tilhører folk i kommunen. Man har en meget sterk følelse for å ta vare på det. Det er en allemannseiendom i kommunen. Det har beriket hele miljøet, og man har lagt tusenvis av arbeidstimer ned på å få det til. Du kan trygt si at befolkningen føler at igjennom såpass lang tid har det gitt oss nesten en viss rett. Det her har vi gjort, vi eier retten til fisket. Du løser ikke fiskekort eller noe sånt. Men det kunne godt ha vært.*

F3-29 viser også til at kultivering av vann er en tradisjon som går langt tilbake, men eiendomsretten til vannene har ikke vært et tema i den sammenheng: *Jeg har aldri hørt om at kultivering av vann måtte avklares med grunneier. Vi så bare nødvendigheten av det å kultivere. I grunnen har det vært gjort gjennom alle tider. Fanget ørret i små bekker og båret til vann. Det var en oppfølging av det som hadde vært tidligere, men bare at det ble i større mengder. De har gjort en kjempejobb, de som drev med kultiveringen. Folk har sluttet opp om dette. De mente at det var en nødvendig ting å gjøre, og mange ble engasjert med å bære ut yngel til forskjellige vann. Det var voksne folk som var interessert i fiske.*

Kontroll med utøvelsen av fisket

De intervjuede personene har en felles oppfatning av at det ikke reageres på at tilreisende fiskere og innflyttere fisker i vannene, så lenge lover og regler følges, men det finnes likevel noen eksempler på at grunneiere hevder eksklusiv fiskerett. De tilreisende kan være sportsfiskere eller båtmannskaper under landligge på Sørøya. Forbud mot garnfiske ble innført på slutten av 1960-tallet og de lokale jeger- og fiskerforeningene har aktivt støttet opp om det. Da Hasvik kommune ble sommerbeite for rein på 1980-tallet var det lokale reaksjoner på reindriftssamers garnfiske, men F3-10 forteller at dette ble tatt opp med reindriftssamene og at man kom til en felles forståelse (se også kap. 6.6.2). I dag er det liten formalisert kontroll med fisket, men for noen år tilbake ble det drevet et aktivt oppsyn i regi av lokale personer tilknyttet fjellpolitiet. F3-38, som var en av 6-7 lokale kontrollører som hadde politimyndighet i fjellpolitiet, forteller at det ikke har vært store problemer med håndhevelsen av garnforbudet, med enkelte unntak når det gjelder båtmannskaper på seismikkfartøy som lå ved Sørøya i flere sesonger i forbindelse undersøkelser av olje- og gassfelt.

Rettsoppfatninger og praksis i dag

I dag fisker lokalbefolkningen fritt på Finnmarkseiendommens grunn, mens utenforstående må ha fiskekort. Den generelle oppfatningen er at fisket er et felleseie for innbyggerne, uavhengig av eierskap til grunnen, og at ingen skal utelukkes fra å fiske, så lenge det fiskes lovlig og med måtehold. F3-10 forteller at det ikke er slik at de ulike lokalsamfunn i Hasvik kommune hevder rett til "sine" vann, og at det heller ikke oppfattes slik at innflyttere har mindre rett enn innfødte. Omfanget av turistfiske etter ferskvannsfisk på Sørøya er fortsatt beskjedent, men med økt turisme blir problemstillingen om eierskap til fisk i kultiverte vann aktualisert.

F3-38 kommenterer dette slik: *Innlandsfisket er en attributt ved det gode liv her på øya. For oss har det ikke noen næringsmessig betydning. Men nå er vi i en brytningstid med reiseliv. De som nå skal ernære seg av reiselivet, de vil jo kunne skilte med en liten ekstra ting og si: "Kom igjen, her er veldig bra fiskevann å fiske i". De som driver med det i Hasfjorden selger jo kart over vann hvor det er fisk. Det er mange av oss som ikke er glad for det. Jo større turisttrykket blir, dess større uttak blir det i de vannene. Vi er redde for at det kan bli fisket for mye, og nå når vi ikke har lov til å kultivere mer, da kan det falle tilbake til å bli adskillig mindre å få i vannene.*

F3-26 viser til at spørsmålet om fiskerett på privat grunn har kommet opp på noen steder på Sørøya, hovedsakelig i løpet av de siste 30 årene: *Jeg har ikke inntrykk av at man oppfatter det slik at ulike vann tilhører innbyggerne på et sted eller i en kommune. Jeg har aldri hørt om konflikt av sånn art. Jeg har hørt mer om konflikter på privat eiendom...Jeg vil nok tro at man kan si det er en endring i rettsoppfatningen om bruken, at man har begynt å verne mer*

om sine private ressurser. Det er i nyere tid at det har vært litt konflikter om dette. Første gangen jeg hørte om at folk hadde fått beskjed om å forlate et vann, var på begynnelsen av 1980-tallet. Jeg har aldri hørt om at noen av de gamle har snakka om det. At de noen gang har blitt bedt om å forlate et fiskevann fordi det var privateid, men jeg skal ikke si at det ikke har skjedd (se også kap. 6.6.2).

Enkelte vann har også tidligere vært oppfattet som privat, enten fordi en privat person hadde kultivert vannet (F3-44 nevner Strømmevannet) eller fordi vannet var på privat eiendom. F3-4 nevner et vann i Sørsandfjorden som var eid av Krane, væreier i Breivik. På den annen side nevner F3-14 at blant annet Gamvikvannet og Mefjordvannet, som begge er på privat grunn, blir mye brukt både av befolkningen i Akkarfjord og tilreisende, uten at det reageres på det.

Sammendrag

Informasjonen som er samlet inn gjennom spørreskjemaer og intervjuer tyder på at ferskvannsfisket på Sørøya i tidligere tider ikke ble drevet som næring/for salg i nevneverdig utstrekning, men utgjorde et visst tilskudd til husholdningene, i varierende grad fra bygd til bygd. Kultivering av vann er en tradisjon som går tilbake til 1800-tallet. Det var privatpersoner som satte ut fisk i fisketomme vann, og i enkelttilfeller har de samme personene gjort krav på fisket i disse vannene, men det har vært unntaket snarere enn regelen. Fra ca 1950 til 1980 ble det drevet kultivering i stor skala, initiert av lokale personer og jeger- og fiskerforeninger, men uten at spørsmålet om rettighetene til den utsatte fisken ble aktualisert. Kultivering er i dag underlagt strenge restriksjoner og har derfor opphørt for det meste. Tidligere (1970-til 1990-tallet) utøvde lokale personer i fjellpolitiet kontroll med fiskekort og overholdelse av garnforbud i vann, men i dag er kontrollen for det meste avviklet. I noen få områder på Sørøya har grunneiere gjort krav på eksklusiv fiskerett på privat grunn, men i hovedsak praktiseres fritt fiske som en form for lokal sedvane uavhengig av om grunnen er privat eller Finnmarkseiendommens grunn.

Se forøvrig kapittel 6.8 for kart som viser stedfestet informasjon.

6.5.10 Laksefiske i sjø

Ut i fra informasjon fra spørreskjemaer og intervjuer har laksefiske i sjø med faststående redskap vært viktig flere steder på Sørøya og for mange som driver kan det fremdeles utgjøre en viktig inntektskilde. Innskrenkninger i fisketiden i de senere årene har imidlertid redusert lønnsomheten betraktelig. I spørreskjemaet har om lag en tredjedel (13) i de innsendte besvarelsene krysset av for at familien har drevet med sjølaksefiske med faststående bruk. Flere nevner også drivgarnsfiske etter laks på yttersiden av Sørøya, som ble drevet både av lokale og tilreisende fiskere, inntil det ble forbudt. Fisket drives fremdeles, men antallet sjølaksefiskere er sterkt redusert i de senere år. En del av sjølaksefisket skjer på privat grunn, særlig på den nordøstre delen av Sørøya. Tidligere var sjølaksefisket en viktig tilleggsnæring for mange yrkesfiskere, men det ble også drevet i kombinasjon med gårdsdrift. F3-46 forteller at i gode år kunne inntekten fra sjølaksefisket utgjøre mellom en fjerdedel og en tredjedel av årsinntekten.

Laksefiske i sjø med faststående bruk går i alle fall tilbake til midten av 1800-tallet. Jacobsen (1983:261) nevner at kilenøter var i bruk i Hammerfest herred på slutten av 1800-tallet og at krokarn ble tatt i bruk i 1880-årene. I 1886 var det 21 kilenøter i bruk, noe som økte til 79 i år 1900. Dette gjaldt hele herredet, men lakseplasser var også i bruk på Sørøya. Blant annet opplyses det om at i 1888 hadde flere laksefiskere protestert mot fredning av fisket i fire av ukens dager. Fra Sørøya ble det protestert fra fiskere i Kjøttvik, Mefjord og Bismervik. I hele Hammerfest fogderi var det 143 kilenøter i bruk i 1907 hvorav 34 var i Hammerfest herred. Jacobsen hevder også, med referanse til 1907, at "omfanget av laksefisket i Hasvik var fire ganger større enn i Hammerfest herred" (Jacobsen 1983:261).

Finnmarkseiendommen forvalter mange lakseplasser på sin eiendom. 67 plasser er registrert i følge kart over Finnmarkseiendommens lakseplasser på Sørøya (www.nordatlas.no)¹⁰⁹. Den kommunevise fordelingen er skjev. 59 av lakseplassene er i Hasvik kommune, mens bare 8 plasser er registrert i Hammerfest kommune. Denne forskjellen kan i noen grad forklares med forskjellen som eksisterer når det gjelder de private eiendommenes utstrekning i de to kommunene (jfr. avsnitt 6.5 Om privat eiendom og eiendomsgrenser). Men slik Jacobsen (1983) skriver så var omfanget i Hasvik også for 100 år siden, fire ganger større enn i Hammerfest-delen. Lakseplassene i Hasvik på Finnmarkseiendommens grunn utgjør imidlertid i dag nærmere 90 prosent av deres plasser på Sørøya. Det har imidlertid tidligere vært fisket laks med faststående bruk på flere steder på angivelig statsgrunn enn det som er utlagt som lakseplasser i dag. For eksempel forteller F3-38 at de drev fiske etter laks på Sinkeneset i Bølefjorden: *Det var en av de plassene hvor vi fisket fra gammelt av, min bestefar fisket der.* F3-18 med tilhørighet til Øyfjorden, skriver at de enda fram til ca. 2002 hadde laksebruk på Fugleberget ytterst på vestsiden av Øyfjorden. Om området er privat eller tidligere statsgrunn kan være uavklart. Eiendomsgrenser i dette området er i liten grad inntegnet på tilgjengelige eiendomskart. Finnmarkseiendommen har i følge NordAtlas ikke lakseplass her.

På innsiden av Sørøya mot Sørøysundet er bare en lakseplass registrert på Finnmarkseiendommens grunn. Den ligger på nordsiden av Odden ytterst i Kuvika i Hammerfest

¹⁰⁸ NordAtlas er en kartdatabase over ulike tema i Finnmark fylke og er et samarbeid mellom Fylkesmannen i Finnmark, Finnmark fylkeskommune og Sametinget.

¹⁰⁹ NordAtlas er en kartdatabase over ulike tema i Finnmark fylke og er et samarbeid mellom Fylkesmannen i Finnmark, Finnmark fylkeskommune og Sametinget

kommune. At Finnmarkseiendommen bare har en lakseplass på innsiden, har også sammenheng med at denne siden av øya jevnt over ikke har gode forhold for laksefiske da strømforholdene gjør at laksen beveger seg mer på Stjernøy/Seiland-siden av Sørøysundet. Noen av dem som har hatt private lakseplasser på denne strekningen sier at de bare har fisket til eget bruk. F3-37 forteller: *Vi har prøvd det (laksefiske), men akkurat i det området er det ikke gode forhold. Strømforholdene bestemmer det. Sørøysundet går i en liten bue. Det er som ei elv, går den i bue, så renner strømmen hardere inne i buen. På Seilandssiden er det gode lakseplasser. ... Vi fikk oss koklaks, men det var ikke noe.*

Det finnes imidlertid lakseplasser på privat grunn på Sørøysundssiden som enda driftes. F3-31 sier at familien hennes i tre generasjoner har hatt lakseplass i Borvik sør for Akkarfjorden. Den er fremdeles i bruk og at dette skjer som en del av næring/for salg. Området står på eiendomskart inntegnet som Finnmarkseiendommens grunn. Riktigheten av dette bestrides av de som har laksebruk her. I følge informasjon fra Finnmarkseiendommen leier de ikke ut lakseplass her. Slike forhold kan eksistere flere steder.

Videre har Finnmarkseiendommen en lakseplass i Stornæringsbukta mellom Akkarfjord og Mefjord. De seks andre av Finnmarkseiendommens plasser i Hammerfest ligger ytterst på begge sider av Sandøyfjorden; tre på østsiden ved Skarvnæringen og tre på vestsiden ved Ytre Reppa/Stålet. Sommeren 2011 var imidlertid bare to av Finnmarkseiendommens lakseplasser på Sørøya i Hammerfest kommune utleid. Dette gjaldt to av plassene ved Skarvnæringen som begge var utleid til samme person.¹¹⁰

Av Finnmarkseiendommens 59 lakseplasser i Hasvik kommune ligger over halvparten i det vi kan benevne Breivikfjordbassenget i sørvest. Her finnes det spredt 35 lakseplasser fra vestsiden av Andotten til Lille Håen helt i sørvest på øya. De øvrige 24 lakseplassene er spredt fra Skinnbrokneset/Trombolken (fire plasser), Sandfjordnæringen/Ofjordnæringen (fem plasser), Ofjorden (tre plasser), Steinnæringen/Skarvnæringen ytterst i Bølefjorden (fem plasser), vestsiden av Galtefjorden (tre plasser) og til Stålet/Nordfjord på østsiden av Galtefjorden/Nordfjorden (fire plasser). I 2011 var 15 av disse 59 plassene utleid og alle var lokalisert til Breivikfjorden.¹¹¹ Disse var konsentrert i området fra Finnkonvika i nord og rundt fjorden til nordsiden av Store Bårvika. Ingen av de åtte sydligste plassene mellom Store Bårvika og Lille Håen var utleid. De 24 plassene på yttersiden i Hasvik var heller ikke utleid. Totalt var bare 25 % av Finnmarkseiendommens lakseplasser på Sørøya utleid i 2011.

De fleste lakseplassene finnes i Breivikfjorden, noe som forteller at dette området er mest attraktivt. Dette gjelder muligens i forhold til forekomst av laks, men antagelig like mye værmessig og at området er lett tilgjengelig. Breivikfjorden er relativt avskjernet sammenlignet med plassene på yttersiden av Sørøya. Strømforholdene er også gunstigere her enn ved næringene på yttersiden av øya, hvor vær og strøm skaper ekstra utfordringer for fisket. For å komme til plassene på yttersiden er avstanden med båt også betydelig lenger enn hvis en drifter i Breivikfjorden. Rundt Breivikfjorden er det også veiforbindelse, i motsetning til på yttersiden.

¹¹⁰ Utviste lakseplasser på Sørøya. Opplysninger gitt av Finnmarkseiendommen.

¹¹¹ Utviste lakseplasser på Sørøya. Opplysninger gitt av Finnmarkseiendommen.

F3-38 gir et innblikk i hvorfor mange plasser i dag ikke blir utleid: *Jeg hadde lakseplass før i Eggstabben, i skjæret på vestsiden av Steinnæringen. Der fisket jeg med tre sett. Det var på statsgrunn. ... Der hadde det blitt fisket i generasjoner av familiene våre. Jeg fisket laks til midten av 1980-tallet. ... Jeg har fått forespørsel etter at jeg slutta om jeg ikke ville fortsette å fiske. Det kom jo noen etter meg, men så falt de bort. Så ville kanskje staten undersøke om det var mulig å leie det bort igjen til noen som kunne fiske der. Det er ingen som fisker på de plassene i dag. De er ganske værharde. Jeg hadde en båt som var ganske stor, så jeg kunne gå rundt næringen hvis det var uvær. Men små båter har ikke sjanse.*

I dag er antagelig svekket lønnsomhet i sjølaksefisket en viktig grunn til at antall sjølaksefiskere går sterkt tilbake. F3-46 forteller om sin lakseplass: *Det har vært en bra lakseplass, da vi fikk lov å fiske. Men nå er det blitt sånn at fisketida er så kort at hvis ikke siget kommer akkurat i den tiden du får lov til å fiske, så får du ingenting. Det er værbestemt også. Med nordøst og fralandsvind her, så er det svart. Da får du nesten ingenting. Nordøsten kan blåse lenge her. Når du har så kort sesong, kan det ødelegge totalt for den sesongen. Det er klart at da er det vanskelig å holde på. Nå er det sånn at man knapt nok får igjen for utgifta. ...Mange har slutta. ...Folk jeg har snakket med sier at de orker ikke ha utgifter med å sette bruk i havet. ...Det er såpass mye slit med å drive det der at det er ingen som orker mer. Han påpeker også at på grunn av dette blir det svært vanskelig å rekruttere ungdom til virksomheten. Han sier dette om kunnskapsoverføring til neste generasjon: *Nei, den er nok i ferd med å gå tapt. Jeg bruker nå vanligvis å ta med unge folk som vil være med ut i garnene. Men det er ingen som begynner likevel, det er for lite lønnsomhet. Utsikten for sjølaksefisket er rett og slett dårlig.**

På det som har vært regnet som statsgrunn har folk stort sett forholdt seg til staten og senere Finnmarkseiendommen som grunneier, og det regelverket som har eksistert. F3-38 forteller for eksempel i forhold til laksebruk ute i Steinnæringen; *(Når man sluttet) da ble den lagt ut til en annen. Du fikk forespørsel "skal du fiske der?". Hvis du ikke skulle det så var det andre som søkte. ... Når du først sa fra deg den så var det separert, da er den åpen for andre å utnytte.* F3-46 sier at staten stort sett tidligere og Finnmarkseiendommen nå, har opptrådt greit som eier av grunnen. Et ankepunkt er at leieprisen har gått opp selv om fisketiden er sterkt innskrenket i forhold til tidligere.¹¹² Imidlertid mener han å ha rettigheter i lakseplassen han leier siden den har vært brukt så lenge i familien (siden 1800-tallet): *Det skulle ha vært sånn at man i hvert fall kunne ha fått kjøpt ut plassen. ... Hvis du skal ha folk boende her, må du ha litt rettigheter også. Om det nå går i familien eller om det går i sikksakk, har ikke det så stor betydning, men at du får forvalte lakseplassen.*

Denne lakseplassen illustrerer også hva som kan ha skjedd her og muligens flere andre steder i forbindelse med de reguleringer av eiendommer som sorenskriver og jordkommissær Knut Spilling foretok i Hasvik rundt 1920 (jfr. kap.6.4). F3-39 forteller: *Den lakseplassen mannen min har som er på statsgrunn, den var egentlig på privat grunn. Jorda deres som var ovenfor, den gikk ned til sjøen, men det som var nærmest sjøen ble regulert vekk. De prøvde etterpå å skulle få den innregulert igjen, ned til sjøen. Men nei, dem fikk ikke det.*

¹¹² Tidligere var fisketiden fra 1. mai til 5. august, mens nå starter fisket tidligst 6. juli avhengig av om datoen ikke faller på ukedagene som er fredet for fiske.

Når det gjelder rettsoppfatninger og rettstilstand i forhold til sjølaksefiske vises det for øvrig til drøfting av dette i NOU 1993:34, NOU 1994:21 og Utredning for Finnmarkskommisjonen om sjølaksefisket i et historisk perspektiv (Sámi állaskuvla/SEG 2010).

Se forøvrig kapittel 6.8 for kart som viser stedfestet informasjon.

6.5.11 Bær

Bær har vært høstet i utmarka på Sørøya både for salg og til eget bruk. Bærslagene som har vært utnyttet er multer, blåbær, tyttebær og krøkebær (krekling). Tidligere kunne salg av bær gi viktige bidrag til husholdsøkonomien. I dag plukkes bær i all hovedsak til egen bruk.

Figur 39: Utmarksressurs; tyttebær og blåbær (Foto: Elin Rose Myrvoll).

I Hammerfest fantes et marked for salg av bær. Jacobsen (1983:142) skriver om organisert innkjøp og omsetning av bær i alle fall fra 1870-tallet av. På slutten av 1800-tallet kunne tyttebær betales med 10-12 øre literen, mens pris for en tønne multebær var 25 til 30 kroner. For småsalg kunne en få 20 øre literen for multer og 10 øre for blåbær:

Helt til 1940 var det familier som brukte tid og krefter på å plukke bær, og hvor de rodde til byen med bærkassen for å ro hjem igjen når den var solgt. Det kunne gå både en og to timer hver vei. Ofte hadde de da med en 25 kgs kasse med 40 liter blåbær eller tyttebær, modne og velrenset (Jacobsen 1983:142).

I spørreundersøkelsen svarer de fleste at bærplukking har foregått årlig for egen husholdning så lenge familiene bosatte seg på Sørøya og fortsatt til dags dato. Det gjelder både personer med helårsbosetting og personer med tilknytning til fraflyttede steder og som oppholder seg på Sørøya deler av året. I ett tilfelle oppgis bærplukking å være en del av næring/for salg (Sandøy). I noen tilfeller oppgis høstingsområdene spesifikt, for ulike bærsorter, mens andre oppgir f. eks. hele nordre Sørøya som bærområde.

I intervjuene kommer det fram at mange steder på Sørøya ble bærplukking tidligere regnet som et svært viktig tilskudd til husholdningen. Bærplukking for salg har vært vanlig flere steder, og forekommer fortsatt. F3-27 forteller at i gode år kunne familien plukke hundrevis

av liter med multebær for salg. Det var en del av næringa. F3-39 forteller etter sin bestefar at i hans tid, før krigen, ble det plukket store mengder multer for levering til handelsmannen. F3-21 forteller at folk leverte bær til handelsmennene i Breivikbotn og Dønnesfjord. Noe ble også byttet mot reinkjøtt med reindriftssamer. F3-29 forteller også at bærplukking og spesielt multebær har hatt stor betydning, men at det hovedsakelig var til egen husholdning. Han forteller at i dag er det fortsatt noen som plukker store mengder, men overskuddsbæra blir da gitt bort til venner og familie.

F3-25 forteller at barna skulle sørge for vinterforsyning av bær: *Det var veldig viktig for husholdningen. Far min sa: "Jeg kjøper ikke pålegg til dokker, det finn dokker oppe i lia". Det var det vi hadde. Vi plukket til hele vinteren. Det gjør vi fremdeles.* F3-12 forteller også om dette fra sin oppvekst: *Vi var seks unger, og vi brukte å få en bøtte. Så var det opp å plukke bær. Det var det vi hadde som pålegg. Det var blåbær og tyttebær. Multebær gikk vi en del etter på yttersiden av Sørøya. For eksempel i Hønsebyfjorden. Men det var litt langt for oss ungene å gå. Men jeg var med far min på yttersiden av Sørøya. Da var vi på Finnfjordnæringen og slike plasser. Vi gikk med båt rundt og rodde på land. Vi plukket ikke for salg, men andre gjorde det, blant annet ute i Skarvfjorden.*

F3-4 forteller imidlertid at det er først i senere tid at bærplukking til husholdningen er blitt vanlig på Sørvær: *Jeg tror det var sånn at folk rett og slett ikke hadde råd til å kjøpe seg sukker til å sylte bæra, for å bevare den. Da vi begynte å få litt bedre råd etter hvert, da gikk vi og plukket blåbær spesielt. Vi plukka en god del og saftet. Senere ble det mye multebærplukking, etter at man fikk fryseboks. Det var til eget bruk.*

Uskrevne lover og eiendomsrett til bærområder på Sørøya

I mange av intervjuene kommer det fram at særlig den eldre generasjon har vært opptatt av å verne om multebærforekomster på privat eiendom, og multemyrer på statsgrunn som enkelte familier eller bygder regnet som sine områder. Dette viser at når det gjelder multebær har det vært en annen oppfatning om rett og sedvane enn i forhold til jakt og fiske. Det nevnes også at tidligere kunne væreierfamilier som satt på store eiendommer holde fast på retten til bær, egg og rekved: *På Galten var det storfiskekjøp, jeg har hørt at det er privat eiendom, og at de hadde rettigheter når det gjaldt både egg, bær og ved, og at andre ikke fikk lov å plukke, da måtte de gi til eierne (F3-32).*

F3-37 svarer slik på spørsmålet om det har vært konkurranse om multebæra: *Ja, det har vært kniving om den bæra. Det kunne vel slenge en og annen kommentar, men stort sett har det ikke vært noe spetakkel. De likte ikke at du kom på deres eiendom og plukket bær, men det var ikke noe stort problem. På statsgrunn var det fritt frem.*

F3-29 forteller at også på statsgrunn hevdet folk sedvanerett til egne områder: *I prinsippet så kunne jo alle plukke hvor som helst på statsgrunn. Men så er det jo det at noen hadde sine bærområder. De kunne jo ikke nekte folk å gå dit. Men hvis det var noen som hadde plukket der i alle år og det kom noen andre og tok bæra fra dem, så likte de ikke det. Men de kunne jo ikke gå til sak eller noe sånt. Jeg har ikke opplevd at det har vært noen krangel om det.*

F3-36 gir noen eksempler på hvilke uskrevne regler man forholdt seg til når det gjaldt bærområder: *Det var en uskreven regel, at ute i næringene, Inner-Reppa og Ytter-Reppa, så var det hovedsakelig folk ifra Sandøybotnområdet som plukket bær. Vi dro svært sjeldent i*

områder der folk ifra Skarvfjordhamn var og plukket bær, som i Saksfjorden. Vi plukket også bær inne på fjellet mot Langvannet. Det er også fellesområder. Da er vi over i Hasvik kommune. Det var jo særlig nærområdene at folk vernet om og ikke likte at andre kom og plukket.

F3-4 forteller at særlig blant den eldre generasjon reageres det på at tilreisende kommer og forsyner seg av multeforekomstene: *Her er det slik at den som plukker først kan plukke. Men man hører enda, spesielt blant eldre, at de liker ikke at det kommer folk ifra andre plasser og plukker - "Multebæra er vår!". Folk ifra kommunen var greit, men ikke hvis du kom ifra andre steder. Også hvis du er ifra Sørvær og har flytta herifra for godt. De likte heller ikke at du kommer og sanker hvis du vært borte i mange år. Det var helst de eldre, men nå er det ikke noen som reagerer.*

I dag legges det mindre vekt på å forsvare bærområder på privat eiendom. Det eneste unntaket som blir nevnt, er Sandøya. Øya har tidligere tilhørt en væreierfamilie i Skarvfjordhamn, og er nå delt mellom fire familier. Tradisjonelt har eierne av øya plukket bær for salg på eiendommene, og de tillater ikke at andre plukker multer på øya. Dette er godt kjent og respekteres av lokalbefolkningen.

Sammendrag

I mange av bygdene på Sørøya har plukking av blåbær, tyttebær og spesielt multebær tidligere vært regnet som viktig i næringssammenheng, både som inntektskilde og for vinterforsyning i husholdningen. I motsetning til sedvanen når det gjelder jakt og fiske, har det tidligere vært sterkt bevissthet om eiendomsretten til bærforekomstene, og i enkelte områder håndheves denne retten fortsatt. På statsgrunn har der også vært uskrevne regler om hvilke områder som ble brukt av ulike familier og bygder. Det har vært en oppfatning om at bæra tilhørte lokalbefolkningen.

Se forøvrig kapittel 6.8 for kart som viser stedfestet informasjon.

6.5.12 Egg og dun

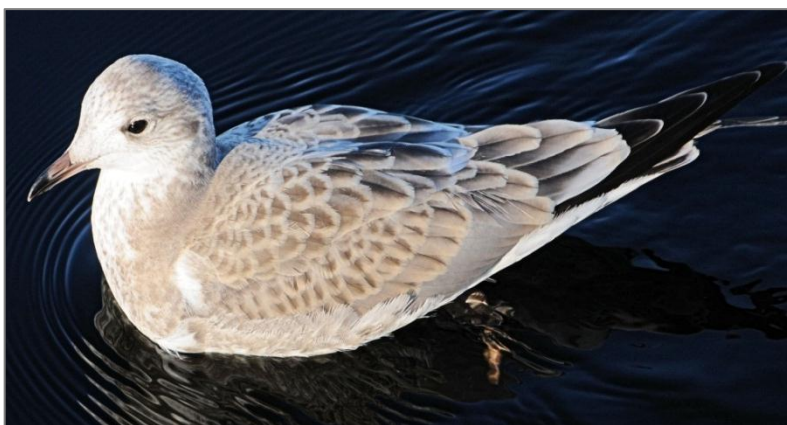
Dun har antagelig i mindre grad vært en ressurs som har vært utnyttet lokalt på Sørøya. Dette går fram av svar på spørreskjemaet og intervjuene. Men det har forekommet. Fra Sandøyfjorden opplyser F3-36 om dun: *I avløsninga ble det høstet. Der hadde ærfuglen reir og de tok vare på duna. Hvor mye det var en næring og hvor utbredt det var, er vanskelig å si. Jeg har gamle dyner liggende som er fylt med ærfugldun, og den er plukket i fra nærområdet.*

Figur 40: Ærfugl (foto: Elin Rose Myrvoll).

Egg fra sjøfugl derimot har vært mye nyttet. Det gjelder flere typer som måseeegg (forskjellige arter), ærfuglegg og alkeegg. Egg har vært sanket både til eget bruk og for salg. Dette er en virksomhet som til dels fortsatt drives. Omfanget var imidlertid en god del høyere i tidligere tider og det kunne ha en viss økonomisk betydning. Richter Hansen (NOU 1994:21) skriver *Når det gjaldt egg, kunne det dreie seg om anselige kvanta. Rett etter frigjøringen (1945) dro en flokk gjesværingar på en kort tur til Stappen og Hjelmsøystauren. ... De samlet ca. 3000 stykker som de hadde med tilbake til Tromsø.*

F3-34 forteller: *Jeg har vært en ivrig eggplukker i all min tid. Om det var på privat eller statsgrunn det vet nå gudene. Det var ute i næringene. Finnfjordnæringen. Vi plukket også mye egg på Sandøya. Og på Storgalten. Det samme med Veines og Sinkenes. Når jeg hadde vært på de plassene så hadde jeg nok egg. Det var litt for salg også. Men før i tiden så spiste vi mye egg.*

Figur 41: Egg fra sjøfugl har vært mye nyttet (foto: Elin Rose Myrvoll).

Selv om de fleste i varierende grad sanket fugleegg, var det antagelig enkelte familier som brukte det mer. Konservering av egg forekom også. Prestbakmo skriver (NOU 1994:21: 173): *“Fra Sørøya fortelles at egg blei sankt av de fleste husholdninger. Egga blei glasserte og lagt i sand. Da holdt de seg fram til jul.”*

slå sund eggene, piske dem og legge to og to egg i en plastpose og legge i fryseren. Det var etter at man fikk fryseboks. Før man fikk fryseboks, da kunne man kjøpe vannglass, det var

Dette bekreftes av F3-34: *(Egg) ble lagra til året etter. Det var to måter å gjøre det på. Enten å*

et gelemiddel. Man skulle spe det ut med så og så mye vann, rørte rundt og heiv eggene opp i. Så størknet det og ble som tykk gele. Der kunne det ligge hele vinteren fram til våren.

Gjennomgående i alle svar er at sinking av egg var fritt. Man gikk ikke nært andres boplasser eller der det var inngjerdet, men ellers skilte man ikke mellom privat og statlig grunn eller hvor på øya det var, selv om nærområder av praktiske hensyn ble mest benyttet. At man kunne plukke overalt hang antagelig også sammen med at det var rike forekomster av egg. F3-38 forteller: *Egg var viktig om våren. Det var deilig å få tak i. (Vi plukket) overalt her i Bølefjorden. Da jeg var liten og bodde der (dro vi ikke andre steder). Da vi var flytta derifra, da dro vi rundt omkring og brukte det på alle plasser. Vi plukker den dag i dag der vi finner. Det er til de grader nok.*

Forekomstene var ikke like store alle steder. På yttersiden av Sørøya finnes adskillig mer sjøfugl enn på innsiden av øya. F3-26 forteller; *Den største mengden med måseegg, er på yttersiden, Finnfjorden, Saksenæringen og ut i gjennom. På innersiden av Sørøya er det adskillig mindre. Skulle du ha ordentlig matauke da måtte du på yttersida for å plukke. I nyere tid så har jeg vært og plukket egg ute i Finnfjorden og de plassene der. Om det var forskjell på privat grunn og statsgrunn svarer han; man plukket der det var, det var ikke noe forskjell. Den som kom først, han fikk eggene. ... Det var bare å plukke, unntatt det som var privateid på øyene (som Kamøya). Der var litt sånn at det var markert at det var privat. Dette referer sannsynligvis til at private kunne frede områder som holmer og mindre øyer som egg og dunvær eller i forhold til andre ressurser ved hjelp av fredlysning. Dette har antagelig også forekommet på Sørøya.*

Se forøvrig kapittel 6.8 for kart som viser stedfestet informasjon.

6.5.13 Annen sanking

Ulike typer ressurser som sennagress, forskjellige urter, tang og tare ble i tidligere tider brukt, men fram mot mer moderne tider har det i stor grad opphørt. Når det opphørte kan variere. Bare i seks av de innsendte spørreskjemaene er det krysset av for bruk av sennagress eller annet som urter, sopp, duodji-matriale. Dette henger antagelig sammen med

Figur 42: Kvann ble høstet ved Sløkvanna (foto: Elin Rose Myrvoll).

at dette er bruk som har vært av liten betydning eller er opphørt for så pass

lenge siden at respondentene selv i liten grad har et forhold til det. F3-24 sier f.eks. på spørsmål om annen sanking i utmarka: *Ikke som jeg kan huske. Det (sløke) var ikke vanlig. Jeg har hørt om det, men jeg har aldri hverken spist det eller vet om noen som har brukt det heller.* F3-27 sier f.eks. på spørsmål om sennagress ble brukt: *Det kan godt hende at de brukte det til eget bruk, bestefaren min for eksempel, han brukte mye skaller. Men faren min hadde ikke lært teknikken, som han lærte til oss i hvert fall.*

Prestbakmo (NOU:1994:21:176) sier at sløken tidligere ble mye utnyttet i husholdninga: "Det fortelles blant annet at sløkja blei duppa i tran og spist, Det var vitaminholdig kost." Intervjuene som er gjort på Sørøya avdekker i mindre grad bruk av sløke og andre urter, selv om det antagelig forekom mer enn svarene gir inntrykk av. F3-37 skriver: *Mine besteforeldre høstet sløke og kvann ved 2 små vann som heter Sløkvanna. Disse vann er sannsynlig på statsgrunn.* F3-23 forteller at; *Sløke var til eget bruk, men det er ikke noen mengder av det. Tang og tare ble i tidligere tider brukt til dyrefor. I vårknipa.*

Bruken av slike ressurser kan man anta i stor grad var slik F3-34 forteller; *I den tiden da vi var unger brukte de kvann og sløk. Og så var det gressløk, det bruker man selv i dag. Det var forskjellig som de utnyttet av naturen før som det ikke gjøres mer i dag. De utnyttet alle de ressursene som var. Der var de veldig flinke. Når det gjaldt fôr til kreaturene, så var det å slå tare. Lyng og kvist brukte man også.* Han sier at når de kom hjem etter krigen ble det i stor grad slutt på denne typen bruk.

Generelt sett kan man si at sennagress var vanlig å bruke i fottøy (kommager og skaller) for mange fram til siste verdenskrig. I noen grad ble det også utnyttet etter krigen. Det ble skjært fritt der man fant forekomster. Bruk av andre urter var i varierende grad nyttet og noe har sporadisk blitt brukt fram til i dag. Dette var også fritt tilgjengelige ressurser for alle

Se forøvrig kapittel 6.8 for kart som viser stedfestet informasjon.

6.5.14 Bygningsmessige strukturer i utmarka

På Sørøya har mye av den ressursbaserte høstingen som lokalbefolkningen har drevet skjedd i strandsonen og det er der vi finner flest spor etter bruk, men de indre områdene har også vært utnyttet til beite, jakt, fiske og bærplukking. På alle fraflyttede steder finnes enten bygninger eller tufter etter bygninger, der folk har bodd og virket. På lakseplassene kunne man ha laksehytter, men ikke nødvendigvis. Mange fraflyttede steder er tatt i bruk til fritidsformål. Det aller meste av slike bygninger eller tufter er på privat grunn.

Undersøkelsen viser at det var lite eller at man ofte ikke pleide å ha gammer eller skjåer, knyttet til ressursområdene. F3-34 forteller: *Det var en liten kåk oppe i mot Børra. Det er i nærheten av Børfjorden. Den var knyttet til fisket. Men det var veldig lite av det på fjellet. Det er ute i næringene og i fjordene det har vært fangsthytter, men i dag er det bare ruiner, kun tomtene igjen.* F3-26 forteller fra området rundt Hellefjorden: *Nei, det var ikke noen bygningsmasse av verken det ene eller det andre. Det er en liten hytte som står midt oppe på fjellet ved Holmevannet på veien mellom Skarvfjorden og Hellefjorden. Vi kaller det for kommunehytta. Jeg lurte på om den ble satt opp da de bygde veien, De samene som har rein, de har noen hytter oppe på fjellet. ... De som har lakseplass i Borvik, de hadde en fangsthytte.* At det var lite med hytter/gammer i utmarka skyldtes delvis at de mest nyttede områdene var relativt nært. F3-37 forteller om Slettnesområdet: *Nei, ikke det jeg vet om. Det var så nært. Det var bare dagsturer.*

Disse uttalelsene viser til tre kontekster, reindriften har hytter/gammer, det finnes fangsthytter i forbindelse med fiske fangst ved sjøen og det finnes et fåtall gammer/hytter brukt i forbindelse med fiske/fangst på fjellet.

F3-36 forteller nærmere om bruk av fangsthytter ved sjøen; *Jeg har merket av 3 fangsthytter (Værstraumen, Jernnesholmen, Ytter-Reppa). De har jeg vært med og brukt i løpet av de siste 30 årene. En er falt ned, og de andre to er egentlig ikke brukendes lenger. Det var i sammenheng med fiske at de ble brukt. Man har hatt laksegarn stående der ute. Tidligere rodde man med robåt. Det tok sin tid å komme seg ut, og da lå folk i 1-3 netter på de plassene og passet garnene. ... De kunne også bli brukt i forbindelse med fangst av kobbe og sjøfugl. Oter også, det var en grei binæring tidligere. De er bygget etter krigen. Før krigen var det bosetning på enkelte av de plassene. ... Privatpersoner har satt opp alle hyttene. Men det var fri bruk.* Om noen myndighet ble kontaktet i forbindelse med at disse hyttene ble satt opp er ikke avklart. F3-36 visste ikke noe om det. Både Ytter-Reppa og Jernnesholmen framstår på kart i dag som Finnmarkseiendommens grunn. F3-4 forteller også om hytte brukt i forbindelse med fiske i Finnkonvika ytterst i Breivikfjorden; *Det eneste jeg kjenner til er på oversiden av Finnkonvika. Det er rester etter en gammel skjå nede ved stranda også. Jeg tror de som brukte den skjåen nede ved stranda drev laksefiske om sommeren.* Det er ikke avklart om disse tuftene ligger på privat grunn eller Finnmarkseiendommens grunn.

Det meste av hytter/gammer i utmarka eller på fjellet synes også å være tilkommet i nyere tid. I Hasvik er det for eksempel bygd flere steingammer på fjellet etter 1960-tallet (jfr. kartbilag). På spørsmål om man tidligere brukte å ha gammer ved fiskevann eller der man drev jakt svarer F3-38: *Nei, det eneste er det som er blitt til i ettertid. Vi har bygget gammer i min levetid, på 1960-tallet. Det står alltid åpent. Det har nok reddet liv også. ... De ligger på rekke og rad inne i fjellet langs fjellkjeden på langs av øya, på høyfjellet. Noen er stein-*

gammer. Det er ikke mange, en 4 – 5 stykker kanskje. De som driver Norges turistforening, en som var leder der, han var her ute og gikk. De sa at de aldri hadde visst at det fantes noe sånt, men de var jo fryktelig fornøyd med det. De sa: "Hvorfor har dere ikke gjort det slik at dere har lagt ut sånne giroer?" Vi har jo alltid hatt mat der også. Der er spisebestikk, madrasser og tepper. De som kommer, kan enten ha med seg sovepose, eller de kan ha med seg dynetrekk. Vi har mange ganger funnet penger liggende der som takk for oppholdet. Det blir satt inn på gammekonto. På spørsmål om de søkte tillatelse til å sette opp disse gammene svarer han: Nei. Vi bygde dem bare. Men vi undersøkte hva slags typer materialer vi hadde lov til å bruke. Det skulle helst være av sånt som fantes på stedet. Da ble det mye godt stein og torv. Det kan synes som at disse gammene ble bygget uten å innhente tillatelse, men samtidig har de forhørt seg med noen instans om hva slags byggematerialer de kunne bruke. Slik sett kan det foreligge en forståelse om at det var gitt en slags aksept for at de ble bygd.

Før veier ble bygd ut var det bosetting i de aller fleste områder der folk kunne livberge seg på Sørøya. Kontakten mellom bygdene skjedde med båt, men det gikk også ferdselsstier mellom bygder og fjorder. F3-38 som vokste opp i Bøle forteller; *Man gikk også over fjellet fra Bøle og til Breivikbotn for å handle og den samme veien tilbake. Det er merka sti med merkesteiner. Det er det alle steder der folk har gått. ... På Veines (i Dønnesfjord) der var det fiskekjøp og handel. Det går sti til Veines. I ettertid gikk vi bestandig ned til Klubben. Dit måtte jeg gå når jeg skulle begynne på skole. Det er fem kilometer. Så var det å ro over fjorden til Børrfjorden hvor jeg bodde på internat.* F3-36 forteller også fra Sandøybotn; *Folk gikk mer mellom bygdene før i tiden. De kunne for eksempel gå ifra Sandøybotn til Dønnesfjord for å gå på fest. Nå er det mer turopplevelsen. Bruken har blitt annerledes.*

Det siste utsagnet viser til ny bruk av lokalbefolkningen når det gjelder gamle ferdselsveier i utmarka. F3-29 forteller på vegne av Breivikbotn grendelag; *(Til) Sandfjordene, Nord- og Sørsandfjorden. Det er gode stier over dit og det tar en time eller litt over det å gå over der. Grendelaget har engasjert seg litt i løypa til Nordsandfjorden. Vi har merka den. Når du kommer opp på høyda og skal gå ned til Nordsandfjorden, er det et myrområde som du må over. Det har vært litt problematisk å gå tørrskodd over der, så vi har lagt noen heller, men de har sunket ned. Nå før Sørøydagene starter, skal vi bygge to platter. Stien til Sørsandfjorden er også veldig fin. Det er også stier til Dønnesfjordområdet. Det er populære områder. Til Dønnesfjord er det også vei man kan kjøre. Det er mange som bruker områdene der til å telte. Det er vann som de kan fiske i, og ofte ser du telt ved vannene. Disse stiene og utfartsområdene brukes også i forbindelse med Sørøydagene som arrangeres hvert år: Sørøydagene er fra sist i juni til 11. juli. Vi bruker for eksempel Sandvika til barnas dag. Jeg har en tur som jeg skal arrangere til Nordsandfjorden. Det har vært populære turer. Vi bruker også å ha Ofjordmarsjen; tur etter veien til Ofjordvannet.*

Mer forseggjorte kjerreveier forekom også enkelte steder. Fra Skippernesfjorden over eidet til Bastafjorden var det en slik kjerrevei. F3-20 forteller; *Jeg tror det ble gjort i flere etapper. Bruene ble satt opp etter krigen. Jeg tror kommunen stilte opp med materialer, og det var de som brukte fjorden som satte dem opp. Det var en hest og kjerrevei. Men i dag er det bra humpete. I dag har de en velforening i Skippernesfjorden som arbeider for å få veien reparert. Nå håper vi å kunne få til den stien inn igjennom, men alt er igjengrodd. Hvis vi hadde fått laget en sykkel og gangsti her så hadde det vært greit. Det er to bruer også som må bygges opp igjen. Vi driver og hører med kommunen om det går an å få til.* F3-20 forteller

også at det ikke ble gjenoppbygget i Bastafjorden etter krigen; *Det er rett ut mot storhavet der. Her samles det veldig mye på stranda, av plast og skit og lort. Også opp i gjennom hele dalen. Vi bruker rydde opp.* Dette er også et eksempel på at selv på fraflyttede steder er det fremdeles en genuin interesse blant folk om å ta vare på omgivelsene.

Se forøvrig kapittel 6.8 for kart som viser stedfestet informasjon.

6.5.15 Friluftsliv

I forbindelse med organisert friluftsliv finnes også infrastruktur. Det går blant annet en godkjent snøskuterløype på langs av hele Sørøya (se kart i kap 5.4.5). Skuterløypene er anlagt først og fremst for kommunikasjon bygdene i mellom vinterstid, men brukes etter hvert også til noe rekreasjonskjøring. F3-36 forklarer dette slik: *Skuterløypene er ikke laget for fritidsopplevelse. Skuterløypene er kun for å komme fra bygd til bygd. Slik jeg oppfatter det så er løypene anlagt for kommunikasjon. For vår del, når vi skal handle, så drar vi vinterstid med snøskuter til Akkarfjorden eller til Breivikbotn. Vi har ingen skuterløyper som går kun til fiskevann, men mange løyper går over vann og forbi vann. Men det har blitt mer rekreasjon og opplevelseskjøring og at folk kommer andre plasser ifra for å kjøre skuter på Sørøya. Røe forteller at de berørte grunneierne ble kontaktet da løypa ble anlagt tidlig på 1990-tallet. Spørsmålet om behov for dispensasjoner for skuterkjøring utenfor løyper, ble ikke nevnt av noen av de intervjuede.*

Folks generelle oppfatning er at Sørøya tidligere har vært lite brukt av utenforstående til friluftsliv, jakt og fiske. Det er først i de senere årene at slik aktivitet har vært merkbar. Lokalbefolkningen på steder med helårsbosetting, sesongboere/hyttefolk og etterkommere etter tidligere innbyggere på fraflyttede plasser står for en stor del av rekreasjonsbruken når det gjelder turgåing. Turløypen fra nordenden av øya til Breivikbotn er blitt markedsført av Hammerfest kommune og brukes en del av fotturister. Løypa brukes også til en årlig turmarsj, Sørøymarsjen. Det er ingen barmarksløyper på øya, ifølge F3-26 er det bare reindriftssamer som kjører på fjellet med firehjulinger. Grendelaget i Breivikbotn har engasjert seg i merking av turløyper og rydding av gjengrodd ferdsselsveier (intervjuer med F3-29 og F3-21). Det samme gjelder bygdelaget i Skippernesfjorden (intervju med F3-20). Som nevnt i forrige kapittel, om byggverk i utmark, finnes det noen hytter og gammer som står åpne og benyttes av allmennheten.

Nesten alle som har svart på spørreundersøkelsen har fylt ut skjema for ferdsel, fritid og rekreasjon. På dette skjemaet blir respondentene bedt om å skrive navn på områder på tidligere statsgrunn som de, eller deres familier har brukt til ferdsel og/eller fritidsaktiviteter. Noen nøyer seg med å svare at hele Sørøya, den nordlige delen eller Hasvikdelen har brukes til rekreasjon og ferdsel. Andre er mer spesifikke og tegner inn veier, stier og skuterløyper som brukes av folk i området. Områder som markeres på kart som rekreasjonsområder faller naturlig nok ofte sammen med området som markeres i forbindelse med fiske, jakt og bærplukking. Rekreasjonsbruken må ses i sammenheng med disse aktivitetene (se tidligere avsnitt om jakt og fangst, innlandsfiske og bærplukking) Nedenfor følger tre eksempler på mer spesifikke beskrivelser:

F3-33 skriver: *Området er for stort til å tegne opp stier og lignende. Stier etter menneskefot er opptørket, men er vanskelig å tegne inn på kartet. Folk bruker Snøskuterløypen, og*

fjellene rundt Skarvfjorden og Høsebyvik. Stier er opptråkket til Sætervannet, Mikkelvannene, Skarvfjordvannet og andre vann, og til steder der det finnes bær. Ellers er det rekreasjon med båt i bukter og vikar.

Akkarfjord grendelag viser også til spesifikke veier/skuterløyper: *Veier Gamlevannet-Mefjord, Vesterelvdalen-Holmvannet, Skippernesodden-Bastafjorden, Finnelvdalen-Markusjorddalen (også skuterløyper). Det er stier på kryss og tvers på hele øya. Folk har alltid gått fritt der de selv ville.*

F3-29 gir også en nærmere beskrivelse av de mest brukte rekreasjonsområdene: *Sandvika, Nord- og Sør-Sandfjord, Dønnesfjord, Børfjord, Bølestraumen og Langkeila. (Sandfjordene er naturreservat fra 1991). I nærområdet, bl.a. området ved Eggevannene, Åfjord m/ Inner- og Ytterelva, området ved Hasfjordvannene, Reinnes og Kollaren.*

Veier, stier og løyper som er ført inn på kart i forbindelse med spørreundersøkelsen er vist på kart som ligger som vedlegg til dette kapitlet.

Se forøvrig kapittel 6.8 for kart som viser stedfestet informasjon.

6.6 Rettsoppfatninger

Hvordan folk har utnyttet naturressursene i sine bosetningsområder opp gjennom tiden sier også noe om hvilke oppfatninger folk har hatt om retten til å utnytte disse ressursene. Gjennomgangen av bruken viser også at folk stort sett har utnyttet alle typer ressurser som det har vært naturlig å utnytte ut fra tilpasningen som til enhver tid har vært. Dette innebærer at bruksformer som seterbruk og slåttebruk opphørte i etterkrigstiden fram til ca. 1980 som er den seneste tiden seterbruk og slåttebruk har vært registrert. Bruk av torv opphørte i samme tidsrom. Beitebruken har fortsatt fram til i dag. På enkelte fraflyttede steder opphørte likevel beitebruken. I etterkrigstiden fram til 1970-tallet ble mange veiløse bygder tømt for folk. Sjølaksefiske er fortsatt viktig for mange som næring. Innlandsfiske, bærplukking og annen sanking foregår fremdeles. Det samme gjelder jakt og da særlig småviltjakt, mens annen type jakt i stor grad er opphørt. Noen typer bruk som plukking av bær og egg hadde større betydning tidligere da det også kunne gi tilskudd til familieøkonomien gjennom salg. I dag er slik aktivitet for mange sett på som rekreasjon. Folk som fremdeles bor i eller har tilknytning til bygdene ser likevel på dette som en fortsettelse av den eldre bruken. F3-15 skriver for eksempel: "Naturalhusholdning er enda ganske (mye) utøvet på Nordre Sørøy. Dette er noe vi ønsker å føre videre til våre barn/barnebarn".

Ressursutnyttelsen har vært en nødvendighet og det er liten tvil om at folk har vært i god tro om at de har hatt rett til å utnytte naturressursene. I den videre framstillingen vil vi se nærmere på svarene om rettsoppfatninger gitt i spørreundersøkelsen og utdypende kommentarer til spørsmålene gitt i intervjuer. Deretter vil vi se nærmere på det som den fastboende befolkningen har opplevd som konfliktfylt.

6.6.1 Bruk og rettsoppfatninger

Fra de fastboende på Sørøya har 32 av 36 innsendte svar fylt ut spørreskjemaets del om rettsoppfatninger. Fire har unnlatt å svare. 32 svar kan sies å være et noe tynt grunnlag for å si noe entydig om rettsoppfatninger, men vi kan med bakgrunn i svarene påpeke en tendens. Det er også rimelig å anta at de eventuelt ulike oppfatningene som eksisterer, er dekket. Noen har svart at området hovedsakelig brukes av familien og at familien har retten til området, samtidig som de har krysset av på at retten ikke er bestridt. I disse tilfellene må en kunne gå ut fra at anførselen gjelder privat eiendom og slik sett, ikke hører med i undersøkelsen. Kartleggingen gjelder kun de områder som Finnmarkseiendommen overtok fra Statskog SF i 2006, noe som ble presisert i utsendelsen av spørreskjemaet. Det kan likevel være av betydning dersom grunneierrettigheter relatert til Finnmarkseiendommens grunn på et eller annet vis er uavklarte.

I spørreskjemaet ble det stilt tre spørsmål om rettsoppfatninger:

- 3.1 Hvem bruker/har brukt områdene?
- 3.2 Hvem har etter din mening retten til områdene?
- 3.3 Er rettighetene bestridt?

Noen har svart med å se alle bruksformer og området under ett og bare gitt ett svaralternativ, mens andre har inndelt rettsoppfatningene i forhold til ulike typer bruk og til avgrensede områder hvor bruken forekommer og opererer med flere svaralternativer. Fiske i ferskvann kan for eksempel oppfattes som å ha en annen rettsforankring enn husdyrbeite. I

oppstillingen under er antall innførsler valgt og det er følgelig ikke samsvar mellom dette og antall besvarte spørreskjema. At det har vært noe forskjellig tilnærming til hvordan det er svart, gjør det noe vanskelig å fortolke resultatet. En sammenstilling av svarene med utgangspunkt i svaralternativene gir følgende bilde:

Hvem bruker/har brukt området?

På spørsmål om hvem/bruker har brukt områdene ble følgende rettledning gitt:

I denne del av spørreskjema spør vi hvem brukerne av grunn-/naturressurser er, eller har vært, og om bruken er begrenset til en gruppe, for eksempel beboerne i en bygd, flere bygder eller til reindriftsutøvere.

Det var anledning til å skrive med egne ord eller velge fra svaralternativer. De som har benyttet svaralternativene fordeler seg slik:

Svaralternativer	Antall innførsler
1. brukes hovedsakelig av min familie	3
2. ble tidligere hovedsakelig brukt av min familie. I dag brukes det av alle	3
3. brukes hovedsakelig av folk i min hjembygd	6
4. ble tidligere brukt av folk i bygda. I dag brukes det av alle	9
5. brukes av folk i bygda og nabobygdene	4
6. ble tidligere brukt av folk i bygda og nabobygdene. I dag brukes det av alle	6
7. brukes både av folk i bygda og av reindriften	3
8. ble tidligere brukt både av folk i bygda, nabobygdene og reindriften, men brukes nå bare av reindriften	
9. området brukes bare av reindriften	
10. området brukes av både lokale og ikke-lokale folk	6
Totalt antall innførsler	40

Figur 43: Informantopplysninger vedrørende hvem som har brukt områder.

De eneste svaralternativene som ikke er brukt er alternativ 8 og 9 noe som indikerer en oppfatning om at ingen områder bare er brukt av reindriften. Ellers fordeler svaralternativene seg relativt jevnt. Alternativ 4 har flest avkryssninger, noe som indikerer en endring i bruken fra tidligere tider da områdene i hovedsak ble brukt av bygdefolk til i dag da området har en videre brukergruppe. Dette henger sammen med at rekreasjonsbruk har tatt mer over for bruk som var nødvendig for overlevelse i tidligere tider.

Svarene representerer et spenn fra de som differensierer bruk i forhold til bruksform, til de som bare angir et alternativ. Den siste kategorien kan for eksempel angi at "det brukes hovedsakelig av folk i min hjembygd". Det relateres i alle fall til tidligere statsgrunn, men det kan også relateres til utmark på privat eiendom. Svært mange av de intervjuede sier nemlig at de ikke, eller i liten grad har skilt mellom bruken av statsgrunn og privat utmark, selv om det i noen tilfeller forekom. F3-14 svarer slik på spørsmålet: *Egentlig ikke. Vi brukte hele området til jakt, vi gikk der vi ville gå, det var aldri noen som kom på fjellet og jaget deg ned. De som hadde lyst å gå, de gikk. Sånn har det vært og er til dels fremdeles. For oss som bor*

på øya, det er sjelden at det er noen som sier noe på at du krysser grenser. F3-34 med tilhørighet til Sandøybotn sier for eksempel.: Det blir ikke skilt så mye mellom statsgrunn og privat grunn. Du kan jakte og fiske litt på privat grunn. Ellers så går du ikke og trækker ned noe.

Men enkelte steder var det visse restriksjoner. F3-37 fra Slettnes sier dette om det var forskjell på om vannene var på statsgrunn eller privat grunn når det gjaldt ferskvannsfiske: *Det var aldri spørsmål. Det eneste er Hamnefjordvannet som de som eier mener er privat. Men oppe på fjellet var det aldri spørsmål.* F3-4 fra Sørvær sier lignende ting i forhold til bruk av utmarka og om man hadde klare oppfatninger av når man var på statsgrunn og når man var på privat grunn: *Nei, det tror jeg ikke. Det eneste var det vannet i Sørsandfjord. Det vannet var eid av væreierne på Breivik, Krane sine. Hvis vi, når vi var unger, skulle over der, måtte vi spørre dem om vi fikk lov å fiske i vannet. Som regel endte det med at vi sneik oss av gårde. Vi visste jo at de aldri kom og så.* Når det gjaldt multebær forekom det også at man skilte. F3-36, Sandøybotn sier det slik om man skilte mellom statsgrunn og privat grunn: *Nei. Her i Sandøybotn, så var det multebæra...tidligere var det slik at der er min private eiendom, og der får ikke du gå å plukke multebær. Det var egentlig kun bæra. Og en del stikking av torv. Jeg vil tro at de enkelte familiene stakk torv på sin private eiendom, akkurat det samme som med utmarksslått.*

F3-20, med tilhørighet til Skippernesfjorden, gir en mer detaljert tilbakemelding på at ulik bruk var knyttet til ulike brukergrupper. I forhold til torving, utslåtter og storfebeite brukes svaralternativ 1: "brukes hovedsakelig av min familie". Dette er i all hovedsak på privat eiendom. For sauebeite brukes svaralternativ 4: "ble tidligere brukt av folk i bygda. I dag brukes det av alle". Samme svaralternativ brukes om ferskvannsfiske i vann som ligger relativt nær bygda. Om fiskevann som lå lengre bort (over mot Sandøyfjorden) bruker han svaralternativ 5: "brukes av folk i bygda og nabobygdene". Om jakt og bærplukking bruker han svaralternativ 6: "ble tidligere brukt av folk i bygda og nabobygdene. I dag brukes det av alle". Når det gjelder turbruk som omfatter hele nordøstre Sørøya så er alternativ 10 brukt: "området brukes av både lokale og ikke-lokale folk". Selv om mange ikke har tatt seg bryet med å gå så detaljert til verks, noe som er forståelig, så representerer nok det svaret som F3-20 gir en viss realitet. Det er naturlig at ulike bruksformer som krever ulike typer arealer, har smalere eller videre brukergrupper.

Av de som har valgt å svare med egne ord, reflekterer også disse svarene de oppgitte alternativene. Noen understreker at kun egen familie har brukt områder som er i privat eie (F3-31). Andre påpeker at de faste brukerne er alle de som har hytter/eiendom på stedet og at det sporadisk brukes av andre (F3-27). Dette peker mot fraflyttede steder, men som fremdeles brukes aktivt av folk med tilknytning. Noen svarer mer generelt om at mer eller mindre alle, også reindriften, har brukt området "uten nevneverdig konflikt" (F3-12). En beskriver det slik at alle som har hatt tilknytning til området (Dønnesfjord) har brukt områdene, men at i tillegg har reindriften tatt områdene mer i bruk "med 10-20 ganger mere rein de siste 20-årene" (F3-8). F3-35 og F3-52 gir en lignende beskrivelse av reindriften økte bruk de siste 10 årene. Men det påpekes også at rekreasjonsbruken og økt turisme de aller seneste årene har tildatt, noe som kommer i tillegg til bruken av de fastboende og hyttefolk i området. Noen er opptatt av spesielle bruksforhold. F3-13 omtaler f.eks. bare beitebruk og påpeker at de som har sau og rein i området nordøst på Sørøya, har rett til å bruke arealet til beite, men at det bør fastsettes øvre tall både når det gjelder sau og rein.

F3-33 som er fra Skarvfjordhamn, gir en beskrivelse av bruken som i stor grad er dekkende for hvordan informantene i intervjuene omtaler bruken: *Som jeg vet så har det aldri vært diskutert hvem som skal bruke omlandet i bygda. Det har vært brukt av alle til bærplukking, rekved til husbruk, eggplukking, fritidsaktivitet, ørretfiske, fiske i sjø med stang fra land og båt, reindrift, beite for husdyr, m.m. Jeg ser ingen grunn til at det ikke skal være slik i framtida også, selv om vi ikke bor her hele året på øya.* Dette knyttes til “omlandet i bygda”, men dette mønstret for bruk er også langt videre og hele Sørøya står i hovedsak fram som et felles bruksområde for folk med tilknytning til øya. F3-49 skriver i en e-mail 16.06.2011:

For oss som bor der, eller har mye tilhold der, så må etablert praksis videreføres. Vi har gjennom generasjoner brukt “hele øya” – inklusive Hasvik til bærsanking, fiske og jakt (uten hund) og generell turbruk – dette må ikke endres. Våre barn, barnebarn og folk som har flytta, men fortsatt søker tilbake til hjemplassen må få lov til å føre denne “kulturen” videre.

Fra Hasvik-delen av øya er det lignende oppfatninger. F3-24 sier om de forskjellige bygdene: *Det er jo egne bygder selvfølgelig, men vi bruker området på lik linje i fellesskap.* F3-38 sier at man tidligere kunne fiske og jakte på samme vis i Sørøysunddelen som i Hasvik delen av øya, men tilføyer: *I dag sier loven at hvis jeg skal over dit, så må jeg ha kort for den kommunen. ... Før var det ikke så nøye.*

Hvem har etter din oppfatning retten til områdene?

Til dette spørsmålet ble følgende rettleiding gitt i spørreskjemaet:

Retten til et område betyr her en mer eller mindre eksklusiv bruksrett eller en bruks- og råderett som kan sammenlignes med eiendomsrett. Denne retten kan være knyttet til en enkeltperson, en familie, en eiendom/gård, en bygd eller flere bygder. Retten kan også være knyttet til en næring (f.eks. reindriften). En slik rett kan bygge på tradisjonell bruk/hevd og uskrevne regler. Den/de som har eksklusiv bruksrett kan vise bort andre som ikke har denne retten. Selv om utenforstående ikke blir vist bort, kan en slik rett likevel være stilltiende godtatt og tatt hensyn til. Hensikten med spørsmålet er å få svar på om det finnes oppfatninger og uskrevne regler om (tradisjonelle) rettigheter til grunn og ressurser som ikke kommer til uttrykk i gjeldende lover og reguleringer.

Det var anledning til å bruke egne ord eller velge fra svaralternativer. Svar i forhold til svaralternativer fordeler seg slik:

Svaralternativer	Antall innførsler
1. min familie har retten til området	2
2. min familie hadde tidligere retten til området, men det er ikke tilfelle i dag	
3. retten til området er knyttet til min families eiendom/gård	3
4. alle som bor i bygda har retten til området	7
5. alle som bor i bygda hadde tidligere retten til området, men det er ikke tilfelle i dag	
6. alle som bor i bygda og nabobygda/nabokommunene har retten til området	2
7. alle som bor i bygda og reineierne har retten til området	1
8. alle som bor i bygda og i nabobygdene og reineierne har retten til området	3
9. reindriften har retten til området	
10. alle innbyggerne i Finnmark har lik rett til området	8
Totalt antall innførsler	26

Figur 44: Informantopplysninger vedrørende rett til område.

Tre svaralternativer er ikke brukt. To (2 og 5) er knyttet til en eventuell oppfatning om tap av rettigheter, mens det tredje alternativet som ikke er brukt er knyttet til at eventuelt reindriften har retten til området. De som har benyttet alternativ 1 og 3 knytter retten til privat eiendom. Det er også eksempler på utdyping med egne ord om hvorfor familien har rettigheter i områder som har vært og er i privat eie (for eksempel: F3-18, F3-27, F3-31). I intervju utdyper F3-20 at familiens rett er knyttet til privat eiendom på denne måten: *Og til det som ikke er privat, har alle innbyggere i Finnmark lik rett. Det er jo sånn det fungerer i dag. At alle kan komme.* Ellers er alternativ 4 og 10 mest benyttet, henholdsvis at alle som bor i bygda har retten til området eller at alle innbyggerne i Finnmark har lik rett til området.

Flere har brukt muligheten til å beskrive oppfatninger om rettigheter med egne ord. Noen beskrivelser differensierer rettighetene, for eksempel F3-35 og F3-52 som beskriver nærområdet som tilhørende de fastboende i Akkarfjord, mens et videre område som også inkluderer nærområdet også innbefatter andre fastboende i området og hytteiere. Dette er knyttet til en differensiering mellom beiterett og andre bruksrettigheter.

Andre er opptatt av at hyttefolk eller andre med tilhørighet i området har rettigheter, selv om stedet er fraflyttet. F3-33 skriver for eksempel om et fraflyttet sted: "Alle som har bodd i bygda har brukt området omkring til jakt, fiske, bærplukking, rekreasjon m.m. Slik er det blitt brukt så langt tilbake som jeg kan huske. Slik blir det fremdeles brukt, selv om stedet er fraflyttet. De fleste som har tilknytning til bygda kommer hvert år og bruker områdene til bærplukking, fiske og fangst. Derfor mener jeg at alle som har tilhørighet har samme rett gjennom sin families rett. Samme rett gjelder ektefeller og barn." Dette samsvarer med svaralternativ 4. Noen skriver at de som har fritidsbolig eller har tilknytning, har rettigheter til området sammen med de fastboende (F3-25). Slike svar representerer antagelig en viss frykt for at folk som ikke bor fast på Sørøya lenger, skal tape rettigheter i den pågående prosessen.

De som i sin beskrivelse ligger nær opp til svaralternativ 10, kan for eksempel skrive: "Alle innbyggerne i Finnmark må kunne bruke utmarka til bær, fiske og jakt for egen husholdning"

(F3-14). F3-26 har en lignende uttalelse. I noen grad henger slike uttalelser sammen med at folk på Sørøya i all hovedsak har akseptert og aksepterer at grunn som ikke er privat, er statsgrunn. F3-37 fra Slettnes sier for eksempel følgende om retten til Statsgrunn: *Statsgrunn, er ikke det allment? Særlig i Hammerfest sin del av Sørøya stilles det imidlertid spørsmål om hvorvidt staten eller Finnmarkseiendommen eier så mye som eiendomskart viser (jfr. Avsnittet 6.4 "Om privat eiendom og eiendomsgrenser").*

Ellers synes det som at begrepet statsgrunn har vært mye brukt. F3-34 sier for eksempel: *Vi brukte begrepet statsgrunn. Videre sier han at det var akseptert at grunn tilhørte staten: Men mange ganger kunne det bli uenighet, at noen påstod at det var privat likevel. F3-10 sier: Alle har godtatt at det er statseiendom, og vi godtar også Finnmarkseiendommen. F3-4 svarer følgende på om folk var bevisst om staten eide grunnen: Ja. Vi har vært veldig fornøyd med at det har vært staten som har eid, at det ikke har vært noen konflikter og at alle har like rettigheter.*

Samtidig er det mange som poengterer at myndighetene i liten grad har kontrollert bygdefolkets bruk av utmarka. Fra Øyfjord forteller F3-27 og F3-23 om kontroll: *Det var vel ikke noen som noensinne var der. Det har aldri vært en lensmann der heller. Jeg tror det skyldes at hver familie som har bodd her inne, har visst om de her usynlige grensene. Oppfatningen er at bruken av ressurser i utmarka i stor grad var selvregulert. Dette gjelder nok særlig slike ting som jakt, fiske, bærplukking, rekvedsanking og annen sanking. F3-37 sier følgende om myndighetenes kontroll: Nei, ikke annet enn hvis du satte laksenot og laksegarn. Det var fritt. Den som ville gå på jakt, han gikk på jakt. Og den som ikke var interessert, han lot være. Det var et avslappet forhold.*

F3-51 sier om kontroll: *Nei, de har aldri vært og kontrollert jegerne, eller om noen som har løst fiskekort. Det er kun den bruksvakta som kjører fram med land. En påske kom det politi og hadde skuterkontroll... Ellers er de veldig sjelden her ute.*

Det finnes også eksempler på at begrep som statsgrunn, ikke var vanlig å bruke. F3-44 sier for eksempel om bruk av begrepet statsgrunn: *Nei, (vi brukte) ikke annet enn stedsnavn, allmenning ble det først snakk om i forbindelse med fiskekvotene (på 90-tallet). Dette kan ha sammenheng med at i områder der mesteparten av grunnen var privat var det heller ikke stor bevissthet om hva som var statsgrunn. F3-36 sier: Vi brukte aldri begrepet statsgrunn. Enten var det jeg som eide, eller så var det naboen. Det som ikke var privat det var felles, men vi brukte aldri betegnelsen statsgrunn. Jeg tror det er noe man ikke vil bruke her på Sørøya, fordi man mener at det er så lite statsgrunn.*

Fra Hasvik er det enkelte som sier at de er kjent med at begrepet allmenning var brukt. F3-24, Hasvik sier om beite: *Ja, det er statsgrunn. Vi har for så vidt beiterett i allmenningen, etter skjøtet. ... det står at jeg har beiterett i statsallmenningen. ... Hva det vil si, det vet jeg ikke. Dette antyder at også offentlige myndigheter kan ha brukt allmenningsbegrepet i enkelte tilfeller på Sørøya. F3-39 fra Breivikbotn sier om begrepet allmenning: Det har jeg hørt. Det er det de sa før. De sa allmenning og det var det samme som at det var statens grunn. Jeg har også hørt det i forbindelse med fiskeriallmenningen. Vi hadde de båtstøene, det var allmenningsstøer. Selv om de lå på en annen manns eiendom så kunne alle sammen komme inn der. ... Oppe i marka kalte de også for allmenning. Jeg har ikke visst at det var*

noen forskjell på allmenning og statsgrunn. Jeg har tenkt at allmenning, det var for alle sammen.

Slik sett er det en rett til å bruke områdene folk er opptatt av. F3-45 sier for eksempel: Vi kan ikke kreve det som er FeFo sin eiendom. Jeg mener at man må kunne videreføre rettighetene uten at man skal kjøpe grunnen. De rettighetene vi har hatt oppe ved vannene, muldebær, tyttebær, blåbær, det som vokser der, - de rettighetene må vi få beholde. F3-38 sier noen lignende: Rettsoppfatningen med hensyn til å bruke terrenget, der vil jeg si at alle har lik rett til å gjøre det. Det skal ikke være stengsler. Alle innbyggerne i Finnmark må ha rett, hvis de kommer hit, til å plukke bær og å fiske i vannene. Så lenge det ikke blir en utarming av området, mener jeg at både samer og andre har rett til å høste når man passerer området. Men da mener jeg ikke den juridiske retten som eiendom, men til å bruke området. Men samtidig er F3-38 av den oppfatning: Rettighetene til både næringsutvikling her ute og høsting av utmarka, mener jeg fortrinnsvis og uten tvil tilhører den retten innbyggeren som bor på øya, har. Det kunne vært interessant å ha prøvd hva rettighetene består i juridisk. Men jeg vil si det er en sterk bruksrett. Det som vi ikke har hatt på tinglyste papirer, det har vært statseiendom. Men staten har heller ikke forbudt oss å bruke utmarka, så det er en sterk bruksrett.

F3-24 sier dette om hva retten til bruk baserer seg på: Sedvane. Det har vært slik bestandig. Men dette baserer seg ikke på at du må ha bodd så og så lenge på øya: Tilhører du øya så har du rett. Det er ingen forskjell på hvor lenge du har brukt. Og har du aner hit fra før av, selv om du ikke bor her, så er det ingen som sier noe på det heller. Han sier videre: Hvem som eier, det er likegyldig egentlig, bare at du kan benytte det sånn som det har vært bestandig. Det har vært fritt frem å bruke statsgrunnen frem til i dag. Fortsetter de på samme måte, da er det greit. Begynner de å sette restriksjoner på det, da blir det bråk. Enhver har jo bruksrett i statsallmenningen, det har jo vært akseptert i hele Norges land. ... Det er det som er viktig og at ingen kan komme og si at "her eier jeg og nå må du fjerne deg, du har ikke lov til å gå over her". Det der aksepterer vi ikke.

Enkelte er av den oppfatning at retten til bruk er knyttet til bygdefolk og ikke allment. F3-34 sier for eksempel på spørsmål om bygdefolk har mer rett enn andre: Jeg synes det ja, hvis jeg skal være ærlig.

Mange sier imidlertid at tidligere generasjoner i liten grad diskuterte eller problematiserte rettigheter på statsgrunn eller det som var oppfattet som felles grunn. Dermed var heller ikke "bruksrett" et allment nyttet begrep. Det ble heller ikke reflektert over hva retten til bruk av utmarka baserte seg på. F3-20 sier følgende om man har reflektert over om rettigheter baserer seg på hevd eller aldres tids bruk: Jeg tror i alle fall at oppfatningen blir sånn, hvis det blir en knapphet. Til nå har det ikke vært noe press. Det har ikke vært aktualisert. Folk brukte altså områdene og siden det var rikelig med ressurser i forhold til befolkningsgrunnlaget og at myndighetene ikke satte særlige begrensninger på bruken, ble det heller ikke reflektert noe særlig over hva salgs rettigheter man hadde og hva grunnlaget for disse var.

Andre differensierer oppfatninger om rettigheter til forekomst. F3-21 skriver for eksempel: "Ressurser som det er rikelig av kan benyttes av alle. Ressurser som det er knapphet på bør tilfalle folk i nærområdet". En variant av dette uttrykker også F3-15: Alle som bor i bygdene

har rett til områdene. Det er sånn som det alltid har vært. Vi tar alltid hjertelig i mot folk, det kommer folk sørfra for både jakt og bærplukking. Men hvis det ble sånn at vi ble fortrent fordi noen andre kom inn, så ville jeg synes det var trasig. Det er fordi man har høstet og tatt vare på området. Man høster ikke mer enn man trenger til eget bruk og det naturen tåler. F3-20 som tidligere er sitert på at alle i Finnmark har lik rett til statsgrunn på Sørøya modifierer det også i forhold til knapphet: *Hvis det blir knapphet, og at vi da skal likestilles med resten av Finnmark, det tror jeg blir litt feil.* En slik oppfatning er det mange av de intervjuede som har. F3-39 er av denne oppfatning: *Det er jo egentlig samme rett for alle. Bortsett fra rypejakta så er det jo egentlig nok til alle sammen. ... Jeg mener at hvis det blir knapphet så må de som bor her ha litt fortrinnsrett.* En lignende oppfatning er synlig i forhold til de som driver næring, for eksempel at beiterett må sikres de som både driver med sau nå og de med tilhørighet som eventuelt i framtiden ønsker å starte opp.

Om endringer i rettsoppfatninger

Mange av de intervjuede er av den oppfatning at rettsoppfatninger om bruk av tidligere statsgrunn i liten grad har endret seg. F3-39 sier: *Alle har jo rett til å bruke statsgrunn.* På spørsmål om hun tror det var slik i eldre tid også, svarer hun: *Ja, det tror jeg faktisk at de gjorde. Det kom jo masse folk utenifra og slo seg ned her.* F3-34 som er av den oppfatning at bygdefolk har mer rett enn andre, mener også at eldre generasjoner tenkte slik: *Jeg tror det. De snakket ikke mye om det. De tok det som en selvfølge. De kunne kanskje snakke om det hvis det kom helt fremmede som man ikke kjente og visste hvor kom ifra. Da kunne man stille dem spørsmål og forklare dem litt.*

I den grad rettsoppfatninger har endret seg, mener folk at det er et nyere fenomen. Noen knytter det til de senere årenes rettsfokus. På spørsmål om endring svarer F3-26: *Det har faktisk ikke vært oppe før FeFo (Finnmarkskommisjonen) begynte med det her. Det har ikke vært noe diskusjon så vidt jeg har hørt. Etter at FeFo hadde et informasjonsmøte gikk alle med sin oppfatning ut fra møtet. Det er nesten ingen som har samme oppfatning. Etter det så har det vært atskillig mer diskusjon om rettigheter, og det ble på en måte litt opp pisket. Før det var det aldri noen rettsdiskusjoner som jeg kan erindre.*

Noen er av den oppfatning at man tidligere var mer opptatt av å verne ressurser man selv brukte. F3-38 sier på spørsmål om rettsoppfatningen har endret seg fra tidligere generasjoner: *På noen felt kan den ha gjort det. Det var nok mye mer konkurranse om ressursene man hadde innenfor armers avstand før. Man vernet mer om boplassene og de herlighetene som lå nært opp til boplassene. I dag så går det nok mer på at vi ser behovet for samhandling og utvikling, alle sammen. Dermed så mener vi vel at vi har stort sett like rettigheter alle som bor her i kommunen og kanskje for så vidt på øya som helhet. Endrede behov synes slik også å ha betydning for rettsoppfatningen.* F3-38 sier videre: *Den oppfatningen var nok utbredt. Nå går det mer på at vi ser ikke bare på den enkelte eiendommen vi hadde matrikkel på, vi ser på hele øya. Vi har rettigheter i fellesskap som gjelder hele øya og oss.*

Om endringer i rettsoppfatninger sier F3-44: *Nei, det er kanskje det siste året, etter at Finnmarkskommisjonen kom at folk er begynt å tenke mer på dette. Hva er hva egentlig? Man kjente til hvem som eide der og der, men ikke noe mer utover det. Han knytter en eventuell endring også til samfunnsutviklingen generelt: ...jeg har en formening om at man blir mer obs på det, vi forflytter oss mer og ser hvordan man gjør det sørpå. Så er det noen*

*som er flytta sørover og kommer opp igjen, og finner ut at; "det eier vi, det får dokker ikke lov til". Men jeg har ikke opplevd det sånn. Jeg synes at det er en viktig del av Finnmark, det at vi har det fritt her. På spørsmål om ønsker ved prosessen Finnmarkskommisjonen er i gang med, presiseres også et ønske om at ting skal forbli som det har vært: *Det er den friheten folk setter pris på.* Denne følelsen av frihet er nok også knyttet opp til hvordan både forvaltningen har fungert og at folk i mindre grad har skilt mellom bruk av privat grunn og statsgrunn rundt i bygdene. Bruken har i stor grad vært oppfattet som selvregulert.*

F3-44s kommentar peker også mot en utvikling av rettstenking som i nyere tid er influert av tenkning andre steder. Dette gjenfinnes i rettigheter som jaktrett og fiskerett knyttet til privat eiendom som i mindre grad synes å ha vært håndhevet i tidligere tider. (Jfr. avsnitt om jakt, fiske og om konflikter) Dette er imidlertid ikke en allmenn tenkning om rettigheter på Sørøya i dag da flere påpeker at de i liten grad har skilt og skiller mellom privat grunn og tidligere statsgrunn med hensyn til bruken.

F3-30 sier følgende om rettssituasjonen, noe som mange nok vil slutte seg til: *Vi ønsker at det skal være sånn som i dag, ikke noe bråk.* Samtidig er det en uro blant mange. Han sier: *Sånn som det nå er lagt opp, er det altfor lite informasjon blant folk om hva som foregår. De fleste tror at nå kommer FeFo inn og skal ta de områdene som ingen har papirer på, og at nå vil det komme mye mer rein til øya.* Dette er en uro som andre også uttrykker. F3-36 sier det slik: *I den her sammenhengen så føler vi at nå kommer den norske stat og skal frarøve oss enda mer og prøve å overføre det til reindriftsnæringen.*

Er rettighetene bestridt?

Følgende rettleddning til spørsmålet var gitt:

Hensikten med spørsmålet er å få fram om det er strid om retten til et område innen eller mellom ulike grupper av brukere, for eksempel fastboende, reindriftsutøvere, husdyrholdere og fritidsbrukere, eller mellom brukerne og forvaltningen/myndighetene. Hvis det er strid om retten til bruk av området mellom ulike grupper bør du svar ja på: "Er retten til området bestridt av private eller myndigheter?" og i tillegg gi utfyllende kommentarer. Myndigheter/offentlige instanser kan for eksempel være lokale, regionale eller statlige myndigheter, eller Statskog/FeFo.

Ikke alle som har svart på spørsmål om rettsoppfatninger har svart på underspørsmålet om rettighetene er bestridt. 20 har svart nei på spørsmålet, mens ni har svart ja. Seks av de som har svart ja knytter det til reindriften. To typer kommentarer forekommer i den sammenheng. Det ene er knyttet til at man mener det er for mye rein på Sørøya, med følge at utmarka blir nedbeitet eller nedtråkket, blant annet til skade for bærområdene. F3-29 skriver f.eks. på vegne av F3-29: "Bærområdene: Nedbeiting/nedtråkking på grunn av for mye rein på Sørøya" Den andre typen kommentar knytter det også til at reindriftens rett til beite på Sørøya eller enkelte områder av Sørøya, bestrides. Tre eksempler: "Retten til beitemarkene" (F3-52 og F3-35); "Dem presser rein inn på beite og jordbruksareal som det aldri har vært rein på" (F3-36); "Reindriften tar over uten å ha rettmessig grunn" (F3-38). Et svar knytter det også til bruk av firhjuling i fjellet som ønskes bedre regulert (F3-13).

4 av de som svarer ja på spørsmålet om rettighetene er bestridt knytter det til jakt med hund på nordøstre delen av Sørøya (F3-13, F3-15, F3-16, F3-17). To kommentarer illustrerer

dette: "Det er startet en intens småviltjakt med hund. Dette var tidligere ikke tillatt. Ref. jaktforskrifter" (F3-16); "Vi og flere andre ønsker at rypejakt med bruk av hund skulle bli forbudt og at rypejakt generelt skulle bli bedre regulert" (F3-13).

Selv om ingen har merknader om det direkte i svaret i spørreskjemaet knyttet til spørsmålet om rettigheter er bestridt, viser intervjuene at også spørsmål om eiendomsgrenser og om hva Finnmarkseiendommen egentlig eier også er bestridt av mange. Dette er et forhold som er behandlet i avsnittet "Om privat eiendom og eiendomsgrenser". At dette ikke er avmerket i i spørreskjemaet kan tyde på at spørsmålet der er tolket som et spørsmål om myndighetene har bestridt deres rett til å utnytte ulike ressurser og arealer på Sørøya. I intervjuene framkommer det da også nokså unisont en oppfatning om at myndighetene tidligere ikke har hatt innsigelser mot den bruken de har utøvd.

6.6.2 Konflikter om bruken

Konflikter om ressursbruken kan avspeile om ressursbruken har vært bestridt eller om det har eksistert ulike oppfatninger om retten til utnyttelse. Spørsmålet har følgelig også vært fulgt opp i intervjuene.

Internt mellom bosatte på Sørøya synes det å ha vært lite konflikter om bruken av ressursene i utmarka. I den grad det har vært konflikter internt gjelder det forhold omkring privat eiendom som grenser og i noe omfang bruk av utmark på privat grunn. F3-38 forteller for eksempel på spørsmål om interne uenigheter: *Ikke så store at det har blitt generelle gnisninger. Men jeg kjenner til at noen har kranglet litt, at "dæven, dere har ikke noe å gjøre her, det her er våres". Det har vært mellom naboer, for eksempel når de plukka multebær, men det er få tilfeller.*

Det samme sies i noen få tilfeller om fiske i ferskvann på privat grunn. På spørsmål om konflikter omkring rettigheter i fiskevann på statsgrunn svarer F3-26: *Jeg har aldri hørt om konflikt av sånn art. Jeg har mer hørt om konflikter på privat eiendom. Her ligger noen fiskevann som vi kaller for Ensomheten. Det er flere av de vannene som ligger i Hamnefjorden. Folk brukte å gå med båt inn i Hamnefjorden. Det var ikke bestandig like populært. Det er privat eiendom. Men det er i nyere tid at det er blitt litt mer konflikter om bruken av de vannene.* En lignende uttalelse kommer F3-14 med: *Vi har egentlig brukt hele øya, helt til Øyfjorden, til jakt og fiske. Det er fritids og rekreasjonsbruk. Det har skjedd at jeg er blitt jaget, det har vært konflikter i Hamnefjorden, men det er det eneste området jeg vet om. Der har grunneiere reagert på jakt og fiske på privat grunn, det går mange år tilbake.*

Et lignende eksempel finnes også om jakt i Sandøybotn. Man kan ikke si at det er en åpen konflikt, men heller ulike syn på hvordan bruken bør være. På spørsmål om det er private som leier ut jakt i Sandøybotn svarer F3-36: *Det skjer her også nå. Sørpå er det mer tradisjonelt at de leier ut jakt. De som leier ut jaktområde her, det er folk som har flyttet ifra Sørøya og bosatt seg sørpå. Kanskje det er andre generasjon. De har tilknytning og eiendomsrett, kanskje sitter de på uskiftet bo. De vil gjerne hevde rettigheter, leie ut og tjene penger. Det er en kultur de tar med seg hit. Det er jo ikke forbudt. Men når det gjelder jakt, vi har aldri hengt oss opp i eiendomsgrenser. I enkelte områder setter de oppslag om at de ikke vil ha jakt. Når det gjelder jakt, har det vært fritt å jakte for folk som har tilhørighet. Det har blitt litt mer sånn nå som den kulturen som er sørpå.*

I forhold til jakt er det også en viss interessenmotsetning i forhold til bruk av hund. Noen stiller også spørsmål om lovligheten av slik jakt, særlig i nordøstre delen, da det blant annet pekes på at Sørøysund kommune i sin tid nedla et forbud som ikke skal være opphevet. Det som blant annet er med på å utløse slike reaksjoner er at Finnmarkseiendommen selger jaktkort med tillatelse til å bruke hund på Sørøya. Nordøst på øya, hvor det er mye privat eiendom og hvor det også settes spørsmålstegn ved om Finnmarkseiendommen eier så mye som de hevder, fører dette til at jakten antagelig også vil foregå på privat grunn eller det som oppfattes som privat grunn.

På det som var ansett som felles bruksområder, har det derimot vært svært lite interessenmotsetninger. F3-11 skriver: *Fiskarbonden, reindriftsutøverne og andre beboere har i alle år benyttet grunn- og naturressurser nord for Skillefjellet uten nevneverdig konflikt.* F3-4 fra Sørvær sier om interne uenigheter: *Nei, ikke mellom den fastboende befolkningen. Det er en liten konflikt i mellom lokalbefolkningen og samene som kommer. Det er det som er.* Utsagnet peker mot det forholdet som nok har vært opplevd som den største interessenmotsetningen mellom brukere av Sørøya; Forholdet mellom de fastboende og reindriften.

Omtrent for 100 år siden ble det etablert helårs reindrift på Sørøya i det som er Hasvik kommune. Denne helårsdriften opphørte på 1980-tallet. Reindriftsstyret åpnet i vedtak av 15.april 1982 for at Sørøya skulle være et sommerbeitedistrikt. I 1952 ble det innført helårsreindrift på nordøstre delen av Sørøya i daværende Sørøysund kommune. Her er det fremdeles bare helårsreindrift. De som startet med helårsreindrift ble også fast bosatte på Sørøya, mens de som har brukt Sørøya som sommerbeitedistrikt etter 1982 (fra Skillefjellet og sørvestover) har tilhold i indre Finnmark og oppholder seg bare på Sørøya om sommeren.

Et felles trekk for hele Sørøya og de aller fleste som har uttalt seg er at forholdet mellom de som drev/driver helårsreindrift og andre fastboende stort sett har vært uproblematisk. Fra Hasvikdelen illustrerer F3-38s utsagn forholdet: *Veldig godt. ... Mienna sine rein kom aldri ned i bygdene. De holdt seg på fjellet. De gjette dem. ... De var utrolig godt likt, Mienna-familien. De var hjelpsomme, og de var samfunnsbyggere.* F3-20 med tilhørighet til Skippernesfjorden på nordøstre Seiland sier: *Det har vel alltid vært lite rein der ute. De har vært oppe på fjelltoppene så du ser ikke så mye til dem. Ikke (vært) konflikter. Det var vel noe rein der i gammel tid også, men vet ikke når det startet.* F3-33 med tilhørighet til Skarvfjordhamn sier det samme: *Vi har ikke hatt noen konflikter med de samene som har vært der ute. De overnattet hos oss, det har aldri vært noen problemer. Reinen er stort sett på fjellet, de er lite nede og går på jordene. Nå som bygdene er fraflytta trekker den mere ned.* Dette illustrerer også et poeng om at ikke alle steder og brukere berøres av reindriften i samme grad og dermed så blir forholdet også uproblematisk.

I en rapport om forholdet mellom sau- og reindriftsnæringen på Sørøya skriver Elgvin (1998: 167) fra den nordøstre delen:

Reineierne hører til på øya, noe som bidrar til at forholdet mellom dem i det store og hele er godt. De gir hverandre beskjed om de ser noen av den andres dyr, og spesielt i samlinga, når reinen skal merkes. Når det har kommet rein inn på jordene om våren,

og bøndene har ringt og sagt fra, har drengene vært raske med å komme og flytte dem vekk.

Det har imidlertid vært enkelte uoverensstemmelser mellom de fastboende og helårsdriften på nordre delen av øya når det gjelder beite. Elgvin (1998: 162) skriver:

I slutten av april 1994 ble det ført ca. 70 rein til Sørøya. De tilhørte fetteren til hun som har driftsenhet nord på øya, og skulle gå i hennes flokk. Sauavslaget fikk vite om dette fra lokalbefolkningen og anmeldte eieren for ulovlig føring av rein til øya. Det gjaldt nemlig bruk av felles beiteområder, og Sauavslaget var ikke blitt forespurt om de hadde noe imot at det kom flere rein dit på sommerbeite. Med i vurderingene var at de hadde vært mye plaget av rein på innmark [de] siste to somrene, og innmarka var til dels blitt ned-tråkket. Derfor forlangte de at den nye reinen ble samlet og transportert bort snarest.

Videre skriver Elgvin (1998: 171):

Reindriftsstyret har gjort vedtak om at nordenden av Sørøya, fra eidet mellom Langstrand og Veststraumen og østover, bare skal være åpent for reinbeiting mellom 1. juli og 15. oktober, dvs stengt for reinbeiting i den viktige vårperioden. Dette vedtak er aldri blitt fulgt opp. Bøndene har sett gjennom fingrene med det og ikke protestert, fordi Bongo Sara har vokst opp nord på øya. Tidligere har sauavslaget skriftlig gitt aksept for at familien fikk være nord på øya hele året. Men fordi Bongo Sara tok inn sytingsrein ulovlig, har bøndene endret holdning.

Blant flere av de intervjuede nevnes saken med ulovlig sytingsrein, men at det løste seg ved at reinene ble ført vekk igjen. I følge F3-52 fra Akkarfjord ble beiteområder mellom sau og rein på nordenden også regulert gjennom en rettssak rundt 1980 noe som tyder på visse uoverensstemmelser: *Det var en rettssak på slutten av 70-tallet/begynnelsen av 80-tallet mellom sauebøndene på nordenden av Sørøya og reindriftssamene, der det ble satt en grense slik at det ikke skulle være rein nord for Storsanden/Storsandeidet. Jeg har ikke sett rein her på nordenden av øya før de siste årene. Det som bekymrer oss her i Akkarfjord – en ting er de fastboende samene som har rein her nå – men hvis ikke de fortsetter sin drift, - det som bekymrer oss er hva som kan komme hit fra Kautokeino/Karasjok og ta over her. Jeg føler ikke at de har noen hevd på beite her, selv på statsgrunn.* Dette er en uro som uttrykkes av mange fra den nordøstre delen av Sørøya. Man frykter at reintallet da vil øke og at konfliktnivået vil øke. Det refereres både til konfliktene som har vært i Hammerfest/Kvaløya og til økt konfliktnivå etter at sørvestredelen av Sørøya ble utlagt til sommerbeite i 1982.

Det er flere i det berørte området som forteller om økte interessemotsetninger og konflikter etter 1982. Samtidig må det sies at en del i liten eller ingen grad selv opplever slike motsetninger: F3-10 forteller: *Da samene ... kom for første gang med landgangsprammer. Det er vel ganske godt kjent at det var fiskebåter som lå og sperret veien. Det var en som ble kraftig skadet da de kjørte på den med landgangsprammen. Men reinen kom. Det som skjedde da var at vi fant garn i vann. ... Vi tok det opp med han som var leder i reinbeitedistrikt Sørøya. ... Det ble tatt opp for å unngå at de som skulle drive med rein her skulle bli uglesett, at de fulgte lovene og reglene her ute. ... Etter det har det fungert veldig*

godt. ... Vi har ønska dem hjertelig velkommen, og både døtre og svigersønner av meg og venner av meg og bekjente bruker å hjelpe til når de slakter.

Det var flere enn fiskebåter som protesterte på omleggingen av reindriften i området i 1982. Elgvin (1998: 146-162) har en gjennomgang av saksforholdet og referer innsigelser både fra lokale kommunale myndigheter og bondeorganisasjoner. Han skriver:

I "Forslag til ny distriktsinndeling i Finnmark" (1994) kommenteres holdningene fra bønder og lokale myndigheter ang innføring av sommer-reindrift. Der heter det: "Blant lokale myndigheter var det skepsis til omleggingen. Jordbruksnæringen var særdeles skeptisk av hensyn til saueneæringen" (min understrekning). "Skepsis" må sies å være en svært pen måte å formulere seg på, i forhold til hva sakspapirene sier. (Elgvin 1998:150-151).

Mostanden gjaldt først at Sørøya ble åpnet for sommerbeite. Etter at klager til Reindriftsstyret og Landbruksdepartementet ikke førte fram ville Sauavlslaget få saken rettslig prøvet. Elgvin (1998: 149-150) skriver:

Sauavlslaget sender så melding til reinbeitedistriktet om at man vil sørge for å få vedtaket rettslig prøvet (brev 8. jan 83). 27. mars 1984 blir namsretten satt i Hammerfest (sak 18/83 D). Bøndene hevder å ha eksklusiv beiterett på nordre del av Sørøya. De hevder videre at fylkesmannen gjennom sitt vedtak i 1934 om å gjøre Sørøya til helårs-distrikt, ikke hadde adgang til å gjøre inngrep i deres rettigheter på nordre del av øya. Retten fant at bøndene ikke hadde sannsynliggjort at de hadde eksklusiv beiterett nord på øya. Retten viste til 1933-loven som sa at reindriften så vidt mulig bare tillates i "områder hvor flyttlapper har hatt reindrift fra gammel tid" (§ 2). Retten stolte på at fylkesmannen i 1934 hadde vurdert og funnet bevist at lovens vilkår på dette punkt var oppfylt. Det har vært flyttreindrift på øya før 1934, og helårsdrift fra 1934. Bøndene hadde ikke sannsynliggjort at reinbeitingen bare var en "tålt bruk". Nei, bøndene hadde ikke greid å sannsynliggjøre disse forholdene. Derfor tapte de. Men de var overbevist om – og det stadig – at det var sauedrift tidligere på øya enn det var reindrift.

I intervjuene i forbindelse med denne undersøkelsen er det flere som trekker i tvil reindriftens rett til å benytte Sørøya til sommerbeite. F3-36 fra Sandøybotn sier for eksempel: *Jeg mener absolutt at de ikke har rett til å ha rein i Sandøybotn. Man kan også stille spørsmål på Sørøya som helhet. Det var mye bedre før når det var helårsbeitedistrikt. Da regulerte øya seg selv, men nå ser det ut som om at øya blir nedbeitet. Problemet er vårbeite og da er øya veldig sårbar. ...Jeg har ingenting imot reindriftsutøvere i seg selv. Av og til virker det som at de prøver etter beste evne å unngå konflikter, men det er så pass mye dyr og de trekker hit. Hadde de forvaltet det på en annen måte så hadde det gått greit. Men vi som gårdbrukere, vi føler at vi blir helt overkjørt av reindriften. Det er ikke bare gårdbrukere som trekker i tvil retten til reinbeite. F3-20 sier dette om det eventuelt skulle bli bare sommerbeite på nordenden av Sørøya: *Hvorfor skal de det? Rett ut fra alders tids bruk, det har de ikke. Det ville blitt ville protester hvis det blir sånn at det blir tilført rein sommerstid.**

Det andre gjennomgangen Elgvin (1998) har av saken viser at det ble protestert heftig på reintallet ved overgang til sommerdistrikt. Dette skjedde både i første omgang da det ble

fastsatt et øvre reintall på 3200, og enda heftigere da reindriftsstyret i 1987 (sak 32/87) fastsatte en ny øvre grense på 4500 dyr. Det ble også trukket i tvil om vedtaket var gyldig.

Landbrukskontoret i Kvalsund mente at vedtaket fra 1987 om øvre reintall var ugyldig, ut fra at forvaltningslovens krav til høring og kunngjøring ikke var fulgt. I mars 1991 tok kontoret opp dette spørsmål med reindriftsadministrasjonen. Herfra ble det erkjent at vedtaket ikke var kunngjort i Norsk Lovtidend (telefon 18.03.91). I et brev to dager senere gjentas det skriftlig. Vedtaket var bare kunngjort overfor reinbeitedistriktene, og man erkjente at dette ikke tilfredsstilte kravene i forvaltningsloven § 38. Man erkjente en svakhet til; det at forslaget ikke var sendt ut på høring, tilfredsstilte ikke bestemmelsene i fvl § 37 (Elgvin 1998:154-155).

Saken ble senere drøftet i landbruksnemda i Hasvik og i Sørøysund/Hammerfest. Fra behandlingen i Hammerfest 06.05.1992 og senere i Fylkeslandbruksstyret heter det:

Reindriftsmyndighetene synes i lang tid å ha tatt for gitt at de kan bruke Sørøya fritt som reinbeite. Dette uten å ta hensyn til at det faktiske rettslige grunnlaget for slik drift er noe vagt. ...Fylkeslandbruksstyret slutter seg til uttalelsene fra landbruksnemdene (møte 01.-02.07.92). Man innser det vil være vanskelig å ta stilling til reindriftens rettslige grunnlag for bruk av Sørøya som beite, så lenge Samerettsutvalget ikke har avsluttet sitt arbeid (Elgvin 1998:156).

Dette er bakteppet for mange av uttalelsene som mange av informantene kommer med. Det sies at det er for mye rein som trækker ned beiter og jorder for bønder og som trækker ned muldebærland slik at bærområder blir mindre attraktive for befolkningen. Selv de som mener at reindriften har rett til beite på Sørøya sier at reintallet må begrenses: F3-10 sier at reindriften har rett til å bruke Sørøya: *Så fremt ikke de begynner og sier at "vi har rett" på grunn av at ordet rein er inne i bildet, eller same. Jeg synes det er helt greit, men at vi må begrense reintallet. Jeg har kjempegode venner blant dem. ...Vi er ikke plaget med at rein er nede i bygdene. Vi håper jo at det blir sånn videre. Men de bør innrette seg etter levemåten og skikkene her på Sørøya.*

Et annet irritasjonsmoment er at enkelte erfarer eller har en oppfatning om at reindriften mener at de har flere rettigheter på Sørøya enn de selv, også uten om selve beiteretten. Det F3-38, Breivikbotn, sier oppsummerer på et vis de forskjellige typene innsigelsene: *De nye reinene som kommer har med seg sine skikker fra innlandet. De er vant med folk og bygder. Nå går de og tramper nede i bygdene. Hagene er jo blitt attraktive for dem. En annen ting er det at lokalbefolkningen føler at vi på sett og vis blir jaget bort ifra områder. I enkelte tilfeller som når folk går på fjellet, så kommer man til et vann hvor det står ørretgarn. Så sier man "her er ikke lov å ha garn", så får man til svar "nei, dere har ingenting dere skal ha sagt, det her er våres vann og våres land". Da kan det veldig fort bli gnissinger. Det har skjedd. Jeg ser også med skepsis på posisjonen om hvor dyrene skal være. Pussig nok, bestandig der det er snakk om at det skal etableres et eller annet industriforetak, så er det rein der. For eksempel der hvor den vindmølleparken var tenkt. Der er bare stein og jeg har enda til dags dato ikke sett rein som har spist stein. Men uansett hvor mye jeg har imot enkelte sider ved saken, de har ikke så stort utkomme de som driver med rein at de blir rik utav det, derfor skal man respektere dem også. Ordinær tamreindrift ble det ikke før Mienna kom (rundt 1910) og etablerte den fast. Sommer-høstbeiteforflytningen, den er innført mot befolkningens vilje. Vi*

hadde akseptert at tamreindriften som var stasjonær, ble ført videre. Fra sommerbeitingen kom så har reinmengden økt. Vi ser det på Bøle og på Sinkenes. Det var fantastiske muldebærland. Nå er det ikke muldebær igjen. Reinen har snart harva hele neset. Det forteller oss at det er mer rein nå, for det der skjedde aldri før.

Dette med at enkelte i møte med reindriftsutøvere som hevder rettigheter i fiskevann, virker på mange paradoksalt. Det er jo lokalbefolkningen som har kultivert vannene slik at det er fisk i dem. Det uttrykkes en viss uro over og oppfatning om at reindriften har større rettigheter enn de fastboende. For eksempel sier F3-4: *Det som er mindre akseptert, er at samene har andre rettigheter enn vi som bor fast her har. Borte i Sandfjorden for eksempel, der er en del bjørkeskog og det er landskapsvernområde. Du har ikke lov til å gå og hugge der. Men samene påstår at de kan hugge ved til eget bruk der. Det tror jeg er lite populært, at de får andre rettigheter enn det vi har.*

Det må også sies at for mange framstår denne konflikten like mye som en konflikt mellom lokalbefolkningen og myndighetene som mellom lokalbefolkningen og reindriften. Mange er av den oppfatningen at myndighetene i saken om innføring av Sørøya som sommerbeitedistrikt, i ingen eller liten grad hørte eller tok hensyn til innsigelsene fra lokalbefolkningen.

6.7 Oppsummering

Formålet med denne gjennomgangen har vært å beskrive fastboendes og andres faktiske bruk av naturressursene, samt rettsoppfatninger knyttet til denne bruken. Ulike bruksformer og brukergrupper og brukens utvikling over tid er behandlet. Brukens innhold, varighet og omfang er også behandlet. Når det gjelder rettsoppfatninger har en fokusert på hvem brukerne til området har vært og hvilke rettsoppfatninger som eventuelt har forekommet. Om bruken har vært bestridt og eventuelle konflikter om bruken, er sett på. Til dels er også spørsmål om hvordan brukerne har forholdt seg til myndighetene opp gjennom tiden berørt. Undersøkelsen av disse spørsmålene baserer seg hovedsakelig på det utsendte spørreskjemaet og oppfølgingsintervjuer. Skriftlige kilder er i noen grad benyttet som sammenligningsgrunnlag for de data som er innhentet.

Funnene fra undersøkelsen kan oppsummeres slik:

Bruksformer og endringer i bruksformer: Fram til midten av 1700-tallet var Sørøya forvaltet som privat (2/3) og statlig (1/3) gods. Utnyttelsen av naturressurser som jakt/fangst (kobbeveide, villreinjakt) var utleid. Det ble også innkrevd leie (landvare) av eiendom. Oppsitterne framsto slik som leilendinger. I alle fall fra 1600-tallet av var husdyrhold (kyr, sauer, geiter) et viktig innslag i tilpasningen. Dette innebar utnyttelse av øya til beite og slåtte-mark. Gjennom 1800-tallet og fram til andre verdenskrig var det sterk befolkningsvekst på Sørøya. Etter at staten hadde kjøpt ut de private godseierne ble også Sørøya fra 1776, underlagt regelverket i jordutvisningsresolusjonen. Utnyttelsen av ressursene på Sørøya ble da også mer lik det vi finner i resten av Finnmark. Selv om saltvannsfiske rent økonomisk har vært det aller viktigste for tilpasningen kan en likevel si at ressursbruken har vært variert og at alle ressurser som det har vært naturlig å utnytte, til alle tider har vært utnyttet. Fremdeles utnyttes Sørøya til beite for husdyr, selv om det i Hasvikdelen nesten er opphørt helt. Slåttebruken opphørte i etterkrigstiden. Siste bruk av tradisjonelle slåtter opphørte ca. 1980. Da er også siste bruk av seter registrert. Torvbruken forsvant i samme tidsrom. Skog har det vært svært lite av på Sørøya. Følgelig har skog til brensel i liten grad vært aktuelt selv om det har forekommet i begrenset grad. Jakt, ferskvannsfiske, bærplukking, eggsanking og sanking av rekved foregår fortsatt, selv om det i tidligere tider kunne ha en viktigere betydning for overlevelse. Særlig etter at mange steder ble fraflyttet i etterkrigstiden fram til ca. 1970 forsvant også mye av det vi kan kalle den tradisjonelle bruksformen. Sennagress og urter som sløke og gressløk ble tidligere utnyttet av enkelte. I stor grad opphører mye av denne bruken med avviklingen av den eldre fiskerbondetilpasningen på 1950-tallet, men enkelte samler denne typen urter fremdeles.

Tidligere var utmarksslåtter svært viktig for feholdet på Sørøya. Mange slåtter var private eller brukt etter et lokalt hevdssystem. Myndighetene solgte eller utviste slåtter til folk i området fra 1700-tallet av. Marginale områder som ble tatt i bruk etter som folkemengde og dyrehold økte synes ikke alltid å ha vært forpaktet. Slåtter kunne bli utvist relativt fjernt fra bostedet, og slåtter på både Stjernøya og Seiland har vært utnyttet av folk fra Sørøya. Omfanget av slåttebruken var svært stort. Nærmest alle som bodde i området, hadde husdyr og alle utnyttet slåtter. For mange var dyreholdet basert på tilgang til slåtter.

Sjølaksefiske er fremdeles viktig inntektsmessig for enkelte utøvere, men langt flere plasser var i bruk tidligere. Lønnsomheten er også gått sterkt tilbake i takt med innskrenkningen i lovlig fisketid. På Finnmarkseiendommens grunn leies det i dag bare ut 15 lakseplasser rundt

Breivikfjorden i Hasvik og to plasser ved Skarvnæringen. Sjølaksefisket har vært drevet i området i alle fall siden slutten av 1800-tallet.

Rettsoppfatninger: I all hovedsak har utnyttelsen av de lokale naturressursene tidligere vært knyttet til lokalbefolkningen. I den grad beite i nyere tid har vært utnyttet av folk fra andre steder har det vært knyttet til avtale med grunneiere.

Den generelle oppfatningen er at lokalbefolkningen har rett til naturressursene. Reindriften nevnes også av noen som bruksberettiget, men flere stiller spørsmål ved rettsgrunnlaget for reindriftens bruk siden den i manges oppfatning ikke er særlig gammel. Dette gjelder særlig reindriftsformen som baserer seg på å utnytte Sørøya kun til sommerbeite. I stor grad oppfattes også retten til utnyttelse av det som regnes som tidligere statsgrunn å være allmenn. Dette kommer til syne i at en ikke har skilt i særlig grad mellom folk fra ulike bygder når det gjelder bruken eller mellom folk fra Sørøya og andre hvor de enn måtte komme fra. Det gjelder særlig slike ressurser som utnyttes i forbindelse med friluftsliv på Finnmarkseiendommens grunn. Så lenge det er nok av slike ressurser ser ikke folk det nødvendig å avgrense retten til lokalbefolkningen. Ved knapphet og konkurranse er det derimot en tendens til at folk mener at lokalbefolkningen har større rett til ressursene og må prioriteres. Botilhørighet er da et viktig kriterium. Enkelte er imidlertid av den oppfatning at fraflyttede med fortsatt tilknytning til området har de samme rettighetene. Det hevdes også at en i liten grad har skilt mellom privat og tidligere statsgrunn med hensyn til utnyttelse av ressurser som vilt, ferskvannsfisk, bær, egg og rekved. Når det gjelder muldebær, jakt og fiske i ferskvann har det imidlertid forekommet. Når det gjelder muldebær gjaldt dette tidligere, mens det for jakt og fiske hevdes at det er noe som har tilkommet i senere tid og etter at folk er flyttet vekk fra stedene. Det hevdes at dette ikke er i samsvar med lokal sedvane eller lokale bruksmønstre hvor alle mer eller mindre fritt har utnyttet ressursene i utmarka.

De aller fleste ser på retten til Finnmarkseiendommens grunn som en bruksrett. At staten eide var akseptert dersom ikke folk mente å ha privat eiendomsrett. På nordøstre delen av Sørøya er spørsmålet om Finnmarkseiendommen eier så mye grunn som de hevder, reist av flere. Grunnen i området hevdes i stor grad å være privat, da mange eiendommer går til høyeste fjell. Det finnes også uavklarte grensespørsmål mellom private og Finnmarks-eiendommen i Hasviks del av Sørøya. Det er også en markant forskjell mellom de private eiendommenes størrelse i Hasviks og Hammerfests del av øya. Det er langt mer privat eiendom i nordøst. Forskjellen kan ha sammenheng med jordkommisær Knut Spillings arbeid med regulering av private eiendommer rundt 1920 i Hasvik. Mange eiendommer skal før dette også her, ha gått til høyeste fjell-

Det hevdes at en i tidligere tider i liten grad reflekterte over om grunnen var eid av staten. Det hevdes også at myndighetene i liten grad drev kontroll med ressursbruken, dersom en ser bort fra laksefisket og jordutvisningssystemet som folk forholdt seg til. Slått ble likevel utøvd selv om det ikke var utvist. Folk forholdt seg også til torvutvisning der det ble iverksatt. Man brukte området ut fra en oppfatning om at man hadde rett til slik bruk, nærmest ut fra nødvendighet.

Det kan også synes som om rettsoppfatningen i liten grad har endret seg opp gjennom tiden. Dersom det har skjedd en endring så er den knyttet til den senere tiden. Blant annet har

enkelte begynt å hevde privat rett til innlandsfiske og jakt. Flere hevder at det er først nå med rettighetsutredninger og Finnmarkseiendommen at slike spørsmål er blitt aktualisert. Mange har uttrykt ønske om at rettstilstanden bør forbli slik den har vært tidligere.

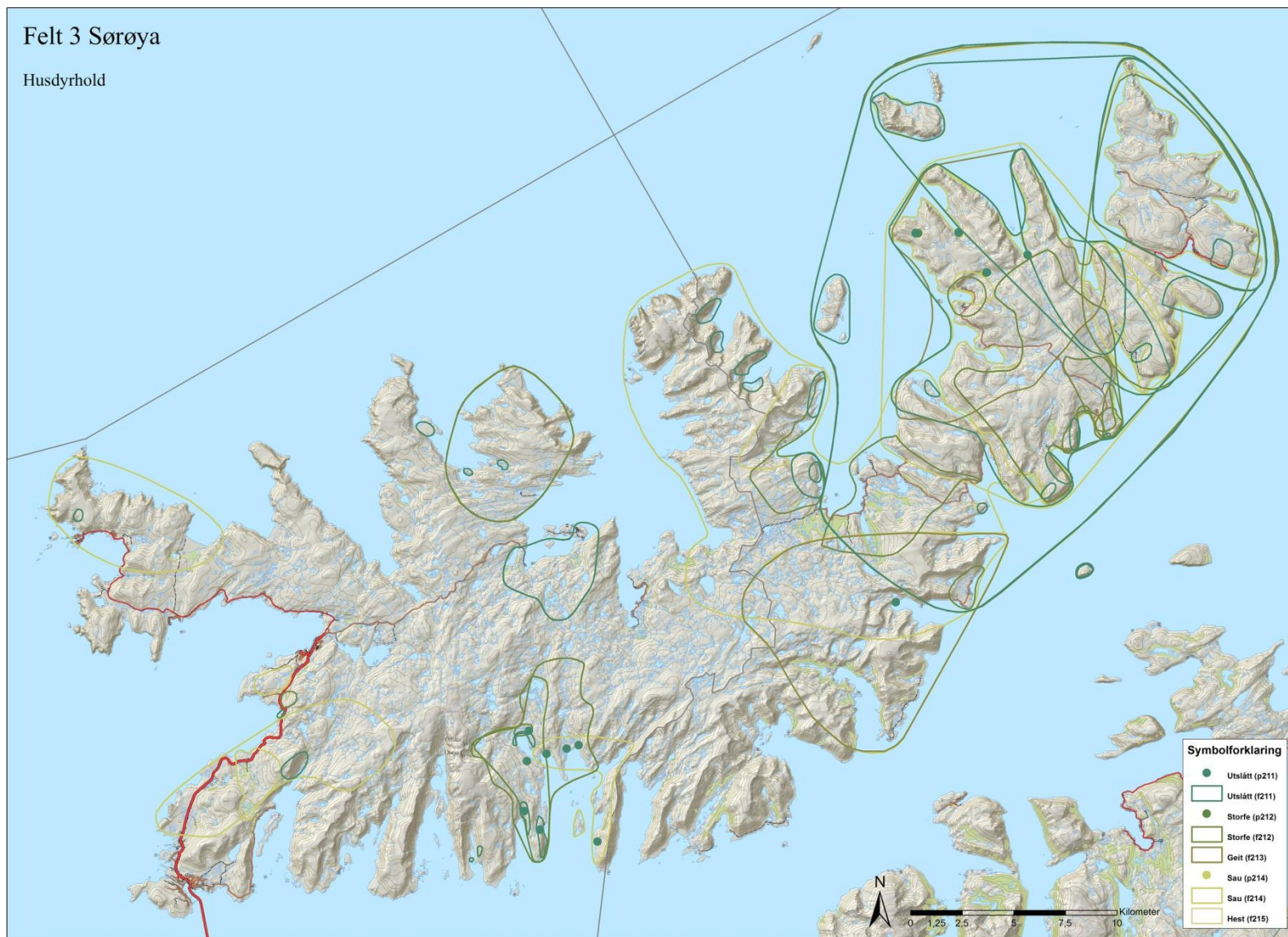
Konflikter er hovedsakelig opplevd i forhold til reindriften. Det hevdes at det også er et nyere fenomen fra de siste 20-30 årene. Mange knytter dette til endret bruksmønster i reindriften og oppstarten av bruken av Sørøya til sommerbeite på 1980-tallet. Det finnes en generell oppfatning om at det er for stort beitepress med resultat av nedtråkking av beiteområder og skader på sauebønders jorder brukt til forproduksjon. Andre igjen sier at de har et uproblematisk forhold til reindriften. Noen uttrykker også misnøye med at hunder er tillatt brukt til rypejakt.

6.8 Kart – Bruk av områder og ressurser på Sørøya

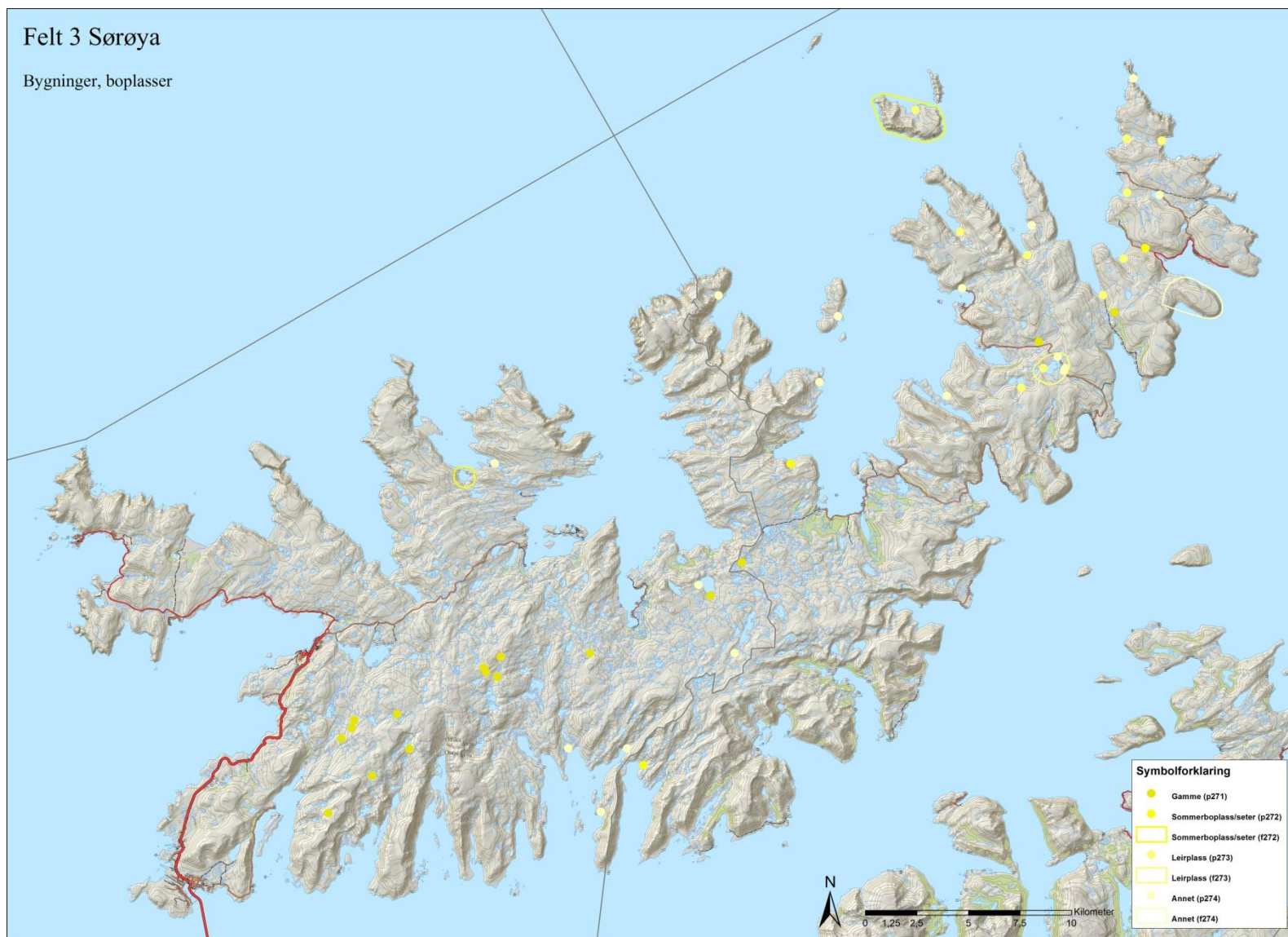
Herunder følger kart over ulike bruk av områder og ressurser på Sørøya. Også reindriftens bruk av områder og ressurser med unntak av beiteområder er med på disse kartene. Kartene viser kun kartfestete informantopplysninger vedrørende bruk av områder og ressurser. Kartmaterialet følger tematikken i spørreundersøkelsen (jf vedlegg 1a og 1b).

Informantopplysninger om bruk av områder og ressurser

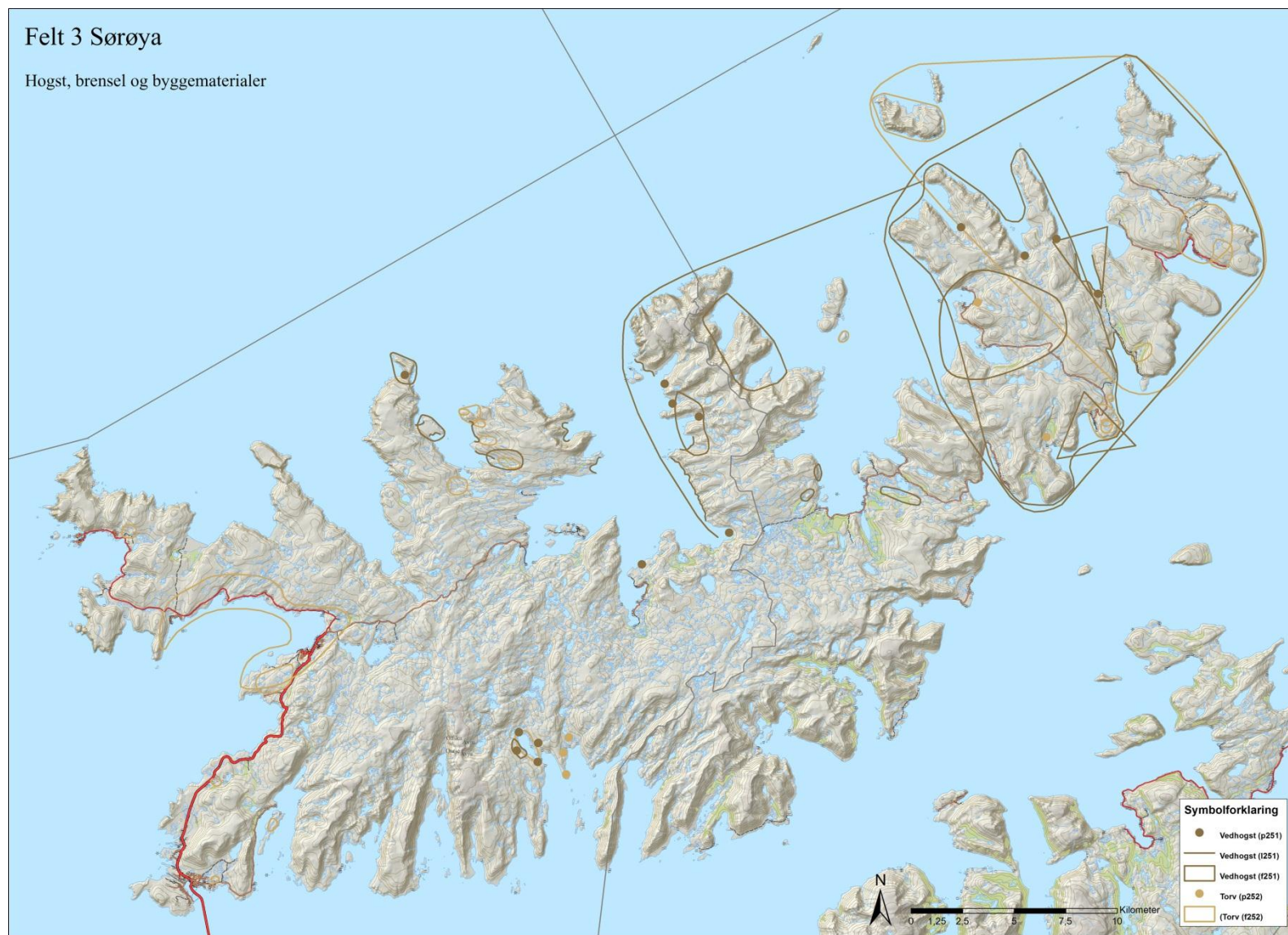

Figur 46: Husdyrhold: Beiteområder og utmarksslåtter (Kart: Alma Thuestad 2011).

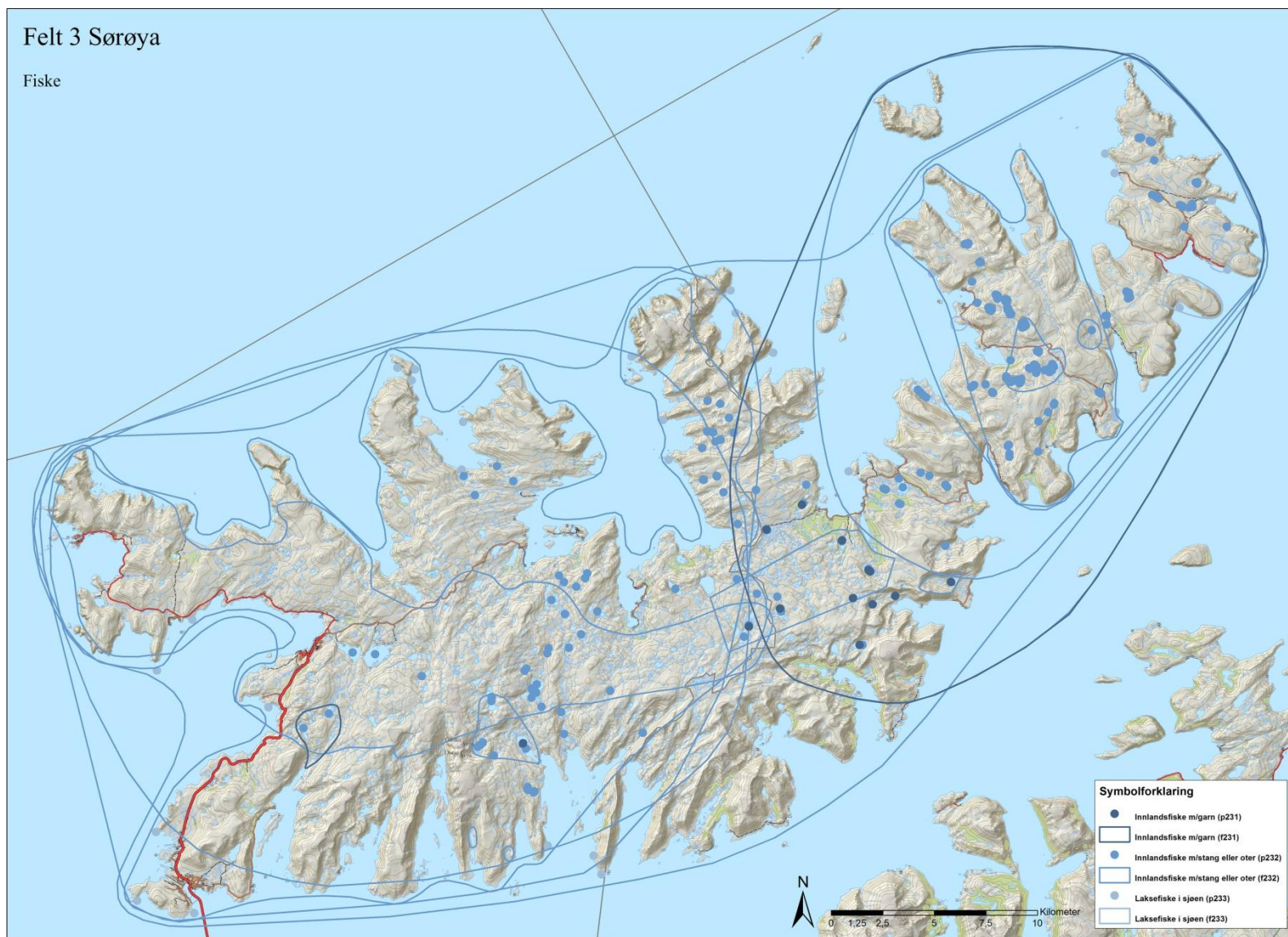
Figur 47: Bygninger og sesongboplasser i utmark (Kart: Alma Thuestad 2011).

Figur 48: Hogst, rekved og torv. Brun sirkel på ytersida: Rekvedplasser (Kart: Alma Thuestad 2011).

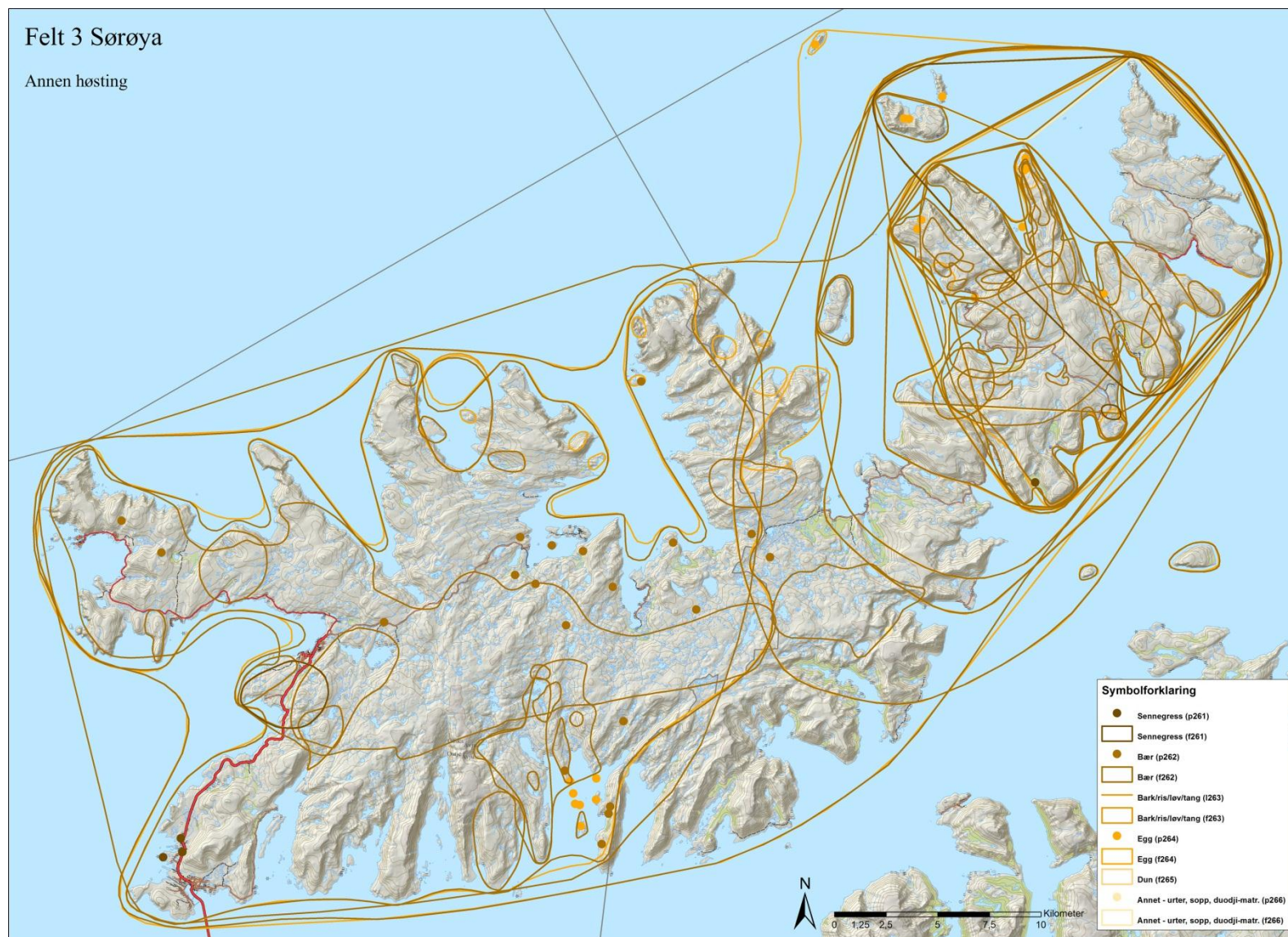
Figur 49: Jakt og frangst (Kart: Alma Thuestad 2011).

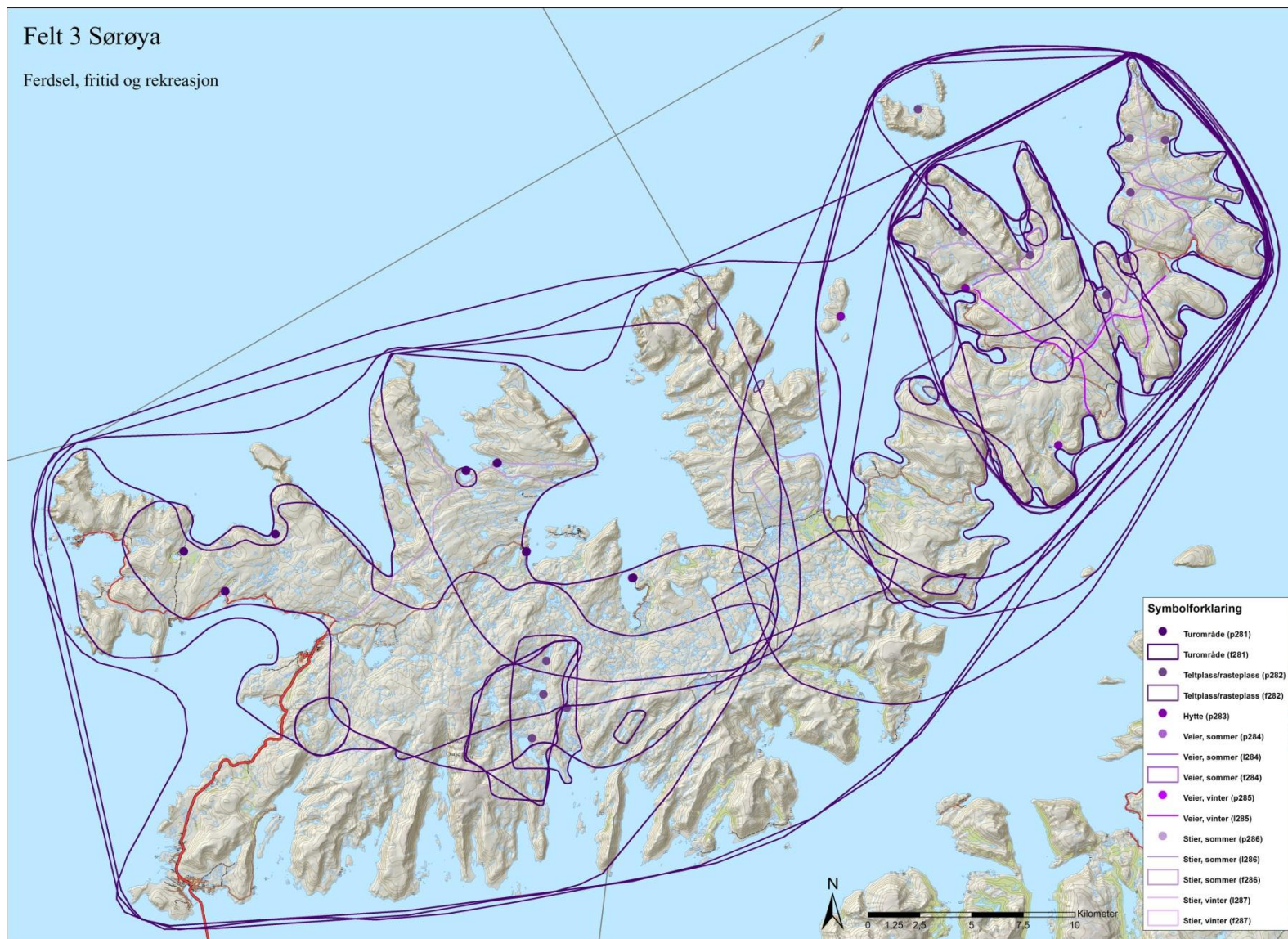
Figur 50: Innlandsfiske og sjølaksefiske (Kart: Alma Thuestad 2011).

Figur 52: Laksefiske i sjø på FeFo-grunn. Grønn sirkel: Lakseplass på FeFo-grunn og som er i bruk (Kart: Alma Thuestad 2011).

Figur 53: Annen høsting (Kart: Alma Thuestad 2011).

Figur 54: Ferdsl, fritid og rekreasjon. Se også kart over scooterløype-nettet i kap 5.4.5 (Kart: Alma Thuestad 2011).

Litteratur

Bjerkli, Bjørn (2011): Bruk og rettsoppfatninger blant fastboende. I Eythorsson, o.a., *Felt 1. Stierdna/Stjernøya og Sievju/Seiland. Sakkyndig utredning for Finnmarkskommisjonen*. NIKU Oppdragsrapport 42/2011.

Bratrein, Håvard Dahl (2004): Sørøygodset. Eldre privatrettslig gods i Finnmark. *Øyfolk. Årbok for lokalhistorie og kultur i Hammerfest*. Nr. 15 (117- 133).

Elgvin, Dag T. (1998): *En natur – to administrasjoner. Reindrift og sauehold i Vest-Finnmark*. Alta: HiF Rapport 1998:3.

Fladby, Rolf og Terje Schou (red.) (1978): *Skattematrikkelen 1647*. Oslo, Bergen, Tromsø: Universitetsforlaget.

Hansen, Lars Ivar og Tom Schmidt (red.) (1985): *Major Peter Schnitlers grenseeksaminasjonsprotokoller 1742 – 1745*. Bind III. Oslo: Kjeldeskriftfondet.

Hesjedal, Anders, Charlotte Damm, Bjørnar Olsen og Inger Storli (1996): *Arkeologi på Slettnes. Dokumentasjon av 11.000 års bosetning*. Tromsø Museums Skrifter XXVI.

Jacobsen, Ragnvald (1983): *Sørøysund lokalhistorie*. Hammerfest: Sørøysund kommune.

Johnskareng, Arnstein (1998): De samiske kulturhistoriske undersøkelsene. Snøhvitutbyggingen, Slettnes/Sørøya. I Storm, Dikka (red.), *Slettnes på Sørøya. Sluttrapport, undersøkelser av samisk kulturhistorie*. Tromsø, kulturhistorie nr. 29. Tromsø Museum.

Knag, Niels (1694): *Matricul oc Beschrifvelse ofuer Findmarchen for Anno 1694*. Oslo: Riksarkivet.

Nielssen, Alf Ragnar (1991): Fra storvær til fiskeværbosetningen i Finnmark fra 1300 – 1700. I Bjørshol, Stig (red.), *Emner fra Finnmarks historie*. ALH – informasjon nr. 1:1991. Alta Lærerhøgskole.

Niemi, Einar (2000): Noen trekk ved torvtakingens historie i Finnmark og især i Vadsø-området. I *Jordbruk og torvtaking i kvenområder og skogsfinske områder*. Skriftserie, nr. 2. Vadsø museum- Ruija kvenmuseum.

Nissen, Kristian og Ingolf Kvamen (red.) (1962): *Major Peter Schnitlers grenseeksaminasjonsprotokoller 1742 – 1745*. Bind I. Oslo: Kjeldeskriftfondet.

NOU 1993: 34 Rett til og forvaltning av land og vann i Finnmark. Bakgrunnsmateriale for Samerettsutvalget.

NOU 1994:21 Bruk av land og vann i Finnmark i historisk perspektiv. Bakgrunnsmateriale for Samerettsutvalget.

NOU 2001:34 Samiske sedvaner og rettsoppfatninger. Bakgrunnsmateriale for Samerettsutvalget.

Olsen, Håkon H. (1965): *Bygdebok for Hasvik*. Hasvik kommune.

Tønnesen, Sverre (1979): *Retten til jorden i Finnmark*. Bergen, Oslo, Tromsø: Universitetsforlaget.

Nettressurser

Gårdskart: <http://gardskart.skogoglandskap.no/ngnijos>

www.nordatlas.no¹¹³.

¹¹³ NordAtlas er en kartdatabase over ulike tema i Finnmark fylke og er et samarbeid mellom Fylkesmannen i Finnmark, Finnmark fylkeskommune og Sametinget.